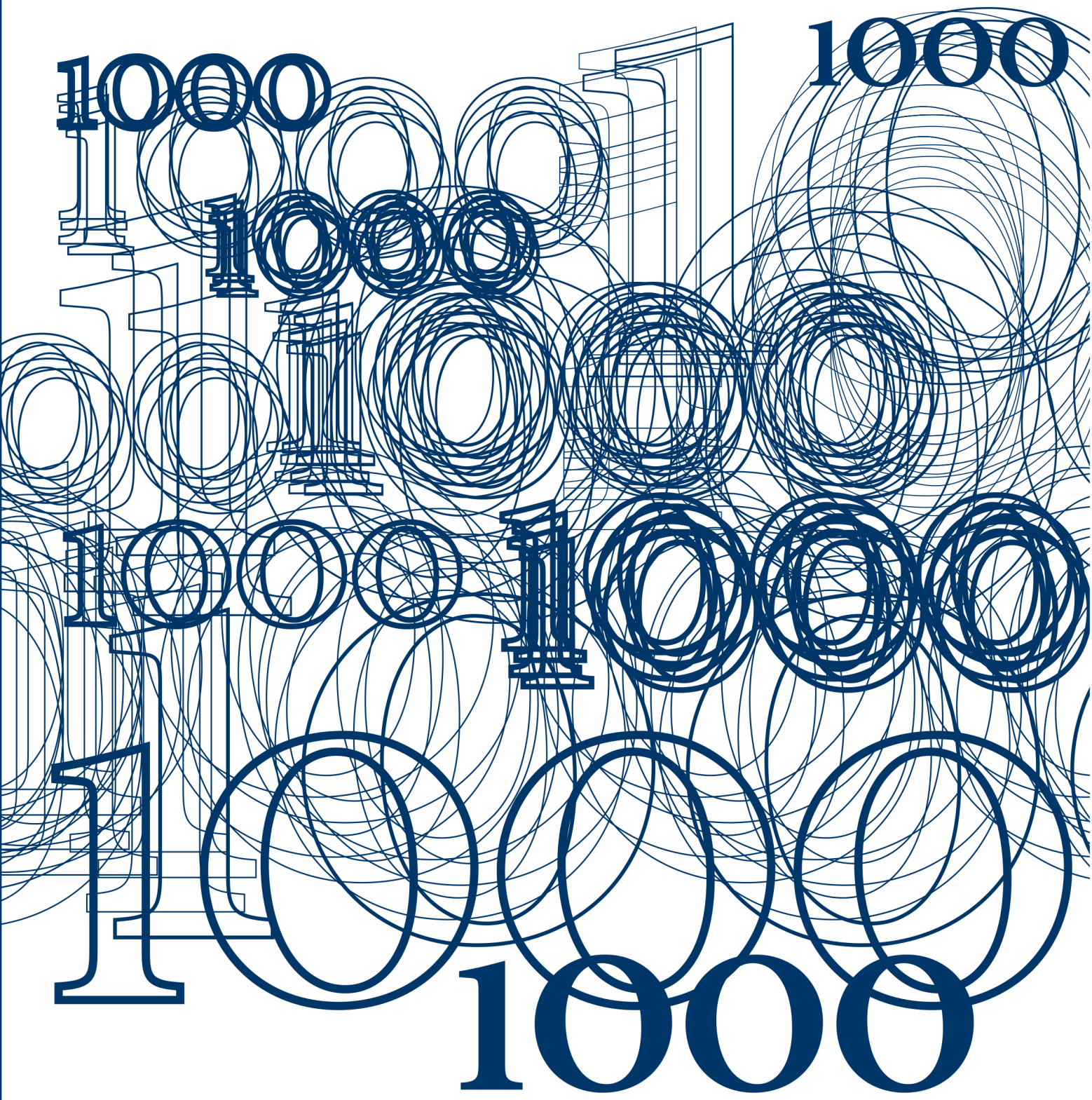
07.11.2017./NR.46 (1000)
juristavards.lv

JURISTA VĀRDS

Una lex — una iustitia omnibus

LATVIJAS UNIVERSITĀTE ANNO 1919
JF Juridiskā fakultāte
LATVIJAS UNIVERSITĀTE ANNO 1919 UNIVERSITY OF LATVIA
LV LATVIJAS VĒSTNESIS
Tiesu administrācija
NACIONĀLAIS ATTĪSTĪBAS PLĀNS 2020
EIROPAS SAVIENĪBA
Eiropas Sociālais fonds
IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Nedēļraksts "Jurista Vārds"
Reģistrācijas apliecība Nr. 1148
Iznāk otrdienās

Redakcija
Dina Gailīte, galvenā redaktore
Sannija Matule, galvenā redaktora vietniece
Leonards Pāvils, informācijas un judikatūras redaktors
Dace Šulmane, tieslietu redaktore
Vija Kalniņa, tieslietu redaktore
Āris Kakstāns, tieslietu redaktors
Baiba Krauze-Krūze, literārā redaktore
Kornelius Briedis, datormaketētājs
Boriss Koļesņikovs, ārštata fotokorespondents

Dizains
dizaina studija *RADADARA*, radadara.lv

Makets
Uldis Ervalds, Lidija Bērziņa

Kontakti
Bruņinieku iela 36–12, Rīga LV 1011
tālrunis: 67310680
e-pasts: juristavards@lv.lv

Izdevējs
VSIA "Latvijas Vēstnesis"

Burtveidols
Myriad Pro, Minion Pro

Papīrs
PAPYRUS, *G-Print* 90 g/m², 200 g/m²

Iespiests
SIA "Dardedze hologrāfija",
Mazā Rencēnu iela 12, Rīga, LV 1073
Tirāža – 1350 eksemplāru

"Jurista Vārda" klientu servisa bezmaksas tālrunis
80006000 (darba dienās no 9 līdz 17)

Sludinājumi un reklāma "Jurista Vārdā"
"Latvijas Vēstneša" Klientu centrā, Bruņinieku ielā 53, Rīgā, LV–1011
tālrunis: 67898741, 67898732

"Jurista Vārds" ir forums brīvai un kritiskai juristu diskusijai nolūkā veicināt tiesisku domu un praksi Latvijā.

Ārštata autoru publikācijas nepauž redakcijas viedokli.
Par faktu pareizību atbild rakstu autori.

"Jurista Vārdā" ievietoto rakstu pārpublicēšana iespējama tikai ar redakcijas rakstisku atļauju.
Citēšanas gadījumā atsauce uz "Jurista Vārdu" obligāta.

Latvijas tiesiskā sistēma – "Jurista Vārda" spogulī

Dina Gailīte,
žurnāla "Jurista Vārds" galvenā redaktore

Jau kādu laiku gan "dzīves ilguma", gan iznākušo laidienu ziņā "Jurista Vārds" ir pārspējis līdzšinējos latviešu juridiskās preses sasniegumus. Tomēr 1000. numura iznākšana redakcijai likās sevišķi simbolisks notikums, kuru vēlējāmies nosvinēt kopā ar mūsu autoriem un lasītājiem. Tā tapa šis žurnāls, kas šobrīd ir jūsu rokās, un radās doma arī par klātienes tikšanos – "Jurista Vārda" autoru un lasītāju forumu "Latvijas tiesiskās sistēmas izaicinājumi valsts otrajā simtgadē", kas notiks 10. novembrī Latvijas Universitātes Lielajā aulā.

Juridiskā prese ir sava laikmeta juridiskās kultūras (sabiedrības tiesiskās apziņas, pamatvērtību un valdošo tiesību principu, tiesiskās un tiesu sistēmas uzbūves un efektivitātes utt.) spogulis. To rāda arī latviešu un Latvijas juridisko izdevumu vēsture.

Pirmo juridisko preses izdevumu latviešu valodā – nedēļas avīzi "Tiesu Vēstnesis" (1880–1884) – izdeva autodidakts ar pagastskolas izglītību, kas tieslietu pieredzi bija apguvis pagasta un tiesas rakstveža amatā, – pirmās latviešu atmodas darbinieks Māteru Juris (viņš, starp citu, ir arī juridiskās terminoloģijas celmlauzis, viens pats latviešu valodā iztulkojot vairākus apjomīgus tiesību aktus, to skaitā arī mūsu Civillikuma "tēvu" – Baltijas vietējo likumu kopojumu). Uz juridiska izdevuma veidošanu viņu pamudināja 19. gadsimta tiesu reformas Baltijas guberņās, kuru rezultātā Latvijā tika izveidotas pagasttiesas un valdes, kurās darbu uzsāka vairāki tūkstoši amatvīru bez jebkādas iepriekšējas pieredzes tieslietās. Otrs motīvs bija latviešu zemniecības dramatiskā tiesiskā situācija – gan likumu nezināšana, gan to nepieejamība: "Likumus zināt un izprast var tikai tie zemes iedzīvotāji, kuru valodā tie pasludināti. Latviešiem šis labums un šī katra pavalstnieka tiesība nav bijusi piešķirta."[1] Būdams viens no latviešu augošās gruntniecības ideologiem un tautas pašapziņas cēlājiem, Māteru Juris tomēr palika lojāls monarhists, kurš ne mirkli neapšaubīja pastāvošo tiesisko iekārtu un "Tiesu Vēstneša" lappusēs skuma par atentātā nogalināto caru Aleksandru II.

Latvijas valsts neatkarības pirmajā posmā juridiskajā presē valdīja liela daudzveidība. Izcilā valststiesībnieka Kārļa Dišlera un Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja Aleksandra Būmaņa uz maiņām vadītais "Tieslietu Ministrijas Vēstnesis" (1920–1940) bija būtisks jaunās demokrātiskās valsts tiesiskās sistēmas attīstības veicinātājs un tiesību doktrīnas flagmanis – vairākās jomās šī augstākās kvalitātes žurnāla publikācijas ir izmantojamas joprojām, tai skaitā, piemēram, pirmie Satversmes komentāri.

[1] Māters J. Kādēļ "Tiesu Vēstnesis" iznāk. Tiesu Vēstnesis, Nr. 1, 24.12.1880.

Diemžēl žurnālā redzams straujais juridiskās kultūras pagrieziens pēc valsts demokrātiskās iekārtas likvidācijas Kārļa Ulmaņa 1934. gada autoritārā apvērsuma rezultātā: "Tieslietu Ministrijas Vēstnesī" 30. gadu nogalē atrodam ne vien valsts apvērsuma "juridisko" pamatojumu, bet arī rakstus, kuros skaidrots vadonisms kā tiesību avots, "latvisko tiesību" izpratne utt.

Savukārt 1940. gads nāk ar vēl krasāku pavērsienu – līdzko Latviju ir okupējusi PSRS, "Tieslietu Ministrijas Vēstneša" abonenti sāk saņemt "Tieslietu Vēstnesi" (1940), kura pirmo laidienu rotā Staļina foto, bet ievadraksts slavē jauno "sociālistiskās likumības" laikmetu.

Starpkaru periodā iznāca arī divi juridiskie izdevumi mazākumtautību valodās, kas ir interesanti sava laikmeta un juridiskās kultūras liecinieki: Rīgas Vācu juristu biedrības žurnāls "Rigasche Zeitschrift für Rechtswissenschaft" ("Rīgas Tiesību zinātņu laikraksts") (1926–1939) un Krievu juristu biedrības žurnāls "Закон и суд" ("Likums un tiesa") (1929–1938).

Pirmais koncentrējās galvenokārt uz Latvijas civiltiesībām, pamatoti uzskatīdams tās par savas vācbaltu juridiskās kultūras vēsturiskā mantojuma daļu, tomēr 20. gadsimta 30. gadu otrajā pusē šajā izdevumā aizvien vairāk ieskanējās arī redakcijas neslēptās simpātijas pret nacionālsociālistisko režīmu Vācijā un tā propagandēto tiesību izpratni (eugēnikas priekšstati krimināltiesībās, vācu "trešā reiha" ambīciju pamatojums starptautiskajās tiesībās u.c.).

Savukārt "Закон и суд" ap sevi pulcēja uz Latviju un citām Eiropas valstīm emigrējušos Krievijas juristus, kas, protams, bija naidīgi noskaņoti pret boļševiku režīmu PSRS un cerēja uz normālas tiesiskas kārtības atjaunošanu savā dzimtenē (atkarībā no politiskās pārliecības – vai nu demokrātiskas republikas, vai monarhijas formā).

Traģiski, bet šos divus – "iekšējās" un "ārējās" emigrācijas piemērus – savā ziņā atkārtoja arī trimdas latviešu juristu izdevumi: kādreizējā Sabiedrisko lietu ministrijas ierēdņa un jurista Kārļa Vanaga Vācijā izdotais "Tiesībnieks" (1947–1950) un bijušā Latgales apgabaltiesas priekšsēdētāja Konstantīna Ozoliņa Zviedrijā rediģētie "Latviešu Juristu Raksti" (1959–1973) darbojās ar diviem galvenajiem mērķiem – saglabāt Latvijas tiesību mantojumu gadījumam, ja izdotos atjaunot valsts neatkarību, kā arī uzturēt juridisko argumentāciju pret PSRS veikto Latvijas valsts okupāciju un aneksiju.

Līdz ar Latvijas neatkarības atgūšanu atsākās arī brīvas juridiskās preses darbība: lai minam, piemēram, Tieslietu ministrijas izdoto žurnālu "Temīda" (1990–1993, galvenais redaktors Imants Lastovskis), kas spilgti raksturo dramatisko un brīžiem arī apjukuma pilno laiku, kad notika Latvijas neatkarības atjaunošana un tika sperti pirmie soļi tiesiskās sistēmas pārveidē no padomju tiesībām uz Rietumeiropas tiesību tradīciju. Žurnāls publicēja starptautisku dokumentu tekstus, Rietumeiropas latviešu juristu skaidrojumus (Egila Levita raksts par Latvijas statusu no starptautisko tiesību viedokļa u.c.), Latvijas juristu forumu dokumentus, jaunu likumu projektus utt. (bet vienlaikus arī spoku stāstus, ekstrasensu pareģojumus, ezotērisku literatūru un karikatūras!).

Kā zinātniski augstvērtīgs Latvijas juridiskās preses paraugs noteikti jāmin profesora Edgara Meļķiša iniciētais un Daigas Iļjanovas (Rezevskas) vadītais žurnāls "Likums un Tiesības" (1999–2009) – daudzas šī izdevuma publikācijas ir ļoti būtiska jaunāko laiku tiesību doktrīnas sastāvdaļa.

Atgriežoties pie "Jurista Vārda", noteikti jānorāda tā pamatlicējs – Latvijas Republikas oficiālā laikraksta "Latvijas Vēstnesis" galvenais redaktors Oskars Gerts, kurš, labi apzinādamies, ka līdzās likumu publicēšanai ir nepieciešamas arī diskusijas par tiem, 1995. gadā laikrakstā izveidoja rubriku "Jurista Vārds", darbu pie tās uzticot tieslietu redaktorei Ritai Belousovai. Rubrika pakāpeniski kļuva par laikraksta pielikumu, bet 2002. gadā – par patstāvīgu preses izdevumu.

Atskatoties atpakaļ, protams, jāatzīst, ka sākums nebija viegls – ne vien "Jurista Vārda" veidotāju pieredzes trūkuma dēļ, bet arī tādēļ, ka Latvijā nebija atklātas juridiskas diskusijas tradīciju – tiesībnieki nebija viegli pierunājami atklāti paust savas domas, un tas nozīmēja, ka nelielajai redakcijai (ilgu laiku tikai divu cilvēku sastāvā) vislielākās pūles sagādāja satura piepildīšana. Iespējams, ka līdzīgi jutās arī Kārlis Dišlers, kurš tālajā 1923. gadā "Tieslietu Ministrijas Vēstnesī" rakstīja, ka "[..] griežas vispirms pie Latvijas juristiem – tiesu iestāžu darbiniekiem, advokātiem, ierēdņiem u.c. ar lūgumu: pabalstīt žurnālu ar ievietošanai noderīgiem materiāliem [..]".

Līdzīgi "Jurista Vārda" autoru loka pakāpeniskai izveidei (pašlaik to skaits pārsniedz tūkstoti, bet "Jurista Vārda" arhīva datubāzē uzkrāti daudzi tūkstoši publikāciju) šo gadu garumā noritējuši arī redakcionālās politikas meklējumi: no koncentrēšanās uz likuma komentāriem un praktiskiem skaidrojumiem un tai gluži pretējās idejas par zinātniska izdevuma veidošanu, pakāpeniski nonākot līdz pašreizējai formai un saturam – "Jurista Vārdam" kā drukātam izdevumam un elektroniskam portālam, kura mērķis ir uzturēt plašu, profesionālu tiesību zinātnieku un tiesību praktiķu, kā arī tiesībpolitikas veidotāju diskusiju par Latvijas tiesiskās sistēmas problēmām un nepieciešamajiem uzlabojumiem ar mērķi veicināt tiesiskuma nostiprināšanos Latvijā. Papildus tam "Jurista Vārda" elektroniskais arhīvs ir lielākā Latvijas tiesību piemērotājiem pieejamā tiesību doktrīnas krātuve. Tāpat izdevums, protams, kalpo arī kā juristu tālākizglītības rīks un aktuālās informācijas apmaiņas platforma par norisēm tieslietu sistēmā.

Par savu ilgo mūžu un veiksmīgo līdzšinējo attīstību "Jurista Vārds" ir pateicīgs ne vien saviem teicamajiem ārštata autoriem un uzticīgajiem lasītājiem, bet arī izdevējam – VSIA "Latvijas Vēstnesis" (jo īpaši jāuzsver ilggadējās uzņēmuma vadītājas Dainas Ābeles ieguldījums) un tiem autoritatīvajiem juristiem un politiķiem, kas žurnālam izšķirošos brīžos ir to atbalstījuši, uzskatot, ka Latvijas tiesiskās sistēmas attīstība bez pastāvīgas profesionālas tiesībpolitiskas diskusijas būtu daudz sarežģītāka (šeit noteikti jāmin Egils Levits, Ilma Čepāne, Gaidis Bērziņš, Kalvis Torgāns u.c.).

Līdzīgi kā "Jurista Vārda" priekšgājēji, arī šis izdevums ir sava laikmeta juridiskās kultūras spogulis. Latvijas tiesiskās sistēmas attēls, kas bijis redzams "Jurista Vārdā", pa šiem gadiem ir ļoti būtiski mainījies – un uz labo pusi! No mokošās postpadomju tieslietu sistēmas transformācijas situācijas līdz neapšaubāmi Rietumu tiesību tradīcijā integrētai tiesiskajai sistēmai kā funkcionējošas demokrātiskas un tiesiskas valsts elementam (kaut arī joprojām ar trūkumiem un apdraudējumiem).

Arī šis, tūkstošais, "Jurista Vārds" ir iecerēts kā "spogulis" situācijai, kādā Latvijas tiesiskā sistēma atrodas uz valsts otrās simtgades sliekšņa. Esam ļoti pateicīgi autoriem, kas atsaucās redakcijas priekšlikumam veikt "ekspresauditu": analizēt Latvijas tiesu varas organizāciju, likumdošanas procesa kvalitāti un digitalizācijas ietekmi uz tieslietām, kā arī secīgi caurlūkot visas lielākās tiesību nozares, definēt to problēmas un formulēt tuvākās un tālākās attīstības virzienus. Ņemot vērā aplūkojamo jautājumu plašumu, publikācijām tika noteiktas stingras apjoma prasības. Tādējādi katru žurnāla nodaļu veido viens lielāks (situācijas apskata) raksts un vairākas nelielas replikas, kas vērš uzmanību uz konkrētiem problēmjautājumiem.

Nevar nepieminēt zināmu optimismu, ko vieš tūkstošā "Jurista Vārda" autoru kolektīvs – līdzās pieredzējušiem tiesībniekiem mēs redzam arī daudz jaunu, ļoti labi izglītotu (bieži vien Rietumeiropas augstskolās) juristu, kas profesionāli izauguši pēdējā desmitgadē, tātad viņu jurista redzesloks jau no sākta gala ir integrēts Rietumu liberālās demokrātijas tiesiskuma izpratnes tradīcijās. Tas ļauj cerēt, ka pašreizējās Latvijas tiesiskās sistēmas trūkumi (tiesu neatkarības problemātika un nepietiekamā tieslietu sistēmas darbinieku kvalifikācija, sistēmas efektivitātes trūkums, sabiedrības neuzticēšanās tiesu varai, likumdošanas kvalitātes nepietiekamība, korupcijas un valsts nozagšanas draudi u.c.) tuvākajā laikā tomēr varētu tikt enerģiski pārvarēti.

Protams, šis žurnāla laidiens nevar pretendēt uz detalizēta un vispusīga atzinuma statusu, kam būtu nepieciešamas daudzas ekspertu komisijas, starptautiski vērtētāji un plaša institucionāla iesaiste. Tomēr esam pārliecināti, ka šis kaleidoskopiskais viedokļu apkopojums var kalpot par labu izejmateriālu Latvijas tiesībnieku diskusijām un rīcībai, sagaidot Latvijas Republikas simtgadi un plānojot mūsu valsts tiesiskās sistēmas attīstību otrajā gadu simtā.

Pirmā Latvijas juristu klātienes tikšanās, kuras mērķis būs šāda tiesībpolitiska domu apmaiņa, notiks jau 10. novembrī Latvijas Universitātē – tas būs "Jurista Vārda" lasītāju un autoru forums "Latvijas tiesiskās sistēmas izaicinājumi valsts otrajā simtgadē", uz ko laipni tiek aicināti visi Latvijas tiesībnieki, kas vēlas piedalīties sarunā par mūsu valsts tiesiskās sistēmas nākotni!

Esam pārliecināti un ceram, ka sekos vēl arī daudzas citas domu apmaiņas (piemēram 2018. gadā gaidāmais Pasaules latviešu juristu kongress), kā arī praktiski darbi, kas iemiesos šo diskusiju secinājumus.

Visu mūsu kopējais mērķis bez šaubām ir neatkarīgas un demokrātiskas Latvijas valsts ilgtspēja un uzplaukums. Savukārt tiesiskums, likuma vara, kas daudzējādā ziņā ir juristu atbildība, ir viens no obligātiem Latvijas pastāvēšanas priekšnosacījumiem. JV

1-3
LATVIJAS TIESISKĀ SISTĒMA – "JURISTA VĀRDA" SPOGULĪ
Dina Gailīte

6
"JURISTA VĀRDS" – PIEREDZE UN ATTĪSTĪBA
Dzintars Rasnačs

7–11
TIESĪBAS KĀ ZINĀŠANAS UN KOMUNIKĀCIJA
Egils Levits

12–15
TIESISKUMA AUDITS
Ineta Ziemele

16–23
TIESU VARAS DARBA ORGANIZĀCIJA
Irēna Kucina, Ivars Bičkovičs, Sanita Osipova, Jānis Rozenbergs, Andris Spore, Sandra Stīpniece, Ēriks Kalnmeiers, Sanita Armagana

24–29
LABA LIKUMDOŠANA, LOBISMS
Gaidis Bērziņš, Edgars Pastars, Dina Meistere, Inese Gailīte, Laila Medina

30–35
KONSTITUCIONĀLĀS TIESĪBAS
Jānis Pleps, Anita Rodiņa, Egils Levits, Ringolds Balodis, Linards Muciņš

36–40
CILVĒKTIESĪBAS
Kristīne Līce, Mārtiņš Mits, Artūrs Kučs, Juris Jansons, Inese Nikuļceva

42–47
EIROPAS SAVIENĪBAS TIESĪBAS
Arnis Buka, Marina Borkoveca, Kaspars Gailītis, Ingrīda Labucka, Debora Pāvila

48–53
STARPTAUTISKĀS TIESĪBAS
Mārtiņš Paparinskis, Katrīna Kaktiņa, Ilze Tralmaka, Māris Lejnieks, Ilze Dubava

54–59
PAŠVALDĪBU TIESĪBAS
Kristīne Jaunzeme, Arvīds Dravnieks, Fatma Frīdenberga, Margarita Gorškova, Vineta Reitere

60–65
ADMINISTRATĪVĀS TIESĪBAS
Anita Kovaļevska, Ilze Kramiņa, Agris Dreimanis, Jautrīte Briede

66–73
ADMINISTRATĪVĀ PROCESA TIESĪBAS
Veronika Krūmiņa, Gatis Litvins, Sandis Bērtaitis, Evija Mugina, Natālija Bulgakova

74–79
ADMINISTRATĪVO SODU TIESĪBAS
Anda Smiltēna, Egils Vidriks, Edvīns Danovskis

80–85
KRIMINĀLTIESĪBAS
Valentija Liholaja, Andrejs Judins, Uldis Krastiņš, Saulvedis Vārpiņš

86–91
KRIMINĀLPROCESA TIESĪBAS
Kristīne Strada-Rozenberga, Sandra Kaija, Māris Leja, Gunārs Kūtris, Egons Rusanovs

92–97
CIVILTIESĪBAS
Jānis Rozenfelds, Linda Damane, Vadims Mantrovs, Rihards Gulbis, Sergejs Rudāns

98–105
CIVILPROCESA TIESĪBAS
Kalvis Torgāns, Aldis Laviņš, Edīte Vernuša, Māris Onževs, Agris Bitāns

106–111
KOMERCTIESĪBAS
Aigars Strupišs, Jānis Kārkliņš, Erlens Kalniņš, Helmuts Jauja, Gatis Flinters

112–117
DARBA TIESĪBAS
Toms Šulmanis, Valerijans Jonikāns, Irēna Liepiņa, Māris Badovskis, Velga Slaidiņa

118–123
NODOKĻU TIESĪBAS
Jānis Taukačs, Inga Brutāne, Ilmārs Šņucins, Edgars Koškins, Matīss Rostoks

124–129
MAKSĀTNESPĒJAS TIESĪBAS
Kaspars Novicāns, Inese Šteina, Indulis Balmaks, Olavs Cers, Ilze Znotiņa

130–135
TIESĪBU TEORIJA UN FILOZOFIJA
Diāna Apse, Elīna Grigore-Bāra, Daiga Rezevska, Edgars Oļševskis, Ginta Sniedzīte

136–141
TIESLIETAS DIGITĀLAJĀ LAIKMETĀ
Edvīns Balševics, Daiga Vilsone, Daina Ābele, Aleksejs Dimitrovs, Dita Plepa

142–143
ŽURNĀLA "JURISTA VĀRDS" VIZĪTKARTE

144
ŽURNĀLA "JURISTA VĀRDS" LASĪTĀJU UN AUTORU FORUMA PROGRAMMA

"Jurista Vārds" – pieredze un attīstība

Dzintars Rasnačs, *Latvijas Republikas tieslietu ministrs*

Foto: Boriss Koļesņikovs

Iznācis žurnāla "Jurista Vārds" jubilejas laidiens. Šobrīd tas ir juridisks izdevums ar kvalitatīvu saturu, kas veiksmīgi nodrošina līdzsvaru starp informatīva un izglītojoša rakstura publikācijām. Regulāri tiek izdoti arī tematiskie izdevumi, kas veltīti aktuāliem jautājumiem tiesību zinātnē.

Pieredze

Žurnāla 1000. laidiens – tā ir pieredze, ko 22 gadu garumā "Jurista Vārda" komanda ir ieguvusi juridiskās domas veidošanā Latvijā. No tematiskās lappuses 1995. gadā un laikraksta "Latvijas Vēstnesis" pielikuma 2000. gadā līdz patstāvīgam juridiskam preses izdevumam jau kopš 2003. gada. Šajā laikā žurnāla lappusēs ir atspoguļoti būtiskākie notikumi tieslietās, vienlaikus tas ir kalpojis kā platforma komentāriem un viedokļiem, tādējādi veicinot Latvijas juridiskās domas attīstību un daudziem palīdzot veidot izpratni par tiesisku valsti.

Tagadne

Žurnālu veido profesionāla redakcijas komanda. Tam ir plašs autoru loks, kas nepārtraukti papildinās ar jauniem tiesību zinātniekiem un praktiķiem. Žurnāla redakcijas un tā autoru kopīgais darbs tiek veikts ar vienotu mērķi – veidot tiesisku domu un veicināt taisnīgu tiesību piemērošanas praksi Latvijā. Diskusijas notiek īstajā brīdī, kad tas nepieciešams juridiskās domas un prakses attīstībai, apvienojot akadēmiskos spēkus, praktiķus un pētniekus. Viedokļu dažādība un kvalitatīvs saturs ir īstās "Jurista Vārda" panākumu atslēgas.

Attīstība

Jubilejās runā par sasniegto un domā par nākotni. Tiesiska valsts nav tikai kvalitatīvi likumi un to taisnīga piemērošana. Tiesiskas valsts pamatā ir tiesību kultūras telpa. Tā prasa pacietīgu izglītošanas darbu paaudžu garumā. Tā ir milzīga vērtība, kad vienā izdevumā tiesību eksperti, tiesību politikas veidotāji, akadēmiskie spēki un praktiķi dalās ar viedokļiem par aktuāliem jautājumiem.

Savukārt elektroniskās vides attīstīšana nodrošina sabiedrībai plašāku informācijas pieejamību, tās sistematizāciju un ērtāku lietošanu. Runājot par žurnāla attīstību, jāņem vērā, ka to ietekmēs arī auditorijas paplašināšanās – gan ar esošajiem un topošajiem juristiem, gan citiem sabiedrības pārstāvjiem. Tas ir būtiski, lai tiesiski izglītotu sabiedrību un stiprinātu Latviju kā tiesisku valsti.

"Jurista Vārdam" ir nozīme!

Tiesības kā zināšanas un komunikācija

Dr. iur. h. c. ***Egils Levits****, Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis*

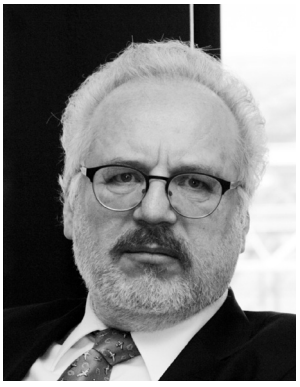

Foto: Boriss Koļesņikovs

I. Tiesību diskusijas juristu kopienā kā tiesību sastāvdaļa

1. Tiesības un zināšanas

Tiesības ir zināšanas. Ja tiesības neviens nezinātu, tad tiesību nebūtu.

Tomēr tiesību zināšanas nav identiskas ar tiesībām. Starp tām abos virzienos pastāv noteiktas attiecības.

Pirmkārt, bez zināšanām nevar būt tiesības. Otrkārt, ne visas zināšanas ir tiesības. Tiesību zināšanas ir tikai tās zināšanas, kuras tiesības pašas par tādām atzīst. Tātad tiesības uzliek zināšanām "filtru" – dažas zināšanas tās pieļauj kā tiesību zināšanas, citas tās noraida – pat ja tās pašas "apgalvo", ka esot tieši "tiesību" zināšanas.

Tiesību zināšanas var būt pareizas vai kļūdainas. Piemēram, augstākas instances tiesas atceļ zemākas instances spriedumu kā kļūdainu. Tātad tiesību zināšanas prasa atšķirt pareizas tiesību zināšanas no kļūdainām. Savukārt zināšanas, kas vispār nav tiesību zināšanas, no tiesību viedokļa nevar arī būt kļūdainas. Tās vienkārši atrodas ārpus noslēgtā tiesību zināšanu loka.

Tikai pareizas tiesību zināšanas rada tiesības. Tikai tās tiesības, kas balstās uz pareizām tiesību zināšanām, veido tiesību sistēmu.

2. Tiesību speciālisti – juristi

Tiesību zināšanas kopš seniem laikiem ir koncentrētas speciālistu rokās, resp., galvās. Sākotnēji tie bija priesteri, šamaņi. Romas impērijā izveidojās atsevišķa, neatkarīga juristu profesija. Agrīnajos viduslaikos jurista profesija zaudēja savu nozīmi. Kristīgajā kultūras lokā tiesību speciālistu vidū sāka dominēt teologi, garīdznieki. Tomēr viduslaiku beigās juristi atkal emancipējās no garīdzniecības (turpretim islama kultūras lokā joprojām pastāv zināma saistība ar teoloģiju). Mūsdienās jurists ir patstāvīga, no teoloģijas neatkarīga profesija.

Juristi ir cilvēki, kuri ir apguvuši tiesību veidošanas, izprašanas, piemērošanas mākslu (jurisprudenci). Piederība juristu profesijai mūsdienās gandrīz vienmēr tiek apliecināta ar attiecīgu izglītību (diplomu). Tomēr iespējami izņēmumi gan uz vienu, gan uz otru pusi – cilvēks, kurš (kaut kādā veidā) ieguvis diplomu, bet nepārvalda tiesību mākslu, pēc būtības nav jurists, un otrādi – cilvēks, kurš šo mākslu ir apguvis, kaut gan viņam nav attiecīgā diploma, būtībā ir jurists.

3. Juristu kopiena kā tiesību institūcija

Rietumu pasaulē tiesību zinātāji ir profesionāli izglītoti juristi. Tikai tās tiesību zināšanas, ko atbilstoši juridiskajai metodoloģijai rada, akceptē un pārvalda juristi, tiek uzskatītas par tiesībām (tikai *thinking like a lawyer* ir domāšana tiesību kategorijās).

Juristi veido savas valsts (tiesību sistēmas) juristu kopienu. Tā skaitliski nav liela. Piemēram, ASV ir 1,5 miljoni juristu – 0,5 % no visiem iedzīvotājiem, Vācijā – 250 000 jeb 0,3 %. Latvijā šis procents varētu būt vēl mazāks. Šiem cilvēkiem pieder aktīvo tiesību zināšanu monopols.

Juristu kopiena nav tikai cilvēku kopa, kuriem ir tāda pati – tātad juridiskā – izglītība. Juristu kopiena primāri ir tiesību funkcionēšanai nepieciešama institūcija. Tā nav formalizēta vai īpaši organizēta, taču pilda ļoti svarīgu funkciju – tā ir vieta, "medijs", kurā "notiek" tiesības, kurā cirkulē tiesībdomas: tur tās tiek radītas, diskutētas, analizētas, kritizētas, veidotas. Juristu kopiena ir rezonanses vide tiesību lēmumiem un idejām. Bez šīs vides tiesības nevarētu sasniegt mūsdienās nepieciešamo refleksijas pakāpi.

>

4. Tiesību diskusija – aizstāvība un kritika

Kā jau minēts, tiesību zināšanas var būt gan pareizas, gan kļūdainas. Lai to noskaidrotu, nepieciešama tiesību diskusija. Tur argumentatīvi tiek aizstāvēts vai apšaubīts (kritizēts) kāds tiesību apgalvojums. Tā ir "tīrā" tiesību diskusija, kas risinās juristu kopienā. Uzturēt tiesību diskusiju ir juristu kopienas virsuzdevums.

Tiesību diskusijā lietotie argumenti pārbauda tiesības "no iekšpuses" – vai attiecīgais apgalvojums ir loģisks, vai tas ir patiess (dabzinātniskā izpratnē), vai tā vērtējumi atbilst tiesību sistēmas pamatā esošajai vērtību sistēmai, tajā skaitā it īpaši – vai tas ir taisnīgs. Tā ir juridiska diskusija starp apgalvojuma aizstāvību un tā kritiku. Neviens tiesību apgalvojums – arī pēc tam, kad tas ir kļuvis par spēkā esošām tiesībām – nevar būt imūns pret kritiku.

II. Sabiedrības diskusijas kā tiesību darbības un attīstības motors

5. Sabiedrības diskusijas par tiesībām un tiesībpolitiku

Sabiedrībai ir savi vērtējumi par pastāvošo tiesību saturu un ikdienas piemērošanu (tātad viedokļi par tiesībām) un idejas par vēlamajām tiesībām (tiesībpolitiku).

Diskusijas juristu kopienā atšķiras no sabiedrības diskusijām par tiesībām ar to, ka juristu kopienas tiesību diskusijās tiek "ielaisti" tikai "izmeklēti" juridiski un tiesībpolitiski argumenti. To juridisko kvalitāti nosaka tiesības pašas. Turpretim nejuristi atšķirībā no juristiem tiesības vērtē "no ārpuses". Tikai atsevišķos gadījumos sabiedrības viedoklis par tiesībām pa tajās īpaši iebūvētām "durvīm" var tikt "ielaists" tiesībās un kļūt par tiesību sastāvdaļu (piemēram, Civillikuma 1. pants, 1415. pants – ģenerālklauzulas).

Sabiedrības diskusijās pieļauto argumentu klāsts ir krietni plašāks nekā juristu diskusijās. Sabiedrība reti diskutē par to, kas ir pareizās tiesības saskaņā ar juridisko metodoloģiju. Tā, mēģinot izprast tiesības, primāri orientējas uz interesēm, vērtībām, emocijām, vispārējiem pasaules redzējumiem, ideoloģijām. Juridiskiem argumentiem tur parasti ir margināla nozīme.

Kamēr juristu kopienas diskusijās pamatā var piedalīties tikai juristi, tikmēr sabiedriskās diskusijās par tiesībām var piedalīties ikviens. Arī forumi izceļas ar lielāku dažādību – blakus plašsaziņas līdzekļiem, dažādām sapulcēm, ikdienas sarunām u.c. klasiskām domu apmaiņas vietām arvien lielāku lomu kā forums spēlē sociālie tīkli.

Tomēr arī sabiedrības diskusijās par tiesībām ir robežas. Šīs robežas nosaka senā, taču visās sabiedrībās pastāvošā tabu (aizliegto domu) kategorija, kuras uzdevums ir sargāt sabiedrību pašu no sevis un stabilizēt varas sistēmu. Mūsdienās saistībā ar diskusijām par politiku un tiesībām šis tabu ir precīzāk iezīmēts kā politkorektums, kurš pats vienlaikus (atšķirībā no arhaiskām sabiedrībām) ir diskusijas tēma. Tas ir arī mērķtiecīgi pielietojams varas līdzeklis – tas, kurš ir spējīgs noteikt tabu, izslēdz pretinieku no līdzdalības un diskusijā gūst uzvaru. Tabu sabiedriskās diskusijās par tiesībām spēlē līdzīgu lomu kā juridiskā metodoloģija tiesību diskusijās – abos gadījumos tādā veidā tiek noteiktas diskusijas laukuma robežas.

6. Sabiedrības diskusiju nozīme

Atšķirībā no juristu diskusijām sabiedrības viedoklim par tiesībām nav tiešas ietekmes uz pastāvošajām tiesībām. Tādēļ juristi tās parasti (bet nepamatoti) ignorē.

Tomēr sabiedrības diskusijām tiesību darbībā ir liela nozīme. Pirmkārt, tās var veicināt nepieciešamo vienprātību par tiesību saturu, leģitimitāti un jo sevišķi par vērtībām, uz kurām tās balstās. Bez šādas – pēc iespējas lielas – vienprātības modernas demokrātijas nevar iztikt. Ja tādas nav, tad tiesības dzīvē nav efektīvas.

Otrkārt, sabiedrības diskusijām par tiesībām ir liela ietekme uz nākamajām tiesībām, uz to, kādām tiesībām jābūt. Šajās diskusijās tiesības tiek kritizētas no "ārpuses", balstoties uz ārpustiesiskām premisām – it sevišķi jautājot, vai pašreizējās tiesības atbilst sabiedrības vērtībām, aktuālajiem mērķiem, vajadzībām. Tās ir tiesību tālākattīstības motors.

Tiesībpolitiska diskusija var risināties kā juristu kopienā, tā arī sabiedrībā ārpus juristu kopienas. Tomēr pamatā tā notiek sabiedrībā, it sevišķi tās politiskajā elitē. Tiesībpolitika ir primāri sabiedrības lieta. Tā ir viena no demokrātijas izpausmēm.

III. Tiesību izjūta kā tiesību funkcionēšanas priekšnosacījums

7. Sabiedrības tiesību izjūta kā indivīda kompass

Tiesības nosaka un veido juristi ar savām tiesību zināšanām. Taču tiesības kā sistēma darbojas visā sabiedrībā. Tiesības apņem cilvēku no visām pusēm. Tiesībās dzīvo ikviens un katru dienu.

Taču kā nejuristi zina, kā rīkoties ar tiesībām, ja viņi nav tiesību speciālisti – juristi, kas rada, glabā un pārvalda tiesību zināšanas? >

Šeit nejuristiem palīdz aptuvena, vairāk vai mazāk miglaina izjūta par to, kas ir tiesības, precīzāk – ko tiesības nosaka konkrētā gadījumā. Šo izjūtu juristi apzīmē par "tiesību izjūtu" (angl. *sense of justice*, franc. *sentiment de justice*, vāc. *Rechtsgefühl*). Tā indivīdam darbojas kā kompass, lai viņš tiesībās varētu vismaz aptuveni orientēties.

Tiesības šai sabiedrības tiesību izjūtai tiesību "iekšienē" nepiešķir pārāk lielu nozīmi. Kā jau minēts, kā sabiedrības viedoklis tā var kļūt par tiesību sastāvdaļu tikai atsevišķos, īpaši paredzētos gadījumos.

Tomēr juristu augstprātība, dažkārt nonievājot sabiedrības tiesību izjūtu un uz tās balstīto viedokli par tiesībām, ir nevietā. Sabiedrības tiesību izjūta ir galvenais priekšnosacījums, lai tiesības patiešām funkcionētu (vairumā gadījumu – bez juristu palīdzības!). Bez tās indivīdi pastāvīgi nonāktu konfliktos. Sabiedrības tiesību izjūta ir salīdzināma ar neapzināto izjūtu, kas ļauj cilvēkiem pārpildītā laukumā tomēr tikt uz priekšu (parasti) nesaskrienoties.

8. Tiesību izjūta un sabiedrības morāle

Tiesību izjūta ir cieši saistīta ar sabiedrības morāli, kas ir tās pamatā. Morāle nosaka, kas ir labi un kas ir slikti. Savukārt tiesību izjūta indivīdam pasaka, ko drīkst un ko nedrīkst. Tikai tad, ja sabiedrības lielais vairums to zina, tad tiesības darbojas.

Strauju sabiedrības pārmaiņu situācijās morāle un līdz ar to arī tiesību izjūta kļūst vājas, pretrunīgas. Tās "apjūk". To socioloģijā apzīmē par anomijas stāvokli. Šāds stāvoklis Latvijā pastāvēja 20. gadsimta 90. gados. Anomijas situācijā tiesības nedarbojas (šis teiciens situācijas aprakstam toreiz tika plaši lietots). Kopš tā laika Latvijā pakāpeniski izveidojās un nostabilizējās "jaunā" morāle un tiesību izjūta, kas principā atbilst Rietumu sabiedrības morālei un tiesību izjūtai. Tādēļ likumsakarīgi, ka pašlaik cilvēki daudz retāk saka, ka tiesības nedarbojas. Šodien Latvijas sabiedrība lielos vilcienos atkal var paļauties uz savu tiesību izjūtu.

Tiesību izjūtu pēta vairākas tiesību zinātnes apakšnozares – tiesību filozofija, tiesību teorija, tiesību socioloģija.

9. Tiesību kompleksitāte un bezcerīgās ilgas pēc vienkāršām tiesībām

Sabiedrības tiesību izjūta darbojas vairumā gadījumu, kas nav pārāk kompleksi un kuros pastāv nostiprinājusies prakse, uz kuru risinājumu ved jau "iemīta taka". Ar to ikdienas dzīvē parasti pietiek.

Tomēr tiesības ir dinamisks fenomens, kas – parasti solīti iepakaļ – attīstās kopā ar sabiedrību. Taču sabiedrība attīstoties kļūst arvien kompleksāka. Precīzāk – sabiedrības attīstība nozīmē tieši tās kompleksitātes pieaugumu. Pēdējās dekādēs sabiedrība – un līdz ar to tās kompleksitāte – ir attīstījusies ļoti strauji. To veicina it sevišķi tehnoloģiju attīstība un globalizācija.

Kompleksitāte nozīmē stāvokli, kurā liels daudzums savstarpēji atkarīgu ietekmes faktoru ar daudziem nezināmiem lielumiem rada grūti strukturējamu lēmuma pieņemšanas situāciju, kurā iespējamo alternatīvo lēmumu sekas ir grūti paredzamas. Tā ir pretēja vienkāršai, pārskatāmai situācijai.

Tiesību – tāpat kā citu sociālo normu – galvenais uzdevums ir kompleksitātes samazināšana indivīdam (kompleksitātes redukcija). Tā kā mēs nevaram aptvert un pārstrādāt sabiedrības bezgalīgo daudzveidību, tiesības atslogo mūs no pārmērīgi daudzu individuāli apsveramu lēmumu pieņemšanas. Sekojot tiesībām, mēs ejam pa jau iezīmētiem ceļiem, nevis laužamies cauri džungļiem.

Taču sabiedrībai kļūstot arvien kompleksākai, arī tiesības kļūst – un tām ir jākļūst! – arvien kompleksākas un nepārskatāmākas. Tādēļ ikdienā palielinās to situāciju skaits, kurās ar tiesību izjūtu vien nepietiek.

Tas nozīmē, ka šādas situācijas ir jārisina speciālistiem – juristiem. Tas ir nenovēršami tik ilgi, kamēr sabiedrība attīstīsies un līdz ar to kļūs arvien kompleksāka. Protams, veidojot tiesības, ir jācenšas tās veidot maksimāli vienkāršas. Taču kompleksas problēmas vienkāršošanai ir sava zemākā robeža. Pārmērīgi vienkāršotas tiesības kļūst neadekvātas un netaisnīgas.

Ilgas pēc vienkāršām tiesībām kompleksā sabiedrībā ir saprotamas. Taču šīs ilgas var īstenot tikai daļēji. Kompleksu sabiedrību nevar regulēt ar pārmērīgi vienkāršotām tiesībām. Tādēļ dažādi populistiski uzstādījumi par vienkāršām tiesībām, birokrātijas likvidēšanu u.tml. ir nereāli. Taču tie atgādina tiesību veidotājiem, ka tiesību vienkāršība, cik vien tas konkrētā gadījumā ir iespējams, lai tiesības vēl būtu efektīvas un taisnīgas, ir pastāvīgs mērķis un tiesību kvalitātes mēraukla.

Prasme braukt ar divriteni, kas ir vienkārša un ko pārvalda gandrīz ikviens, ir laba, bet tā maz palīdz, lai prastu vadīt lidmašīnu. Tā ir attīstības cena.

>

IV. Komunikācija kā tiesību darbības forma

10. Tiesību īstenošana caur komunikāciju

Ja kāds zina tiesības, bet ar savām zināšanām nedalās, tad šīm zināšanām ir nulles vērtība. Tās nav tiesību sastāvdaļa. Tiesības darbojas tikai tad, ja tiesību zināšanas tiek komunicētas, palaistas pasaulē – un līdz ar to pakļautas gan attiecīgā adresāta, gan juristu kopienas vai visas sabiedrības vērtējumam. Individuāli izdomātas, bet nekomunicētas tiesībdomas neveido tiesības.

Tikai komunikācija tiesībdomas padara par pilnvērtīgām tiesībām dažādās to izpausmes formās (vispārējie tiesību principi, normatīvie tiesību akti, individuāli lēmumi, spriedumi, līgumi, tiesību zinātne). Tiesības kļūst reālas caur komunikāciju. Tādēļ komunikācija ir tiesību darbības forma.

11. Juristu kopienas tiesību diskusiju forumi

Juristu kopienas tiesību komunikācija notiek tiesību diskusiju forumos. Tiesību diskusiju forumi var būt gan formalizēti, gan neformalizēti. Formalizēts tiesību diskusiju forums ir tur, kur pastāv formalizēta lēmuma pieņemšanas procedūra, piemēram, likuma, administratīvā akta, sprieduma pieņemšanas procedūra. Formālas procedūras, resp., formalizēta tiesību diskusiju foruma ideja balstās teorijā, ka pareiza, taisnīga procedūra nodrošina pareizu un taisnīgu rezultātu (procedurālā taisnīguma teorijas; tām sevišķi liela nozīme ir anglosakšu tiesību sistēmās).

Neformalizēti tiesību forumi ir jebkādi cita veida forumi, kuros tiek diskutēti juridiski un tiesībpolitiski argumenti. Tā kā arī šie argumenti veido tiesības, tad arī neformalizētu tiesību diskusiju forumu pastāvēšana pieder pie obligātiem nosacījumiem, lai tiesības darbotos, būtu efektīvas un pareizi piemērotas.

12. Tiesību zinātne kā tiesību sastāvdaļa

Pašu galveno neformalizēto tiesību diskusiju forumu veido tiesību zinātne visās tās izpausmēs.

Tiesību zinātnes pamatuzdevums ir izskaidrot tiesības, padarīt tās redzamas un saprotamas tiesību piemērotājiem, lai tie tos varētu pareizi piemērot. Tiesības gandrīz nekad nav tik skaidras, ka to saturs uzreiz, tā sakot, uz līdzenas vietas, to piemērotājam atklātos. Viņam vai nu pašam ir jāizdara tiesībzinātniskas darbības, lai šo saturu atklātu (vispirms jau tiesību interpretācija), vai arī – un parasti papildus – jāmeklē tiesību zinātnē (un judikatūrā) jau uzkrātie argumenti, lai attiecīgo tiesību normu varētu pareizi izprast un piemērot.

Tādēļ tiesību zinātne ir tiesību sistēmas sastāvdaļa, tāpat kā, piemēram, iestādes vai tiesas. Gan tiesībpiemērotāji, gan tiesību zinātnieki darbojas saskaņā ar to pašu juridisko metodoloģiju. Šī metodoloģija tos kā juristus vieno tiesību kopējā sistēmā.

Tiesību zinātnes izpausmes un komunikācijas pamatforma ir publikācijas – komentāri, monogrāfijas, raksti, ekspertīzes. Publikācijas veido īpašu tiesību zinātnes komunikācijas forumu, kuru izmanto galvenokārt juristu kopiena. Tiesību zinātne ir svarīgākais juristu kopienas savstarpējās komunikācijas veids, kas veido tiesības, tāpat kā likumi vai spriedumi.

13. Sabiedrības tiesību diskusiju forumi

Sabiedrība tiesības un tiesībpolitiku apspriež visur, kur notiek diskusijas, – presē, literatūrā, televīzijā, radio, sociālajos medijos, sanāksmēs, privātās sarunās u.tml. Vēlreiz jānorāda, ka sabiedrības diskusijas par tiesībām un tiesībpolitiku ir svarīgs tiesību funkcionēšanas elements – tās veicina vienprātību par tiesību saturu, asina tiesību izjūtu, kritiski izvērtē un rosina tiesību maiņu un attīstību. Tomēr nozīmīgai komunikācijai nepieciešama konkrētāka vieta, kur domas par tiesībām un tiesībpolitiku var krustoties.

Parasti šādu forumu piedāvā (kvalitātes) mediji. Latvijā sakarā ar kvalitātes mediju vājumu arī sabiedrības diskusijas par tiesībām un tiesībpolitiku ir vāji attīstītas.

14. Tiesību zinātnes un tiesību diskusiju forumu nodrošināšana kā valsts uzdevums

Tātad tiesību zinātne ir nepieciešams tiesību funkcionēšanas un efektivitātes priekšnosacījums. Tā pieder pie tiesību infrastruktūras tāpat kā, piemēram, iestādes, tiesas, juristi, juristu izglītības sistēma u.c. Bez pietiekami intensīvas un kvalitatīvas tiesību zinātnes nevar būt kvalitatīvas tiesību piemērošanas, tātad tiesību darbības.

Tas pats attiecas uz juristu kopienas komunikācijas forumiem, kur tiek diskutēts par tiesību un tiesībpolitikas jautājumiem. Pamatā šādi komunikācijas forumi ir juridiski izdevumi. Tas pats attiecas uz plašākai sabiedrībai domātiem kvalitatīviem izdevumiem, kur pamatā tiek diskutēti tiesībpolitiski jautājumi, kā arī veicināta sabiedrības tiesiskā izglītība.

Lielā tiesību sistēmā ar lielu juristu skaitu šādi izdevumi var darboties tirgus apstākļos, komerciāli atmaksāties. Taču tas faktiski nav iespējams mazā tiesību sistēmā ar nelielu juristu skaitu.

>

Tādēļ mazā valstī – kā Latvijā – valstij ir pienākums adekvātā apjomā nodrošināt tiesību zinātnes darbību, uzturēt juristu kopienas komunikācijas platformas, it sevišķi juridiskos izdevumus, kā arī gādāt par to, lai arī plašākas sabiedrības rīcībā ir piemērotas komunikācijas platformas, kur tā var diskutēt, it sevišķi par tiesībpolitiskiem jautājumiem, un iegūt pamatzināšanas tiesībās. Tas pieder pie tiesiskas valsts standarta.

15. "Jurista Vārds" kā galvenais Latvijas tiesību diskusiju forums

Latvijas tiesību un arī tiesībpolitisko diskusiju centrālā platforma ir "Jurista Vārds". Tas pastāv jau 22 gadus. "Dzīves" ilgumā un nozīmībā tas ir pārsniedzis visus citus latviešu valodā jebkad iznākušos juridiskos izdevumus.

"Juristu Vārds" vispirms pilda Latvijas juristu kopienu vienojošo funkciju: lielākā daļa Latvijas tiesību diskusiju – kas, kā jau minēju, ir integrāla tiesību sistēmas sastāvdaļa – notiek šeit. Varētu teikt, ka tie cilvēki, kuriem gan ir jurista diploms, bet kuri tomēr neabonē un nelasa "Jurista Vārdu", sevi no Latvijas juristu kopienas ir izslēguši un profesionāli faktiski nevar būt savu uzdevumu augstumos.

"Juristu Vārds" vispirms ir kvalitatīvs augsta līmeņa juridisks forums, kas publicē daudz zinātnisku rakstu. Tomēr tas ir vairāk nekā tikai tīri zinātnisks izdevums – tas vienlaikus ir arī juristu kopienas tiesībpolitisko ideju un profesionāli interesējošas informācijas apmaiņas platforma. Iznākot samērā bieži – reizi nedēļā – tas var nosegt lielu daļu no nelielās Latvijas juristu kopienas aktuālās iekšējās komunikācijas nepieciešamības.

"Jurista Vārda" fenomens ir tipisks mazai tiesību sistēmai un attiecīgi skaitliski nelielai juristu kopienai. Arī vairākās citās nelielās Eiropas Savienības valstīs pastāv šāda centrāla juristu komunikācijas platforma. Lielās tiesību sistēmās ir citādi – tur lielākais juridiskais izdevums sasniedz tikai relatīvi nelielu daļu no juristu kopienas, kamēr vienlaikus pastāv ļoti daudzi specializēti juridiski izdevumi (piemēram, Vācijā tādu ir vairāk nekā 300). Šāda specializācija veicina tur attīstītās juridiskās argumentācijas dziļumu. Savukārt visu vai vismaz lielāko daļu no juristu kopienas aptveroša, vienojoša juridiska izdevuma priekšrocība ir tā, ka tas veicina plašāku juridisku redzējumu, kas palīdz uztvert kopsakarības, un nodrošina intensīvāku visas juridiskās kopienas savstarpēju komunikāciju. Tas savukārt rada labvēlīgākus apstākļus tiesībpolitiskām diskusijām juristu vidū un nepieciešamības gadījumā – ātrākām reformām.

Katrā ziņā "Jurista Vārda" ieguldījums Latvijas tiesību sistēmas funkcionēšanā un attīstībā ir vērtējams kā ārkārtīgi augsts. Par to rūpējas ļoti profesionālā, atvērtā un ar pilnu atdevi strādājošā redakcijas komanda ilggadējās galvenās redaktores Dinas Gailītes vadībā. Tā kā juridiskās komunikācijas intensitāte nekad nav par zemu, tad galvenais vēlējums "Jurista Vārdam" būtu – uzturot līdzšinējo kvalitātes līmeni un paturot līdzšinējo izdošanas ritmu, pakāpeniski turpināt augt apjomā un kļūt arvien biezākam! JV

Tiesiskuma audits: vai Latvija ir tiesiska valsts

Ph.D. ***Ineta Ziemele,***
Satversmes tiesas priekšsēdētāja, Rīgas Juridiskās augstskolas profesore

**"Labāk, lai likums valda
nekā viens no pilsoņiem un pat likuma sargi ievērotu likumu."**

Aristotelis[1]

Foto: Boriss Koļesņikovs

Ievads

"Jurista Vārda" 1000. numura iznākšana jau pati par sevi uzrāda tiesiskuma nostiprināšanos Latvijā. Ir zināmi daudzi gadījumi, kad tiesību zinātnes un tiesību diskursa nodrošinājumam salīdzinoši jaunās demokrātijās un neliela tirgus kontekstā netiek sniegts materiālais atbalsts. Tādējādi tas, ka Latvijā pastāv un turpina iznākt žurnāls "Jurista Vārds", kas ir kļuvis par demokrātiskas tiesiskas valsts kultūras sastāvdaļu, ir svarīgs apliecinājums zināmas izpratnes esībai, ka analītiska saruna par dažādiem tiesību jautājumiem ir obligāts elements tiesisku valstu attīstībā.

Tiesisku valsti raksturo gan konkrēti principi, gan noteikta sabiedrības kultūra un vērtības. Nešaubīgi, vieglāk ir izvērtēt to, vai un kā valstī darbojas demokrātiskai tiesiskai valstij raksturīgie tiesību principi, kā, piemēram, varas dalīšana, cilvēktiesību ievērošana, tiesību virsvadība u.c. Savukārt jautājumā par sabiedrības tiesiskās kultūras līmeni vērtējuma indikatori būs sarežģītāki.

Neatkarības atjaunošana sniedza iespēju Latvijā atkal baudīt pilsoniskās brīvības, kuras ir viena no galvenajām demokrātiskas valsts vērtībām. Tomēr brīvības atgūšana nenozīmē robežu pilnīgu nojaukšanu cilvēku savstarpējās attiecībās. Proti, demokrātiskā tiesiskā valstī brīvības saturs ir tikpat svarīgs kā cieņa pret brīvības robežām, kuras iezīmē saskarsmi ar otras personas brīvību un sabiedrību kopumā. Brīvība nenozīmē vienaldzību pret valsti, proti, veidojumu jeb mehānismu, kas nodrošina brīvību īstenošanu. Tiesību un brīvību īstenošana demokrātiskā valstī notiek robežās, kuras izriet no demokrātiskas tiesiskas valsts principa.

Demokrātijas un tiesiskas valsts principi ir savstarpēji cieši saistīti. Lai demokrātija spētu sevi aizsargāt un sniegt iespēju katram īstenot tiesības un brīvības, ievērojot vienlīdzības principu, valstij jādarbojas atbilstoši tiesiskas valsts principam. Ja tiesiskas valsts principa izpratnē un ievērošanā ir problēmas, tad demokrātija ir ievainojama. Tieši tādēļ pastāv trīs varas atzari, kuru vidū nav svarīgāko un mazāksvarīgo. Tikai patiess līdzsvars un atsvars var nodrošināt valsts attīstību un sabiedrības labklājību. Bez spēcīgas tiesu varas un tieslietu sistēmas, kuras plašākā izpratnē es iekļautu arī juridisko izglītību un tiesību zinātni, demokrātija biežāk rādīs savas blaknes. Tādējādi nonākam līdz atziņai par tiesiskas valsts principa centrālo lomu demokrātiskā valstī[2] un līdz ar to juristu īpašo atbildību, strādājot tiesu varā un tajās tieslietu jomās, kas sekmē tiesu varas neatkarību un nodrošina tās kapacitāti. Tomēr neatkarīgi no jomas, kurā jurists strādā, juristam ir priviliģēta iespēja sekmēt tiesiskās kultūras nostiprināšanos sabiedrībā, jo jurists ir mācīts atpazīt tās pazīmes, kas nosaka, ka tiesību norma ir spēkā esoša un leģitīma, ka tā ir skaidra un pieejama.

1 Aristotle's Politics and Athenian Constitution. Ed. and transl. by J. Warrington. London: Dent, 1959, Book III, p. 97.
2 Konstitucionālo tiesību komisija ir raksturojusi tiesiskas valsts principu ar jēdzienu "virsprincips". Sk.: Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 107. lpp.

>

Vēl arvien atbildes uz jautājumu – vai Latvija ir tiesiska valsts – turpina būt dažādas. Lai varētu sniegt atbildi uz šo jautājumu, būtu jāvienojas, kādas ir minimālās tiesisku valsti raksturojošās pazīmes un kādas jau ir attīstītas tiesiskas valsts pazīmes – un tikai tad var noteikt, kuras pazīmes pastāv un kuras vēl ne. Turpmāk tiks runāts par tiesiskuma būtību un to, kā Satversmes tiesa ir piemērojusi tiesiskas valsts principu. Nobeigumā tiks sniegts komentārs par to, kam būtu jākļūst par valsts prioritāti, lai sekmētu tās straujāku attīstību.

Tiesiskas valsts principa būtība

Tiesību teorijā ir tikušas izdalītas vairākas pazīmes, kas raksturo tiesiskas valsts principu, proti, tiesību virsvadību (*rule of law*) valstī. Ir ticis atzīts, ka tiesību virsvadības izpratne ir saistīta ar konkrētās sabiedrības tradīcijām un konstitucionālo iekārtu, un ir ticis norādīts, ka minētā izpratne pilnveidojas līdz ar sabiedrības attīstību. Par atskaites punktu šim rakstam tiks ņemts lorda Bingema (*Lord Bingham*) definējums, proti, tiesību virsvadība nozīmē, ka visas fiziskās personas un institūcijas valstī pakļaujas juridiski saistošam publiski pieņemtam likumam, kuram ir uz priekšu vērsts spēks un kuru publiskā procesā piemēro tiesas.[3]

Savukārt Venēcijas komisija piedāvā novērtēt, cik tiesiska ir valsts, atbilstoši detalizētam jautājumu sarakstam. Piemēram: vai tiek atzīta tiesību virsvadība; vai valsts institūcijas rīkojas atbilstoši tiesību normām; vai nacionālo tiesību normas atbilst saistošajām starptautisko tiesību normām; vai pastāv parlamenta virsvadība; vai likumdošanas process ir caurskatāms un demokrātisks; vai tiek nodrošināta tiesību īstenošana; vai normatīvie tiesību akti un tiesu nolēmumi ir publiski pieejami; vai tiesu nolēmumi ir pietiekami pamatoti; vai normatīvie tiesību akti ir paredzami un stabili; vai tiek nodrošināta tiesiskā paļāvība; vai netiek pieļauta valsts institūciju patvaļa; vai tiek nodrošināta tiesiskā vienlīdzība un diskriminācijas aizliegums; vai tiesas ir neatkarīgas un objektīvas; vai personām ir efektīva pieeja tiesām; vai tiek nodrošināts procesuālais taisnīgums; vai pastāv efektīva tiesas nolēmumu izpilde?[4]

Tiesiskas valsts princips ir orientēts uz taisnīguma īstenošanu, aptverot gan procesuālos, gan materiālos aspektus.[5] Manuprāt, ir vērtīgi iesaistīties nelielā diskusijā ar Ivara Ījaba grāmatā "Politikas teorija: pirmie soļi" pausto par varu un leģitimitāti, un tiesībām. Tādējādi no politikas teorijas viedokļa "tiesību galvenais aizsargs ir valsts", proti, ja nebūtu valsts kā politiskas varas, jebkuras tiesības būtu tukšas un abstraktas".[6] I. Ījabs, parādot varu tās dažādās iespējamās izpratnēs, īsi to definē šādi: "Politisko varu raksturo ne tikai tās faktiskā varēšana kādu piespiest. To raksturo arī zināma morāla "pareizība" jeb leģitimitāte – vismaz kādas pakļauto daļas acīs."[7] Klasiskais jautājums tiesību teorijā un filozofijā ir šāds – kādēļ tiesību normas spēj noteikt tiesības un pienākumus? Vai I. Ījaba skaidrojums par faktisko varēšanu piespiest minēts tādēļ, ka formāli vara izdod likumus? Savulaik jau Džons Ostins (*John Austin*) pamatoja likumu juridiski saistošo raksturu ar to, ka tie ir centrālas varas izdotas pavēles, kurām paklausa. Kopš Dž. Ostina laikiem tiesību teorētiķi ir atzinuši, ka ar šo pamatojumu nepietiek, lai saprastu tiesību normu dabu. Tādēļ tiesību teorijā ir meklēta pamatnorma (Kelzena *Grundnorm*) vai atzīšanas norma (Harta *Rule of recognition*), attiecībā pret kuru var noteikt tiesību sistēmas spēkā esību. Latvijas tiesību sistēma savu juridisko spēku iegūst no pamatnormas, kas nosaka: Latvija ir neatkarīga demokrātiska valsts. Politiskā vara nodrošina savu leģitimitāti tad, ja tā darbojas atbilstoši no pamatnormas izrietošajiem tiesību principiem. Izejot ārpus šī ietvara, politiskā vara zaudē savu leģitīmo pamatu. No pamatnormas izriet tiesiskas valsts princips, jo, kā tika norādīts, demokrātiska valsts ir tiesiska valsts, kurā tiek nodrošināta tiesību virsvadība, cilvēktiesību garantijas un varas dalīšana.[8]

Tiesiskas valsts princips Satversmes tiesas judikatūrā

Viens no pirmajiem spriedumiem, kurā Satversmes tiesa analizēja tiesiskas valsts principa izpausmi konkrētos apstākļos, bija 1999. gada 1. oktobra spriedums lietā Nr. 03-05 (99). Saeima bija uzdevusi Ministru kabinetam atcelt Telekomunikāciju tarifu padomes locekļus no amata, izveidot jaunu padomi un uzdot tai pārskatīt iepriekšējās padomes lēmumus. Pieteikuma iesniedzējs – Ministru kabinets – uzskatīja, ka Saeima tādējādi ir pārsniegusi savu kompetenci. Satversmes tiesa šim secinājumam piekrita. Tā vispirms aplūkoja varas dalīšanas principu, bet pēc tam pievērsās tiesiskas valsts principam. Satversmes tiesa atzina, ka Saeima ir tiesīga dot Ministru kabinetam saistošus uzdevumus, taču tie nedrīkst būt pretrunā ar likumu.[9] Ja Saeima uzskata, ka Ministru kabinetam padotas institūcijas akts ir nelikumīgs, tā var uzdot jautājumu, var iesniegt pieprasījumu, var lemt par neuzticības izteikšanu Ministru kabinetam, Ministru prezidentam vai atsevišķam ministram, var iesniegt pieteikumu par lietas ierosināšanu Satversmes tiesā. Tādējādi Saeima

3 Bingham T. The Rule of Law. London: Lane, 2010, p. 8.
4 Rule of Law Checklist. Adopted by European Commission for Democracy through Law (Venice Commission). Pieejams: http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e [aplūkots 16.10.2017.].
5 Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 108. lpp.
6 Ījabs I. Politikas teorija: pirmie soļi. Rīga: Lasītava, 2017, 131. lpp.
7 Turpat, 52. lpp.
8 Par Latvijas valsts konstitucionālajiem pamatiem un neaizskaramo Satversmes kodolu. Konstitucionālo tiesību komisijas viedoklis un materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2012, 108. lpp.
9 Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra sprieduma lietā Nr. 03-05 (99) 1. punkts.

>

var vērtēt Telekomunikācijas tarifu padomes darbības un aktu atbilstību likumam, bet nevar pieņemt Ministru kabinetam saistošu lēmumu par padomes atcelšanu un nevar uzdot padomei pārskatīt kādu aktu.[10]

Valsts institūciju pienākums rīkoties savu pilnvaru ietvaros vērtēts arī Satversmes tiesas 2002. gada 21. janvāra spriedumā lietā Nr. 2001-09-01. Atbilstoši likumam Ministru kabinets bija pilnvarots noteikt cukurbiešu piegādes apjomus, taču Ministru kabinets šo uzdevumu bija uzticējis zemkopības ministram. Satversmes tiesa uzsvēra, ka saskaņā ar tiesiskas valsts principu valsts pārvaldes institūcijas drīkst darboties tikai ar likumu noteikto pilnvaru ietvaros. Tādējādi Ministru kabinetam bija tiesības noteikt cukurbiešu piegādes apjoma noteikšanas kārtību pašam, bet nebija tiesību deleģēt tās noteikšanu kādam citam.[11]

Valsts institūciju rīcības brīvības robežas aplūkotas Satversmes tiesas 2002. gada 22. februāra spriedumā lietā Nr. 2001-06-03. Minētajā lietā tika apstrīdēti Saeimas prezidija noteikumi par deputātiem paredzētajām kompensācijām. Satversmes tiesa noraidīja deputātu apgalvojumu, ka "uz mūsu sirdsapziņas ir, cik mēs lielu budžetu sev noteiksim, jo mēs varam noteikt, kādu gribam". Satversmes tiesa norādīja, ka arī šo jautājumu izlemšanā Saeima ir saistīta ne tikai ar savu gribu un sirdsapziņu, bet arī ar Satversmes burtu un garu.[12] Vienlaikus tika uzsvērts, ka demokrātiskā un tiesiskā valstī valsts budžeta līdzekļu izlietojumam jābūt likumīgam un pamatotam un informācijai par to – atklātai un pārredzamai.[13]

Savukārt tiesību aizsardzība kā viens no tiesiskas valsts principa elementiem vērtēta Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa spriedumā lietā Nr. 2006-28-01. Tajā tika apstrīdēta nodokļu likuma norma, kura liedza apstrīdēšanas iestādei un tiesai pieņemt pierādījumus, ja tie nebija iesniegti zemākās iestādes noteiktajā termiņā. Satversmes tiesa secināja, ka taisnīguma un tiesiskas valsts princips prasa, lai lietas tiktu izskatītas tādā kārtībā, kas nodrošinātu to taisnīgu un objektīvu izspriešanu, un lai ikviena krimināl-procesa, civilprocesa un administratīvā procesa rezultāts būtu taisnīgs. Savukārt, lai lietu izskatīšanas procedūra būtu taisnīga, jāievēro prasība nodrošināt personai tiesības tikt uzklausītai izskatāmajā jautājumā, tiesības uz procesuālo vienlīdzību jeb līdzvērtīgu iespēju garantijas, iespēja izteikt argumentus attiecībā uz pretējās puses iesniegtajiem pierādījumiem, kā arī tiesības pilnvērtīgi izmantot iespēju iesniegt pierādījumus. Liedzot tiesības iesniegt pierādījumus tiesas procesa laikā, tiek ierobežotas tiesības uz taisnīgu tiesu. Spriedumu nevar uzskatīt par taisnīgu, ja konkrētajā lietā nav vērtēti visi pierādījumi.[14] Vienlaikus Satversmes tiesa norādīja, ka nodokļu administrācijas institūcijām ir saistoši normatīvie tiesību akti, kas nosaka to kontroles pilnvaru robežas. Turklāt ne tikai pilnvaru pārsniegšana, bet arī to izmantošana formāli likumīgā veidā, tomēr pretēji kontroles nolūkiem un personu tiesību vai sabiedrības interešu aizsardzības mērķiem, nav savienojama ar tiesiskas valsts principiem. Iestādei, tāpat kā tiesai, ne vien jādarbojas normatīvajos tiesību aktos noteikto pilnvaru ietvaros, bet arī savas pilnvaras jāizmanto vienīgi atbilstoši pilnvarojuma jēgai un mērķim.[15]

Satversmes tiesa ir atzinusi, ka Satversmes 1. pants ir instruments, kas vajadzīgs, lai nodrošinātu 2. panta darbību, proti, nodrošinātu Latvijas tautas suverenitāti un noteiktu adekvātu (tas ir, demokrātisku) veidu, kādā Latvijas tauta izsaka un īsteno savu gribu.[16] Tādējādi arī tiesiskas valsts princips līdzās demokrātijas principam pieder pie tiem instrumentiem, kuri nodrošina tautas suverenitātes principa īstenošanu. Viens no šo instrumentu uzdevumiem ir gādāt, lai institūcijas, kuras izdod normatīvos tiesību aktus, būtu demokrātiski leģitimētas. Šādu institūciju demokrātisko leģitimāciju Satversmes tiesa ir analizējusi 2016. gada 2. marta spriedumā lietā Nr. 2015-11-03, vērtējot Latvijas Bankas tiesības izdot ārējos normatīvos tiesību aktus. Satversmes tiesa atzina, ka Satversme pieļauj autonomu valsts pārvaldes iestāžu tiesības izdot ārējos normatīvos tiesību aktus pārvaldes darbības ietvaros, ja šādas iestādes ir atbilstoši demokrātiski leģitimētas. Tādējādi Latvijas Bankai kā autonomai valsts pārvaldes iestādei, atrodoties ārpus Ministru kabineta padotības, ir jābūt ar atbilstošu demokrātisku leģitimāciju.[17] Tā kā Latvijas Bankas prezidentu ievēlē amatā Saeima, kas apstiprina amatā arī Latvijas Bankas prezidenta vietnieku un padomes locekļus, un tā kā Saeima ir tieši demokrātiski leģitimēta, tad arī visi Latvijas Bankas padomes locekļi līdz ar to ir netieši (pastarpināti) demokrātiski leģitimēti. Tomēr Latvijas Bankai kā Saeimas izveidotai autonomai valsts pārvaldes iestādei ir tiesības izdot ārējos normatīvos tiesību aktus vienīgi atbilstoši pilnvarojumam tai ar likumu piešķirtās kompetences jomā attiecībā uz konkrētu tiesību subjektu loku.[18] Turklāt likuma normai, kas pilnvaro autonomu valsts pārvaldes iestādi izdot ārējo normatīvo tiesību aktu, jābūt formulētai skaidri, ņemot vērā šādas iestādes demokrātiskās leģitimācijas juridisko dabu. Tātad uz šāda pilnvarojuma pamata izdotajās normās ietvertajiem pienākumiem un – vēl jo vairāk – pamattiesību ierobežojumiem ir nepārprotami jāizriet no pilnvarojošās normas teksta.[19] Izskatāmajā lietā šī prasība nebija ievērota, jo apstrīdētās Latvijas Bankas noteikumu normas regulēja jautājumu, kas jau izsmeļoši bija noregulēts likumā.

10 Satversmes tiesas 1999. gada 1. oktobra sprieduma lietā Nr. 03-05 (99) 5. punkts.
11 Satversmes tiesas 2002. gada 21. janvāra spriedums lietā Nr. 2001-09-01.
12 Satversmes tiesas 2002. gada 22. februāra sprieduma lietā Nr. 2001-06-03 5.1. punkts.
13 Turpat, 10. punkts.
14 Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2006-28-01 12. punkts.
15 Satversmes tiesas 2007. gada 11. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2006-28-01 20.2. punkts.
16 Satversmes tiesas 2014. gada 12. februāra sprieduma lietā Nr. 2013-05-01 14.3. punkts.
17 Satversmes tiesas 2016. gada 2. marta sprieduma lietā Nr. 2015-11-03 21.1. punkts.
18 Turpat, 21.2. punkts.
19 Turpat, 23.4. punkts.

Satversmes tiesa ir atzinusi ne tikai to, ka personas pamattiesību aizsardzība ir viens no demokrātiskas tiesiskas valsts nozīmīgākajiem pienākumiem, bet arī to, ka šai aizsardzībai jābūt efektīvai.[20] Tiesību aizsardzības efektivitāti Satversmes tiesa ir iztirzājusi nesenajā 2017. gada 10. februāra spriedumā lietā Nr. 2016-06-01. Tajā citastarp tika vērtēts process, kādā pārbaudāms tiesiskums lēmumam par speciālās atļaujas anulēšanu pieejai valsts noslēpumam. Satversmes tiesa konstatēja, ka personai, kurai anulēta speciālā atļauja, ir ierobežotas tiesības tikt uzklausītai, tikt informētai par speciālās atļaujas anulēšanas pamatā esošajiem apstākļiem, kā arī pārsūdzēt pieņemto lēmumu tiesā. Satversmes tiesa secināja: ja valsts drošības iestāžu rīcībā ir fakti, kas ļauj apšaubīt personas piemērotību pieejai valsts noslēpumam, tad primāra ir valsts drošības interešu apdraudējuma novēršana, nevis personas procesuālo tiesību nodrošināšana. Savukārt pēc tam, kad lēmums par speciālās atļaujas anulēšanu jau ir pieņemts, personas tiesības tikt informētai par lēmuma pamatā esošajiem apstākļiem, tāpat kā personas tiesības tikt uzklausītai, ir nodrošināmas tādā apjomā, lai persona varētu īstenot savas tiesības uz taisnīgu tiesu.[21] Turklāt, lai nodrošinātu minētās tiesības, kā arī novērstu jebkuras šaubas par to, vai lēmumi par speciālo atļauju anulēšanu ir pamatoti, to kontrole būtu jānodod atbilstoši leģitimētai neatkarīgai institūcijai.[22]

Piezīmes audita ietvarā

Satversmes tiesas judikatūra rāda, ka tiesiskas valsts principam ir daudzi un dažādi aspekti. Tas nosaka vadlīnijas gan likumdošanas procesam, gan likuma saturam deleģējuma, pamattiesību ierobežojuma, pamattiesību efektīvas aizsardzības un citos jautājumos. Nav tādu jautājumu, attiecībā uz kuriem tiesiskas valsts princips neuzliktu noteiktus kvalitātes kritērijus. Satversmes tiesa uz šo brīdi ir skatījusi divas galvenās problēmas: (a) varas pilnvaru deleģējuma un varas orgānu leģitimācijas izaicinājumus, kā arī (b) tiesību aizsardzības mehānismu un pamattiesību ierobežojuma noteikšanu atbilstoši tiesiskas valsts principam.

Satversmes tiesa līdz šim ir salīdzinoši šauri skatījusi likuma kvalitātes jautājumu, lai arī tiesiskas valsts princips pieļautu un prasītu, lai tiesa izvērtē gan likumdošanas procesa demokrātisko tiesisko raksturu, gan apstrīdētās normas skaidrību un pieejamību pēc būtības. Citastarp, lords Bingems ir nosaucis trīs iemeslus, kādēļ tiesību normu skaidrība ir imperatīvs priekšnoteikums tiesiskai valstij. Pirmkārt, ja cilvēks tiek sodīts, viņam bez liekām grūtībām būtu jāsaprot, kāda uzvedība tiek vai netiek sodīta. Otrkārt, ja cilvēks grib uzturēt prasību vai pildīt pienākumu, tad viņam būtu jāzina, kādas ir viņa tiesības un pienākumi. Treškārt, uzņēmumu darbība un investīcijas tiek stimulētas, ja tiesību normas, kas ir saistītas ar komercdarbību, ir skaidras.[23] Jāpiebilst, ka skaidrs un pieejams likums veido sabiedrības tiesisko kultūru. Tas neatrisina visas konkrētās problēmas, bet kopumā noteikti sekmē tiesiskas valsts principam atbilstošu cilvēku savstarpējo attiecību kultūru. Varētu arī teikt tā, ka valstī, kurā regulāri pastāv tādas sabiedrības locekļu uzvedības epizodes, kuras neatbilst tiesiskas valsts idejai (piemēram, aplokšņu algu fenomens un nodokļu nemaksāšana), daļēji ir saistītas arī ar pastāvošajām likumu kvalitātes un vienotas un vienlīdzīgas likuma piemērošanas problēmām.[24]

Satversmes tiesai nācies bieži pievērsties rīcības brīvības principam, kurš nešaubīgi attiecas uz varas atzariem. Tomēr tiesiskā valstī rīcības brīvība nav neierobežota, jo tā samērā ātri var kļūt patvaļīga, kas pašā būtībā ir pretrunā tiesiskas valsts principam. Rīcības brīvību visās jomās ierobežo tiesību principi un Satversme. Pirmām kārtām to ierobežo vienlīdzības princips un cilvēktiesības, kā arī princips, ka vara, kas ir uzticēta amatpersonām, ir jāīsteno tikai un vienīgi labā ticībā atbilstoši pilnvarojuma mērķiem un saprātīgi.[25] Tas, kā un kādiem mērķiem amatpersonas īsteno rīcības brīvību, ietekmē visas sabiedrības kultūru. Rīcības brīvības neatbilstoša īstenošana atbalsojas sabiedrībā. Jo īpaši rīcības brīvības jomā liela nozīme ir neatkarīgai tiesu varai, jo no tiesiskas valsts principa izriet pilnvarojums tiesu varai saukt pie atbildības citus valsts varas pārstāvjus. Tādējādi varas dalīšanas principa ieviešana ir pamats tiesiskas valsts principa īstenošanai. Savukārt par tiesiskuma nākamo līmeni liecinātu efektīva un savlaicīga tādu darbību atklāšana un sankcionēšana, kuras neatbilst tiesiskas valsts principam. Efektivitātes un savlaicīguma trūkums signalizē sabiedrībai par problēmām ar tiesiskas valsts principa ievērošanu, tostarp vienlīdzības un cilvēktiesību principu ievērošanu.

Nobeigums

Izprotot tiesiskas valsts principa saturu, jāsecina, ka tieši šī principa īstenošana ir pamatā tam, lai cilvēkā nostiprinātos uzticēšanās valstij. Demokrātija un brīvības bez efektīvas tiesiskuma nodrošināšanas ilgtermiņā nenodrošina vienlīdzīgu sabiedrības attīstību, tādējādi pakļaujot valsti dažādiem riskiem. Līdz ar to, zinot, kur un kāpēc ir radušās problēmas ar efektīvu tiesiskas valsts principa pārkāpumu novēršanu, par centrālo uzdevumu Latvijā būtu jāizvirza tieši šo vājo vietu sakārtošana. JV

20 Satversmes tiesas 2012. gada 20. aprīļa sprieduma lietā Nr. 2011-16-01 9. punkts.
21 Satversmes tiesas 2017. gada 10. februāra sprieduma lietā Nr. 2016-06-01 33.4. punkts.
22 Turpat, 34. punkts.
23 Bingham T. The Rule of Law. London: Lane, 2010, p. 38.
24 Par plašāko cilvēku un valsts attiecību kontekstu Latvijā sk.: Bela B. Skatpunkts, no kura redzam valsti. Domuzīme, 2017, Nr. 3, 43.–45. lpp.
25 Bingham T. The Rule of Law. London: Lane, 2010, p. 60.

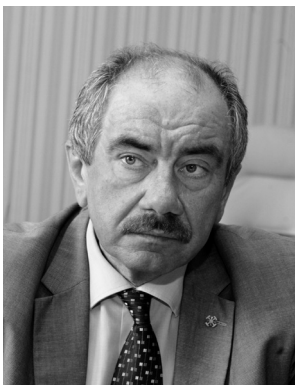
Tiesu varas darba organizācija

Foto: Boriss Kolesņikovs

Irēna Kucina
Ivars Bičkovičs
Sanita Osipova
Jānis Rozenbergs
Andris Spore
Sandra Stīpniece
Ēriks Kalnmeiers
Sanita Armagana

Irēna Kucina

Ivars Bičkovičs

Sanita Osipova

Ēriks Kalnmeiers

Jānis Rozenbergs

Sandra Stīpniece

Andris Spore

Sanita Armagana

Tiesu sistēmas attīstība nav skatāma atrauti no sabiedrības kopējās attīstības

Dr. iur. ***Irēna Kucina****, Tieslietu ministrijas valsts sekretāra vietniece tiesu jautājumos*

Tieslietu politikas un tiesu sistēmas efektivitātei ir nozīmīga loma valsts kopējā tautsaimniecības veidošanā un attīstībā. Efektīva un kvalitatīva tiesu sistēmas darbība, tostarp komercstrīdu risināšanā, ir būtiski aspekti, kas ietekmē komercdarbības vidi un līdz ar to arī Latvijas iedzīvotāju labklājības līmeni. Tiesu sistēmas efektivitāte un sabiedrības uzticamības tiesu varai vairošana ir nozīmīgi indikatori, kas norāda uz tiesisku, efektīvu un sabiedrības vajadzībām atbilstošu tiesu iekārtu. Šo jautājumu nozīmība, kā arī sabiedrības prasības pēc stabilas, tiesiskas, efektīvas un kvalitatīvas tiesu iekārtas darbības ir bijis virzītājspēks Tieslietu ministrijas iniciatīvām un tiesu politikas attīstībai.

Tiesu teritoriju reforma

Lai atvieglotu tiesas darba organizāciju, jo īpaši, ieviešot tiesnešu specializāciju, izlīdzinātu viena līmeņa tiesu un tiesnešu noslodzi dažādos Latvijas reģionos, kopsolī ar plašāku videokonferenču un e-risinājumu ieviešanu, 2014. gadā Tieslietu padome un Ministru kabinets atbalstīja pakāpenisku apgabaltiesu darbības teritorijā esošo rajonu (pilsētu) tiesu teritoriju apvienošanu.

Tiesu teritoriju reforma uzsākta 2015. gada nogalē. 2016. gadā reforma tika ieviesta arī ārpus Rīgas tiesu apgabala, reorganizējot Latgales tiesu apgabalā ietilpstošās rajonu (pilsētu) tiesas. 2018. gada sākumā reforma atbilstoši Tieslietu padomes apstiprinātajiem reorganizāciju plāniem[1] tiks ieviesta arī Vidzemes, Zemgales un Kurzemes tiesu apgabalā. Katrā no šiem trim tiesu apgabaliem, izņemot Rīgas tiesu apgabalu, tiks veidota viena rajona (pilsētas) tiesa. Rīgas tiesu apgabalu skars izmaiņas saistībā ar Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesas darbības teritorijas paplašināšanu, pievienojot tai Rīgas pilsētas Ziemeļu rajona tiesas darbības teritoriju, kā arī mainīta Ogres rajona tiesas piekritība, to pievienojot Jelgavas tiesai un iekļaujot Zemgales tiesu apgabalā. Uzsverams, ka tiesas darbība tiks nodrošināta visās līdzšinējo tiesu darbības vietās, nodrošinot tiesas pieejamību. Attiecībā uz zemesgrāmatu nodaļām reforma notiks pēc līdzīgiem principiem – katrā tiesu apgabalā, izņemot Rīgas tiesu apgabalu, tiks veidota viena zemesgrāmatu nodaļa, nodrošinot tās darbību visās līdzšinējo zemesgrāmatu nodaļu atrašanās vietās. Minētais tiesu teritorijas reformas posms tiks pabeigts 2018. gada 1. martā.

Pirmie reformas rezultāti liecina, ka ir mazinātas būtiskas atšķirības starp tiesnešu noslodzi un civillietu izskatīšanas termiņiem, garantējot pēc iespējas visu personu vienlīdzību attiecībā uz lietas izskatīšanu, kā arī samazināts neizskatīto lietu īpatsvars.

Profesionālās darbības novērtēšana

Laikā no 2013. gada 1. janvāra līdz 2016. gada 1. janvārim Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija veica rajonu (pilsētu) tiesu, zemesgrāmatu nodaļu apgabaltiesu un Augstākās tiesas tiesnešu pirmreizējo profesionālās darbības kārtējo novērtēšanu, novērtējot 495 tiesnešus. 489 tiesnešiem dots pozitīvs atzinums, bet sešiem – negatīvs. Tā kā atkārtota negatīva atzinuma saņemšana ir pamats tiesneša atcelšanai no amata, divi tiesneši tika atcelti no amata. Savukārt divi no minētajiem tiesnešiem, kas saņēmuši negatīvu atzinumu, tika atbrīvoti no amata pēc pašu vēlēšanās, bet vēl divi – atcelti no amata, pamatojoties uz lēmumu disciplinārlietā. Tiesneša profesionālās darbības novērtēšanas mērķis ir veicināt tiesneša nepārtrauktu profesionālo izaugsmi visas viņa karjeras laikā, tādējādi uzlabojot tiesneša un tiesas darba kvalitāti. Tiesneša profesionālās darbības kārtējo novērtēšanu Tiesnešu kvalifikācijas kolēģija veic reizi piecos gados pēc tiesneša apstiprināšanas amatā bez pilnvaru termiņa ierobežojuma.

Sekojot tiesu paraugam, no 2014. gada 1. janvāra ieviesta arī prokuroru profesionālās darbības novērtēšana, kuras ietvaros tiek analizēta prokurora funkciju izpildes kvalitāte, individuālā darba organizācija, dalība kvalifikācijas celšanas pasākumos, darba statistiskie rādītāji. Pirmajos trīs prokuroru profesionālās darbības novērtēšanas gados kopumā tika veikta 368 prokuroru novērtēšana, savukārt šogad tiek vērtēta vēl 49 prokuroru profesionālā darbība. Līdz šim neviens prokurors nav saņēmis atkārtotu negatīvu novērtējumu, kura saņemšanas gadījumā saskaņā ar Prokuratūras likumu prokuroru atlaiž no amata.

Tiesu instanču reforma un modernizācija

Pirms vairāk nekā astoņiem gadiem tika uzsākta pakāpeniska tiesu kompetenču pārdale, atsakoties no Augstākās tiesas Tiesu palātas kā apelācijas instances Augstākās tiesas sastāvā. Pāreja uz tā sauktajām tīrajām tiesu instancēm krimināllietu izskatīšanā tika pabeigta 2014. gada 31. decembrī. Reforma tika turpināta arī civillietu jomā, un tā pabeigta 2016. gada 31. decembrī. Realizējot kompetenču pārdali starp tiesu instancēm, ir izveidota vienkāršāka un sabiedrībai saprotamāka tiesu >

1 Pieejams: http://at.gov.lv/lv/pazinojumi-presei/par-tieslietu-padomi/2017/junijs/8256-tieslietu-padome-atbalsta-tiesu-teritorialo-reformu/.

instanču sistēma, tādējādi palielinot uzticamību tiesu sistēmai un veicinot pieejamību tiesām.

Tiesu sistēmas attīstība nav skatāma atrauti no sabiedrības kopējās attīstības. Moderno tehnoloģiju izplatība un pieprasījums pēc tām sabiedrībā ir ļāvis arī tiesu darba procesiem kļūt mūsdienīgākiem. Piesaistot ārvalsts finanšu līdzekļus, visas Latvijas tiesas un 12 ieslodzījuma vietas tika aprīkotas ar videokonferenču un skaņas ieraksta iekārtām, kā arī veikti vairāki pasākumi, attīstot e-pakalpojumus, nodrošinot sabiedrības vajadzībām atbilstošus pakalpojumus laikā, kad moderno tehnoloģiju izmantošana ir kļuvusi par sabiedrības vairākuma ikdienu. Ieviests advokātu kalendārs un prokuroru noslodzes kalendārs.

Ieviests arī tiesvedības datu monitorings, paziņojot informāciju par izmaiņām lietas virzībā tās dalībniekam. Izstrādāta jauna *manas.tiesas.lv* tīmekļa vietne, kas ir ērtāka tiesas sniegto e-pakalpojumu platforma. Minētajā tīmekļa vietnē izstrādāta elektroniska iesniegumu / pieteikumu iesniegšanas forma tiesai, saistību piespiedu izpildes brīdinājuma kārtībā e-veidlapu elektroniska iesniegšana. Tiesu informatīvajā sistēmā nodrošināta izsoļu aktu apstiprināšanas pieteikumu sadale starp visu zemesgrāmatu nodaļu tiesnešiem, lai izlīdzinātu noslodzi. Ieviesti arī vairāki zemesgrāmatu e-pakalpojumi.

2017. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi Civilprocesa likumā, Kriminālprocesa likumā un Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā, kas advokātiem atvieglo saziņu ar tiesu, paredzot, ka tā notiek caur Tiesu informatīvās sistēmas Datu izplatīšanas sistēmu (turpmāk – DIS), bet, ja advokāts nav reģistrējies DIS, saziņa notiek ar elektroniskā pasta starpniecību.

Izveidota elektroniskā izsoļu vietne (turpmāk – E-izsoļu vietne), kas nodrošina iespēju zvērinātiem tiesu izpildītājiem (no 2015. gada 1. jūlija) un maksātnespējas procesa administratoriem (no 2016. gada 1. janvāra) publicēt nekustamo īpašumu izsoļu sludinājumus. E-izsoļu vietnes galvenās funkcijas ir nodrošināt nekustamās mantas izsoli elektroniskā veidā, maksimāli saglabājot Civilprocesa likumā un Maksātnespējas likumā noteikto nekustamā īpašuma izsoles procesu, nodrošināt vienotu elektronisku izsoļu vidi un iespēju organizēt un piedalīties izsolēs neatkarīgi no personas faktiskās atrašanās vietas, kā arī nodrošināt sasaisti ar Izpildu lietu reģistru un autentifikāciju, izmantojot *www.latvija.lv*.

Strīdu risināšana ārpus tiesas

2016. gada 3. novembrī stājās spēkā grozījumi Šķīrējtiesu likumā ar mērķi veicināt pastāvīgo šķīrējtiesu darbības kvalitāti, stiprinot uzraudzības mehānismus, tajā skaitā izslēdzot no pastāvīgo šķīrējtiesu vidus tās šķīrējtiesas, kuru darbība neatbilst likuma prasībām un atstāj negatīvu iespaidu uz šķīrējtiesu institūtu kopumā. Likums noteica pienākumu šķīrējtiesu reģistrā esošajām šķīrējtiesām veikt pārreģistrāciju. Šķīrējtiesu likuma un tālāko grozījumu pieņemšanas rezultātā šķīrējtiesu skaits samazinājies no 214 pastāvīgajām šķīrējtiesām 2014. gadā līdz 70 šogad. Vienlaikus 2016. gadā rajona tiesas, lemjot par izpildu raksta izdošanu gadījumos, kad personas vērsušās tiesā ar pieteikumu par izpildu raksta izdošanu uz pastāvīgās šķīrējtiesas sprieduma pamata, atteikušas izdot izpildrakstus tikai 5 % jeb 47 gadījumos no 868 pabeigtajām lietām, kas netieši liecina par šķīrējtiesu spriedumu kvalitātes celšanos. Salīdzinoši, piemēram, 2014. gadā tiesa atteica izsniegt izpildrakstu 10 % gadījumu.

Tāpat sekmēta mediācijas izmantošana civiltiesisku strīdu risināšanā. Mediācijas process ļauj strīda pusēm izprast savas patiesās vajadzības un intereses, kā rezultātā ir iespējams sasniegt rezultātu, kurā abas puses ir guvušas savu interešu un vajadzību apmierinājumu. Šāds rezultāts ne vienmēr ir panākams tiesājoties, ja strīda risinājuma iespējas ir atkarīgas no pušu pieteiktajām prasībām.

Viena no Tieslietu ministrijas prioritātēm ir mediācijas kā mūsdienīgas ārpustiesas strīdu risināšanas iespējas vecināšana, lai padarītu to pieejamu ikvienam – gan Rīgā, gan tālākajos Latvijas novados. Lai veicinātu tiesas ieteikto mediāciju, uzsākti un aktīvi tiek īstenoti divi pilotprojekti – "Bezmaksas mediatoru konsultācijas tiesās" un "Bezmaksas mediācija ģimenes strīdos".

Spriedumu izpilde

Taisnīgas tiesas jēdziens ietver arī tiesības prasīt, lai valsts nodrošina efektīvu tiesas sprieduma izpildi. Pretējā gadījumā visas pārējās taisnīgas tiesas garantijas ir bezjēdzīgas, ja persona, kas tiesā panākusi savu taisnību, nevar to īstenot praksē. 2018. gadā 15 gadu jubileju svinēs zvērinātu tiesu izpildītāju institūts.

Uz tiesu izpildītāju darba kvalitātes uzlabošanos aizvadīto gadu laikā norāda apstāklis, ka tiesās par viņu darbu tiek saņemts aizvien mazāk sūdzību. Proti, ja 2013. gadā tās bija 377 sūdzības, tad šī gada pirmajā pusgadā – 136, kas vērtējams kā apliecinājums tiesu izpildītāju darba kvalitātes celšanai. Tāpat samazinās arī Tieslietu ministrijā saņemto iesniegumu (sūdzību) skaits par zvērinātu tiesu izpildītāju rīcību. Šī gada pirmajā pusgadā – 116 iesniegumi (sūdzības), kas ir par aptuveni 20 % mazāk nekā iepriekšējos gados.

Tomēr jāteic, ka pēdējā gada laikā desmit zvērināti tiesu izpildītāji ir zaudējuši amatu sakarā ar dažādiem pārkāpumiem amata pienākumu izpildē. Tāpat ar tieslietu ministra lēmumu laika posmā no 2009. līdz 2014. gadam no amata atcelti pieci zvērināti tiesu izpildītāji, jo nenokārtoja kvalifikācijas eksāmenu.

Lai pilnveidotu spriedumu izpildes procesu, veikti vairāki pasākumi, būtiskākie no tiem saistīti ar zvērinātu tiesu izpildītāju profesionalitātes līmeņa paaugstināšanu. Paaugstināti zvērināta tiesu izpildītāja amata kandidātam izvirzītie izglītības kritēriji, kā arī noteikts pienākums zvērinātam tiesu izpildītājam regulāri kārtot kvalifikācijas eksāmenu, apliecinot amata pienākumu izpildei atbilstošas profesionālās zināšanas un iemaņas un veicinot zvērinātu tiesu izpildītāju pastāvīgu kvalifikācijas celšanu. Veikti vairāki pasākumi izpildes procesa modernizācijai, izmantojot informācijas tehnoloģiju piedāvātās iespējas.

Advokatūra un advokātu process

Ar tieslietu ministra rīkojumu izveidota darba grupa advokatūras institūta darbības kvalitātes pilnveidei un meklēti risinājumi, lai celtu advokatūras institūta kvalitāti. Šis darbs rezultējies grozījumos Advokatūras likumā. Grozījumi paredz celt advokātu un advokātu palīgu kvalifikācijas un izglītības prasības, ieviest kvalifikācijas celšanu un kvalifikācijas pārbaudes, kā arī risina vairākus praktiska rakstura jautājumus, kā, piemēram, advokātu biroju statuss, profesionālās darbības apdrošināšana u.c. Sagaidāms, ka nākamā gada laikā šie grozījumi uzsāks savu ceļu pretim to pieņemšanai Saeimā.

Paralēli darbam pie minēto grozījumu izstrādes veikti grozījumi un pilnveidota advokāta eksāmena kārtība, paplašinot >

jautājumu loku, kurā pārbaudāmas pretendenta zināšanas, kā arī ieviesta pāreja uz vērtēšanu 10 ballu sistēmā un noteikts minimālā sekmīgā vērtējuma slieksnis – septiņas balles.

2017. gada 14. februārī Ministru kabinets atbalstīja Tieslietu ministrijas izstrādāto konceptuālo ziņojumu "Par Advokātu procesa ieviešanu atsevišķās civillietu kategorijās", paredzot, ka dokumentu sastādīšanu un / vai pārstāvības tiesas sēdē īstenošanu puse pēc izvēles nodrošina pati vai ar advokāta starpniecību. Atbalstītais risinājums ieviešams no pirmās instances tiesas (turpinās otrās instances tiesā) lietās par dalībnieku (akcionāru) sapulces lēmumu atzīšanu par spēkā neesošu un lietās, kurās ir strīds, kas izriet no saistību tiesībām, un kurās prasības summa pārsniedz 150 000 eiro. Vienlaikus tiks paplašināts to subjektu loks, kas var pretendēt uz valsts nodrošināto juridisko palīdzību, tajā skaitā piemērojot atvieglojumus piekļuvei advokātam.

Šobrīd likumprojekts "Grozījumi Civilprocesa likumā", ar kuru plānots ieviest advokātu procesu civilprocesuālā tiesvedībā, atrodas izskatīšanā Saeimā pirms otrā lasījuma.

Tieslietu padomes loma

Šobrīd izskatīšanā Saeimā pirms trešā lasījuma atrodas grozījumi likumā "Par tiesu varu", kas paplašina Tieslietu padomes kompetenci tiesnešu karjeras virzības jautājumos, vienlaikus stiprinot Tieslietu padomes kapacitāti. Minētie grozījumi tika izstrādāti, ņemot vērā Valsts prezidenta izveidotās Tiesiskās vides pilnveides komisijas ziņojumā par Tieslietu padomes darba pilnveidošanu rosinātos priekšlikumus, kā ar Eiropas Padomes Pretkorupcijas starpvalstu grupas rekomendācijas ar mērķi stiprināt tiesu varas iestāžu neatkarību.

Grozījumi tostarp paredz Tieslietu padomes kompetenci rajona (pilsētas) tiesas priekšsēdētāja un apgabaltiesas priekšsēdētāja iecelšanā, izraudzīšanās kārtībā un atbrīvošanā no amata, tiesneša pārcelšanā uz vakanto tiesneša amatu augstāka vai zemāka līmeņa tiesā, rajona (pilsētas) tiesas, apgabaltiesas un Augstākās tiesas tiesneša amata kandidāta atlases, stažēšanās un kvalifikācijas eksāmena kārtošanas kārtības noteikšanā.

Tuvākās nākotnes izaicinājumi

Jau kopš 2015. gada Tieslietu ministrija ir virzījusi mērķtiecīgas diskusijas un strādājusi pie trūkumu novēršanas tiesnešu atlīdzības noteikšanas sistēmā. Izveidotā ekspertu grupa secināja: lai nodrošinātu ilgtermiņā efektīvu tiesnešu un prokuroru atalgojuma sistēmu, būtu jāatsakās no atalgojuma "sazobes" ar civildienesta ierēdņu atalgojumu, atalgojuma noteikšanas formulai ir jābūt elastīgai (tādai, kas spēj pielāgoties izmaiņām valsts ekonomiskajā situācijā), un atalgojumam jābūt atbilstošam un vienlīdzīgam. Ekspertu izstrādātais variants guva Tieslietu padomes atbalstu. Atbilstoši tam šogad tika sagatavoti un iesniegti grozījumi Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā, kas šobrīd diemžēl nav guvuši atbalstu.

Pašreizējā tiesneša amata kandidātu atlases kārtība ir spēkā kopš 2009. gada un nav tikusi būtiski grozīta. Esošais atlases process nespēj nodrošināt pietiekami operatīvu vakanto tiesneša amata vietu aizpildīšanu. Stažēšanās prasība pirms kandidāta virzīšanas tiesneša amatam būtiski paildzina un sadārdzina atlases procedūru. Konstatējama nepietiekama tiesas pārstāvju iesaiste pārbaudes satura izstrādē un novērtēšanas procesā. Ievērojot minēto, ar tieslietu ministra rīkojumu izveidota starpinstitucionāla darba grupa, kas apzinājusi iespējamos risinājumus pirmo reizi izvirzīta tiesneša amata kandidātu atlases procesa efektivizēšanai. Darba grupa piedāvā centralizēt atlasi un tiesneša amata kandidātu sarakstus, konceptuāli mainīt tiesnešu amata kandidātu atlases procesa saturu un struktūru, kā arī paredzēt obligātu jauno tiesnešu apmācību. Ar darba grupas redzējumu tuvākajā laikā plānots iepazīstināt Tieslietu padomi. Pēc tās atbalsta saņemšanas tiks uzsākts darbs pie tiesiskā regulējuma izstrādes.

Kā tiesu darbības teritoriju reformas secīgs un loģisks nākamais posms vērtējamas iespējas zemesgrāmatu nodaļu tiesnešus integrēt rajona (pilsētas) tiesas sastāvā, saglabājot tiesnešu specializāciju zemesgrāmatu lietās un izskatot iespējas iekļaut noteikta veida civillietu izskatīšanas sadalē. Minētā jautājuma izvērtēšanai izveidotā darba grupa secināja, ka integrācija veicama, paplašinot zemesgrāmatu nodaļu tiesnešu kompetenci civillietu saistībā ar liettiesiskiem prasījumiem izskatīšanā, ja to pieļauj tiesnešu noslodze. Līdz ar reformas ieviešanu zemesgrāmatu nodaļu kā rajona (pilsētas) tiesas struktūrvienības beigtu pastāvēt. Ar darba grupas redzējumu tuvākajā laikā plānots iepazīstināt Tieslietu padomi. Pēc tās atbalsta saņemšanas tiks sākts darbs pie tiesiskā regulējuma izstrādes. JV

Atvērtas komunikācijas princips tiesās ir pieņemts

***Ivars Bičkovičs**, Tieslietu padomes priekšsēdētājs, Augstākās tiesas priekšsēdētājs*

Tieslietu padomei likumā "Par tiesu varu" noteikts uzdevums piedalīties tiesu sistēmas politikas un stratēģijas izstrādē, kā arī tiesu sistēmas darba organizācijas pilnveidošanā. Šogad apstiprinātajā Tieslietu padomes darbības stratēģijā definēti tiesu sistēmas attīstības virzieni.

Starp tiem – tiesu varas neatkarības stiprināšana. Tiesas un tiesnešu neatkarība nav pašmērķis, bet gan līdzeklis demokrātijas un tiesiskuma nodrošināšanai un stiprināšanai, kā arī obligāts priekšnosacījums tiesību uz taisnīgu tiesu īstenošanai. Tādēļ tiesu varas neatkarības normatīva, finansiāla un organizatoriska nostiprināšana ir būtisks uzdevums. Tieslietu padome atbilstoši savām pilnvarām un kompetencei piedalās tiesu sistēmas politikas un stratēģijas izstrādē un tās īstenošanā. Tās loma nav vadoša un noteicoša, tā ir līdzdarbība Tieslietu ministrijai stratēģiskās attīstības virzienu noteikšanā un materiāltehnisko resursu pārvaldībā.

Nākamais – efektīva tiesu vara kā mērķis ietver uzdevumu izvērtēt tiesu sistēmas darba efektivitāti un rast risinājumus tās paaugstināšanai. Vērtējot tiesu darba efektivitāti, parasti kā būtiskāko kritēriju vērtē lietu izskatīšanas termiņus. Taču, to darot, jāizvērtē arī resursu pietiekamība tiesvedības procesa un ikviena tiesību uz taisnīgu tiesu nodrošināšanai.

Tiesu efektivitātes kontekstā ir jāanalizē tiesu reformu gaita un to ietekme uz tiesu sistēmas darbību, izvērtējumā >

ietverot ne tikai finansiālo efektu un tiesu darba organizācijas aspektu, bet arī tiesu pieejamību ikvienam indivīdam. Latvijas tiesu sistēmā notiek vēsturiskas reformas.

Pabeigta pāreja uz tīro trīspakāpju tiesu sistēmu – tas nozīmē pirmās instances un otrās instances tiesām nodot lietu kategorijas, ar kurām agrāk nav strādāts, un acīmredzot būs nepieciešams zināms laiks, lai uzkrātu nepieciešamās zināšanas un pieredzi. Augstākajai tiesai tas nozīmē pārstrukturizēt savus cilvēkresursus un intelektuālo potenciālu, nostiprinot Augstāko tiesu kā kasācijas instanci.

Uzsākta arī otra – tiesu teritoriālā reforma. Latgales tiesu apgabalā tā ir noslēgusies, un visbiežāk no tiesnešiem par tās rezultātiem dzirdam pozitīvas atsauksmes. Tieslietu padome ir apstiprinājusi plānu, ar kuru līdz 2018. gada 1. aprīlim paredzētā reforma tiks īstenota arī pārējos tiesu apgabalos un Rīgā. Jāatzīst, ka par konkrētiem soļiem reformas īstenošanā, reformēto tiesu praktisko darbošanos, lietu apriti, piekritību, specializāciju ir vēl daudz jautājumu, kuru risināšana būs viens no svarīgākajiem Tieslietu padomes turpmākās darbības dienas kārtības jautājumiem.

Un, visbeidzot, – arī sabiedrības uzticēšanās tiesu varai. Tieslietu padomes veiktā mediju aptauja parāda pozitīvas pārmaiņas tiesu komunikācijā – tiesas kļūst atvērtākas, vairāk skaidro savus nolēmumus. Tas ir viens no Tieslietu padomes stratēģiskajiem mērķiem, kura sasniegšanā vēl daudz darāms, tomēr svarīgi, ka atvērtas komunikācijas princips tiesās ir pieņemts.

Veicot aptaujas, svarīgi ir ne tikai noteikt proporcijas starp pozitīvu un negatīvu novērtējumu, bet arī analizēt attieksmes iemeslus. Tā darām Tieslietu padomes aptaujās un pētījumos. Sociologiem, medijiem un politiķiem vajadzētu atturēties no neargumentētu negatīvu stereotipu uzturēšanas sabiedrībā, jo tas rada un vairo nedrošību sabiedrībā un mazina uzticēšanos tiesām un valstij kopumā. JV

Patiesības noskaidrošanai un taisnīgam spriedumam ir pakārtojama tiesas un visas tiesu varas darbība

Dr. iur. ***Sanita Osipova****, Satversmes tiesas priekšsēdētāja vietniece, LU profesore*

Veidojot un pilnveidojot tiesisku valsti, kas kopš Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas ir bijis un joprojām ir smags ikdienas darbs visai valstij – kā valsts orgāniem, tā arī pašiem pilsoņiem, savu ieguldījumu tajā ir devusi arī Satversmes tiesa. Tas ir nebeidzams darbs, kurā katrs jauns sasniegtais pakāpiens atver jaunus apvāršņus ar nākotnē darāmiem darbiem.

Ja ir jāvērtē Satversmes tiesas devums tiesu varas darba organizācijas sakārtošanā atbilstoši tiesiskas valsts principa izvirzītajiem standartiem, tad jāatceras, ka kopš konstitucionālās sūdzības ieviešanas valstī viena no pamattiesībām, kas nemainīgi saglabā "savu vietu konstitucionālo sūdzību topā", ir Satversmes 92. pantā nostiprinātās tiesības uz taisnīgu tiesu. Skatot dažādu apstrīdēto normu atbilstību 92. pantam, Satversmes tiesa ir vērtējusi ne tikai atsevišķas materiālās un procesuālās normas, bet arī pašus tiesas darbības pamatus. Piemēram, Satversmes tiesa ir atzinusi, ka "jautājumā par patiesības noskaidrošanu tiesa nekādā ziņā nav vienaldzīga skatītāja, kas pasīvi uztver tikai to, ko puses ceļ tai priekšā. Lai gan pierādījumus iesniedz vai uz tiem atsaucas katra no pusēm, tiesai tomēr jāraugās uz tiem kritiski, jānoskaidro to objektīvā vērtība un jācenšas noskaidrot patiesos faktiskos lietas apstākļus, kam gala rezultātā jānoved pie patiesības".[1] Tieši patiesības noskaidrošanai tiesas procesā un taisnīgam spriedumam ir pakārtojama tiesas un visas tiesu varas darbība. Lai to nodrošinātu, tradicionāla prasība ikvienai tiesai, kas pazīstama jau kopš senajiem laikiem,[2] ir prasība pēc objektīvas un neitrālas tiesas.[3]

Lai izpildītu iepriekšminētās prasības, ļoti būtiska konstitucionāla prasība ir tiesneša neatkarība. Šī prasība ir nostiprināta Satversmē, Latvijas starptautiskajās saistībās un starptautiskajās prasībās, kas tiek izvirzītas ikvienai tiesiskai valstij. Tomēr tiesnešiem ir jāatceras – jo lielākā apjomā valsts sargā mūsu (proti, tiesnešu) neatkarību, jo stingrākas var būt valsts prasības, lai panāktu mūsu objektivitāti un neitralitāti,[4] kā arī augstākām ir jābūt mūsu prasībām pašiem pret sevi.[5]

Tā vai citādi – Satversmes tiesas vērtēšanai ir tikusi nodota lielākā daļa ar tiesu varas darbības un uzbūves tiesiskumu un efektivitāti saistīto jautājumu, kad noteiktā laikā tika apšaubīta no Latvijas PSR tiesu sistēmas saglabāto "novecojušo modeļu" piemērošana jaunā veidā. Kā piemēru var minēt tiesu piesēdētāju institūta izmantošanu (likumdevējam nosakot kārtību, kādā tieslietu ministrs uzdod tiesas piesēdētājam aizstāt attiecīgās rajona (pilsētas) tiesas tiesnesi),[6] gan arī jaunievedumus, kuriem sākumā bija nepietiekama tiesu uzraudzība – tostarp tiesu uzraudzība pār šķīrējtiesu lēmumiem (Satversmes tiesa vērtēja šķīrējtiesas kompetenci pašai izlemt jautājumu par strīda pakļautību).[7] Turklāt ir tikusi vērtēta ne tikai tiesu darbība, bet arī citu tiesu varai piederīgo amatu – it īpaši prokuroru,[8] zvērinātu advokātu[9] un zvērinātu tiesu izpildītāju[10] – loma tiesu varā. Tas ir būtiski, jo tiesu sistēma viena nevar nodrošināt pilnīgu un pienācīgu personas pamattiesību aizsardzību. Tāpēc Latvijā ir izveidota sistēma – tiesu vara. JV

1 Satversmes tiesas 2016. gada 28. septembra spriedums lietā Nr. 2016-01-01.
2 Plašāk sk.: Osipova S. Taisnas tiesas modeļi senajā pasaulē. Grām.: Aktuālas tiesību realizācijas problēmas. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2011, 163.–175. lpp.
3 Piemēram, Satversmes tiesas 2013. gada 14. maija spriedumā lietā Nr. 2012-13-01 secināts, ka "tiesas objektivitātes jeb neitralitātes prasībai ir divi aspekti – subjektīvais un objektīvais. Pirmkārt, tiesai jābūt subjektīvi neitrālai, proti, nevienam tiesnesim nedrīkst būt personiski aizspriedumi. Subjektīvā jeb personīgā neitralitāte tiek prezumēta, ja vien nav pierādījumu par pretējo. Otrkārt, tiesai jābūt neitrālai no objektīvā viedokļa. Tas nozīmē, ka jāsniedz pietiekamas garantijas tam, lai izslēgtu jebkādas lietas dalībnieku vai sabiedrības pamatotas šaubas par tiesas objektivitāti".
4 Sk., piemēram, Satversmes tiesas 2013. gada 10. maija spriedumu lietā Nr. 2012-16-01.
5 Citādi var pastāvēt tiesneša patvaļas risks.
6 Satversmes tiesas 2004. gada 5. novembra spriedums lietā Nr. 2004-04-01.
7 Satversmes tiesas 2014. gada 28. novembra spriedums lietā Nr. 2014-09-01.
8 Satversmes tiesas 2006. gada 20. decembra spriedums lietā Nr. 2006-12-01.
9 Satversmes tiesas 2014. gada 9. janvāra spriedums lietā Nr. 2013-08-01.
10 Satversmes tiesas 2013. gada 27. jūnija spriedums lietā Nr. 2012-22-0103.

Advokatūras tālākās attīstības tendences

Dr. iur. ***Jānis Rozenbergs****, Latvijas Zvērinātu advokātu padomes priekšsēdētājs*

Vispirms var atzīmēt, ka citu Eiropas valstu advokatūru vidū Latvijas advokatūra var pozicionēties kā konservatīvo vērtību pārstāve. Atšķirībā no daudzām Eiropas valstīm Latvijā advokāta nodarbošanās nav pieļaujama komercdarbības formā, advokāta darbība Latvijā joprojām tiek definēta kā intelektuāls darbs klienta likumīgo interešu aizstāvībai, nevis kā komercdarbība peļņas gūšanai. Vai šajā konceptuālajā nostājā būs kādas izmaiņas, rādīs nākotne. Bet pieredzes apmaiņa dažādos forumos ar citu Eiropas valstu advokatūru pārstāvjiem rada pamatu nostājai, ka gan Latvijas tieslietu sistēma, gan Latvijas advokatūra no šāda konservatīvisma drīzāk ir ieguvējas.

Jau vairākus gadus Tieslietu ministrijai sadarbībā ar advokatūru norit darbs pie Advokatūras likuma grozījumu izstrādes. Arī ar šiem likuma grozījumiem netiek plānots atkāpties no tradicionālajām advokatūras vērtībām un advokātu īpašās lomas tieslietu sistēmā, bet gan precīzāk un detalizētāk reglamentēt tos jautājumus, kas laika gaitā ir uzrādījuši nepieciešamību pēc normatīva regulējuma. Pie būtiskākajām paredzamajām izmaiņām advokatūras darbībā šeit var minēt profesionālās kvalifikācijas paaugstināšanas prasību ietveršanu Advokatūras likumā, vienlaikus papildinot advokātiem piemērojamo disciplinārsodu klāstu ar atkārtota kvalifikācijas pārbaudījuma kārtošanu gadījumos, kad advokāts nebūs izpildījis likuma prasības par regulāru kvalifikācijas paaugstināšanu, advokātu obligātas profesionālās civiltiesiskās atbildības apdrošināšanas ieviešanu, advokātu biroju tiesiskā statusa jautājumu reglamentācijas noteikšanu.

Vairākus gadus notiek arī diskusija par advokātu lomas paplašināšanu civilprocesā, paredzot vairākas civillietu kategorijas, kurās personas varētu vest lietas pašas vai ar advokāta starpniecību. Šādi grozījumi Civilprocesa likumā sarežģītāku lietu kategorijās ļautu nodrošināt ātrāku un kvalitatīvāku lietu izskatīšanu vispārējās jurisdikcijas tiesā.

Kontekstā ar advokāta lomas civilprocesā paplašināšanu ir vērts norādīt arī uz Satversmes tiesas 2014. gada 7. februāra spriedumu lietā Nr. 2013-04-01, kurā tiesa atzina, ka salīdzinājumā ar situāciju 2003. gadā, kad Satversmes tiesa norādīja uz advokatūras darbības nepilnībām, advokatūras organizācijā ir veikti būtiski uzlabojumi. Tādēļ ar gandarījumu varam secināt, ka advokatūras attīstība tiek veikta pareizā virzienā, veidojot juridiskās palīdzības sistēmu, kas nodrošina prezumējami kvalificētu, uzticamu un pieejamu juridisko palīdzību ikvienai personai, kurai tā nepieciešama, un tādējādi aizsargā gan personu tiesības uz taisnīgu tiesu, gan arī citas pamattiesības. JV

Zvērināta tiesu izpildītāja darbs ir tiesību uz taisnīgu tiesu sastāvdaļa

Andris Spore*, Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padomes priekšsēdētājs*

Nākamgad, 2018. gadā, līdz ar Latvijas valsts simtgadi 15 gadu jubileju svinēs arī zvērināta tiesu izpildītāja institūts. Šajos 15 gados ir paveikts milzīgs darbs, lai nolēmumu izpildes process kļūtu kvalitatīvāks, ātrāks un lietas dalībniekiem saprotamāks. Visi zvērināti tiesu izpildītāji strādā vienotā valsts informācijas sistēmā – Izpildu lietu reģistrā. Pateicoties šīs sistēmas izveidei, visa informācija par izpildu lietās veiktajām darbībām un naudas plūsmām ir pārredzama. Tāpat zvērinātiem tiesu izpildītājiem elektroniski tiek nodrošināta informācijas apmaiņa ar visiem lielākajiem informācijas reģistriem valstī – Iedzīvotāju reģistru, VSAA, Zemesgrāmatu, CSDD, Uzņēmumu reģistru u.c., kas, salīdzinot ar kādreizējo informācijas apmaiņu papīra formātā, šobrīd ļauj ievērojami ātrāk, ērtāk un lētāk apstrādāt informāciju par parādnieka ienākumiem, piederošiem transportlīdzekļiem u.c. mantu.

Runājot par pēdējām nozares aktualitātēm, jāmin, ka 2017. gada 1. jūlijā stājās spēkā Kontu reģistra likums un grozījumi vairākos citos saistītos likumos, kas paredz līdz 2019. gada 1. jūlijam pilnībā nodrošināt elektroniskas formas datu apmaiņas procesu starp zvērinātiem tiesu izpildītājiem un kredītiestādēm. Jaunā kārtība paātrinās šo informācijas apmaiņu, nodrošinās ērtāku un ekonomiskāku informācijas ieguves veidu par parādnieka noguldījumiem kredītiestādēs, tādējādi ietaupot gan zvērināta tiesu izpildītāja, gan kredītiestāžu cilvēku darba resursus. Būtiski pilnveidots regulējums par piedziņas vēršanu uz kustamo mantu. Nepieciešamība pēc kompleksiem grozījumiem piedziņas uz kustamo mantu tiesiskajā regulējumā radās sociālekonomiskās attīstības rezultātā. Piemēram, salīdzinājumā ar situāciju pirms desmit un vairāk gadiem, kad biežāk tika vērsta piedziņa uz sadzīves priekšmetiem, pašlaik aktuālāka un lietderīgāka ir piedziņas vēršana uz parādniekam piederošām bezķermeniskām lietām, piemēram, kapitāla daļām un finanšu instrumentiem, bet piedziņas kārtība uz šāda veida lietām nav pietiekami regulēta. Tāpat ar jauno regulējumu konceptuāli tiks mainīta kustamās mantas izsoles organizēšana, mainot izsoles norises formu no izsoles klātienē uz izsoli elektroniskā vidē, kā tas kopš 2015. gada 1. jūlija pastāv attiecībā uz nekustamo īpašumu izsolēm.

Visu minēto darbību un likumprojektu izstrādi vieno kopīgs mērķis – panākt, ka tiesu nolēmumi, tiesnešu lēmumi un citu institūciju pieņemtie nolēmumi tiktu izpildīti.

Vienlaikus līdztekus nolēmumu izpildes kvalitātei sabiedrības izpratnes veidošana par zvērināta tiesu izpildītāja darbu un tā nepieciešamību ir viena no prioritātēm, ko Latvijas Zvērinātu tiesu izpildītāju padome sev izvirzījusi un kam pievērsīs pastiprinātu uzmanību arī nākotnē. Nereti nepamatoti tiek aizmirsts, ka zvērināts tiesu izpildītājs ar savu darbu nodrošina personas tiesības uz tiesas sprieduma izpildi, kas ir neatņemama personas tiesību uz taisnīgu tiesu sastāvdaļa. JV

Notariāta nākotne Latvijā – vienā solī ar tehnoloģijām

***Sandra Stīpniece**, Latvijas Zvērinātu notāru padomes priekšsēdētāja*

Tehnoloģiju ietekme uz jebkuru ikdienas dzīves aspektu ir nenoliedzama. Runas par dažādu funkciju un pakalpojumu robotizāciju vairs netiek uzskatītas par zinātnisko fantastiku. Vienlaikus ar šiem procesiem noris arī sabiedrībā esošo pamatvērtību un paradumu maiņa attiecībā uz to, ko cilvēki sagaida no dažādu pakalpojumu sniedzējiem. Šīs izmaiņas skar jebkuru organizāciju un rada tām jaunus izaicinājumus – no vienas puses riskus, bet no otras – arī jaunas iespējas. Arī notāriem.

Latvijas notariāts. Kā ir tagad?

Iepriekšminētie riski galvenokārt ir saistīti ar organizāciju spēju pielāgoties esošo un nākotnes klientu prasībām attiecībā uz pakalpojuma kvalitāti un pieejamību. Savukārt tehnoloģijas un jauno paaudžu atvērtība inovācijām rada iespējas meklēt jaunus saziņas un procesu vadības risinājumus jau šodien.

Notāra būtiskākā funkcija gan mūsdienās, gan vēsturiski ir saistīta ar saturiski kvalitatīvu tiesisko attiecību nodrošināšanu starp dažādiem sabiedrības pārstāvjiem un grupām dažādos viņu dzīvē un darbā svarīgos darījumos – gan privātpersonām, gan uzņēmējiem. Tāpat notāru funkcija ir šo darījumu dokumentu autentifikācija, piemēram, pilnvaru, līgumu, testamentu utt. apliecināšana. Pašlaik tehnoloģisko risinājumu integrācija šo funkciju nodrošināšanā jau tiek īstenota. Piemēram, jau tagad notariāts savā darbā izmanto drošas informācijas apmaiņas sistēmas, tādējādi nodrošinot iesaistītajām pusēm pieejamību informācijai (pilnvaru reģistrs), kā arī tiek plaši izmantota attālinātu pakalpojumu sniegšana (e-dokumenti).

Juridiskās profesijas. *Quo vadis*?

Ir skaidrs, ka arī ar jurisprudenci saistīto profesiju ikdienā arvien lielāku lomu ieņems tehnoloģijas, tomēr ir būtiski apzināties, ka šajā gadījumā stāsts nav par saturu, bet gan par formu.

Jau notariāta ietvaros notiek diskusijas par nākotnē nepieciešamām transformācijām un to, kā esošās funkcijas īstenot vēl efektīvāk, izmantojot digitālos risinājumus. Esam definējuši virzienu – jau drīzā nākotnē arī notāri strādās un dzīvos t.s. mākonī. Tā ir ne tikai iegriba, bet tendenču diktēta nepieciešamība. Piemēram, pašlaik sadarbībā ar komercbankām tiek īstenots projekts, kas nodrošinās informācijas apmaiņu starp bankām un notāriem elektroniski caur īpaši drošu informācijas apmaiņas kanālu. Ja šī sistēma funkcionēs labi, tad nākamais solis jau būs tās piemērošana komunikācijai ar juridiskajām personām.

Pašlaik risinās arī diskusijas par iespējamo notariāta identitātes transformāciju, jaunu risinājumu izstrādi un zināšanu pārnesi gan institucionālās atmiņas, gan arī potenciālā zināšanu un risinājumu eksporta kontekstā. Tāpat aktuāla ir notariāta funkciju un tehnoloģiju savstarpējās mijiedarbības rāmja definēšana un ieviešana dzīvē.

Līdz ar to notariāta atbilde uz seno jautājumu par virzienu, kurā tam jādodas, ir skaidra – mijiedarboties ar pasaules ritmu, tehnoloģisko attīstību un sabiedrībā valdošajām tendencēm. Esmu pārliecināta – tas sagaida visas juridiskās profesijas arī Latvijā. JV

Augstskolu absolventu zināšanas bieži ir nepietiekamas kvalitatīvam darbam

***Ēriks Kalnmeiers**, ģenerālprokurors*

Uzskatu, ka pašreizējā laika periodā vislielākā problēma ir iezīmējama nevis kā viens konkrēts jautājums, bet gan problēmu komplekss, proti, gan tiesu varas iestāžu nodrošināšana ar kvalitatīvi izglītotiem un profesionālajam darbam sagatavotiem juristiem, gan arī viņu nodrošināšana ar mūža tālākizglītību.

Prokuratūrā jau pirms diviem gadiem sākās pastiprināta kadru mainība, kas pamatota ar vēsturisko situāciju, kad 1995. gadā notika gan izmeklēšanas iestāžu, gan tiesu reforma – tika izveidota trīspakāpju tiesu sistēma, darbu uzsāka apgabaltiesas, bet prokuratūrai pirmstiesas izmeklēšanas funkcija kļuva par izņēmuma tiesību, un par galveno kļuva pirmstiesas izmeklēšanas uzraudzība un kriminālvajāšanas veikšana. Reorganizācijas rezultātā darbu prokuratūrā sāka daudzi izmeklēšanas iestāžu darbinieki, kuriem 2015. gadā jau bija iestājušies nosacījumi iespējai doties izdienas pensijā. Šīs tendences veicinošais faktors bija un ir apstāklis, ka pat 2017. gadā tiesnešu un prokuroru darba algas nav sasniegušas pirmskrīzes (2007. gada) līmeni, lai

>

gan valsts pārvaldē, citās neatkarīgajās iestādēs, nemaz nerunājot par likumdevēja varas pārstāvjiem, šī robeža pārsniegta jau krietni sen.

Katru gadu prokuratūrā tiek rīkots konkurss uz vakantajām rajona līmeņa prokuroru štata vietām, un, veicot rezultātu analīzi, esam secinājuši, ka augstskolu absolventu zināšanu līmenis bieži ir nepietiekams patstāvīga, kvalitatīva darba veikšanai. Pašreiz šī jautājuma risināšanā ir iesaistīta Saeima, kurā tiek izskatīts Tieslietu ministrijas izstrādātais likumprojekts par vienotu eksāmenu saturu (prasībām) augstskolu tiesību zinātņu studiju absolventiem. Tomēr, ņemot vērā, ka uz pašreizējo brīdi juristi tiek sagatavoti akadēmiski, tas ir, bez profesionālās specializācijas, jānodrošina augsti kvalitatīva profesionālās tālākizglītības iespēja. Savu iespēju robežās daļēji to nodrošina Latvijas Tiesnešu mācību centrs un Latvijas Universitāte. Nākamajā gadā plānots sākt pilnā apjomā realizēt Eiropas Komisijas finansēto projektu "Justīcija attīstībai", kas varētu būtiski uzlabot profesionalitātes līmeni tiesībaizsardzības iestādēs, it sevišķi finanšu un ekonomisko noziegumu, kā arī noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas izmeklēšanā, kriminālvajāšanā un iztiesāšanā. JV

Vienoto jurista eksāmenu pirmie kārtos tie, kas sāks studēt 2019. gadā

***Sanita Armagana**, Tieslietu ministrijas Valststiesību departamenta direktore*

Diskusijas par nepieciešamību ieviest vienotu jurista kvalifikācijas eksāmenu ir notikušas vairāku gadu garumā. Šobrīd Tieslietu ministrija (turpmāk – TM) ir nonākusi normatīvo aktu izstrādes noslēguma fāzē, lai ieviestu valsts vienoto jurista profesionālās kvalifikācijas eksāmenu (turpmāk – valsts eksāmens).

Šī gada 1. jūnijā stājās spēkā grozījumi Augstskolu likumā, kur likuma 58. pantā tika ietvertas tiesības Ministru kabinetam (turpmāk – MK) noteikt otrā līmeņa profesionālās augstākās izglītības studiju programmas, kurās valsts pārbaudījuma sastāvdaļa ir valsts eksāmens, kā arī izstrādāt eksāmena organizēšanas un norises kārtību un noteikt atbildīgo institūciju. Pamatojoties uz to, TM ir izstrādājusi MK noteikumu projektu, kas cita starpā paredz, ka valsts eksāmens ir profesionālās maģistra studiju programmas sastāvdaļa, kuru kārto pēc maģistra darba aizstāvēšanas; valsts eksāmens notiks divas reizes gadā – vasaras un ziemas sesijā; valsts eksāmenu organizēs šādās tiesību jomās – krimināltiesības un kriminālprocesa tiesības, civiltiesības, civilprocesa tiesības un komerctiesības, konstitucionālās tiesības, administratīvās tiesības un administratīvā procesa tiesības, starptautiskās un Eiropas Savienības tiesības, tiesību teorija, tiesību filozofija un Latvijas tiesību vēsture; katrai tiesību jomai eksāmenā tiks atvēlēta viena diena (jāatbild uz trīs teorētiskiem jautājumiem un jāatrisina kāzuss); valsts eksāmenu studējošie kārtos visā valstī vienlaicīgi – tiešsaistē; par valsts eksāmenu atbildīgā būs TM.

Eksāmena sagatavošanai un vērtēšanai tieslietu ministrs izveidos komisiju 45 locekļu sastāvā, kurā ietilps augstskolu pārstāvji un juridisko nozari pārstāvošās profesionālās organizācijas un Ģenerālprokuratūra. Valsts eksāmens tiks uzskatīts par nokārtotu, ja katrā no tiesību jomām studējošais būs saņēmis sekmīgu vērtējumu. Par valsts eksāmenu atbildīgā institūcija būs Tieslietu ministrija, kas organizēs valsts eksāmena komisijas darbu un materiāltehniski nodrošinās eksāmena norisi.

MK noteikumu projekts šobrīd tiek gatavots izskatīšanai MK komitejā, jo nav panākta vienošanās ar atsevišķām institūcijām un augstskolām par eksāmena saturu, jo ne visas augstskolas, kas šobrīd realizē profesionālo maģistra studiju programmu, piedāvā apgūt visas valsts eksāmenā ietvertās tiesību jomas. Tiek plānots, ka MK noteikumu projekts stāsies spēkā 2018. gada 1. janvārī, lai augstskolas varētu pielāgot profesionālās maģistra studiju programmas noteikumu prasībām, un studējošie, kuri uzsāks mācības 2019. gada rudens semestrī, būs pirmie, kas kārtos valsts eksāmenu.

Valsts eksāmens būs zināms izaicinājums ne tikai studentiem, bet arī valsts eksāmena organizētājiem un komisijai, jo valstī pirmo reizi tiesību zinātņu nozarē eksāmens notiks elektroniskajā vidē visiem studējošajiem vienlaikus. Šādā veidā organizēts eksāmens nodrošinās attālinātu vērtēšanu, kas nozīmē, ka komisijas locekļiem nebūs jāierodas Rīgā konkrētā laikā uz darbu labošanu, bet viņi to varēs veikt jebkurā sev piemērotā laikā, ieejot sistēmā ar piekļuves parolēm. Savukārt studējošajiem uz kāzusa risināšanu nebūs jāņem līdz papīra formātā normatīvie akti, jo, strādājot pie datora, ir iespējams nodrošināt piekļuvi normatīvajiem aktiem elektroniski, liedzot iespējas apmeklēt citas tīmekļa vietnes. Iespējams, nākotnē, ņemot vērā straujo tehnoloģiju attīstību, būs iespējams elektroniskajā vidē izveidot tādu teorētisko jautājumu sadaļu, kuru spētu novērtēt pati elektroniskā sistēma, tādā veidā izvairoties no subjektīva atbilžu vērtējuma. Jāatzīst, ka eksaktajās zinātnēs šādu jautājumu izveidošana ir nesalīdzināmi vienkāršāka kā sociālajās zinātnēs. JV

Laba likumdošana un lobisms

Foto: Boriss Kolesņikovs

Gaidis Bērziņš
Edgars Pastars
Dina Meistere
Inese Gailīte
Laila Medina

Gaidis Bērziņš

Dina Meistere

Inese Gailīte

Laila Medina

Edgars Pastars

Kvalitatīvs likumdošanas process veicina uzticēšanos likumdevējam un vairo likuma autoritāti

Gaidis Bērziņš, Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs,
LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras lektors

Mūsdienu sabiedrībā cilvēks bez likuma nevar dzīvot. Vēlme uzlabot likuma tapšanas jeb likumdošanas procesu, tiecoties uz pilnību, vienmēr būs aktuāla. Ar labu likumdošanu izprot likumdošanas procesu, kas atbilst likuma varas tiesiskuma, demokrātijas un cilvēktiesību principiem un kura rezultātā tiek pieņemts tiesisks un likumīgs normatīvais akts, kas atbilst visas valsts un sabiedrības interesēm.[1]

Raksta autors aplūkos likumdošanas procesu,[1] tā problēmjautājumus un sniegs atsevišķas atziņas par tiem, balstoties uz pieredzi, kas gūta, strādājot Saeimas Juridiskajā komisijā. Rakstā tiks izmantotas arī 2017. gada Bīriņu konstitucionālās tiesībpolitikas seminārā izteiktās atziņas, iezīmētie problēmjautājumi un meklētie risinājumi.

Likumdošanas process pārsvarā gadījumu nesākas Saeimā.[2] Tas var tikt uzsākts atbildīgajā ministrijā. Dažkārt likumdošanas procesa pirmsākumi meklējami kāda ministrijas darbinieka vai ministra ideju sarakstā. Ir, protams, gadījumi, kad likumdošanas process tiek uzsākts Saeimas atbildīgajā komisijā vai to uzsāk noteiktais deputātu skaits.

Lai uzsāktu likumdošanas procesu, būtu jāizvērtē, vai likums[3] tiešām ir nepieciešams, kāda būs tā ietekme un vai likums ir vienīgais līdzeklis attiecīgā jautājuma risināšanā. Citiem vārdiem sakot, vai ir iestājies "sāpju slieksnis". Konstatējot problēmu, kuru varētu risināt ar likuma grozījumiem, būtu jārod arī atbilde, vai problēmas risinājumu nav iespējams panākt tiesību normu interpretācijas ceļā. Tādā veidā jau sākotnēji varētu izvairīties no biežajiem likumu grozījumiem, kas rada tiesisko nenoteiktību, līdz ar to vairo gan sabiedrības, gan tiesību normu piemērotāju neuzticību likumdevējam un līdz ar to arī politiķiem. Jāatzīst, ka "sāpju sliekšņa" izvērtēšana ne vienmēr notiek. Bieži tiek pieņemts vienkāršākais risinājums – virzīt "nelielus grozījumus". To nepieciešamību likumdevējam dažkārt ir pat grūti pārbaudīt, līdz ar to atliek uzticēties likumprojekta autoriem. Jāatzīst, ka šāda uzticēšanās ne vienmēr sevi attaisno.

Kā piemēru nepārtrauktu, "nelielu grozījumu" veikšanai var minēt daudzos ministriju virzītos grozījumus[4] Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodeksā.[5] Likumdevējam šādos gadījumos ir iespēja iejaukties un izvērtēt šādu grozījumu nepieciešamību. Saeimas Juridiskā komisija šīs tiesības ir izmantojusi un aicinājusi Ministru kabinetu un katru attiecīgo ministriju organizēt likumprojektu izstrādes darbu tā, lai atvieglotu gan grozījumu pieņemšanas procesu, kodifikāciju, gan to ieviešanu praksē.[6] Jāatzīst, ka šāda rīcība ir devusi rezultātu – Administratīvo pārkāpumu kodeksa grozījumu skaits kopš Juridiskās komisijas attiecīgās rīcības ir ievērojami mazinājies.

To, vai attiecīgais likums tiešām ir nepieciešams, ir iespēja vērtēt visā likumdošanas procesā, attiecīgi lemjot – apturēt vai noraidīt konkrētā likumprojekta tālāko virzību. Arī likumprojekta autoriem ir tiesības to "ņemt atpakaļ".

Sākot likumdošanas procesu, būtu jānodrošina, ka tas ir kvalitatīvs. Kvalitātes kritērija ievērošanas ietvaros svarīgi ir nodrošināt gan ekspertu viedokļu uzklausīšanu un izvērtēšanu, gan skaidra un saprotama normas teksta izstrādāšanu, kas atvieglotu attiecīgās tiesību normas piemērošanu.

Ļoti svarīgi ir nošķirt ekspertu viedokli no lobiju interesēm.

Tiesiska lobēšana pārskatāmā un saprotamā likumdošanas procesā veicina kvalitatīvāku lēmumu pieņemšanu.[7] Slēpta lobēšana, kas Latvijā ir izplatīta, ir nodarījusi lielu ļaunumu valstij, tā ir viens no elementiem, kas veido neuzticēšanos valsts varai.[8] Var pilnībā piekrist šādām atziņām, tomēr jānorāda, ka raksta mērķis nav vērtēt to, kādēļ Latvijā joprojām nav ieviests lobiju tiesiskais regulējums, kas nodrošinātu caurskatāmību dažādu interešu grupu aktivitātēm Saeimā. Atzīmēšanas vērts ir fakts, ka Eiropas Savienībā

1 I. Ziemeles referāts "Par valsts un sabiedrības interesēm atbilstošu likumu", kas nolasīts 26.09.2000. seminārā "Kā izstrādāt labus likumus". Jurista Vārds, 10.10.2000., Nr. 30 (183).
2 2016. gadā apmēram 75 % likumprojektu Saeimai ir nosūtīti no Ministru kabineta.
3 Šajā rakstā par likumu tiek saukti arī likuma grozījumi.
4 Laika posmā no 1990. gada līdz 2017. gada septembrim Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss ir grozīts 147 reizes.
5 Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Ziņotājs, 20.12.1984., Nr. 51.
6 Saeimas Juridiskās komisijas 28.04.2015. vēstule Nr. 142.9/3-16-12/15 Ministru prezidentei L. Straujumai, nav publicēta.
7 Krūmiņa V. Lobēšana un laba likumdošana. 14. Bīriņu konstitucionālās tiesībpolitikas semināra rakstu krājums, 2017, 16. lpp.
8 Augstākās tiesas departamenta priekšsēdētāja norāda uz slēptā lobisma radītajiem šķēršļiem tiesību normu piemērošanā. Jurista Vārds, 12.06.2017. Pieejams: http://www.juristavards.lv/zinas/270873-baugstakas-tiesas-departamenta-priekssedetaja-norada-uz-slepta-lobisma-raditajiem-skersliem-tiesibu-normu-piemerosanab/ [aplūkots 28.08.2017.].

>

jau vairākus gadus darbojas kopējais un publiskais Eiropas Padomes un Eiropas Komisijas Pārredzamības reģistrs, kur var atrast apjomīgu informāciju par lobijiem.[9] Līdzīgs reģistrs ar attiecīgu regulējumu būtu ļoti vēlams arī Latvijā.

Lobiju esamība un aktīva darbība ir ierasta prakse Saeimā. Savu biedru intereses aizstāv un lobē tādas organizācijas kā LDDK, LBAS, LTRK u.c. Nav izslēgti arī gadījumi, kad normas grozījumi tiek virzīti konkrētas personas interesēs.

Atsaukšanos uz attiecīgā likumprojekta saskaņošanu ar šīm vai citām organizācijām visdrīzāk nevar atzīt par kvalitatīvas ekspertīzes veikšanu. Jānorāda, ka argumentēts eksperta viedoklis par attiecīgo likumprojektu būtu vēlams rakstiskā formā. Līdzīgi arī oponentu pretargumenti. Tas, cita starpā, veicinātu likumdevēja gribas noskaidrošanu. Neapšaubāmi, ka likumdošanas procesā būtu vērtējami arī ekspertu viedokļi, kas izteikti publiskajā telpā,[10] paturot prātā, ka ekspertiem var būt pretēji viedokļi.

Likumprojektu apspriešanas process būtu mazāk stihisks, ja deputāti likumprojekta apspriešanā piedalītos labāk sagatavojušies un ar patiesu vēlmi pārstāvēt sabiedrības intereses.[11] Taču tas ir katra deputāta attieksmes jautājums.

Kā viens no iespējamiem risinājumiem likumdošanas procesa pilnveidošanai tiek minēts piedāvājums jauna konstitucionālā orgāna – Valsts padomes – izveide,[12] kuras kompetencē būtu atzinuma sniegšana par tiesību aktu projektu atbilstību augstāka juridiska spēka tiesību aktiem, iekļaujot tajā kopējās tiesību politikas, juridisko un tehnisko analīzi. Šāds piedāvājums būtu atbalstāms, tomēr jānorāda, ka Latvijai visdrīzāk būtu neiespējami pārņemt labās prakses piemērus no Nīderlandes vai Francijas, kaut vai tādēļ, ka šajās valstīs Valsts padome nodarbina vairākus simtus ekspertu un darbinieku un tam nepieciešami ievērojami finanšu līdzekļi. Līdz ar to šajā virzienā būtu jāmeklē cits modelis. Valsts padome neatrisinās visas likumdošanas procesa problēmas, tomēr varētu šo procesu uzlabot.

Kā pozitīvs solis ir vērtējama Saeimas analītiskā dienesta izveide, kam vajadzētu kļūt par atbalsta mehānismu Saeimas deputātiem ar mērķi uzlabot likumdošanas kvalitāti. Jāatzīst gan, ka līdz šim dienesta darbība nav devusi lielu pienesumu.

Saeimas komisijās vienlaikus tiek skatīti daudzi likumprojekti. Tā, piemēram, Juridiskās komisijas darba kārtībā vienlaikus vidēji ir ap 30 likumprojektu, kas neapšaubāmi var radīt riskus tam, ka ikviena norma tiek rūpīgi izsvērta. Kā pozitīvi piemēri likumprojekta rūpīgai izvērtēšanai jāmin likumprojekti, kuru mērķis ir atsavināt konkrētu nekustamo īpašumu sabiedrības vajadzībām. Šādu likumu pieņemšana aizskar personas tiesības uz īpašumu, kas paredzētas Satversmē,[13] līdz ar to šie likumprojekti visbiežāk tiek skatīti vairākās sēdēs.

Laika periodā no 2015. gada marta līdz raksta publicēšanai Juridiskās komisijas lietvedībā (izskatīšanā) ir nodoti 14 likumprojekti, kuru mērķis ir nekustamo īpašumu atsavināšana sabiedrības vajadzībām. No tiem Saeimā pieņemti un spēkā stājušies ir astoņi, savukārt piecu likumprojektu virzība ir noraidīta vai apturēta, jo ir konstatēti dažādi problēmjautājumi. Starp šiem problēmjautājumiem ir ticis konstatēts, ka likumprojektā noteiktos ierobežojumus likumprojekta virzītājs varēja sasniegt ar samērīgākiem līdzekļiem, kā rezultātā konkrēto likumprojektu Saeima noraidīja.[14] Jāmin arī fakts, ka divi likumprojekti netika virzīti izskatīšanai Saeimas sēdē, jo pēc komisijas sēdes tika panākta vienošanās starp likumprojekta virzītāju un personu, kuras intereses ar likumprojektu tika piedāvāts ierobežot. Var teikt, ka likumdevējs šajā gadījumā ir bijis aktīvs, veicot arī sava veida samierinātāja funkcijas.

Kā likumdevēja aktīva rīcība jānorāda arī tie gadījumi, kad Saeimas deputāti kardināli pārstrādā Ministru kabineta izstrādāto likumu, veidojot tam atbilstošas darba grupas,[15] kurās tiek uzklausīti gan eksperti, gan nozares pārstāvji, gan tie, kuri ir tieši ieinteresēti likuma pieņemšanā – lobiji.

Noteikti ir jāmin to likumprojektu izvērtēšana, kas skar tiesu darbu. Šāda veida likumprojektu izvērtēšana notiek gan Tiesu politikas apakškomisijā, gan Tieslietu padomē, kas neapšaubāmi veicina to kvalitāti.

Satversmes tiesa ir kritizējusi steigu likumdošanas procesā. Kā norādījusi Satversmes tiesa, "apstrīdētās normas sagatavošanas un pieņemšanas kontekstā nav pozitīvi vērtējama steiga un tas, ka sabiedrība par attiecīgajiem grozījumiem iepriekš netika informēta. Minētie apstākļi kavēja tādas pārliecības izveidošanos sabiedrībā, ka apstrīdētās normas pieņemšanas gaitā nepieciešamība ierobežot Satversmē garantētās pamattiesības būtu rūpīgi izsvērta".[16] Neapšaubāmi, likumdevējam bez īpašas vajadzības būtu jāizvairās no steidzamības noteikšanas likumprojektu virzībai.

Šobrīd viens no galvenajiem informācijas avotiem, kas ļautu noskaidrot likumdevēja gribu, ir likumprojekta anotācija. Kā zināms, sākotnējo anotāciju gatavo likumprojekta virzītājs. Taču šāda prasība nav tieši attiecināma uz Saeimas deputātiem, kuriem atbilstoši Saeimas kārtības rullim[17] ir tiesības iesniegt

9 Sk.: http://europa.eu/transparency-register [aplūkots 28.08.2017.].
10 Sk., piemēram, prof. K. Torgāna atzinumu par grozījumiem Civillikumā. Jurista Vārds, 29.01.2013., Nr. 4 (755).
11 Krūmiņa V. Lobēšana un laba likumdošana. 14. Bīriņu konstitucionālās tiesībpolitikas semināra rakstu krājums, 2017, 16. lpp.
12 Ziemele I. Likumdošanas procesa pilnveidošana: jauna konstitucionālā orgāna piedāvājums. Jurista Vārds, 07.03.2017., Nr. 10 (964).
13 Latvijas Republikas Satversme, 105. pants. Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993. Nr. 43.
14 Likumprojekts Nr. 483/LP12 "Par nekustamā īpašuma Augusta Deglava ielā 25A, Rīgā, daļas atsavināšanu sabiedrības vajadzībām – Austrumu maģistrāles posma no Ieriķu ielas līdz Vietalvas ielai izbūves nodrošināšanai". Pieejams: http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/EB9570C8451A78A7C2257F3E0025D1B3?OpenDocument [aplūkots 07.09.2017.].
15 Kā piemēru var minēt Saeimas Valsts pārvaldes un pašvaldības komisijas izveidoto darba grupu, kas strādā pie iespējamajiem risinājumiem piespiedu dalītā īpašuma tiesisko attiecību izbeigšanai un vienota īpašuma izveidošanai.
16 Satversmes tiesas 26.11.2009. spriedums lietā Nr. 2009-08-01, 17.2. punkts. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/wp-content/uploads/2016/02/2009-08-01_Spriedums.pdf [aplūkots 20.09.2017.].
17 Saeimas kārtības rullis. Latvijas Vēstnesis, 18.08.1994., Nr. 96 (227).

priekšlikumus likumprojektam starp lasījumiem. Skatot grozījumus Saeimas kārtības rullī, cita starpā tika iesniegti priekšlikumi,[18] kas paredz, ka priekšlikumiem pievienojams izvērsts pamatojums, skaidrojot katra priekšlikuma nepieciešamību. Savukārt šīs prasības neievērošanas gadījumā priekšlikumus neskata un par tiem nebalso.[19] Šie priekšlikumi raksta sagatavošanas laikā vēl netika izskatīti. Jānorāda gan, ka sākotnējā likumprojekta anotācija likumdošanas procesā netiek ne papildināta, ne pārstrādāta, līdz ar to var izrādīties, ka sākotnējā likumprojekta autoru mērķis ir būtiski mainījies. Iespējamais risinājums likumdevēja gribas noskaidrošanai varētu būt – noslēguma vai gala anotācija, kuru atbildīgā komisija apstiprinātu vienlaikus ar likumprojekta apstiprināšanu galīgajā lasījumā. Nav izslēgta iespēja vērtēt arī būtiskāku likumdošanas tehnikas maiņu, ieviešot likumos preambulas, kurās tiktu skaidrots likuma mērķis.

Piedāvāto grozījumu izskatīšana vairākos lasījumos samazina pārsteidzīgu lēmumu pieņemšanu un nodrošina likumdošanas procesa caurskatāmību. Diemžēl likumdevējs joprojām nav spējis izvairīties no konceptuālu jautājumu izlemšanas trešajā lasījumā.[20] Parasti problēmsituācijas ir saistītas ar deputātu iesniegtajiem priekšlikumiem. Kā jau minēts iepriekš, Saeimas kārtības rullis šobrīd nenosaka pienākumu deputātam savu priekšlikumu pamatot. Līdz ar to var rasties situācija, ka, piemēram, nav saprotams priekšlikuma mērķis un tā iespējamā ietekme vai arī priekšlikums ir konceptuāls un tas saistīts ar nepieciešamību veikt grozījumus citos likumos.[21] Saeimas Juridiskā komisija savā praksē šādos gadījumos iesniegtos priekšlikumus visdrīzāk noraida. Taču nav izslēgts, ka deputātu vairākums Saeimas sēdē, skatot likumprojektu trešajā lasījumā, nobalso pretēji komisijā lemtajam.[22] Neapšaubāmi, šāds likumdošanas process mazina uzticēšanos valsts varai un ietekmē valsts attīstību. Kā viens no problēmas risinājumiem tiek piedāvāts[23] likumprojekta izskatīšanai trešajā lasījumā ļaut iesniegt tikai priekšlikumus, kas saistīti ar pašu likumprojektu vai otrajā lasījumā atbalstītajiem priekšlikumiem. Kā vēl viens risinājums gadījumā, ja Saeima pārbalso atbildīgās komisijas viedokli, varētu būt likumprojekta automātiska atgriešana komisijā uz otro lasījumu.

Kopsavilkums

[1] Lai uzsāktu likumdošanas procesu, būtu jāizvērtē, vai likums tiešām ir nepieciešams, kāda būs tā ietekme un vai likums ir vienīgais līdzeklis attiecīgā jautājuma risināšanā.

[2] Sākot likumdošanas procesu, būtu jānodrošina, ka tas ir kvalitatīvs. Kvalitātes kritērija nodrošināšanai ir svarīgi, lai gan uzklausītu un izvērtētu ekspertu viedokļus, gan izstrādātu skaidru un saprotamu normas tekstu, kas atvieglotu attiecīgās tiesību normas piemērošanu.

[3] Likumdošanas procesā ir jānošķir ekspertu viedoklis no lobiju interesēm. Latvijā būtu nepieciešams lobiju tiesiskais regulējums, kas ietvertu arī lobiju reģistru, kurā varētu atrast informāciju par lobijiem un to aktivitātēm.

[4] Atbalstāma ir ideja par Valsts padomes kā konstitucionāla orgāna izveidi.

[5] Likumdevēja gribas precīzākai noskaidrošanai kā viens no iespējamiem risinājumiem varētu būt – noslēguma vai gala anotācija, kuru atbildīgā komisija apstiprinātu vienlaicīgi ar likumprojekta apstiprināšanu galīgajā lasījumā. Nav izslēgta iespēja vērtēt arī būtiskāku likumdošanas tehnikas maiņu, ieviešot likumos preambulas, kurās tiktu skaidrots likuma mērķis.

Kvalitatīvs likumdošanas process veicina sabiedrības uzticēšanos likumdevējam un vairo likuma autoritāti. JV

18 Nacionālās apvienības "Visu Latvijai!"–"Tēvzemei un Brīvībai/LNNK" frakcijas priekšlikumi likumprojektam Nr.922/Lp12 "Grozījumi Saeimas kārtības rullī". Pieejami: http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/DC1705A5CF3A8FF2C225818300231559?OpenDocument [aplūkoti 30.08.2017.]. Sk. arī Latvijas Valsts prezidenta R. Vējoņa priekšlikumus likumprojektam Nr. 922/Lp12 "Grozījumi Saeimas kārtības rullī". Pieejami: http://titania.saeima.lv/LIVS12/SaeimaLIVS12.nsf/0/42F65A18698CAA07C22581830022CB7B?OpenDocument [aplūkoti 20.09.2017.].

19 Nacionālās apvienības "Visu Latvijai!"–"Tēvzemei un Brīvībai/LNNK" frakcijas priekšlikumi likumprojektam Nr.922/Lp12 "Grozījumi Saeimas kārtības rullī". Pieejami: http://titania.saeima.lv/LIVS12/saeimalivs12.nsf/0/DC1705A5CF3A8FF2C225818300231559?OpenDocument [aplūkoti 30.08.2017.].

20 Sk. Grozījumi Maksātnespējas likumā. Latvijas Vēstnesis, 15.10.2014., Nr. 204 (5264).

21 11. Saeima deputāta A. Judina priekšlikums likumprojektam Nr. 367/Lp11 "Grozījumi maksātnespējas likumā". Pieejams: http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/1D46C8C9C0BCDD41C2257D0400204FF4?OpenDocument [aplūkots 18.09.2017.].

22 11. Saeimas 25.09.2014. sēdes stenogramma, skatot likumprojektu Nr. 367/Lp11 "Grozījumi maksātnespējas likumā" 3. lasījumā. Pieejama: http://titania.saeima.lv/LIVS11/saeimalivs11.nsf/0/E0F32356F44300C7C2257D6D0032EF57?OpenDocument [aplūkota 19.09.2017.].

23 Latvijas Valsts prezidenta 18.08.2017. vēstule Nr. 389 Saeimas Juridiskajai komisijai. Pieejama: http://president.lv/images/modules/items/PDF/2017/Saeimai%20par%20Rulli18082017.pdf [aplūkota 07.09.2017.].

Mazāk grozīt, vairāk analizēt, regulēt lobismu

***Edgars Pastars**, zvērināts advokāts ZAB "Cobalt"*

Strādājot Valsts prezidenta padomnieka amatā, kā svarīgu aizsāku diskusiju par to, ka tiesiskā regulējuma apjoms Latvijā ir jāsamazina un tas jāveic plānveidīgi un sistemātiski. Pirmais solis, lai mazinātu tiesību inflāciju aizvien jaunu dzīves vajadzību noregulēšanā, ir nepieļaut biežus viena un tā paša likuma grozījumus, it īpaši Civilprocesa likuma, Krimināprocesa likuma, Krimināllikuma un Administratīvā procesa likuma gadījumā. Šos likumus nevajadzētu grozīt biežāk kā vienu reizi divos gados. Tiesības zināt savas tiesības nav objektīvi realizējamas apstākļos, kad tiesiskais regulējums pastāvīgi mainās. >

Ja runājam par tiesiskā regulējuma izvietojumu, likuma regulējumam jābūt pārskatāmam un lakoniskam, atstājot plašāku tiesisko regulējumu Ministru kabineta noteikumu līmenī. Kā nepareiza prakse būtu vērtējama liela jautājuma loka nodošana jaunai regulēšanai Ministru kabineta noteikumos bez pietiekamiem pamatprincipiem likuma tekstā (piemēram, kā tas paredzēts atjaunojamo energoresursu jomā). Es noteikti atbalstu ministra noteikumu ieviešanu gadījumos, kas būtu vispārīgi noteikti specifiski gadījumi (piemēram, apstiprināt dokumentu veidlapu paraugus, ES fondu aktivitāšu nosacījumus, kā arī tad, kad Ministru kabinets izdod attiecīgu pārpilnvarojumu).

TM būtu īpaši jāpievērš uzmanība iestāžu izdotu vadlīniju un instrukciju tiesiskumam, ar kurām nereti iestādes uzņemas likumdevēja funkcijas. Likumā būtu jāatjauno šādu dokumentu saskaņošanas pienākums ar TM.

Labas likumdošanas princips pieprasa, lai par pieņemtajiem likuma grozījumiem vai jauniem likumiem Saeima sagatavotu paskaidrojuma rakstu pēc likumdošanas procesa beigām, kā arī sistemātiski veiktu tiesiskā regulējuma efektivitātes pārbaudi (solītais / plānotais un praktiski sasniegtais), un tas būtu jāveic pašam parlamentam, lai nodrošinātu valdības darbības kontroli. Ir apsveicama to ministriju prakse, kas pasūta un veic pētījumus par potenciāli regulējamo jautājumu loku, lai noskaidrotu papildu riskus un iespējas.

Noteikti atbalstu lobisma tiesisko regulēšanu, prasot lobētājiem reģistrēties, kas viņiem dotu tiesības uz atklātu un vienlīdzīgu pieeju lēmumu pieņēmējiem, tostarp Saeimas ēkām, un novērstu to, ka šādu privilēģiju bauda partijām pietuvināti cilvēki, kas faktiski īsteno lobēšanas darbības. Latvija šādam regulējumam ir nobriedusi. Lobēšana ir cienījama un likumdošanas procesā neatņemama darbība, ja tiek veikta atklāti un profesionāli, nepieļaujot nelikumīgas darbības un ievērojot ētikas normas.

Diemžēl jāatzīst, ka arī likumdošanas procesā pietrūkst drosmīgu ideju un vēlmes rast inovatīvus risinājumus, aizbildinoties, ka no "mums to neviens neprasa" un "kāpēc tagad, ja to var darīt vēlāk vai var nedarīt nemaz". Ministrijām šajā ziņā arī vēl ir iespējas augt, domājot par to, kā vairāk un labāk var uzlabot valstī noteikto kārtību. JV

Saeimas Juridiskais birojs – likumprojektu juridiskās kvalitātes filtrs

***Dina Meistere**, Saeimas Juridiskā biroja vadītāja*

Labas likumdošanas kontekstā vispirms nozīmīgs ir tās substantīvais aspekts – likumam jābūt saturiski kvalitatīvam, jāiederas tiesību sistēmā, jāatbilst juridiskās tehnikas prasībām, un tā normām jābūt pietiekami skaidri formulētām. Savukārt procesuālajā aspektā ir svarīgi tas, ka likumprojekts tiek apspriests, pieņemts un izsludināts pienācīgā procedurālajā kārtībā.

Saeimā jau gandrīz 25 gadus kā likumprojektu juridiskās kvalitātes filtrs darbojas un Saeimas kārtības rullī noteikto procedūru ievērošanu uzrauga Saeimas Juridiskais birojs.

Saeimā notiekošajā likumprojekta apspriešanas procesā Juridiskais birojs vērtē likumprojekta un tam iesniegto priekšlikumu atbilstību Satversmei, Latvijas starptautiskajām saistībām, kā arī saderību ar Latvijas tiesību sistēmu. Tas nozīmē, ka deputātu uzmanība tiek pievērsta Satversmes tiesas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas paustajām atziņām un tiek identificēti riski, ka atsevišķas tiesību normas var tikt apstrīdētas Satversmes tiesā un atzītas par neatbilstošām Satversmei vai Latvijai saistošām starptautiskajām normām.

Viens no Juridiskā biroja uzdevumiem ir izteikt tādus priekšlikumus, lai likumprojekta regulējumā nepieļautu nepamatoti atšķirīgu attieksmi vai subjektīvu kritēriju izmantošanu. Svarīgs Juridiskā biroja darbības aspekts ir tiesību normas samērīguma izvērtēšana gadījumā, ja tā ierobežo personas pamattiesības, un atgādināšana par likumdevēja pienākumu apsvērt, vai nepastāv alternatīvi, mazāk ierobežojoši līdzekļi normas leģitīmā mērķa sasniegšanai. Juridiskais birojs lūdz pievērst uzmanību arī tādām likumprojektā ietvertām normām, kuras acīmredzami nepalīdzēs sasniegt likumprojektā paredzēto mērķi vai par kuru praktiskās piemērošanas sekām nav gūstams skaidrs priekšstats, kā arī aicina deputātus apsvērt spēkā esoša likuma grozīšanas nepieciešamību gadījumā, kad saskatāma kādas normas neatbilstība tiesību sistēmai un iespējama vai jau ir ierosināta tiesvedība Satversmes tiesā.

Likums ir juridisks dokuments, tādēļ vērtējama arī tā struktūra, valoda, atbilstība likumu noformēšanas prasībām. Ja kāda norma ir neskaidra vai citādā ziņā neatbilstoša prasībām, Juridiskais birojs iesaka to precizēt vai neiekļaut likumprojektā. Tas pats attiecas arī uz likumā ietveramu pilnvarojumu Ministru kabinetam izdot noteikumus konkrēta jautājuma detalizētākai noregulēšanai. Tā kā pilnvarojuma apjoms ir izsecināms tieši no pilnvarojošās tiesību normas, pilnvarojumam jābūt noformulētam precīzi, nepārprotami, lai nerastos ne mazākās šaubas par regulējuma robežām.

Šie Juridiskā biroja uzdevumi, tāpat kā tā galvenais mērķis – panākt tiesību sistēmas iekšējo harmoniju, paliks nemainīgi arī turpmāk. Tomēr jānorāda, ka likumprojekta juridiskās kvalitātes analīzē ieguldāmie resursi ir lielā mērā atkarīgi no ieguldījuma tā izstrādes stadijā, it sevišķi no tā, cik rūpīgi likumprojekta autori ir izvērtējuši topošā likuma ietekmi uz spēkā esošo tiesību sistēmu un atbilstību Latvijas starptautiskajām saistībām. Tādējādi labas likumdošanas īstenošanā būtiska nozīme ir profesionālam, kvalitatīvam un atbildīgam darbam visās likumprojekta izstrādē iesaistītajās institūcijās un katrā tā izstrādes posmā. JV

Ir būtiski nodrošināt lobēšanas atklātumu

***Inese Gailīte**, Valsts kancelejas direktora vietniece, Juridiskā departamenta vadītāja*

Labs likumdošanas process pēc savas būtības nozīmē atklātu un izsvērtu procesu, kurā tiek nodrošināta sabiedrības līdzdalība. Atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likumā[1] nostiprinātajiem principiem valsts pārvalde savā darbībā ievēro labas pārvaldības principu, kas ietver arī atklātību pret privātpersonu un sabiedrību un pienākumu informēt sabiedrību par savu darbību. Tādēļ ir ļoti svarīgi, lai likumdošanas procesā būtu izvērtētas katras iniciatīvas ietekme uz dažādām sabiedrības grupām. Atklātība veicina izsvērtākus, kvalitatīvākus un sabiedrības interesēm atbilstošākus lēmumus, mazinot risku, ka lēmumi tiek pieņemti bez objektīva pamata vai kādu šauru, plašākai sabiedrībai nezināmu interešu labā, tāpēc lēmumu pieņemšanas procesā ir būtiski nodrošināt lobēšanas atklātumu. Lai arī nav nepieciešams izstrādāt atsevišķu lobēšanas likumu, pamatprincipiem normatīvajos aktos jābūt definētiem.

Latvija ir viena no 75 pasaules valstīm, kas pievienojusies 2011. gadā izveidotajai starptautiskajai iniciatīvai "Atvērtās pārvaldības partnerība". Viens no tās vadmotīviem ir veicināt informācijas pieejamību un sabiedrības līdzdalību. Šīs iniciatīvas ietvaros Valsts kanceleja izstrādājusi Nacionālo atvērtās pārvaldības rīcības plānu.[2] Plānā kā viens no principiem ir noteikts lēmumu pieņemšanas procesa un lobēšanas atklātums.

Lai arī pastāv plašas sabiedrības līdzdalības iespējas un ir daudz labu efektīvas sadarbības piemēru, joprojām ir zema izpratne par sabiedrības līdzdalības nozīmi un ieguvumiem, un ne vienmēr sabiedrības iesaistes pasākumi ir efektīvi. Liela nozīme sabiedrības līdzdalības iespēju paplašināšanai būs Valsts kancelejas īstenotajai iniciatīvai – vienotā tiesību aktu projektu izstrādes un saskaņošanas portāla izstrādei.

Izmantotie sabiedrības līdzdalības veidi, sabiedrības pārstāvji, ar kuriem notikušas konsultācijas, to izteiktie būtiskākie priekšlikumi atspoguļojami tiesību akta projekta sākotnējās ietekmes izvērtējumā (anotācijā),[3] kura mērķis ir informēt lēmuma pieņēmējus un ieinteresētās puses par sekām un ietekmi, ko radīs projekts. Tādēļ ļoti būtiski, lai, pieņemot likumu, tā anotācija būtu aktuālā stāvoklī un likumprojekta izskatīšanas un pieņemšanas procesā pēc būtības veiktās izmaiņas tiktu atspoguļotas vienkopus publiski pieejamā dokumentā – tādējādi netiktu maldināti likuma normu adresāti un piemērotāji un netiktu mazināta sabiedrības uzticība lēmumu pieņēmējiem.

Svarīgi atcerēties, ka labs likumdošanas process pēc savas būtības nevar būt ātrs un bez sabiedrības līdzdalības. JV

1 Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. pants. Latvijas Vēstnesis, 21.06.2002., Nr. 94 (2669).

2 Latvijas Trešais nacionālais atvērtās pārvaldības rīcības plāns. 2017. gada 2. pusgads – 2019. gada 1. pusgads. Pieejams: htpp://www.mk.gov.lv/lv/content/atverta-parvaldiba.

3 Ministru kabineta 2009. gada 15. decembra instrukcija Nr. 19 "Tiesību akta projekta sākotnējās ietekmes izvērtēšanas kārtība". Latvijas Vēstnesis, 30.12.2009., Nr. 205 (4191).

Labam likumam ir jāsasniedz politikas mērķis

***Laila Medina**, TM valsts sekretāra vietniece tiesību politikas jautājumos*

Kvalitatīvs likums ir labas likumdošanas auglis. Tomēr pat vislabākais likums ir tikai sākums – sabiedrības izpratne par likuma mērķi, vēlme to ievērot un piemērotāju profesionalitāte ir patiesā panākumu atslēga.

Labam likumam ir jāspēj sasniegt nosprausto politikas mērķi, proti, likuma mērķgrupa saprot regulējuma jēgu, spēj to izpildīt, un sasniegtais rezultāts apmierina samērīgu sabiedrības daļu. Likums nedrīkst nesamērīgi iejaukties cilvēku dzīvē, to pārmērīgi regulējot, tam ir jāatstāj vieta pašregulācijai un inovatīvai attīstībai. Likuma regulējumam ir jāspēj izturēt satversmības testu, un, protams, likuma autoriem ir jāievēro juridiskās tehnikas prasības. Ja neievēro kvalitātes prasības, rodas normatīvo aktu plūdi, paaugstinās politikas izstrādes un ieviešanas izmaksas, kas ir šķērslis attīstībai un rada nenoteiktību piemērošanā, vairojot strīdus situācijas.

Lai to panāktu, ir vajadzīgs labs likumdošanas process. Procesa kvalitāti raksturo divi nesaraujami elementi – tā dalībnieki un veiktās darbības. Dalībnieku profesionalitāte un labticība, no vienas puses, un veikto darbību caurskatāmība un efektivitāte, no otras puses, ir labas likumdošanas garants.

Ja rūpes par likuma satversmību un juridisko tehniku ir klasisks likuma autoru pienākums, tad pārdomāts likuma saturs nav iedomājams bez sadarbības starp publisko varu un dažādām sabiedrības interešu grupām. Ir svarīgi nošķirt sabiedrības informēšanu un tās uzklausīšanu, kas ir informatīvās telpas kvalitātes un varas un sabiedrības uzticības jautājums, no likuma autoru (izpildvaras un likumdevēja) darba ar profesionāli veidotām organizācijām (lobijiem), kuru mērķis ir panākt, lai likums strādā pārstāvēto interešu grupu labā. Strādājot ar lobijiem, ir svarīgi atrast līdzsvaru starp pretrunīgām lobistu prasībām, spējot aizstāvēt ilgtermiņa ieguvumus sabiedrībai kopumā. Tomēr ne mazāk svarīgi likuma autoram ir sajust, kad aiz vienbalsīga lobija pazūd mazaizsargātu sabiedrības grupu, piemēram, bērnu, intereses, un šādās situācijās iestāties šo grupu vietā.

Ja likuma izstrādi ietekmē pretrunīgi lobiji vai kādas grupas pārstāvības trūkums, risinājumu atrašanai noder starptautiski standarti un valstu labākās prakses apkopojumi. Tas novērš ekstrēmu nosliekšanos viena lobija interesēs un ir neitrāls un profesionāls arguments likuma autora rokās. Tomēr nacionālo īpatnību un biznesa vides tradīciju ignorēšana vai nepārzināšana arī labu starptautiski atzītu mehānismu var padarīt bezjēdzīgu vai radīt iespējas regulējuma ļaunprātīgai izmantošanai. Tādēļ ir nepieciešams likuma autoru profesionāls un labā ticībā balstīts dialogs ar lobiju organizācijām un valsts atbalsts neaizsargāto grupu pārstāvības stiprināšanai. JV

Konstitucionālās tiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs

Jānis Pleps
Anita Rodiņa
Egils Levits
Ringolds Balodis
Linards Muciņš

Jānis Pleps

Egils Levits

Anita Rodiņa

Ringolds Balodis

Linards Muciņš

Satversmes lietas pēc "Jurista Vārda" 1000 numuriem

Dr. iur. ***Jānis Pleps****, LU Juridiskās fakultātes docents*

Bez žurnāla "Jurista Vārds" Satversmes lietas būtu attīstījušās citādi. Aizvadīto gadu laikā "Jurista Vārds" ir kļuvis par būtisku tiesībpolitisko platformu, kurā ir diskutētas un apspriestas teju visas nozīmīgākās iniciatīvas Latvijas konstitucionālo tiesību jomā. Tāpat "Jurista Vārds" jau ar pirmajiem numuriem ir iezīmējis nepārprotamu vērtību ietvaru, kurā pieļaujamas jēgpilnas diskusijas par Latvijas valsts iekārtas pilnveidi. Vēl pirms nerakstītā Satversmes kodola apzināšanas "Jurista Vārda" tiesībpolitiskās diskusijas ir stiprinājušas pārliecību, ka Latvija ir (un var būt tikai) veiksmīga demokrātiska tiesiska valsts, kura ir piederīga Rietumu tiesību tradīcijai un vērsta uz dalību Eiropas integrācijas procesos. Šajā ietvarā autors šodien arī vēlētos mazliet esejiski pārdomāt Latvijas valsts iekārtas attīstību un iespējamos izaicinājumus.

I

Konstitucionālo tiesību jomā ir tikuši pieņemti vairāki būtiski tiesībpolitiski lēmumi, kas bijuši svarīgs priekšnoteikums Latvijas valsts iekārtas sekmīgai attīstībai.

Pirmkārt, izšķiršanās atjaunot 1922. gada 15. februāra Latvijas Republikas Satversmes[1] (turpmāk – Satversme) darbību pilnā apjomā.[2] Augstākās padomes un 5. Saeimas lēmumam atjaunot Satversmi un tajā noteikto Latvijas valsts iekārtu bija gan simboliska, gan praktiska nozīme. Simboliski tas stiprināja Latvijas valstisko nepārtrauktību un vainagoja Latvijas tautas prasību pēc valstiskās neatkarības atjaunošanas.[3] Tāpat Satversmes darbības atjaunošana nozīmēja tajā noteiktās parlamentārās republikas atjaunošanu, norobežojoties no Kārļa Ulmaņa autoritārās 1934. gada 15. maija iekārtas un tās elementu restaurācijas iespējām. Savukārt praktiski Satversmes atjaunošana ļāva ietaupīt laiku, kuru parasti prasa jaunas konstitūcijas izstrādāšana, un izvairīties no iespējamiem konstitucionāliem riskiem, kurus varētu iekodēt jaunā konstitūcijā ar postpadomju pieredzi.[4]

Satversmes darbības atjaunošana bija drosmīgs konstitucionālais eksperiments, jo tiesiskajā realitātē tika atgriezta "neveiksmīga" konstitūcija. Nedrīkst aizmirst, ka sauklis "Satversme neiet!" izskanēja tikai dažus mēnešus pēc tās spēkā stāšanās 1922. gada 7. novembrī,[5] savukārt autoritārā režīma izveidošana valsts apvērsuma ceļā tika pamatota ar nepieciešamību veikt Satversmes reformu.[6] Gandrīz divdesmit pieci gadi, kas aizritējuši pēc Satversmes darbības pilnā apjomā, ir pierādījuši, ka pie Satversmes "neveiksmīguma" nebija vainojama tik daudz pati Satversme, cik Saeimas vēlēšanu regulējums. Ieviestā vēlēšanu barjera ir novērsusi lielākos starpkaru perioda trūkumus – Saeimas sadrumstalotību, grūtības izveidot stabilu parlamentāro vairākumu un tam atbildīgu Ministru kabinetu.[7]

Otrkārt, Satversmes tiesas izveidošana.[8] Jau pats pirmais Satversmes tiesas spriedums[9] kļuva par būtisku pagrieziena punktu Latvijas valsts iekārtas attīstībā.[10] Satversmes tiesa savas darbības pirmajos divdesmit gados ir iedzīvinājusi praksē Satversmi un padarījusi to par tiesību realitāti. Latvijas gadījumā pilnībā var piekrist klasiskajai atziņai, ka konstitūcija ir tas, ko konstitucionālā tiesa par to domā.[11]

Ar Satversmes tiesas nolēmumu starpniecību tiesību teorijā un praksē ir nostiprinātas cilvēka pamattiesības un tiesiskas valsts principi. Tāpat Satversmes tiesa ar saviem nolēmumiem ir daudz

1 Latvijas Republikas Satversme. Valdības Vēstnesis, 30.06.1922., Nr. 141.
2 Plašāk sk.: Pleps J. The renewal of the Constitutions in the Baltic states. Konstitucinė Jurisprudencija. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo biuletenis, 2015, Nr. 3 (39), Liepa–Rugsėjis, pp. 133–142. Pieejams: http://lrkt.lt/data/public/uploads/2016/07/ktb_2015-3-39.pdf.
3 Nacionālās pretošanās kustības dokumentos tika uzsvērta nepieciešamība atjaunot Satversmes darbību un Latvijas valsts iekārtas nākotni lemt Satversmes ietvaros, nevis ārpus tās. Piemēram, Latvijas Centrālās padomes 1944. gada februāra politiskā platforma un 1944. gada 17. marta memorands, kuru parakstīja 188 Latvijas politiskie un sabiedriskie darbinieki. Sk.: Lazdiņš J. (zin. red.) Latvijas valsts tiesību avoti. Valsts dibināšana – neatkarības atjaunošana. Dokumenti un komentāri. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2015, 219.–227. lpp.
4 Plašāk sk.: Levits E. Jaunā pamatlikuma projektu analizējot. Diena, 07.08.1991., Nr. 149.
5 Bergs A. Bet viņa neiet. Latvis, 23.12.1922., Nr. 391.
6 Pilsoņi! Valdības Vēstnesis, 16.05.1934., Nr. 107.
7 Plašāk sk.: Satversmes tiesas 2002. gada 23. septembra spriedums lietā Nr. 2002-08-01. Latvijas Vēstnesis, 24.09.2002., Nr. 136.
8 Plašāk sk.: Pleps J., Plepa D. Satversmes tiesas ietekme uz Latvijas tiesiskās sistēmas attīstību. Jurista Vārds, 06.12.2016., Nr. 49 (952).
9 Satversmes tiesas 1997. gada 7. maija spriedums lietā Nr. 04-01 (97). Latvijas Vēstnesis, 08.05.1997., Nr. 113.
10 Plašāk sk.: Rezevska D. Vispārējie tiesību principi un juridiskās kultūras attīstība Latvijā. Grām.: Jurisprudence un kultūra: pagātnes mācības un nākotnes izaicinājumi. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014, 120.–123. lpp.
11 Sal.: Hughes C.E. Speech before the Chamber of Commerce, Elmira, New York (3 May 1907). In: Hughes C.E. Addresses and Papers of Charles Evans Hughes, Governor of New York, 1906–1908. New York and London: G.P. Putnam's Sons, 1908, p. 139. Pieejams: https://archive.org/details/addressespaperso00hugh [aplūkots 20.06.2016.].

>

darījusi sociāli atbildīgas valsts principu īstenošanā un Latvijas valsts iekārtas konstitucionālo vērtību noteikšanā. Nenovērtējama ir Satversmes tiesas faktiskā ietekme uz likumdevēja, tiesību piemērotāju un sabiedrības kopumā vērtību izpratni un juridiskās domāšanas maiņu. Satversmes tiesa ir efektīvs Satversmes aizsardzības mehānisms, kas spēj mazināt destruktīvu ietekmi uz Latvijas valsts iekārtu un nodrošināt konstitucionālo vērtību īstenošanu.[12]

Treškārt, mērķtiecīga reintegrācija Rietumu tiesību tradīcijā un dalība Eiropas integrācijas procesos. Latvijas valsts iekārtas sekmīgai darbībai bija nepieciešama tiesību izpratnes maiņa un Rietumu tiesību teorijas, resp., juridiskās domāšanas, pārņemšana.[13] Atgriešanās Rietumu tiesību tradīcijā sekmēja demokrātiskas tiesiskas valsts principu ieviešanu tiesiskajā realitātē. Savukārt Latvijas dalība Eiropas Savienībā kalpo par drošības garantiju neatkarīgas demokrātiskas valsts iekārtas saglabāšanā. Satversmes 68. pants kā dalības Eiropas Savienībā konstitucionālās pieļaujamības kritēriju nosaka nolūku stiprināt demokrātiju. Šajā kontekstā stiprināt demokrātiju nozīmē stiprināt Satversmē noteikto Latvijas kā neatkarīgas demokrātiskas valsts iekārtu. Pārbaudot Latvijas dalības Eiropas Savienībā nosacījumus, Satversmes tiesa formulējusi Latvijas valsts iekārtai būtiskās vērtības – cilvēka pamattiesības un pamatbrīvības, demokrātija, valsts un tautas suverenitāte, varas dalīšana un tiesību vara.[14] Ir skaidrs, ka Eiropas Savienība šīs konstitucionālās vērtības neapdraud, bet gan tieši pretēji – atzīst un aizsargā šīs vērtības kā kopīgas visas Eiropas Savienības vērtības. Tajā pašā laikā ir acīmredzamas ģeopolitiskās alternatīvas, kuras var apdraudēt gan šīs konstitucionālās vērtības, gan Latvijas valsts iekārtu kopumā.

II

Viena no nākotnes priekšrocībām ir salīdzinoši mazā iespēja to precīzi paredzēt. Tajā pašā laikā allaž iespējams iezīmēt atsevišķus riskus vai tendences, par kurām būtu savlaicīgi jādiskutē. Ja šādas diskusijas nenotiek, tas var radīt nevajadzīgus sarežģījumus un apdraudēt valsts iekārtu.[15]

Latvijas Satversmes sapulces locekļi apzinājās, ka "parlamentārisms ir mums vajadzīgā valdības forma".[16] Atbilstoši Latvijas Satversmes sapulces gribai "centrālo [visredzamāko] vietu Latvijas valsts augstāko orgānu starpā ieņem Saeima".[17] Saeima ir Latvijas valsts iekārtas politiskais centrs, un no Saeimas darbības sekmīguma ir atkarīgs vērtējums par Latvijas valsts iekārtas sekmīgumu. Ne velti savulaik sauklis "Saeima neiet!" pārauga sauklī "Satversme neiet!".[18] Līdz ar to vērts veltīt vairāk uzmanības aktuālajiem Saeimas izaicinājumiem.

Atbilstoši Saeimas vēlēšanu likumam[19] kandidātu sarakstus Saeimas vēlēšanās var iesniegt tikai politiskās partijas vai to apvienības. Politiskajām partijām tādējādi tiek garantēts monopols Saeimas sastāva un līdz ar to Saeimas politikas veidošanā. Šāda politisko partiju loma ir atbilstoša parlamentārajai republikai, jo politiskās partijas ir demokrātijas pamats un balsts.[20] Tomēr Latvijas gadījumā problemātisks ir politisko partiju vājums.[21] Vispirms šajā ziņā minama zemā iedzīvotāju interese piedalīties partiju darbā (2013. gadā – 24 732 biedri jeb 1,7 % balsstiesīgo iedzīvotāju).[22] Zemajai iedzīvotāju līdzdalībai partijās gana loģiski korelē zemais sabiedrības uzticēšanās līmenis politiskajām partijām un Saeimai.[23] Vājā politisko partiju sistēma, zemā iedzīvotāju līdzdalība politiskajās partijās un zemais uzticēšanās līmenis politiskajām partijām un Saeimai kopumā var radīt problēmas Latvijas valsts iekārtai.[24]

Ar politisko partiju sistēmas vājumu un iedzīvotāju sistēmisku neuzticēšanos politiskajām partijām un Saeimai ir saistīts pašas Saeimas vājums. Vērtējot Saeimai piešķirtās pilnvaras, tā uzskatāma par "stipru" parlamentu (iespējams, Saeima ir trešais "spēcīgākais" parlaments pasaulē).[25] Tomēr Latvijas valsts iekārtai klasiski ir raksturīgas diskusijas par parlamentārās sistēmas koriģēšanu, kuras visbiežāk rada pārliecības trūkums par Saeimas spējām. Grūti iedomāties stipru parlamentāro sistēmu bez stiprām politiskām partijām, kuras var piedāvāt ilgtermiņa atbildīgu politiku un nepieciešamos līderus šīs politikas īstenošanai. Citās valstīs, saskaroties ar līdzīgiem konstitucionāliem izaicinājumiem, parasti tiek veikta parlamentārisma korekcija, stiprinot valsts galvas vai valdības pilnvaras.

12 Plašāk sk.: Satversmes tiesas priekšsēdētāja Alda Laviņa un bijušo priekšsēdētāju Aivara Endziņa, Gunāra Kūtra un Aijas Brantas saruna par Satversmes tiesu 2016. gada 8. martā. No: Konstitucionālās tiesas aktīvisms demokrātiskā valstī. Satversmes tiesas 2016. gada konferences materiālu krājums. Rīga: Latvijas Republikas Satversmes tiesa, 2016, 22.–40. lpp.

13 Satversmes tiesas tiesnešu Aivara Endziņa, Jura Jelāgina un Anitas Ušackas atsevišķās domas lietā Nr. 2000-03-01. No.: Latvijas Republikas Satversmes tiesas spriedumi. 1999–2000. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 118. lpp.

14 Satversmes tiesas 2009. gada 7. aprīļa spriedums lietā Nr. 2008-35-01. Latvijas Vēstnesis, 09.04.2009., Nr. 56.

15 Plašāk sk.: Zirnis E. Skatīsimies atvērtām acīm. Intervija ar Inetu Ziemeli. Sestdiena, 29.09.–05.10.2017.

16 Bergs A. Parlamentārisms. Jaunākās Ziņas, 07.12.1918.

17 Latvijas Satversmes sapulces IV sesijas 1. sēdes 1921. gada 20. septembrī stenogramma. No: Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas, 1921. gads. 14. burtnīca. Rīga: Satversmes sapulces izdevums, 1921, 1313. lpp.

18 Bergs A. Bet viņa neiet. Latvis, 23.12.1922., Nr. 391.

19 Saeimas vēlēšanu likums. Latvijas Vēstnesis, 06.06.1995., Nr. 86.

20 Satversmes tiesas 2015. gada 5. februāra spriedums lietā Nr. 2014-03-01. Latvijas Vēstnesis, 06.02.2015., Nr. 26.

21 Plašāk sk.: Politisko partiju sistēmas pilnveidošanas iespējas. No: Priekšlikumi Latvijas publiskās varas pilnveidošanai. Ekspertu grupas pārvaldības pilnveidei materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 67.–73. lpp.

22 Ikstens J. Politisko partiju demokrātiskā loma. No: Cik demokrātiska ir Latvija? Demokrātijas audits 2004–2015. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2014, 115. lpp. 2016. gadā tika publiskota ziņa, ka partijās ir 20 247 biedru, sk.: Žukova K. Biedru skaita ziņā līdere Latvijā ir "Saskaņa". Pieejams: http://www.delfi.lv/news/national/politics/biedru-skaita-zina-lidere-latvija-ir-saskana.d?id=48170227 [skatīts 16.11.2016.].

23 Valtenbergs V. Likumdevēja demokrātiskā efektivitāte. No: Cik demokrātiska ir Latvija? Demokrātijas audits 2004–2015. Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts, 2014, 154. lpp. 2016. gadā Saeimai uzticējās 12 % aptaujāto, kas bija otrs zemākais rādītājs (mazāk uzticējās tikai politiskajām partijām – 7 %). Iedzīvotāji vairāk uzticas izglītības iestādēm, NBS un baznīcai; vismazāk – MK, Saeimai un partijām. Pieejams: http://www.delfi.lv/news/national/politics/iedzivotaji-vairak-uzticas-izglitibas-iestadem-nbs-un-baznicai-vismazak-mk-saeimai-un-partijam.d?id=48350349 [skatīts 28.12.2016.].

24 Sal.: Levits E. Demokrātiskā valsts iekārta, brīvas vēlēšanas un parlamentārā demokrātija. Struktūra, loģika un priekšnosacījumi. No: Parlamentārā izmeklēšana Latvijas Republikā. 1. Parlaments. Parlamentārā kontrole. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2016, 21. lpp.

25 Lasmanis J. Saeima ir viens no spēcīgākajiem parlamentiem. Neatkarīgā, 09.10.2017.

Līdz ar to piedāvājumi paplašināt Valsts prezidenta pilnvaras[26] un paredzēt tiešas Valsts prezidenta vēlēšanas[27] vai nostiprināt Ministru prezidenta un Ministru kabineta lomu valsts iekārtā[28] faktiski uzrāda Latvijas valsts iekārtas "vājo vietu". Visdrīzāk tuvāko gadu laikā šī problēma būtu risināma, vai nu uzlabojot parlamentārās sistēmas funkcionēšanu un uzticamību, vai arī veicot parlamenta racionalizēšanu, kas atbilstu konstitucionālisma attīstības tendencēm Eiropā.

III

Latvijas Satversmes sapulces locekļi ļoti labi saprata, ka ar parlamentārismu "esam izraudzījuši viskomplicētāko valsts varas iemiesojumu".[29] Toreiz viņi paši netika galā ar savu radīto valsts iekārtu. Šobrīd mūsu stāvoklis ir daudz labāks un pārliecinošāks, jo Latvijas valsts iekārta ir sekmīgi atjaunota un pilnveidota.

Divdesmit septiņus gadus pēc neatkarības atjaunošanas uz valstiskās nepārtrauktības pamata mēs varam būt pamatoti lepni ar sasniegto konstitucionālo tiesību jomā. Latvija ir stabila un eiropeiska parlamentārā republika, kurā tiek nodrošināta cilvēka pamattiesību aizsardzība un tiesību vara. Raugoties mūsu reģiona kontekstā, šajos divdesmit septiņos gados esam spējuši sevi pasargāt no apšaubāmiem konstitucionāliem eksperimentiem, kas varētu apdraudēt Latvijas valsts iekārtu.

Tomēr atsevišķu veiksmīgu reģiona valstu nesenie konstitucionālie izaicinājumi liecina, ka demokrātiju un tiesību varu nekad nevar uzskatīt par pašsaprotamu. Demokrātija un tiesību vara ir vērtības, kurām nepieciešama konstitucionālā aizsardzība un sabiedrības atbalsts. Ne velti Latvijas Satversmes sapulces loceklis dzejnieks Jānis Pliekšāns (Rainis) savulaik pravietiski norādīja, ka "negribēt demokrātiju – mūsu Latvijas apstākļos – [nozīmē] negribēt Latvijas valsti".[30] JV

26 Plašāk sk.: Par Valsts prezidenta funkcijām Latvijas parlamentārās demokrātijas sistēmas ietvaros. No: Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija. Viedokļi: 2008–2011. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 103.–178. lpp.

27 Plašāk sk.: Juridiskās komisijas deputātu darba grupas Valsts prezidenta pilnvaru iespējamai paplašināšanai un ievēlēšanas kārtības izvērtēšanai 2017. gada 25. aprīļa atzinums. Pieejams: http://www.saeima.lv/lv/par-saeimu/saeimas-darbs/deputatu-grupas/darba-grupa-valsts-prezidenta-pilnvaru-iespejamai-paplasinasanai-un-ievelesanas-kartibas-izvertesana.

28 Plašāk sk.: Ministru kabineta darba pilnveidošanas iespējas. No: Priekšlikumi Latvijas publiskās varas pilnveidošanai. Ekspertu grupas pārvaldības pilnveidei materiāli. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 39.–64. lpp.

29 Bergs A. Parlamentārisms. Jaunākās Ziņas, 07.12.1918.

30 Rainis J. Atmiņu un piezīmju skabargas. Jaunais Laiks, Nr. 7, 1928, 201. lpp.

Jāattīsta Satversmes tiesas spriedumu pētniecība

Dr. iur. ***Anita Rodiņa****, LU Juridiskās fakultātes dekāne, asociētā profesore*

Konstitucionālo tiesību jomā pēdējie desmit gadi ir iezīmējuši vairāku tiesību institūtu, piemēram, konstitucionālo vērtību, identitātes, valsts pamatu, likumdošanas iniciatīvas, tautas nobalsošanas u.c., attīstību. Viennozīmīgi pamats debatēm ir bijušas un būs Valsts prezidenta iniciatīvas, piemēram, likumdošanas procesa pilnveidē. Nemainīgi – īpaši ņemot vērā vēlēšanu tuvošanos – dienas kārtībā parādīsies "mūžsenais" Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtības maiņas jautājums.

Tomēr kā nozīmīgākos soļus Satversmes un konstitucionālo tiesību attīstībā var atzīmēt Satversmes papildināšanu ar VIII nodaļu "Cilvēka pamattiesības" un jaunas konstitucionālās institūcijas – Satversmes tiesas – izveidošanu. Tieši Satversmes tiesas izveidošana ir atzīstama par būtiskāko Latvijas kā tiesiskas valsts ieguvumu, kuras nozīme, loma un ietekme, lai arī kopumā tiek novērtēta, tomēr prasa papildu akcentu salikšanu. Pieteikuma iesniegšana, lietas izskatīšana ir tikai viens no aspektiem. Būtiskākais ir, kas notiek tālāk, kad spēkā stājas Satversmes tiesas nolēmums. Tieši Satversmes tiesas nolēmumu, precīzāk, spriedumu, nozīmes atklāšana, kā arī sprieduma realizācijas pētniecība Latvijā ir tikai aizsākta. Nākotnē sistēmiski būtu jāķeras pie Satversmes tiesas spriedumu analīzes, to ietekmes pētniecības. Šeit būtiski saprast, ka šajā darbā nav jāiesaistās konstitucionālo tiesību pētniekiem, jo sprieduma ietekme sliecas tālāk. Atkarībā no apstrīdētās tiesību normas spriedums var skart ikvienu nozari. Tādēļ Satversmes tiesas spriedumu pētniecībai ir jābūt visaptverošai, kas nav notikusi šajos gados.

Papildus viens no būtiskiem uzdevumiem būs arī Satversmes tiesas autoritātes stiprināšana un spodrināšana, kur arī nav izmantotas visas iespējas. Nereti tiek aizmirsts, ka tieši Satversmes tiesa var veicināt uzticību tiesībām, uzticību tiesu varai. Līdztekus attiecīgo tiesību normu (ne tikvien pamattiesību) interpretācijai Satversmes tiesā interesanti ir un būs vērot, kā nākotnē attīstīsies pats Satversmes tiesas process. Domāju, ka viens no jautājumiem, kas varētu aktualizēties, ir, vai būtu "jāatver" Satversmes tiesas likums, lai likumā iestrādātu dažādus praksē attīstītus jautājumus, neizslēdzot debates par kompetences paplašināšanu.

Vispārzināma tēze, ka ne jau amats nosaka tā vērtību un spēku, bet gan personas, kas stāv aiz šī amata. Rūpīgam Satversmes tiesas prakses attīstības vērotājam ir acīmredzams, kāda nozīme ir tiesnešu sastāvam. Nekonkretizējot – ir spriedumi, kuros saskatāma viena vai otra tiesneša skolas ietekme. Un spriedumu saturiskais dziļums, konkrētība, skaidrība ir tas, kas ir vienmēr un būs arī turpmāk liels izaicinājums ne tikvien Satversmes tiesas tiesnešiem, bet arī ikvienam sprieduma realizētājam. JV

Valststiesībās ir daudz izaicinājumu, kas būs jārisina

Dr. iur. h. c. ***Egils Levits****, Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis*

Latvijas valsts pamati ir ielikti 1918. gadā. Saskaņā ar politikā, tiesību teorijā un judikatūrā nostiprināto valsts nepārtrauktības doktrīnu uz tiem balstās arī mūsdienu Latvija. Tomēr mūsdienās ir nākuši klāt arī svarīgi jauni valsts pamatu elementi, tajā skaitā pašaizsargājošās demokrātijas princips, kas ir iekļauts Satversmes kodolā un kurš neļauj "brīvprātīgi" likvidēt Latvijas valsti, graut tās pamatus un demokrātisko valsts iekārtu.

Sākot ar 1993. gada 6. jūliju, kad pilnā apjomā atjaunota Satversmes piemērošana, Latvija dažu gadu laikā ir transformējusies par parlamentāri demokrātisku republiku. Šo normatīvo transformāciju var uzskatīt par pabeigtu ar 1998. gada 15. oktobri, kad Satversme tika papildināta ar pamattiesību nodaļu un atceltas pēdējās okupācijas režīma tiesību normas.

Satversme balstās uz pamatvērtībām, kas kopš 2014. gada ir norādītas Satversmes ievadā. Mūsu valsts pamatvērtības ir būtībā tās pašas, kas Eiropas Savienībā un citās tās dalībvalstīs (sk. Līguma par Eiropas Savienību preambulas 2. pantu). Latvija līdz ar to pilnībā ietilpst Eiropas Savienības vērtību kopienā.

Latvijas valsts iekārtu saskaņā ar Satversmes ievadu raksturo četri valsts pamatvērtībās sakņoti konstitucionāli virsprincipi – demokrātija, tiesiska valsts, sociāli atbildīga valsts, nacionāla valsts.

Valststiesības, tāpat kā jebkura tiesība nozare, attīstās. Jau kopš Satversmes pieņemšanas daudz šķēpu ir lauzts par Valsts prezidenta ievēlēšanas kārtību un pilnvarām. Šis jautājums nav nedz svarīgs, nedz interesants.

Taču Latvijas valststiesības sagaida vairāki izaicinājumi, uz kuriem jādod atbildes, kas būtu saskaņā ar Latvijas valsts pamatvērtībām un tās demokrātisko valsts iekārtu.

- Arī no Latvijas valststiesībām atbildes prasa problēmas, kas ir kopīgas visām demokrātiskām valsts iekārtām. Ļoti aktuāli ir jautājumi saistībā ar tehnoloģiju attīstību un globalizāciju: tehnoloģiju ietekme uz demokrātiju, uz indivīda iespējām un tiesībām, varas smagumpunktu pārbīde no publiskās uz privāto jomu un demokrātiskās kontroles zudums, u.c.
- Sabiedrības kompleksitātei pieaugot, jāmēģina no jauna precizēt līdzsvaru starp valsts darbības (tajā skaitā likumdošanas) kvalitāti un pilsoņu līdzdalību. Te būtu jādomā arī par jaunas institūcijas – Valsts padomes – izveidi, kas uzlabotu Latvijas likumdošanas kvalitāti.
- Svarīgi būs lemt par jautājumiem, kas saistīti ar Eiropas Savienību – tās nākotnes veidolu, tās institucionālo attīstību un kompetencēm, Latvijas vietu (iespējams, "vairāku ātrumu" Eiropā), Latvijas un Eiropas Savienības tiesību savstarpējo sazobi.
- Arī no valststiesību viedokļa nopietni jāmēģina izolēt un pēc iespējas likvidēt dažus Latvijas demokrātijas izkropļojumus – tādus fenomenus kā "valsts nozagšana", naudas ietekme uz politiskiem un administratīviem lēmumiem, tiesību ļaunprātīga izmantošana.
- Steidzamus tiesiskus risinājums prasa arī saasinātās problēmas, kas saistītas ar Latvijas informācijas telpas un tās sastāvdaļas – demokrātiskā diskursa telpas – nepietiekamību, neaizsargātību un vieglo manipulējamību.

Tā ka ir daudz ko darīt! JV

Jādziedē finanšu krīzes sekas Latvijā

Dr. iur. ***Ringolds Balodis****, LU Juridiskās fakultātes profesors,*
Latvijas Zinātņu akadēmijas korespondētājloceklis, 12. Saeimas deputāts

Ievērojamais norvēģu jurists un teologs Eivinds Bergrāvs ir rakstījis, ka mūsdienu valsts politika arvien vairāk sāk atgādināt slimnieku, kurš ārstam prasa tādas zāles, kas to padarītu septiņkārt slimāku rīt, bet šodien palīdzētu viņa kājām. E. Bergrāvs īpaši norāda, ka tas spilgti ir manāms krīžu periodos, kad valdības parasti ķeras pie "pagaidu" līdzekļiem.[1] AS "Parex banka" parāda nosegšanas un nekustamā īpašuma "burbuļa" pārsprāgšanas dēļ izcēlusies finanšu krīze (2007–2010) ir atstājusi sekas, kuras nu ir jālabo.

Pirmkārt, valsts un pašvaldību attiecības. Valsts krīzes laikā pašvaldības ir padarītas par to varas līmeni, kas kļuvis atbildīgs par itin visām cilvēku problēmām. Īpaši tas redzams skolu reformu vai nekustamā īpašuma nodokļu jautājumā. Ceru, ka valsts un pašvaldību attīstība sekmēsies un tuvākā desmitgadē mums būs centrālā vara, kuru balsta pašvaldības, nevis pašvaldības, kuras ir spiestas nosegt centrālās valsts varas neizdarības.

Otrkārt, valsts un pašvaldību darbinieku atlīdzības jautājums. Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likums ir jāatceļ vai jārada jauna kārtība. Tas ir sāpīgs jautājums, kurš >

1 Bergrāvs E. Valsts un cilvēks. Rīga: Luterisma mantojuma fonds, 2004, 52. lpp.

politiskajā dienas kārtībā šad tad parādās kā kārtējā Valsts kancelejas "aktīva" reformu solīšana (piemēram, "birokrātijas noriets un uzņēmējdarbības saulriets"),[2] taču praktiskajā dzīvē jautājums ir atstāts novārtā. Algu atšķirības un prēmijas, šķiet, ir tikai Valsts kontroles, nevis valdības problēmjautājums. Ceru, ka tuvākajā nākotnē šis jautājums tiks sakārtots.

Treškārt, valsts pārvaldības reformu sākšana. Saukt jau mēs tās varam par strukturālām reformām. Taču, šķiet, ka kopš valsts ministra valsts reformu lietās Māra Gaiļa valdīšanas laikiem (1994) neviens ar to nopietni nav darbojies. Un runa nav tikai par ierēdniecību. Manā izpratnē, būtu jāveic šādas reformas:

1) Ministru prezidenta pilnvaru palielināšana un / vai Valsts prezidenta stabilizējošo kompetenču palielināšana (amatpersonu izvirzīšanas, apstiprināšanas un iecelšanas jomā);

2) proporcionālā vēlēšanu modeļa Saeimas vēlēšanās aizvietošana ar jaukto vēlēšanu modeli;

3) valsts iestāžu pienākumu un kompetenču pārklāšanās inventarizācija un ierēdniecības samazināšana.

Protams, papildus var uzlabot arī likumdošanas procedūras, kas var izpausties dažādu jaunu institūciju (piemēram, Valsts padomes u.c.) veidošanā vai procedūru uzlabošanā (valdības sēžu aizklātums u.c.).[3] Ceru, ka nākotnē visi trīs minētie būtiskie pārvaldības jautājumi attīstīsies un līdz ar tiem arī mūsu dārgā Latvijas valsts! JV

2 Ministru prezidents Valdis Dombrovskis. Par valsts pārvaldes reorganizāciju, ievērojot valsts un iedzīvotāju vajadzības. Latvijas Vēstnesis, 03.04.2009., Nr. 53 (4039). Pieejams: https://www.vestnesis.lv/ta/id/190199.

3 Sk. Darba grupas Valsts prezidenta pilnvaru iespējamai paplašināšanai un ievēlēšanas kārtības izvērtēšanai atzinumu. Pieejams: http://www.saeima.lv/lv/par-saeimu/saeimas-darbs/deputatu-grupas/darba-grupa-valsts-prezidenta-pilnvaru-iespejamai-paplasinasanai-un-ievelesanas-kartibas-izvertesana.

Konstitūcija un tiesas neatkarības princips

***Linards Muciņš**, Rīgas Stradiņa universitātes pasniedzējs, zvērināts advokāts*

Viens no konstitucionālo tiesību stūrakmeņiem ir valsts varas dalīšanas princips, kura viena no neatņemamām sastāvdaļām – tiesas neatkarības princips – pēdējā laikā guvis jaunu aktualitāti. Šis princips, kas balstās pamatnormā un ir pozitīvi formulēts Latvijas Republikas Satversmes 1. pantā, tālāk attīstīts Satversmes 83. pantā, nav jāaprobežo tikai ar šā panta gramatisko lasījumu. Gan likuma normas, gan judikatūra, gan doktrīna, kā arī Satversmes tiesas interpretācija šo Satversmes normu, un līdz ar to arī neatkarības principu, attiecina ne tikai uz tiesnešu neatkarību, bet tās tvērums ir plašāks un tas attiecas uz tiesu kopumā.

Tiesas jēdzienu var izprast divējādi. Tiesu var apskatīt no materiālo tiesību viedokļa kā tiesu varas jomā funkcionējošu iestādi. Tomēr tiesas galvenais uzdevums ir būt tiesvedības, tiesas procesa institūcijai, izskatīt un saskaņā ar procesa likumiem izlemt tiesas kompetencē un lietvedībā esošās lietas tiesas procesā. Tiesa procesuālā ziņā ir iekārtota citādi, tiesas galvenā nozīme ir tās tiesvedības darbībai, līdz ar to galvenie ir tie tiesas orgāni, kuru funkcija ir tiesvedība. Tiesā kā procesuālā institūcijā funkcionē vairāki tiesu varas orgāni, kuriem ir gan organizatoriska, gan procesuāla sasaiste ar citiem tiesas orgāniem, un tie ietilpst tiesas sastāvā, katram no tiem reizē saglabājot savu neatkarību. Tiesā kā procesuālā institūcijā izšķirami citi tiesas orgāni – tiesnesis (tiesnešu kolēģija), kas izlemj konkrēto lietu, advokāti, kuri tiesas procesā aizstāv un pārstāv savus klientus, prokurors, kas kriminālprocesā uztur apsūdzību, bet civilprocesā dod savu slēdzienu civillietā vai pilda citas ar likumu noteiktas funkcijas, tiesas sēžu sekretārs, kas fiksē notiekošo un sastāda tiesas sēdes protokolu. Arī tādi tiesas orgāni kā notārs, tiesu izpildītājs, zemesgrāmatu nodaļa u.c. tiesas varu realizē tiesvedības, ne administratīvajā procesā.

Atšķirībā no izpildvaras iestādēm minētajās iestādēs visi vai lielākā daļa šo orgānu (personāla) neatrodas savstarpējās hierarhiskās varas attiecībās un nav tieši pakļauti šo iestāžu vadībai (vai arī to pakļautība atsevišķos aspektos tiek būtiski ierobežota) un ir neatkarīgi.

Tiesas neatkarībā izšķir divas dimensijas – tiesas neatkarības ārējo dimensiju un tiesas neatkarības iekšējo dimensiju. Tiesas neatkarības ārējā dimensija paģērē, lai katra tiesu varas iestāde būtu neatkarīga un galīga savos nolēmumos, lai tā atsevišķi būtu spējīga izlemt jebkuru tās kompetencē esošu lietu. Tiesas neatkarības iekšējā dimensija paģērē, lai katrs tiesas orgāns (tiesnesis, advokāts, prokurors, notārs, tiesu izpildītājs u.c.) tiesas procesā būtu neatkarīgs un tikai likumam padots. Arī ārpus tiesas procesa tiesu varas orgāni gan individuāli, gan organizatoriski iekārtoti maksimāli neatkarīgi (individuāli – iecelšana amatā uz mūžu, neatkarību nodrošinošs atalgojums u.c., kolektīvi – neatkarīgas profesiju pašpārvaldes u.c.). Ne tikai Latvijā, bet arī Eiropā nezaudē aktualitāti akadēmiskas un politiskas diskusijas par to, kā valstīm tuvoties ideālam, ko dēvē par tiesu neatkarības principu. JV

Cilvēktiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs

Kristīne Līce
Mārtiņš Mits
Artūrs Kučs
Juris Jansons
Inese Nikuļceva

Kristīne Līce

Mārtiņš Mits

Artūrs Kučs

Juris Jansons

Inese Nikuļceva

Cilvēktiesības Latvijā

Kristīne Līce, Latvijas pārstāve starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās

Turpmāko rindkopu mērķis ir sniegt īsu apskatu par cilvēktiesību situāciju Latvijā, iesākumā pievēršoties normatīvajam ietvaram, turpinājumā – tiesību normu piemērošanas jautājumiem, iezīmējot arī svarīgākos izaicinājumus.

Vispirms jāatzīst, ka cilvēktiesību situācijas apskats Latvijā nav iespējams bez īsa vēsturiska atskata uz normatīvā ietvara veidošanos kopš neatkarības atjaunošanas. Šis atskats jāsāk 1990. gada 4. maijā, jo tieši šajā datumā likumdevējs nepārprotami atzina cilvēktiesību vietu un lomu demokrātiskā valstī. Deklarācijā "Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu" tobrīd vēl Latvijas PSR Augstākā padome, "nostājoties uz brīvas, demokrātiskas un neatkarīgas Latvijas Republikas *de facto* atjaunošanas ceļa", nolēma "garantēt Latvijas Republikas un citu valstu pilsoņiem, kas pastāvīgi dzīvo Latvijas teritorijā, sociālās, ekonomiskās un kultūras tiesības, kā arī politiskās brīvības, kuras atbilst vispāratzītām starptautiskām cilvēktiesību normām".[1] Tādēļ likumsakarīgi, ka nākamais nu jau Latvijas Republikas Augstākās padomes (turpmāk – AP) pieņemtais tiesību akts bija deklarācija "Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību instrumentiem cilvēktiesību jautājumos",[2] kurā AP atzīst dažādās starptautiskajās organizācijās "pieņemto starptautisko tiesību dokumentu sevišķo nozīmi cilvēktiesību nodrošināšanā" un pasludina, ka Latvija pievienojas kopumā 52 (sākotnēji – 51) starptautisko tiesību aktiem.[3]

Nav šaubu, ka ne tobrīd Latvijas teritorijā spēkā esošie normatīvie tiesību akti, ne institucionālā iekārta nespēja nodrošināt visu no šiem starptautisko tiesību aktiem izrietošo valsts pienākumu izpildi, taču deklarācija īstenoja divas svarīgas funkcijas. Pirmkārt, tā vēlreiz apliecināja starptautisko tiesību nozīmi Latvijas neatkarības atjaunošanā, un, otrkārt, tā nepieļāva kaut vai tikai šķietamu normatīvu vakuumu cilvēktiesību jomā, proti, vēl pirms nacionālā regulējuma izstrādes tā norādīja uz avotiem cilvēktiesību satura noskaidrošanai. Taču šīm funkcijām veidojās arī blaknes, un sākotnējais uzsvars uz starptautisko tiesību instrumentiem radīja maldīgu iespaidu, ka cilvēktiesības kā starptautisko tiesību nozare ir atrauta no nacionālajām tiesībām, ka cilvēktiesību normas nav neatņemama nacionālos procesus regulējošā normatīvā ietvara daļa, bet pastāv abstraktā starptautisko tiesību "mākonī", kas uz nacionālo procesu "nolaižas" tikai tad, kad galvenais nacionālajā procesā izšķiramais jautājums ir par cilvēktiesību ievērošanu.

Nākamais solis normatīvā ietvara veidošanā, proti, konstitucionālā likuma "Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi"[4] pieņemšana, bija arī pirmais solis iepriekšējā rindkopā minētā maldīgā iespaida kliedēšanā, jo līdz ar šā likuma pieņemšanu cilvēktiesību saturs bija atrodams ne tikai starptautisko tiesību aktos, bet arī nacionālajā normatīvajā tiesību aktā. Šajā izpratnē nacionālā normatīvā ietvara attīstības nozīmīgākais solis, neapšaubāmi, ir Satversmes VIII nodaļas pieņemšana,[5] kas vairs neatstāj nekādas šaubas par to, ka cilvēktiesības ir arī Latvijas tiesību nozare un ka cilvēktiesību normas Latvijas tiesību sistēmā ir konstitucionāla ranga normas, kas "tulkojamas pēc iespējas atbilstoši interpretācijai, kāda tiek lietota starptautisko cilvēktiesību normu piemērošanas praksē".[6] Savukārt jaunajos procesuālajos likumos – Civilprocesa likuma[7] 5. panta pirmajā daļā, Administratīvā procesa likuma[8] 15. pantā un Kriminālprocesa likuma[9] 2. pantā – likumdevējs apliecināja cilvēktiesību normu, tajā skaitā starptautisko tiesību instrumentos ietverto normu, piemērojamību šajos procesos.

Līdztekus procesuālajiem likumiem kopš neatkarības atjaunošanas ir pieņemti neskaitāmi tiesību akti, kas satur gan materiālas, gan procesuālas normas, kas veicina cilvēktiesību aizsardzību, jo īpaši Satversmes tiesas likums[10] un likums "Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu".[11] Tādējādi var izvirzīt apgalvojumu, ka Latvijā pastāv gana izvērsts normatīvais ietvars cilvēktiesību ievērošanai, aizsardzībai un veicināšanai. Taču šajā ietvarā neizbēgami ir un būs nepieciešamas korekcijas, lai to pielāgotu sabiedrības attīstībai un atspoguļotu, piemēram, informācijas un komunikācijas tehnoloģiju, globālo migrācijas procesu, medicīnas attīstības ietekmi uz valsts un privātpersonas mijiedarbību. Viens no galvenajiem izaicinājumiem ikvienā šādā normatīvā ietvara korekcijā ir sniegt pienācīgu pamatojumu, kādēļ izvēlētais risinājums, jo īpaši, ja paredzēts ierobežot cilvēktiesības, ir vispiemērotākais veids izvirzītā mērķa sasniegšanai.

1 Par Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanu. 04.05.1990. deklarācija, 8. punkts. Ziņotājs, 17.05.1990., Nr. 20.
2 Par Latvijas Republikas pievienošanos starptautisko tiesību instrumentiem cilvēktiesību jautājumos: 04.05.1990. deklarācija. Ziņotājs, 24.05.1990., Nr. 21.
3 Par pievienošanos starptautiskajam cilvēktiesību aktam "Konvencijai par bērna tiesībām": 04.09.1991. AP lēmums. Ziņotājs, 26.09.1991., Nr. 37/38.
4 Cilvēka un pilsoņa tiesības un pienākumi: 10.12.1991. likums. Ziņotājs, 30.01.1992., Nr. 4/5.
5 Grozījumi Latvijas Republikas Satversmē: 15.10.1998. likums. Latvijas Vēstnesis, 23.10.1998., Nr. 308/312 (1369/1373).
6 Satversmes tiesas 2000. gada 30. augusta spriedums lietā Nr. 2000-03-01, 5. rindkopa. Latvijas Vēstnesis, 01.09.2000., Nr. 307/309 (2218/2220).
7 Civilprocesa likums: 14.10.1998. likums. Latvijas Vēstnesis, 03.11.1998., Nr. 326/330 (1387/1391).
8 Administratīvā procesa likums: 25.10.2001. likums. Latvijas Vēstnesis, 14.11.2001., Nr. 164 (2551).
9 Kriminālprocesa likums: 21.04.2005. likums. Latvijas Vēstnesis, 11.05.2005., Nr. 74 (3232).
10 Satversmes tiesas likums: 05.06.1996. likums. Latvijas Vēstnesis, 14.06.1996., Nr. 103 (588).
11 Par 1950. gada 4. novembra Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvenciju un tās 1., 2., 4., 7. un 11. protokolu: 04.06.1997. likums. Latvijas Vēstnesis, 13.06.1997., Nr. 143/144 (858/859).

Tajā pašā laikā būtu kļūdaini pieņemt, ka normatīvā ietvara radīšana pati par sevi garantē cilvēktiesību ievērošanu. Kā liecina Latvijas lietas Eiropas Cilvēktiesību tiesā (turpmāk – ECT),[12] pēdējos gados ECT konstatēto Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – ECK) pārkāpumu iemesls absolūtajā vairumā gadījumu ir veids, kādā tiesību norma tika piemērota praksē. Tā 2014. gadā no 16 Latvijas lietām, kurās ECT konstatēja ECK pārkāpumus, 12 lietās pārkāpuma iemesls bija saistīts ar tiesību normu iztulkošanu un piemērošanu, piemēram, pārāk ilgs tiesvedības termiņš civillietā,[13] neefektīva sūdzību par iespējamu amatpersonu vardarbību izmeklēšana.[14] Savukārt 2015. gadā ECK pārkāpumi tika konstatēti sešās lietās, un visās šajās lietās pārkāpumu veidoja kļūdas praksē, piemēram, nepietiekams pamatojums vārda brīvības ierobežošanai[15] vai brīvības atņemšanai.[16] Arī 2016. gadā tendence saglabājās līdzīga, un no astoņām Latvijas lietām, kurās tika konstatēti ECK pārkāpumi, septiņās lietās pārkāpuma iemesli bija nevis tiesību normas saturs, bet gan šīs normas piemērošanas veids, piemēram, personas izraidīšana, pirms stājies spēkā atbilstošais lēmums.[17]

Tādēļ var izdarīt secinājumu, ka šobrīd smaguma centrs izaicinājumiem cilvēktiesību jomā ir pārvietojies no normatīvā ietvara radīšanas uz spēkā esošo tiesību normu piemērošanu, tajā skaitā bērnu tiesību un sociālo un ekonomisko tiesību jomā. Tas neizbēgami nozīmē, ka īpaša uzmanība ir jāvelta tiesību normu piemērotāju izglītošanai cilvēktiesību jautājumos, turklāt pievēršoties nevis abstraktam cilvēktiesību normas satura izklāstam, sekojot, piemēram, starptautiskā cilvēktiesību instrumentā iekļautajai normu secībai, bet gan uzsverot konkrētā faktiskā situācijā piemērojamos principus. Tiesnesim, kurš izskata krimināllietu, nav izšķiroši, vai nevainīguma prezumpcija ir nostiprināta Satversmes 92. panta otrajā vai trešajā teikumā, ECK 6. panta 2. punktā vai 3. punktā. Tā vietā viņam ir jāzina un jāievēro, ka pirms tiesas sprieduma pasludināšanas nekas viņa izteikumos vai darbībā nedrīkst radīt iespaidu, ka viņam jau ir izveidojies viedoklis par personas vainu.

Taču, lai cik kvalitatīvs būtu normatīvais ietvars un lai cik zinoši būtu tiesību normu piemērotāji, nevar pilnībā izslēgt iespēju, ka tiek pieļauti cilvēktiesību pārkāpumi. Jau 2001. gadā Satversmes tiesa atzina, ka Satversmes 92. panta trešais teikums ietver vispārēju garantiju – ja valsts ir pārkāpusi indivīda tiesības, tam ir tiesības uz atlīdzību, un šī Satversmes norma ir piemērojama tieši un nepastarpināti;[18] citiem vārdiem sakot, nav nepieciešams atsevišķs normatīvais regulējums par kaitējuma atlīdzību.[19] Taču vēl 2014. gada pētījumā Tiesībsarga birojs secina, ka Satversmes 92. panta trešajā teikumā ietvertās pamattiesību garantijas un to būtība attiecībās starp valsti un indivīdu netiek izprasta,[20] kas savukārt nozīmē, ka šis mehānisms pagaidām nevar tikt uzskatīts par efektīvu. Tādēļ Latvijai visnotaļ aktuāls ir arī jautājums par valsts atbildību un to, kā persona nacionālā līmenī var novērst savu cilvēktiesību aizskārumu vai saņemt atlīdzinājumu, ja šāds aizskārums tomēr ir noticis. JV

12 Latvijas pārstāvja starptautiskajās cilvēktiesību institūcijās darba pārskats par 2013. gadu. Pieejams: http://www.mfa.gov.lv/ministrija/latvijas-parstavis-starptautiskajas-cilvektiesibu-institucijas/darba-parskati.
13 ECT 2014. gada 28. janvāra spriedums "Veiss pret Latviju" (15152/12).
14 ECT 2014. gada 11. februāra spriedums "Sapožkovs pret Latviju" (8550/03).
15 ECT 2015. gada 13. janvāra spriedums "Rubins pret Latviju" (79040/120).
16 ECT 2015. gada 7. jūlija spriedums "Davidovs pret Latviju" (45559/06).
17 ECT 2016. gada 24. marta spriedums "Sharma pret Latviju" (28026/05).
18 Satversmes tiesas 2001. gada 5. decembra spriedums lietā Nr. 2001-07-0103, 1. rindkopa. Latvijas Vēstnesis, 07.12.2001., Nr. 178 (2565).
19 Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 24. novembra spriedums lietā Nr. SKC-233, 17. rindkopa.
20 Pētījums pieejams: http://www.tiesibsargs.lv/uploads/content/legacy/valsts_atbildiba_tiesu_prakse_92_panta_piemerosana_2014_1488470549.pdf.

Bruņoti konflikti un patvēruma meklētāji – Eiropas cilvēktiesību standartu pārbaudījumi

Dr. iur. ***Mārtiņš Mits****, Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesis*

Eiropa izjūt sekas bruņotiem konfliktiem, kas norisinās ne tikai šajā reģionā. Eiropas Cilvēktiesību tiesa (turpmāk – ECT) regulāri izskata lietas, kur Eiropā patvērumu meklē cilvēki, kas bēg no dažādas intensitātes konfliktiem, jo īpaši Ziemeļāfrikā un Centrālāfrikā, Tuvajos un Tālajos Austrumos. Kopumā pasaulē pašlaik vairāk nekā 65 miljoni cilvēku ir pārvietoti no savām mītnes vietām piespiedu kārtā.

Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija (turpmāk – Konvencija) prasa katru gadījumu vērtēt individuāli. Konvencijas 3. pants aizliedz nosūtīt cilvēku atpakaļ uz valsti, ja pastāv reāls risks, ka ar šo cilvēku apiesies vardarbīgi, pārkāpjot 3. pantu. Nesen ECT nostiprināja pierādīšanas pienākuma principus, saskaņā ar kuriem patvēruma meklētājam ir adekvāti jāpamato sava gadījuma individuālie apstākļi, savukārt valsts iestādēm pēc savas iniciatīvas ir jānoskaidro vispārējā situācija valstī, no kuras cilvēks bēg.[1] Individuālo apstākļu pamatošanas pienākums saglabājas, taču mazinās, ja cilvēks pieder kādai grupai, kura sistemātiski tiek vajāta. Minētajā lietā *Al Qaeda* Irākā sistemātiski vajāja personas, kurām bija saikne ar ASV bruņotajiem spēkiem.

Pamatošanas pienākums vēl jo vairāk būtiski samazinās, ja vispārējais vardarbības līmenis valstī ir tik augsts, ka nosūtīšana atpakaļ pati par sevi radītu 3. panta pārkāpumu. Šajā sakarā ECT ir atzinusi, ka Konvencijas 3. pants sniedz salīdzinoši līdzīgu aizsardzību Eiropas

1 ECT 2016. gada 23. augusta spriedums lietā "J.K. un citi pret Zviedriju".

Savienības (turpmāk – ES) Direktīvai 2011/95/EU par minimālajiem standartiem atzīšanai par bēgli.[2] Šajā lietā vardarbības līmenis Mogadišu un Somālijā kopumā liedza Lielbritānijai sūtīt patvēruma meklētājus atpakaļ.

Neapšaubāmi, viens no lielākajiem izaicinājumiem valstīm ir masveidīguma fenomens. Nesen ECT saskārās ar šo problēmu, kad "Arābu pavasarim" sekoja masveida Tunisijas iedzīvotāju izceļošana uz Itāliju. Lampedūzas salā gada laikā nonāca vairāk nekā 50 000 cilvēku, kas radīja humāno krīzi. ECT, vērtējot uzturēšanās apstākļu atbilstību 3. pantam, norādīja, ka, no vienas puses, krīzes apstākļi nevar attaisnot 3. panta pārkāpumu. No otras puses, vērtējot uzturēšanās apstākļus, nevar neņemt vērā situācijas vispārējo kontekstu.[3] Šajā lietā sūdzības iesniedzēji bija nevis patvēruma meklētāji, bet gan ekonomiskie migranti. Viņu izraidīšanas gadījumā bija piemērojams nevis Konvencijas 3. pants, bet 4. protokola 4. pants, kas aizliedz kolektīvu izraidīšanu. ECT lēma, ka kolektīvas izraidīšanas aizliegums nozīmē nodrošināt īstu un patiesu iespēju iesniegt iemeslus pret izraidīšanu un to pienācīgu izvērtēšanu, bet ne tiesības uz individuālu interviju ar valsts pārstāvjiem.

ECT ir spogulis procesiem, kas norisinās Eiropā un pasaulē. Izaicinājumi, kas jāpārvar Eiropas valstīm, savas kompetences ietvaros ir jāpārvar arī ECT. ECT jau agrāk ir lēmusi, ka ES pastāvošais "Dublinas regulējums", kas uzliek galveno nastu Dienvideiropas valstīm, kurās lielākoties patvēruma meklētāji šķērso ES robežu, pats par sevi nevar attaisnot personu nosūtīšanu uz šīm ES valstīm, ja to patvēruma meklētāju uzņemšanas sistēmas vairs nespēj izpildīt 3. panta prasības.[4] Kamēr netiks panākti adekvāti risinājumi ES ietvaros, lai līdzsvarotu ieceļotāju slogu, un ANO mērogā, lai vērstos pret šo procesu cēloņiem, pieaugs spiediens uz cilvēktiesību standartu tvērumu. ECT var piedāvāt tikai juridisku konstatējumu individuālos gadījumos, bet ne risinājumu. JV

2 ECT 2011. gada 28. novembra spriedums lietā "Sufi and Elmi v. the United Kingdom".

3 ECT 2016. gada 15. decembra spriedums lietā "Khlaifia un citi pret Itāliju".

4 ECT 2011. gada 21. janvāra spriedums lietā "M.S.S. pret Beļģiju un Grieķiju".

Cilvēktiesības: evolūcija un izaicinājumi

Dr. iur. ***Artūrs Kučs****, LU Juridiskās fakultātes asociētais profesors, Satversmes tiesas tiesnesis*

Izpratne par cilvēktiesībām kā demokrātiskas un tiesiskas valsts neatņemamu sastāvdaļu kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas tiesību piemērotāju vidū ir ievērojami augusi. Tiesību piemērotāji ir ieguvuši pieredzi ne tikai identificēt cilvēktiesību aizskārumu, bet arī līdzsvarot dažādas aizskartas cilvēktiesības. Taču sabiedrībā cilvēktiesību izpratne nereti tiek pārprasta, absolutizējot kādu cilvēktiesību un aizmirstot par nepieciešamību to līdzsvarot ar citām cilvēktiesībām.

Cilvēktiesības nav abstrakts jēdziens, ar to piemērošanu ikdienā saskaras katrs, piemēram, vēloties atrisināt strīdu tiesā un saņemt tiesas spriedumu sapratīgā termiņā, vēršoties policijā un gaidot tās atbalstu tiesību aizskāruma gadījumā vai sagaidot, ka valsts kaut daļēji kompensēs veselības uzturēšanai nepieciešamos medikamentus tām personām, kurām nav pietiekamu līdzekļu.

Svarīgi apzināties, ka cilvēktiesību jēdziens nav statisks, tas nepārtraukti attīstās. Cilvēktiesību saturu ietekmē gan sabiedrības tradīcijas, evolūcija un pieredze, gan izmaiņas, kas saistītas ar tehnoloģiju attīstību. Piemēram, interneta tehnoloģiju pieejamība pozitīvi ietekmē vārda brīvību, pieeju informācijai un tiesības uz izglītību, radot iespēju ikvienam interneta lietotājam iespējas sekot līdzi pasaules labāko universitāšu kursu piedāvājumam. Taču internets rada arī apdraudējumu indivīda privātumam un datu aizsardzībai, dod iespējas manipulēt ar sabiedrisko domu, izplatot viltus ziņas, un pat ietekmēt brīvu vēlēšanu norisi. Tiesiskie risinājumi ne vienmēr spēj piemēroties tehnoloģiju attīstībai, nodrošinot indivīdam atbilstošas aizsardzības iespējas. Tādēļ mūsdienās arvien aktuālāks ir jautājums ne tikai par valsts pienākumu neiejaukties un nepamatoti neierobežot cilvēktiesības, bet arī pienākumu izstrādāt atbilstošu tiesisko regulējumu, lai aizsargātu cilvēktiesības pret citu indivīdu un juridisko personu apdraudējumu.

Cits un jau vēsturisks izaicinājums cilvēktiesībām ir vājais cilvēktiesību iedzīvināšanas mehānisms. Cilvēktiesību piemērošana lielā mērā ir saistīta ar valstu un citu starptautisko tiesību subjektu gatavību šīs tiesības īstenot praksē. Starptautisko organizāciju tiesības iejaukties situācijās, kad valstis masveidā pārkāpj cilvēktiesības, saduras ar valstu suverenitātes principu. Mūsdienās ir izveidotas vairākas universālas un reģionālas starptautiskas organizācijas un institūcijas, kas izvērtē cilvēktiesību pārkāpumus. Taču valstis nereti atklāti ignorē šo institūciju lēmumus vai rada šķēršļus šo institūciju darbam, ierobežojot to mandātu vai nepiešķirot atbilstošus resursus. Piemēram, šā gada jūnijā bijusī kara noziegumu prokurore Karla del Ponte (*Carla del Ponte*) paziņoja, ka izbeidz savu darbību ANO komisijā, kas izmeklē cilvēktiesību pārkāpumus Sīrijā, jo, pēc viņas vārdiem, "komisija nedara pilnīgi neko".

Starptautiskajās tiesībās nostiprinātie principi, tostarp cilvēktiesību principi, palīdzēja atjaunot Latvijas neatkarību, un šo gadu laikā izpratne par cilvēktiesībām ir ievērojami augusi. Tomēr vairāku Austrumeiropas valstu pieredze apliecina, ka nav pamats pašapmierinātībai. Pasivitāte vēlēšanās, zema uzticība demokrātiskiem institūtiem, kritiskās domāšanas trūkums un sabiedrības atvērtība manipulācijām informācijas vidē ir tikai daži no izaicinājumiem cilvēktiesību īstenošanai un mūsu iespējām dzīvot brīvā sabiedrībā, kurā līdzās pastāvēt var dažādi viedokļi un ikviens sabiedrības loceklis var prasīt no valsts atbalstu un aizsardzību pamattiesību nodrošināšanā. JV

Ātrāk ārā no nabadzības purva

***Juris Jansons**, Latvijas Republikas tiesībsargs*

Iespēja dzīvot ir kas patiesi pasakains un skaists. Un mēs katrs reizi pa reizei sev jautājam, ko nozīmē dzīvot. Kad mēs savu eksistenci varam attaisnot un saukt par pilnvērtīgu, cilvēka cienīgu? Kas ir tas minimums, lai ikviens no mums varētu dzīvot? Viennozīmīgi, par to var prātot ilgi, tomēr skaidrs ir viens – sociālā drošība ir pamatu pamats.

Visā savā darbības laikā tiesībsarga amatā jau kopš 2011. gada esmu iestājies par nabadzības riskam un sociālajai atstumtībai pakļauto iedzīvotāju interešu aizstāvību, vēršot gan valdības, gan Saeimas uzmanību uz nepietiekamo sociālo aizsardzību šādu personu pamatvajadzību nodrošināšanai, īpaši norādot uz senioru, bērnu un personu ar invaliditāti situāciju.

Nepārtraukti esmu atkārtojis, ka minimālie sociālā atbalsta lielumi Latvijā nav pamatotos aprēķinos balstīti un nav pārskatīti gadiem. Šeit arī rodas pirmie diskriminācijas aizmetņi, kas draud samilzt. Esmu vairākkārt norādījis uz strādājošo nabadzības risku nepietiekamas minimālās algas un netaisnīgas atlīdzības dēļ. Dažādām ANO institūcijām un Eiropas Sociālo tiesību komitejai regulāri sniedzu informāciju arī alternatīvo ziņojumu veidā, piemēram, par bērnu, personu ar invaliditāti tiesībām vai kopējo situāciju Latvijā.

Ir svarīgi atcerēties, ka sociālās tiesības ir ļoti nozīmīgas, taču vienlaikus īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamajiem resursiem – tā ir cieši saistīta ar katras valsts iespējām. Tomēr ir svarīgi apzināties, ka starptautiskais cilvēktiesību standarts uzliek par pienākumu valstij maksimāli un ar atbilstošu līdzekļu palīdzību augošā tempā panākt pēc iespējas pilnīgu sociālo tiesību īstenošanu.

Būtiski norādīt, ka šis ir vērtību un politiskās izšķiršanās jautājums. Sociālās tiesības nedrīkst tikt uztvertas kā deklarācija, tās ir īstenojamas dzīvē atbilstoši sociālajai realitātei. Sociālās tiesības pieprasa nepārtrauktu situācijas monitoringu. Valdībai un pašvaldībām ir jāspēj reaģēt uz dažādiem sociāliem un ekonomiskiem procesiem valstī, lai maksimāli nodrošinātu ikviena Latvijas iedzīvotāja dzīves kvalitātes saglabāšanu. Diemžēl realitāte rāda, ka Latvijas politiķi cilvēku neuztver kā vērtību, gadu no gada sociālajai drošībai un veselībai atvēlot ievērojami mazāk finanšu resursu nekā valstis ar līdzīgu ekonomiku, vēsturisko un sociālo attīstību, nemaz nerunājot par Eiropas Savienības vidējiem rādītājiem.

Un kas var būt aktuālāks par šo? Kā mēs vispār Latvijā varam meklēt citas aktualitātes, ja vairāk nekā ceturtā daļa Latvijas iedzīvotāju grimst nabadzības purvā? Es esmu par to, lai atbildīgās institūcijas darītu visu, kas viņu spēkos, lai ikviens cilvēks Latvijā tiktu uztverts kā vērtība, neskatoties uz tautību, ādas krāsu, izglītotību, sociālo statusu vai veselības stāvokli, lai pēc iespējas ātrāk ikviens no mums varētu dzīvot, nevis eksistēt, lai būtu laimīgas, izglītotas un pārtikušas ģimenes. Jo iespēja dzīvot ir kas patiesi pasakains un skaists… JV

Cilvēktiesību aizsardzības standarts ir jāpaaugstina

*Dr. iur. **Inese Nikuļceva**, zvērināta advokāte ZAB "Eiropas tiesību birojs"*

Kopš neatkarības atjaunošanas Latvijas tiesību sistēma ir būtiski mainījusies un aizvien mazāk notiek acīmredzami cilvēktiesību pārkāpumi. Tomēr, lūkojoties nākotnē, būtu jāorientējas ne vien uz starptautiski vispāratzītu minimālo cilvēktiesību standartu ievērošanu, bet arī jāveido savs, augstāks standarts.

Satversmes tiesa ir secinājusi, ka starptautiskās cilvēktiesību normas un to piemērošanas prakse kalpo par interpretācijas līdzekli, lai noteiktu pamattiesību un tiesiskas valsts principu saturu un apjomu, ciktāl tas nenoved pie Satversmē ietverto tiesību samazināšanas vai ierobežošanas. Tātad, iztulkojot Satversmes 8. nodaļas normas, tiesību normu piemērotāji var nonākt pie diviem dažādiem secinājumiem:

1) Satversmes normas ir iztulkojamas atbilstoši šo pamattiesību piemērošanas praksei starptautiskā līmenī;

2) Satversme paredz augstāku aizsardzības līmeni.

Satversmes tiesa savos nolēmumos plaši atsaucas uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) interpretācijā, kas ir atbalstāmi, ciktāl no Satversmes normām tiek attīstīti tādi pamattiesību aspekti, kas nav *expressis verbis* minēti Satversmē, bet ir atzīti starptautiskā līmenī.

Tomēr jāatceras, ka Konvencijā ir noteikts visām 47 Eiropas Padomes dalībvalstīm minimāli ievērojamais standarts.

Tāpēc atsauce uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, kas noteiktas tiesības neatzīst vai noteiktu valsts rīcību neuzskata par pamattiesību pārkāpumu, nevar tikt atzīta ar pietiekamu; katrā gadījumā būtu jāvērtē, vai Satversmē ietvertais pamattiesību aizsardzības standarts nav augstāks. Piemēram, Konvencija un Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūra paredz visai zemu aizsardzības standartu attiecībā uz tiesas nolēmumu pārsūdzību, garantējot to tikai procesā par personas atzīšanu par vainīgu noziedzīgā nodarījumā. Šādos gadījumos būtu jāanalizē ne vien Konvencija un citi Latvijai saistošie starptautiskie cilvēktiesību dokumenti un to piemērošanas prakse, bet arī Latvijas tiesību sistēma un citu Eiropas valstu tiesības un to piemērošanas prakse, lai secinātu, vai no Satversmes izrietošais cilvēktiesību aizsardzības standarts nav augstāks.

Jo īpaši aktuāli minētais ir tādēļ, ka Latviju vairs nav uzskatāma par postpadomju valsti, bet gan par valsti, kas pieder Rietumu demokrātijām, par valsti, kas ievēro cilvēktiesības nevis tāpēc, ka tā "liek" kāda starptautiska institūcija, bet vēloties nodrošināt saviem iedzīvotājiem aizvien augstāku pamattiesību aizsardzības standartu. JV

"Sociālās tiesības ir vienlaikus īpašas un atšķirīgas cilvēktiesības, jo šo tiesību īstenošana ir atkarīga no katras valsts ekonomiskās situācijas un pieejamajiem resursiem. Valdībai un pašvaldībām ir jāspēj reaģēt uz sociāliem un ekonomiskiem procesiem valstī, lai nodrošinātu ikviena Latvijas iedzīvotāja dzīves kvalitātes saglabāšanu."

– Juris Jansons

Eiropas Savienības tiesības

Arnis Buka
Marina Borkoveca
Kaspars Gailītis
Ingrīda Labucka
Debora Pāvila

Foto: Boriss Kolesņikovs; no autoru personīgā arhīva

Arnis Buka

Ingrīda Labucka

Marina Borkoveca

Kaspars Gailītis

Debora Pāvila

Eiropas Savienība un tās tiesības – no putna lidojuma

Dr. iur. ***Arnis Buka****, LU Juridiskās fakultātes docents*

Latvijas ceļš Eiropas Savienībā (turpmāk – ES) lielā mērā ir uzskatāms par žurnāla "Jurista Vārds" vienaudzi, sākoties deviņdesmito gadu vidū un turpinoties šodien. Cik līkumu pilns ir bijis šis ceļš, cik tālu esam aizgājuši un kādas kalnu virsotnes vīd priekšā – to no putna (vai mūsdienās drīzāk – drona) lidojuma attāluma mēģinās novērtēt šis, pirmkārt, ES un ES tiesību pēdējām desmitgadēm kopumā un, otrkārt, ES tiesībām Latvijā veltītais īsais pārskats.

ES integrācija visā tās pastāvēšanas laikā vienmēr ir bijusi vilņveida process ar saviem paisumiem un bēgumiem. Brīžiem, piemēram, pēc Otrā pasaules kara beigām vai noslēdzoties Aukstajam karam, Eiropas vienotība ir bijis populārs motīvs ar skaidru nākotnes vīziju. Citos brīžos savukārt šīs nākotnes vīzijas skaidrības ir trūcis un ir dominējušas šaubas par Eiropas valstu vienotības mērogiem un lietderību.

Šobrīd ES pārdzīvo sarežģītu posmu. Pēdējās desmitgades notikumi liek apšaubīt ES spēju darboties efektīvi. Kā spilgts apliecinājums tam ir, piemēram, gan Grieķijas finanšu krīze, gan bēgļu plūdi, kas pārsteidza Eiropu nesagatavotu. Tāpat nekad ES vēsture nav pieredzējusi tik izteiktu plaisu starp politiķu centieniem balstīt, spodrināt un paplašināt "vienoto Eiropas māju", no vienas puses, un arvien augošu nemieru un neizpratni par ES nepieciešamību plašākas publikas acīs, no otras puses. Pēdējā desmitgadē ES popularitāte Eirobarometra veiktajās aptaujās ir sasniegusi savus visu laiku zemākos rādītājus. Kā pirmais vēstnesis šīs plaisas nopietnībai kalpoja Līgums par Konstitūciju Eiropai. Apzinoties nepieciešamību reformēt ES darbību līdz ar dalībvalstu skaita būtisku pieaugumu, visu dalībvalstu valdības 2004. gadā parakstīja šo līgumu, taču līgums nestājās spēkā Francijas un Nīderlandes tautas nobalsošanas negatīvā iznākuma dēļ. Līguma par Konstitūciju Eiropai vietā risinājums tika rasts Lisabonas līguma formā, kas ļāva izvairīties no tautas nobalsošanas gandrīz visās ES dalībvalstīs, izņemot vienu. Tomēr pat tad šajā vienīgajā valstī – Īrijā – pirmās tautas nobalsošanas iznākums bija negatīvs. Visbeidzot, Lielbritānijas *Brexit* balsojums ir tikai pēdējais apliecinājums lielajai skepsei, kas ES iedzīvotāju vidū valda attiecībā uz ES.

Vēsu prātu skaitot ciparus, ES pastāvēšanas ekonomiskie motīvi nekur nav pazuduši. Joprojām vienotā tirgus sniegtās iespējas padara mūsu ikdienu labāku. Un tādu jaunu pasaules smagsvaru kā, piemēram, Ķīnas attīstība tāpat kā galvu reibinošā ātrumā notiekošie pasaules globalizācijas procesi apliecina, ka Eiropu sadzirdēs tikai tad, ja runāsim visi vienā balsī. Taču nākotni ne vienmēr veido ar vēsu prātu pieņemti lēmumi un pragmatiskas ilgtermiņa intereses, pretējā gadījumā pasaules vēsturē nebūtu vietas vardarbībai, populismam un īstermiņa patēriņa kredītiem.

Iespējams, ka problēma ir tikai tajā, ka ES vienmēr ir bijis elitārs projekts un ka ir grūti vienkāršā, ikvienam izprotamā veidā izskaidrot bezgalīgu kompromisu ceļā pieņemtos komplicētos ES lēmumus. Taču iespējams arī, ka sarežģījumi tomēr ir daudz dziļāki, jo paliek iespaids, ka ES trūkst skaidras vīzijas, kāda būs ES pēc pieciem, desmit vai divdesmit gadiem. Esošo dalībvalstu starpā pastāv būtiskas atšķirības, kas krietni pārsniedz triviālu cīņu par treknāku kumosu no ES labumu cepeša. Glābt bezatbildīgu dalībvalsti no bankrota uz citu dalībvalstu rēķina ES vienotas nākotnes vārdā vai neglābt? Uzņemt bēgļus vai būvēt nepieejamu "Eiropas cietoksni"? Atbilžu uz šiem jautājumiem dažādība sakņojas ne tikai ekonomiskos apsvērumos, bet arī fundamentālās atšķirībās starp valstu domāšanu un vērtību sistēmām.

Pēdējā laikā ES pārdzīvotais kopumā ir kalpojis arī kā nopietns pārbaudījums ES tiesībām. Spilgtākais piemērs arī šeit ir bēgļu krīze, kuras laikā iezīmējās esošās patvēruma meklētāju sistēmas regulējuma katastrofālās nepilnības. Tomēr arī bez ārkārtas situācijām ES tiesībās ir vairākas hroniskas problēmas, kuru risinājumi būtu steidzami jāmeklē. Piemēram, ES tiesību aktu pieņemšanas procesā milzīga ietekme ir politiska kompromisa meklējumiem, kas ļoti bieži tiek sasniegts uz akta juridiskās kvalitātes rēķina. Vēl jo vairāk, ES tiesību aktu sistēma kopumā ir samērā nepārskatāma un lietotājam nedraudzīga, daudzās jomās tiesiskais regulējums ir izkaisīts starp vairākiem tiesību aktiem. Tāpat Eiropas Savienības Tiesas spriedumos, kuri veido tik būtisku ES tiesību daļu, dažkārt dominē kazuistiski tiesībpolitikas apsvērumi, nepietiekošu uzmanību pievēršot viendabīgas un pārskatāmas judikatūras veidošanai (piemēram, ES pilsonības un sociālo pabalstu saņemšanas jomā).

Vienlaikus nevar noliegt gan ES tiesību arvien pieaugošo nozīmi, gan arī centienus uzlabot ES tiesību sistēmu. Paplašinoties ES kompetencēm, paplašinās arī to jomu skaits, kurās tiek radīts ES tiesiskais regulējums. Uzskatāms piemērs šeit ir krimināltiesību joma, kurā līdz ar Lisabonas līguma pilnvarojumu ES izdot aktus >

pēdējos gados ir pieņemta vesela virkne ar direktīvām. Tāpat daudzās jomās ES tiesiskais regulējums operatīvi reaģē uz mūsdienu dzīves izaicinājumiem – piemēram, ievērojot masu informācijas līdzekļu attīstību un interneta lomu, gan caur Eiropas Savienības Tiesas spriedumiem, gan likumdošanas ceļā radītais indivīda datu aizsardzības tiesiskais regulējums ES ir uzskatāms par vienu no detalizētākajiem un tālāk ejošajiem pasaulē.

Ja ES kopumā šobrīd piedzīvo vienu no smagākajiem posmiem savā pastāvēšanas vēsturē, tad Latvijas dalība ES ir uzskatāma par veiksmes stāstu – sākot ar iespējām legāli un bez liekiem administratīviem šķēršļiem strādāt citās ES dalībvalstīs un beidzot ar vidējās algas gandrīz trīskāršu pieaugumu un stabilām eiro monētām makos.

Latvijas virzība pretī ES aizsākās 1995. gadā, kad tika parakstīts asociācijas līgums ar tolaik vēl Eiropas Kopienām. Kā viens no šā līguma mērķiem tika izvirzīta Latvijas nākotnes dalība ES. 1999. gadā Latvija uzsāka iestāšanās sarunas ar ES, 2003. gadā notika tautas nobalsošana par Latvijas dalību ES, un 2004. gada 1. maijā spēkā stājās Latvijas pievienošanās ES līgums.

Desmit gadu laikā līdz iestāšanās brīdim ES Latvijā jau tika izveidots spējīgs valsts pārvaldes mehānisms, kura mērķis bija novērst pretrunas starp Latvijas un ES tiesību aktiem, lai ļautu Latvijai pievienoties ES. Līdz iestāšanās brīdim daudzi Latvijas tiesību akti piedzīvoja būtiskas pārmaiņas, ieskaitot arī grozījumus Latvijas Republikas Satversmē. Arī pēc iestāšanās ES Latvijas valsts pārvalde, jo īpaši Tieslietu ministrijas un Ārlietu ministrijas personā, ir ļoti veiksmīgi turpinājusi darbu pie efektīva ES tiesību ieviešanas mehānisma izveides. Visā laika periodā, kopš Latvija ir kļuvusi par ES dalībvalsti, Eiropas Savienības Tiesā ir skatīta tikai viena ES Komisijas celta prasība pret Latviju par ES tiesību pārkāpumu, kas ir labākais rādītājs visu ES dalībvalstu vidū. Tādējādi var pārliecinoši apgalvot, ka normatīvo aktu līmenī Latvijas tiesību aktos pretrunas ar ES tiesībām ir ļoti minimālas.

Arī ārpus valsts pārvaldes ES tiesības ir kļuvušas par neatņemamu ikdienas darba daļu daudziem Latvijas juristiem – piemēram, tiem, kas savā darbā saskaras ar muitas, nodokļu vai publiskā iepirkuma jautājumiem. Tieši ar pievienotās vērtības nodokli saistītie jautājumi ir bijuši tie, par ko Latvijas tiesas ir iesniegušas visvairāk prejudiciālā nolēmuma lūgumus Eiropas Savienības Tiesai. Kopumā pēc Latvijas tiesu lūgumiem Eiropas Savienības Tiesa ir sniegusi jau vairāk nekā pussimtu prejudiciālo nolēmumu, un jautājumu uzdošanā Latvijas tiesas ir bijušas krietni aktīvākas nekā mūsu tuvāko kaimiņu Lietuvas un Igaunijas tiesas. Pārliecinošs vairākums no lūgumiem sniegt prejudiciālo nolēmumu nāk no Augstākās tiesas administratīvā procesa ietvaros. Lai gan var atrast atsevišķus piemērus nepilnībām ES tiesību aktu piemērošanā Latvijas tiesās, it īpaši zemāko instanču tiesu vidū, tomēr kopumā arī Latvijas tiesas ir sekmīgi adaptējušās pie savas ES tiesību piemērotāju lomas.

Jau kopš pirmssākumiem pēc Otrā pasaules kara Eiropas integrācija ir bijusi dinamisks un pārsteidzošiem pagriezieniem piepildīts process. Laiks, kurā mēs dzīvojam, nav izņēmums. Drīzāk pretēji – jautājums par vienotas Eiropas pastāvēšanu nekad nav bijis tik aktuāls kā šobrīd. Taču vienlaikus arī izaicinājumi, tajā skaitā attiecībā uz tiesību sistēmu, ar kuriem saskaras ES, ir draudīgāki nekā jebkad agrāk. Savukārt Latvijas līdzšinējā pieredze viennozīmīgi apliecina, ka esam kļuvuši par teicami darboties spējīgu šā brīža ES daļu. Vēl vairāk, Latvija noteikti ir gatava būt arī par pilnvērtīgu daļu no nākotnes ES. Atliek vienīgi cerēt, ka visas ES dalībvalstis kopā atradīs spēkus un iespējas, lai aiz nacionālām ambīcijām spētu saskatīt kopīgos mērķus un lai nākotnē ES ne tikai izdzīvotu, bet arī kļūtu par vadošo spēku pasaules mērogā. JV

Eiropas Savienības Tiesa – Latvijas tiesu sadarbības partneris

Dr. iur., LL.M ***Marina Borkoveca***

Lai gan Latvija ir kļuvusi par Eiropas Savienības dalībvalsti jau 2004. gada 1. maijā, pirmais jautājums no Administratīvās apgabaltiesas Eiropas Savienības Tiesā tika saņemts tikai 2008. gada janvārī lietā C-16/08 *Schenker*.[1] Šīs lietas pamatā bija strīds starp uzņēmumu un Valsts ieņēmumu dienestu saistībā ar šķidro kristālu ierīču ar aktīvu matricu (LCD) tarifu klasifikāciju, un Eiropas Savienības Tiesa attiecīgi sniedza strīda atrisināšanai nepieciešamo Eiropas Savienības tiesību normu iztulkošanu.

Neskatoties uz to, ka šai lietai nebija fundamentālas nozīmes Eiropas Savienības tiesību globālajā kontekstā, tas bija ļoti svarīgs notikums sadarbības starp Latvijas tiesām un Eiropas Savienības Tiesu kontekstā, pirmais solis dialoga izveidošanā to starpā. Kopš tā laika Latvijas tiesas, galvenokārt Augstākā tiesa, vērsušās pēc palīdzības

1 Eiropas Savienības Tiesas 2009. gada 11. jūnija spriedums lietā C-16/08, Schenker, EU:C:2009:366.

Luksemburgā 58 reizes, kas ir biežāk, nekā to darījušas mūsu kaimiņvalstu Lietuvas un Igaunijas tiesas, kuras lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu izteikušas attiecīgi 52 un 24 reizes.[2]

Šā gada sākumā pirmo reizi lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu Eiropas Savienības Tiesā ir iesniegusi Satversmes tiesa, ko varētu vērtēt kā iepriekšminētā dialoga kulmināciju. Lūdzot Eiropas Savienības Tiesas viedokli lauksaimniecības jomā saistībā ar Padomes Regulas (EK) Nr. 1257/99 par Eiropas Lauksaimniecības virzības un garantiju fonda (ELVGF) atbalstu lauku attīstībai un dažu regulu grozīšanu un atcelšanu[3] interpretāciju, Satversmes tiesa ir parādījusi, ka redz Eiropas Savienības Tiesu nevis kā konkurenti, bet kā sadarbības partneri. Šajā jautājumā Lietuvas Konstitucionālā tiesa laika ziņā apsteigusi savu Latvijas analogu, jo vērsās Eiropas Savienības Tiesā ar prejudiciālo jautājumu jau 2007. gada maijā.[4]

Veicot Latvijas tiesu lēmumu, kas satur lūgumus sniegt prejudiciālo nolēmumu, sākotnējo analīzi, jāatzīmē, ka tie kopumā ir labi strukturēti un sniedz nepieciešamo informācijas apjomu. Dažreiz gan tajā iekļautā informācija attiecībā uz lietas faktiskajiem apstākļiem un lietā piemērojamām Latvijas tiesību normām varētu būt nedaudz plašāka, ņemot vērā to, ka Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis, kurš strādā ar lietu, nāk no citas valsts un tiesību sistēmas. JV

2 Dati uz 2017. gada 4. oktobri.
3 Oficiālais Vēstnesis L 160 , 26.06.1999., 0080.–0100. lpp.

4 Eiropas Savienības Tiesas 2008. gada 9. oktobra spriedums lietā C-239/07, Julius Sabatauskas u.c., EU:C:2008:551.

Vēl viens raunds EST un dalībvalstu konstitucionālo tiesu "boksa mačā"

***Kaspars Gailītis**, tulkotājs Eiropas Savienības Tiesā*

Jau gandrīz kopš pašiem ES tiesību pirmsākumiem Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) un dalībvalstu konstitucionālo tiesu attiecības nav bijušas vienkāršas, lai neteiktu vairāk. It īpaši šīs attiecības savulaik sarežģīja EST spriedums lietā *Internationale Handelsgesellschaft,*[1] kurā EST atzina, ka ES tiesību pārākums sniedzas pāri dalībvalstu konstitucionālajām tiesībām. Kopš tā laika dalībvalstu konstitucionālās tiesas ik pēc kāda laika cenšas "izaicināt" šo EST secinājumu.

Viens no jaunākajiem pavērsieniem šajā ziņā ir process, kas aizsākās 2015. gadā ar EST spriedumu lietā *Taricco* u.c.,[2] kas tika taisīts pēc kādas Itālijas vispārējās jurisdikcijas tiesas lūguma sniegt prejudiciālu nolēmumu. Šīs lietas pamatā bija pret vairākām personām Itālijā uzsākts kriminālprocess saistībā ar PVN izkrāpšanu. Minētā Itālijas tiesa norādīja uz Itālijā jau labu laiku un arī konkrētajā lietā aktuālu problēmu, ka noilguma tiesiskais regulējums, precīzāk, noteikumi par noilguma apturēšanu, lielā skaitā gadījumu ļauj vainīgajām personām izvairīties no saukšanas pie kriminālatbildības.

Savā spriedumā EST norādīja, ka, ņemot vērā PVN ievērojamo daļu ES budžeta ieņēmumu sadaļā, šādas Itālijā spēkā esošas normas traucē Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 325. pantā nostiprinātajai ES finanšu interešu efektīvai aizsardzībai un tādēļ Itālijas tiesām, ņemot vērā LESD 4. pantā paredzēto lojālas sadarbības principu, ir pienākums LESD 325. pantu piemērot tieši, bet attiecīgās valsts tiesību normas nepiemērot, un šādi Itālijas tiesām ir jārīkojas arī jau uzsāktās tiesvedībās.

Ar šādu EST nolēmumu mierā nebija Itālijas Konstitucionālā tiesa (*Corte costituzionale*). Tā, vēršoties EST ar savu lūgumu sniegt prejudiciālu nolēmumu, ir norādījusi, ka Itālijas konstitūcija paredz augstāku pamattiesību aizsardzības līmeni nekā ES tiesībās paredzētais un ka šāds EST noteikts pienākums ir *nullum crimen, nulla poena sine lege* principa pārkāpums, kas savukārt ir viens no Itālijas konstitucionālās iekārtas pamatprincipiem. Tādējādi tiekot ietekmēta Itālijas konstitucionālā identitāte, ko Konstitucionālā tiesa nevarot pieļaut. No lūguma visnotaļ viennozīmīgi izriet, ka gadījumā, ja EST uzturēs savu spriedumā *Taricco* u.c. pausto nostāju, Konstitucionālā tiesa ir gatava atzīt valsts likumu, ar kuru ratificēts Lisabonas līgums, par neatbilstošu Itālijas konstitūcijai.

Kā šis EST un dalībvalstu konstitucionālo tiesu cīņas "raunds" noslēgsies, visticamāk, uzzināsim jau šā gada nogalē.[3] JV

1 EST 1970. gada 17. decembra spriedums lietā 11/70 Internationale Handelsgesellschaft. Konspektīvu kopsavilkumu par šīm attiecībām sk.: Schmitz T. Kāzusi un mācību materiāli Eiropas Savienības tiesībās. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2010, 10., 20. un 24.–46. lpp.
2 EST 2015. gada 8. septembra spriedums lietā C-105/14 Taricco u.c.

3 Līdz tam iespējams iepazīties ar ģenerāladvokāta Ī. Bota [Y. Bot] secinājumiem šajā jaunajā lietā, kas EST tiek izskatīta ar numuru C-42/17. Tāpat sk. arī: Silveira A., Perez Fernandes S. Taricco continues – between constitutional national identity and highest level of protection of fundamental rights, where does effectiveness of EU law stand? Pieejams: https://officialblogofunio.com/2017/07/21.

ES dalībvalstu tiesu loma valsts atbalsta jomā

***Ingrīda Labucka**, Eiropas Savienības Vispārējās tiesas tiesnese*

Kā izriet no Līguma par Eiropas Savienības darbību (turpmāk – LESD) 107. panta 1. punkta un 108. panta 1. un 3. punkta, kā arī Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) judikatūras, valsts atbalsta piešķiršanas uzraudzība ir ne tikai Eiropas Komisijas (turpmāk – EK), bet arī Eiropas Savienības dalībvalsts tiesu pienākums. Šajā ziņā EST jau ir vairākkārt norādījusi, ka dalībvalstu tiesām un EK ir ļoti būtiska, taču atšķirīga loma valsts atbalsta noteikumu ievērošanas nodrošināšanā.

Pirmkārt, dalībvalsts tiesām, izskatot lietas, var nākties interpretēt un piemērot LESD 107. pantā ietverto valsts atbalsta jēdzienu ar mērķi aizsargāt subjektīvās tiesības, kas izriet no LESD 108. panta 3. punkta pēdējā teikuma, kam ir tieša iedarbība. Lai gan lemt par to, vai paredzētais atbalsta pasākums ir saderīgs ar iekšējo tirgu, ir ekskluzīvā EK kompetencē, tieši dalībvalsts tiesu kompetencē ir subjektīvo tiesību aizsardzība gadījumos, kad dalībvalsts iestādes nav ievērojušas minētās tiesību normas.

Tādējādi dalībvalsts tiesas var tikt iesaistītas lietās, kad atbalsts ir ticis piešķirts, par to nemaz nepaziņojot EK, vai arī kad tas ir ticis piešķirts, pirms EK ir sniegusi atļauju. Turklāt gadījumos, kad atbalsta pasākums ir ticis uzskatīts par prettiesisku vai nesaderīgu ar kopējo tirgu, dalībvalsts tiesās var vērsties arī šī atbalsta saņēmējs ar lūgumu pārbaudīt valsts iestādes prasības par atbalsta atgriešanu tiesiskumu.

Otrkārt, saskaņā ar nesenu EST judikatūru nevar tikt izslēgts, ka tieši ar valsts tiesas nolēmumu var piešķirt atbalstu. Kaut arī Eiropas Savienības Vispārējā tiesa bija visai piesardzīga savos apsvērumos, vērtējot, vai tiesas, kuras kompetencē ir noteikt pagaidu noregulējumus, lēmums var tikt uzskatīts par valsts atbalsta pasākumu, EST nesaskatīja tam šķēršļus, īpaši ņemot vērā dalībvalstu tiesu pienākumus lietās par valsts atbalsta noteikumu ievērošanu (sk. EST 2016. gada 26. oktobra sprieduma lietā C-590/14 P, DEI/Komisija, 108. punktu).

Treškārt, no iespējamības, ka tiesas nolēmums var tikt uzskatīts par tādu, ar ko piešķir valsts atbalstu, rodas arī tālāki jautājumi, it īpaši attiecībā uz gadījumiem, kad dalībvalsts tiesas tiesnesim ir jāatzīst šķīrējtiesas nolēmums. Saskaņā ar minēto EST judikatūru tādu dalībvalsts tiesas nolēmumu, ar ko atzīst šķīrējtiesas nolēmumu, ir iespējams uzskatīt par valsts atbalsta pasākumu. Savukārt jautājums par to, vai valsts atbalstu var piešķirt arī ar šķīrējtiesas nolēmumu, varētu rasties nākotnē. JV

Cilvēktiesības iegūst nozīmi ES konkurences tiesībās

***Debora Pāvila**, zvērināta advokāte, ZAB "Vilgerts" partnere*

ES konkurences tiesībās arvien lielāka nozīme ir pamattiesību ievērošanas jautājumam. Konkurences tiesību advokāti un akadēmiķi pieprasa līdzsvarot plašās Komisijas un dalībvalstu konkurences iestāžu pilnvaras un pieaugošos naudas sodus ar procesuālajām garantijām izmeklēšanai pakļautajiem uzņēmumiem.

Nesen EST atcēla Komisijas lēmumu piemērot kādai Itālijas kapitālsabiedrībai 26,9 miljonu eiro sodu.[1] Lēmums nav atcelts nepietiekamu pierādījumu, nepareizas konkrētā tirgus definīcijas vai kādu citu materiālo tiesību pārkāpumu dēļ. Vienīgais labvēlīga sprieduma iemesls ir pieteicēja tiesību uz aizstāvību pārkāpums. Komisija nebija rīkojusi pieteicēja mutvārdu uzklausīšanu tādā kārtībā, kādu noteica piemērojamie procesuālie noteikumi – sēdē nebija uzaicināti piedalīties dalībvalstu pārstāvji. EST atzina, ka šis ir būtisks procesuāli tiesisks pārkāpums, kas pats par sevi ir pietiekams pamats lēmuma atcelšanai. Un, galvenais, pieteicējam nebija jāpierāda, ka šis procesuālās kārtības pārkāpums ir ietekmējis pieņemto lēmumu pēc būtības.

Latvijā administratīvajās tiesībās spēkā ir Augstākās tiesas judikatūras tēze: "Vērtējot procesuālo tiesību normu pārkāpumus un to ietekmi uz procesa rezultātu, ir jānoskaidro, vai šis pārkāpums varēja ietekmēt administratīvā akta saturu. Ja pārkāpums varēja to ietekmēt, tas uzskatāms par būtisku." Tāpēc pat pamattiesību aizskāruma gadījumā, piemēram, nepietiekami izskaidrots Konkurences padomes izmeklēšanas iemesls, izņemti un izmantoti pierādījumi par darbībām, kas neietilpst izmeklēšanas priekšmetā, prettiesiski izņemta un izlasīta advokāta un klienta sarakste, pieteicējam būtu tiesā jāpamato, kā šis aizskārums varēja ietekmēt Konkurences padomes lēmumu pēc būtības.

Minētais EST spriedums nav tieši saistošs Latvijas Konkurences padomei un tiesām, jo konkurences lietām piemērojamo procesuālo noteikumu jomā dalībvalstīm pagaidām ir saglabājusies autonomija. Taču, kamēr Komisija jaunās direktīvas projektā par nacionālo konkurences iestāžu pilnvarām[2] vēl kavējas harmonizēt procesuālo garantiju minimālos standartus, EST prejudiciālajā spriedumā AKKA/LAA lietā[3] spēra soli uz priekšu un noteica, ka, piemērojot nacionālos procesuālos noteikumus, dalībvalstu konkurences iestādēm tomēr "ir pieļaujams" ņemt vērā ES tiesību risinājumus. JV

1 Eiropas Savienības Tiesas 2017. gada 21. septembra spriedums lietā C-89/15P "Riva Fire v Commission".

2 Eiropas Komisijas priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvai par apstākļu nodrošināšanu nolūkā dot dalībvalstu konkurences iestādēm iespēju efektīvāk izpildīt konkurences noteikumus un par iekšējā tirgus pienācīgas darbības nodrošināšanu. Pieejams: http://ec.europa.eu/competition/antitrust/proposed_directive_lv.pdf.

3 Eiropas Savienības Tiesas 2017. gada 14. septembra spriedums lietā C-177/16 "Biedrība "Autortiesību un komunicēšanās konsultāciju aģentūra – Latvijas Autoru apvienība" pret Konkurences padomi".

"Latvija noteikti ir gatava būt arī par pilnvērtīgu daļu no nākotnes ES. Atliek vienīgi cerēt, ka visas ES dalībvalstis kopā atradīs spēkus un iespējas, lai aiz nacionālām ambīcijām spētu saskatīt kopīgos mērķus un lai nākotnē ES ne tikai izdzīvotu, bet arī kļūtu par vadošo spēku pasaules mērogā."

– Arnis Buka

Starptautiskās tiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs

Mārtiņš Paparinskis
Katrīna Kaktiņa
Ilze Tralmaka
Māris Lejnieks
Ilze Dubava

Mārtiņš Paparinskis

Ilze Dubava

Katrīna Kaktiņa

Māris Lejnieks

Ilze Tralmaka

Latvijas pārstāvjiem ir būtiska loma starptautisko tiesību piemērošanā

*DPhil **Mārtiņš Paparinskis**, Londonas Universitātes koledžas asociētais profesors starptautiskajās publiskajās tiesībās*

Nav viegli novilkt līniju starp starptautiskajām tiesībām un citām tiesību nozarēm un tēmām. Cilvēktiesības bieži liek uzdot starptautisko tiesību jautājumus par starptautisko tiesību satura noteikšanu, starptautisko tiesvedību un starptautisko tiesību piemērošanu nacionālajās tiesībās.

Arī citas tiesību nozares ir vismaz daļēji atvasināmas no starptautisko tiesību avotiem, kā, piemēram, civilprocess, krimināprocess un nodokļu tiesības, vai arī saskaras ar starptautisko tiesību piemērošanu nacionālajās tiesībās, piemēram, konstitucionālās un administratīvās tiesības. Lai izvairītos no pārklāšanās ar citiem pārskatiem, šis komentārs vērtēs Latvijas pienesumu starptautiskajām tiesībām tikai attiecībā uz trim "klasisko" starptautisko tiesību jautājumiem: starptautisko tiesību attīstību, starptautiskajām institūcijām un starptautisko tiesvedību.

Starptautisko tiesību attīstībā tradicionāli nošķir valstu pienesumu starptautiskajām līgumtiesībām un starptautisko paražu tiesībām. Gan piedalīšanās starptautisko līgumu izstrādē, gan starptautisko paražu tiesību pamatā esošās valstu prakses veidošana bieži no valstu puses prasa būtiskus materiālus ieguldījumus, kas dažkārt ierobežo mazāko valstu potenciālo pienesumu. Turklāt gan daudzpusēju starptautisku līgumu teksti, gan vispārējas starptautiskas paražas normas saturs atspoguļo daudzu valstu konsensu, no kā var būt grūti identificēt individuālu valstu un to pārstāvju pienesumu (un bieži tikai vēlāka strīda gadījumā *travaux preparatoires* atšķetināšana ļauj noprast galvenos starptautisko tiesību virzītājus).

Pozitīvs piemērs attiecībā uz starptautiskajiem līgumiem ir 2015. gada Rīgas protokols: Eiropas Padomes Konvencijas par terorisma novēršanu papildprotokols par ārvalstu teroristu kaujiniekiem, kas ir pirmais pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas Latvijā parakstīšanai atvērtais starptautiskais daudzpusējais līgums.[1] Jācer, ka līdzīgi skaidrs pienesums starptautiskajām līgumtiesībām no Latvijas puses turpināsies arī nākotnē.

Ierastais šķērslis mazo valstu pienesumam starptautisko paražu tiesību attīstībai ir praktiskās problēmas valstu prakses apkopošanā un efektīvā starptautiskā izplatīšanā. Latvija ir salīdzinoši labā situācijā attiecībā uz valstu prakses apkopošanu, jo Baltijas Starptautisko tiesību gadagrāmata jau vairāk nekā desmit gadus publicē Latvijas starptautisko tiesību materiālu apkopojumu.[2] Protams, šis laika nogrieznis var šķist pieticīgs, salīdzinot ar, piemēram, Amerikas Savienoto Valstu tradīciju,[3] bet pārskatāms apkopojums par pausto pozīciju dažādos starptautisko tiesību jautājumos ir atskaites punkts starptautisko tiesību attīstībai.

Latvijai ir arī iespēja piedalīties starptautisko paražu tiesību attīstībā starptautiskā līmenī, iesniedzot komentārus par ANO Starptautisko tiesību komisijas projektiem. Vērtējot Starptautisko tiesību komisijas šobrīd izskatāmos starptautisko tiesību priekšmetus,[4] Latvijai būtu ko teikt gan par tādiem plašākas nozīmes jautājumiem kā paražu tiesību identifikācija, vēlāka vienošanās un prakse līgumu interpretācijā, līgumu pagaidu piemērošana un vispārējo starptautisko tiesību imperatīvās normas (*jus cogens*), gan arī izskaidrojot savu praksi attiecībā uz noziegumiem pret cilvēci un valstu pēctecību valsts atbildības jautājumos.

Ir jāatzīmē arī tā dēvēto neformālo starptautisko tiesību attīstība, ar kurām daudzi būtiski jautājumi, piemēram, attiecībā uz finanšu vai muitas lietām – tehniskās sarežģītības un attīstības ātruma dēļ tiek regulēti nevis ar formāliem līgumiem vai paražām, bet ar vadlīnijām, standartiem un labas prakses apkopojumiem.[5] Iespējams, šajos jautājumos Latvijas ekspertiem varētu būt pat lielāka iespēja dot savu pienesumu nekā klasiskajās starptautiskajās tiesībās.

Otrkārt, Latvija un Latvijas pārstāvji arvien aktīvāk darbojas starptautiskajās institūcijās, kurām ir būtiska loma starptautisko tiesību veidošanā un piemērošanā. Piemēram, Latvija šobrīd ir ANO Cilvēktiesību padomes locekle.[6] Arī individuāli Latvijas pārstāvji ir būtisku institūciju locekļi: Ilze Brands-Kehre ir ANO Cilvēktiesību komitejas locekle,[7] Elīna Šteinerte ir ANO

1 Additional Protocol to the Council of Europe Convention on the Prevention of Terrorism (open for signature on 22 October 2015; entry into force 1 July 2017) CETS No 217; sk.: Kaktiņa K. Starptautisku daudzpusēju līgumu izstrāde un vēsturiskais Rīgas protokols. Jurista Vārds, 08.12.2015., Nr. 48.

2 Sk. (pagaidām) pēdējo: Lejniece A., Pļaviņa K. Republic of Latvia Materials on International Law 2014. Baltic Yearbook of International Law, Volume 15, 2015.

3 Wharton F. (ed.) A Digest of the International Law of the United States, taken from Documents Issues by Presidents and Secretaries of State, and from Decisions of Federal Courts and Opinions of Attorneys-General (3 Volumes, 2nd ed.) Washington: Government Printing Office, 1887.

4 Pieejams: http://legal.un.org/ilc/status.shtml [aplūkots 01.10.2017.].

5 Pauwelyn J., Wessel R. and Wouters J. (eds.) Informal International Lawmaking. Oxford: OUP, 2012.

6 2016. gadā Latvijas pārstāvis bija ANO Cilvēktiesību padomes viceprezidents, sk.: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/Pages/Bureau10thCycle.aspx [aplūkots 01.10.2017.].

7 Sk.: http://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/Membership.aspx [aplūkots 01.10.2017.].

>

Darba grupas par patvaļīgu aizturēšanu locekle,[8] un Kristīne Dupate ir Eiropas Sociālo tiesību komitejas sastāvā.[9] Šie ir iespaidīgi sasniegumi gan Latvijai kā valstij, gan arī tās individuālajiem pārstāvjiem, un jācer, ka dalība ANO institucionālajā veidolā vainagosies arī dalībā ANO Drošības padomē. Ir jāatzīmē arī Latvijas pozitīvā prakse attiecībā uz dzimumu līdztiesības ievērošanu starptautiskās nominācijās – būtisks un starptautiskajā praksē pagaidām pretrunīgs princips,[10] kas ir atspoguļots arī Starptautiskajā krimināltiesā un Pastāvīgās starptautiskās šķīrējtiesas un Ieguldījumu aizsardzības strīdu risināšanas centra sarakstos.

Treškārt, šobrīd svarīgākais starptautiskās tiesvedības priekšmets ir Latvijas iespējamā piekrišana Starptautiskās tiesas jurisdikcijai ar deklarāciju, kas atzītu šo jurisdikciju par obligātu.[11] Šis politiskais lēmums un tā juridiskais ietvars samēro vairākus apsvērumus. No vienas puses, salīdzinoši nelielām valstīm ir interese risināt starptautiskos strīdus ar pēc iespējas formālākiem līdzekļiem (tādēļ starptautiskajā tiesvedībā spēcīgākās valstis tradicionāli uzstāj uz strīdu risināšanu divpusēju sarunu ceļā, savukārt mazāk spēcīgas valstis dod priekšroku saistošai strīdu risināšanai starptautiskās tiesās, šķīrējtiesās vai vismaz daudzpusējās sarunās). Latvijai ir vispārēja ārpolitiskā interese nostiprināt starptautisko tiesiskumu un uz starptautiskajām tiesībām balstītas starptautiskās attiecības.

Visbeidzot, Latvijai ir konkrēta ārpolitiskā interese nostiprināt starptautisko tiesiskumu spēka lietošanas un teritoriālās integritātes jautājumos Eiropā. No otras puses, Latvijai ir pagaidām neliela pieredze starpvalstu strīdu risināšanā starptautiskās tiesās un šķīrējtiesās. Var iedomāties strīdus, kuros Latvija varētu būt atbildētāja lomā un ko Latvija labprātāk vēlētos risināt ar citiem starptautisko strīdu risināšanas līdzekļiem, nevis Starptautiskajā tiesā.

Pašlaik likumdošanas procesā vērtētais deklarācijas formulējums atbilst šiem apsvērumiem, dodot pēc iespējas plašāku piekrišanu, vispirms pēc iespējas samazinot nevēlamas tiesvedības riskus. Šāds Latvijas lēmums būtu gan pareizs (no starptautiskā tiesiskuma viedokļa), gan gudrs, dodot signālu citām valstīm, ka starptautiskā tiesvedība turpmāk būs viens no Latvijas vērtētajiem strīdu risināšanas līdzekļiem, protams, ne pirmais vai prioritārais saprātīga risinājuma gadījumā,[12] bet viena nopietni vērtējama iespēja. JV

8 Sk.: http://www.ohchr.org/EN/Issues/Detention/Pages/Members.aspx [aplūkots 01.10.2017.].
9 Sk.: https://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/members [aplūkots 01.10.2017.].
10 Sk.: http://www.gqualcampaign.org/home/; http://www.arbitrationpledge.com/ [aplūkots 01.10.2017.].
11 Sk.: http://www.icj-cij.org/en/declarations [aplūkots 01.10.2017.].
12 Pirmais starptautiskās tiesvedības princips ir pēc iespējas izvairīties no starptautiskās tiesvedības, sk.: Lauterpacht E. Principles of Procedure in International Litigation. Collected Courses of the Hague Academy of International Law. Vol. 345, 2011, 387, 485.

Latvija turpina sevi pieteikt starptautiskajā reālpolitikā

*LL.M **Katrīna Kaktiņa**, Ārlietu ministrijas Juridiskā departamenta direktora vietniece, Starptautisko tiesību nodaļas vadītāja*

Pēdējos gados visdažādākajos forumos bieži tiek uzdots jautājums – vai un kāda ir starptautisko tiesību nozīme un loma, tajā skaitā 2016. gadā Rīgā notikušajā ESIL konferencē, kuras tēma bija "Kā starptautiskās tiesības darbojas krīzes laikos". Šķiet, arvien biežāk starptautiskās tiesības tiek piesauktas kā pamatojums starptautisko tiesību subjektu rīcībai vai tās nosodījumam. Un tas nav tikai ģeogrāfiski mazu valstu salmiņš, pie kura pieķerties starptautiskās reālpolitikas okeāna plašajos ūdeņos. Latvija kā pieredzējusi multilaterālisma atbalstītāja konsekventi stiprina sadarbību starptautisko tiesību jautājumos ANO, ES, EDSO, EP, OECD un citos daudzpusējo attiecību forumos.

Starptautisku strīdu miermīlīga noregulēšana nezaudē savu aktualitāti. Latvija šajā jomā ir spērusi nozīmīgu soli, Saeimai šoruden sākot izskatīt likumprojektu "Par Starptautiskās tiesas jurisdikcijas atzīšanu". Likumprojekts paredz, ka precīzs Starptautiskās tiesas jurisdikcijas atzīšanas deklarācijas teksts būs jāizstrādā Ministru kabinetam, balstoties uz likumprojektā iekļauto deleģējumu un nosacījumiem. Lai arī darbs pie deklarācijas teksta vēl ir priekšā, jau tagad to var uzskatīt par vienu no šī gada būtiskākajiem starptautisko tiesību notikumiem Latvijā, tādējādi parādot mūsu valsts kā starptautisko tiesību subjekta briedumu, pārliecību un uzticamību.

Cits būtisks starptautisko saspīlējumu miermīlīgas risināšanas instruments ir sankcijas, un precedents ir Latvijas šogad pirmo reizi izmantotā iespēja saskaņā ar 2016. gada Starptautisko un Latvijas Republikas nacionālo sankciju likumu Latvijai noteikt un piemērot nacionālās sankcijas. Uz šī likuma pamata 2017. gada jūlijā Ministru kabinets noteica finanšu sankcijas pret konkrētu personu par saistību ar Korejas Tautas Demokrātiskās Republikas īstenoto kodolprogrammu un politisko režīmu. Sankciju noteikšanā un piemērošanā juridisko izaicinājumu netrūkst, vienlaikus arvien tiek pilnveidotas sankciju noteikšanas procedūras un aktuālās informācijas publiska pieejamība.

Latvija turpina sevi pieteikt starptautisko organizāciju un sadarbības mehānismu kartē. Nozīmīgs sasniegums ir Latvijas apstiprināšana Kodolmateriālu piegādātāju grupas (*Nuclear Suppliers Group*, turpmāk – NSG) troikas sastāvā (2017–2020) un NSG prezidēšanai (2018/2019). NSG ar 48 dalībvalstīm ir lielākais starptautiskais eksporta kontroles režīms pasaulē, un Latvija kļūs par pirmo NSG prezidentūru no Baltijas valstīm. Latvijas prezidentūras mērķis ir stiprināt >

starptautisko drošību un noteikumos balstītu starptautisko vidi, izmantojot Starptautiskās atomenerģijas aģentūras valdes viceprezidenta amatā gūto pieredzi.

Ārlietu dienestā starptautiskajās tiesībās aktuālākie jautājumi vienmēr ir cieši saistīti ar aktuālajiem starptautisko attiecību jautājumiem. Taču tie gandrīz nekad nav saistīti ar šauru vienas iestādes kompetenču loku, bet caurvij dažādas jomas, kā tas redzams no iepriekš minētajiem jautājumiem. Tādēļ nosacījums turpmākai veiksmīgai Latvijas lomai starptautiskajās tiesībās joprojām būs efektīva sadarbība dažādu institūciju starpā, daloties ar informāciju, koordinējot rīcību, uzņemoties atbildību un aktīvi to apliecinot starptautiskajos forumos. JV

Kad līgumi darbojas, tiem nepievērš uzmanību

*LL.M **Ilze Tralmaka**, Saeimas Juridiskā biroja vecākā juridiskā padomniece*

Juristiem, kas ikdienā nestrādā ar starptautiskajām tiesībām, visbiežāk tās droši vien saistās ar presē atspoguļotiem gadījumiem, kad starptautiskās tiesības tiek pārkāptas.

Arī šobrīd aktualitātes starptautiskajās tiesībās visbiežāk saistās ar tiem starptautisko tiesību atzariem, kuri attiecas uz pasaulē aktuālajiem notikumiem, piemēram, ar bruņotiem konfliktiem un spēka pielietošanu, starptautiskajām humanitārajām tiesībām, masveida cilvēktiesību pārkāpumiem, starptautiskajām krimināltiesībām, kibernoziegumiem, starptautisko organizāciju tiesībām.

Starptautisko tiesību jautājumi pašlaik tiek īpaši aktualizēti, arī saskaroties ar jaunām situācijām, kuras ir jārisina, vai nu radoši izmantojot jau esošos instrumentus, vai radot pavisam jaunus.

Tomēr, runājot par, manuprāt, būtiskākajām "ikdienas" starptautisko tiesību aktualitātēm Saeimā, izmantošu iespēju vēlreiz atkārtot jau daudz citēto Luisa Henkina (*Louis Henkin*) frāzi: "Gandrīz visas valstis ievēro gandrīz visus starptautisko tiesību principus un gandrīz visus to pienākumus gandrīz visu laiku."[1] Saeimas Ārlietu komisijas dienaskārtībā regulāri ir vairāki divpusēji un daudzpusēji starptautiskie līgumi, kuri, visticamāk, veido Latvijas starptautisko tiesību "mugurkaulu". Kā apliecinājums L. Henkina apgalvojumam – lielākajā daļā gadījumu šie līgumi darbojas un tādēļ tiem netiek veltīts daudz uzmanības.

Saeima šajā sasaukumā ir ratificējusi vairāk nekā 60 divpusējos un daudzpusējos starptautiskos līgumus visdažādākajās jomās. Tajos ietilpst gan līgumi, kas tiek slēgti no jauna, gan grozījumi jau esošajos līgumos. Daudz līgumu tiek slēgti tautsaimniecības nozarē, tai skaitā ekonomiskās sadarbības nolīgumi, nodokļu dubultās aplikšanas novēršanas līgumi un arī brīvās tirdzniecības nolīgumi, kas tiek slēgti kā jauktie Eiropas Savienības un tās dalībvalstu līgumi, piemēram, Visaptverošais ekonomikas un tirdzniecības nolīgums starp Kanādu un Eiropas Savienību un tās dalībvalstīm.

Aktuāli ir arī līgumi aizsardzības jomā, piemēram, Latvijas un Amerikas Savienoto Valstu līgums par sadarbību aizsardzības jomā. Minēšanas vērts ir arī Vispārējās konvencijas par klimata pārmaiņām Parīzes nolīgums, kuru Latvija ratificēja šā gada februārī. Pavisam nesen Saeima ratificēja Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 15. protokolu, ar kuru paredzēts efektivizēt Eiropas Cilvēktiesību tiesas darbu, tai skaitā par diviem mēnešiem saīsinot arī sūdzības iesniegšanas termiņu tiesā. JV

1 Henkin L. How Nations Behave. Law and Foreign Policy. 2nd ed., Columbia University Press, 1979, p. 47.

Ekspertu padomes ieguldījums *pro bono*

***Māris Lejnieks**, LU Juridiskās fakultātes lektors, Latvijas Republikas ārlietu ministra Starptautisko un Eiropas tiesību neatkarīgo ekspertu padomes priekšsēdētājs*

Vēlos sniegt ieskatu par Starptautisko un Eiropas tiesību neatkarīgo ekspertu padomes ieguldījumu starptautisko tiesību attīstībā Latvijā. 2012. gada 1. martā beidzot ar panākumiem vainagojās tā laika Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesneses Inetas Ziemeles pūliņi izveidot Latvijā ekspertu institūciju, kura varētu Latvijas valdībai sniegt kompetentu ekspertīzi starptautisko tiesību un Eiropas Savienības tiesību jautājumos – ārlietu ministrs Edgars Rinkēvičs parakstīja rīkojumu par Starptautisko un Eiropas tiesību neatkarīgo ekspertu padomes (turpmāk – NEP) izveidi, par padomes pirmo priekšsēdētāju tika iecelta toreizējā Satversmes tiesas tiesnese Kristīne Krūma.

Padomes uzdevums ir pēc ārlietu ministra lūguma un no darba brīvajā laikā uz brīvprātības pamatiem (lasi – *pro bono*) sniegt Ārlietu ministrijai atzinumus komplicētos starptautisko publisko tiesību un Eiropas Savienības tiesību jautājumos. NEP uzdevums nav kaut kādi dublēt valsts institūciju (Ārlietu ministrijas, Tieslietu ministrijas, Valsts kancelejas vai Saeimas) kolēģu darbu. >

NEP misija ir nepieciešamības gadījumā sniegt palīdzību ekspertu viedokļa veidā Ārlietu ministrijai, bet, tā kā sniedzamo atzinumu problemātika visbiežāk sniedzas tālāk par Ārlietu ministrijas ekskluzīvo kompetenci, faktiski Latvijas valstij. Ņemot vērā, ka padomes dalībnieki lielākoties ir augstskolu pasniedzēji, izveidojot NEP, tika ņemta vērā arī dalībnieku akadēmiskā brīvība. Tieši tāpēc padomes nosaukumā ir ietverts vārds "neatkarīgo", t.i., padomes locekļi saglabā neatkarību no Ārlietu ministrijas, saglabā tiesības paust Ārlietu ministrijai pretēju viedokli.

NEP līdzšinējo darbu vislabāk ir raksturot ar praktiskiem piemēriem. Tā jau 2012. gadā NEP sniedza atzinumu Latvijas Pilsonības likuma grozījumu jautājumā, īpaši saistībā ar dubultpilsonības pieļaujamību. Ievērību ieguva arī tajā pašā gadā NEP sniegtais atzinums jautājumā par Līgumu par stabilitāti, koordināciju un pārvaldību ekonomiskajā un monetārajā savienībā no Eiropas Savienības tiesību un Satversmes viedokļa.

No praktizējošu juristu viedokļa, iespējams, interesantāks var šķist 2014. gada atzinums par Krimas okupācijas un aneksijas neatzīšanas juridiskajām konsekvencēm, kurš sekoja tā paša gada atzinumam "Par sankciju institūtu starptautiskajās tiesībās". Kā viens no pēdējiem NEP veikumiem ir jāmin palīdzība likumprojekta radīšanā par Apvienoto Nāciju Organizācijas Starptautiskās tiesas jurisdikcijas atzīšanu, kurš pašlaik tiek skatīts Saeimā. Liela daļa no NEP atzinumiem ir pieejami Ārlietu ministrijas mājaslapā,[1] taču, ņemot vērā sniedzamo atzinumu specifiku, atsevišķi no tiem nav tikuši publiskoti vispār vai publiskots ir tikai to kopsavilkums.

Laikā, kad vairs nepastāv Valsts prezidenta Konstitucionālo tiesību komisija, NEP ir palikusi par vienīgo šādu juridisko valsts padomdevēju institūciju. Atliek tikai NEP novēlēt pēc iespējas mazāk darba, t.i., pēc iespējas mazāk Latvijai starptautisko tiesību vai Eiropas Savienības tiesību problēmu, bet, ja padomes ekspertīze tomēr būtu vajadzīga, tad – sekmīgu problēmu risinājumu! JV

1 Sk.: http://www.mfa.gov.lv/arpolitika/ekspertu-padomes/starptautisko-un-eiropas-tiesibu-neatkarigo-ekspertu-padome.

Pieaug ES loma starptautisko investīciju tiesībās

Dr. iur. ***Ilze Dubava****, Valsts kancelejas Juridiskā departamenta juriste*

Pēdējie gadi ir intensīvu diskusiju un pārmaiņu laiks starptautiskajās investīciju jeb ieguldījumu tiesībās globālā, reģionālā, divpusējā un vietējā mērogā.

Globāla mēroga atskārsmi, ka starptautisko investīciju aizsardzība nav mērķis pats par sevi, bet gan uz valstu ilgtspējīgu attīstību vērsts rīks, iedzīvina ANO Starptautisko tirdzniecības tiesību komisija, piedāvājot dažādas reformas starptautisko ieguldījumu līgumu un politikas izmaiņām ar mērķi atrast veselīgu līdzsvaru starp valsts tiesībām regulēt un investīciju aizsardzību, par kura, trūkumu satraucas sabiedrība. Līdzīga iniciatīva ir Mauritānijas konvencijas atvēršana ratifikācijai, kas kalpotu par rīku lielāka publiskuma nodrošināšanai starptautiskajos investīciju strīdos.

Reģionālā mērogā pieaug Eiropas Savienības (turpmāk – ES) loma starptautisko investīciju tiesībās, ES radot tādus jaunās paaudzes līgumus kā ES un Kanādas brīvās tirdzniecības līgums (CETA), kurš atspoguļo centienus reformēt sistēmu, piemēram, iestrādājot normas par arbitru ētiku, paredzot apelācijas instanci arbitrāžas nolēmumiem (vai pastāvīgas investīciju tiesas izveidi) un mēģinot precizēt vairāku materiālo tiesību normu tvērumu.

Latvija bija pirmā valsts, kas to ratificēja, tagad tai pievienojušās arī Dānija un Malta, bet Beļģijas ratifikācija ir atkarīga no Eiropas Savienības Tiesas (turpmāk – EST) atbildēm uz tās jautājumiem par līgumā paredzētās investīciju tiesas atbilstību ES tiesībām.

Tai pašā laikā Komisija neatlaidīgi mēģina panākt *intra-ES* ieguldījumu līgumu (turpmāk – BIT) terminēšanu, uzskatot, ka tajos paredzētais arbitrāžas mehānisms neatbilst ES tiesībām (pret vairākām valstīm ir uzsāktas pārkāpuma procedūras, Komisija kā *amicus curiae* vairākās *intra-EU* BIT arbitrāžās iestājas par šī mehānisma neatbilstību ES tiesībām, sodot dalībvalsti par *intra-EU* BIT arbitrāžas lēmumu izpildi kā *Micula* pret Rumāniju gadījumā).

Neraugoties uz to, *Achmea* pret Slovākiju lietā, kas prejudiciāla jautājuma veidā nonāca EST un kur mutvārdu daļā arī Latvija pauda savu nostāju, ģenerāladvokāts nesaskatīja *ad hoc* arbitrāžas mehānisma neatbilstību ES tiesībām. Investīciju arbitrāžas speciālisti nepacietīgi gaida tiesas lēmumu.

Divpusējā līmenī vairākas valstis sākušas BIT denonsēšanu (Indija, Polija, Dānija, Čehija attiecībā uz *intra-ES* BIT), izvēršot diskusiju, ko darīt ar tā sauktajām saulrieta klauzulām, proti, BIT normām, kas paredz, ka BIT normas ir spēkā vairākus gadus arī pēc līgumu izbeigšanas. Citas valstis uzsākušas jaunās paaudzes BIT slēgšanu ar piesardzīgākām garantijām investoriem nekā līdzšinējos BIT (Slovākijas–Irānas BIT). Joprojām norit diskusija par to, vai BIT esamība patiesībā veicina ārvalstu investīciju piesaisti.

Visbeidzot, vietējā mērogā Latvija ir sekojusi esošās labās prakses piemēriem (Slovākija, Vjetnama, Čehija) un izveidojusi mehānismu valsts pārstāvības nodrošināšanai starptautiskās investīciju arbitrāžās, izvēloties hibrīdmodeli, kurā valsts iestāde sadarbojas ar ārpakalpojuma sniedzēju, par atbildīgo iestādi nosakot Valsts kanceleju un ārējā normatīvā aktā paredzot strīdā iesaistīto iestāžu sadarbības noteikumus (MK 2017. gada 3. maija noteikumi Nr. 228). Šī modeļa īstenošana notiek *Kazmin* pret Latviju arbitrāžā (ICSID lieta Nr. ARB/17/5). JV

"Nosacījums turpmākai veiksmīgai Latvijas lomai starptautiskajās tiesībās joprojām būs efektīva sadarbība dažādu institūciju starpā, daloties ar informāciju, koordinējot rīcību, uzņemoties atbildību un aktīvi to apliecinot starptautiskajos forumos."
– Katrīna Kaktiņa

Pašvaldību tiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs; no autoru personīgā arhīva

Kristīne Jaunzeme
Arvīds Dravnieks
Fatma Frīdenberga
Margarita Gorškova
Vineta Reitere

Kristīne Jaunzeme

Arvīds Dravnieks

Fatma Frīdenberga

Margarita Gorškova

Vineta Reitere

Pašvaldību tiesību aktualitātes: reformu izaicinājumi un iespējas

Kristīne Jaunzeme, pašvaldību tiesību eksperte

Kopš Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas mūsu pašvaldību sistēma ir bijusi pastāvīgā pārmaiņu procesā. Pārmaiņu procesiem būtu jāpalīdz izveidot tādu pašvaldību pārvaldības un administratīvi teritoriālā iedalījuma modeli, kas vislabāk kalpotu iedzīvotāju vajadzībām. Laikā, kad iespējas veidot biznesu ir teju jebkurā vietā pasaulē un darba vieta var atrasties ne tikai citā pašvaldībā, bet arī citā valstī un pat kontinentā, izšķiroši svarīga kļūst dzīvesvides kvalitāte un izglītības dotās iespējas.

Uzreiz pēc ģimenes un citām interešu grupām vietējās kopienas ir tās, kuras veido vietējo vidi un piederības sajūtu. Lai arī ikviens piedzimst un nomirst kādas pašvaldības teritorijā, vietējie iedzīvotāji vairs nav pašsaprotamība. Mūsdienu dzīves dāvātās iespējas un mobilitāte rada pašvaldībām gan jaunus izaicinājumus, gan iespējas.

Šajā publikācijā autore apskatīs pašvaldību tiesību aktualitātes, raugoties uz izaicinājumiem, ko rada gadu desmitiem nepabeigtās reformas un pašvaldību sistēmas vājākie posmi. Autore mērķtiecīgi pakavēsies arī pie atsevišķiem pašvaldību tiesību pamatjēdzieniem, kuru pilnīgāka izpratne varētu palīdzēt sekmīgāk notikt labām pārmaiņām.

Ieilgušās reformas

Teju trešo gadu desmitu katra parlamenta, valdības un gandrīz katra par pašvaldību lietām atbildīgā ministra dienas kārtībā ir meklējumi pēc optimāla administratīvi teritoriālā iedalījuma modeļa ar ekonomiski attīstīties spējīgām pašvaldībām, kas iedzīvotājiem sniegtu kvalitatīvus pakalpojumus un kas būtu bāze valsts pārvaldes funkciju decentralizācijai.

Pašreiz esošais administratīvi teritoriālā iedalījuma modelis un 119 pašvaldības ir rezultāts vairāk nekā desmit gadu ilgām diskusijām, kurās tika apsvērtas gan tieši vēlētu vietējo un tieši vēlētu reģionālo pašvaldību iespējas, gan arī pieļautas daudzas atkāpes no kritēriju kopuma, kas definē spēcīgu pašvaldību. Sanākot uz pirmajām sēdēm 2009. gada pašvaldību vēlēšanās ievēlētajām novadu un republikas pilsētu domēm, vietējo pašvaldību administratīvi teritoriālajai reformai bija jānoslēdzas. Taču jau pirmajā dienā pēc reformas – un tā tas ir arī šobrīd – viena trešdaļa novadu pašvaldību neizpilda minimālā iedzīvotāju skaita kritēriju – tajās ir mazāk par 4000 iedzīvotājiem. Tāpat arī vairākos novados problemātisks ir novadu attīstības centru jautājums, iespējas kvalitatīvi izpildīt likumos noteiktās funkcijas un nodrošināt labvēlīgus priekšnoteikumus ekonomiskajai aktivitātei.

Lielākām pašvaldībām ir vairāk iespēju iedzīvotājiem nodrošināt kvalitatīvus pakalpojumus, ieguldīt infrastruktūrā un attīstīt uzņēmējdarbībai draudzīgu vidi, piesaistīt struktūrfondu līdzekļus un investīcijas, kā arī nodrošināt samērīgas administratīvās izmaksas uz vienu iedzīvotāju.[1] Tām arī ir labākas iespējas konkurēt par kvalificētiem speciālistiem un veidot vidi, kas piesaista iedzīvotājus, nevis no kuras iedzīvotāji ir spiesti doties darba meklējumos uz kaimiņu pašvaldībām, reģionālās attīstības centriem, galvaspilsētu vai citām valstīm.

Valdības dienas kārtībā šobrīd ir iecere par sadarbības teritoriju veidošanu, un par pašvaldību lietām atbildīgā ministrija ir sagatavojusi grozījumus Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likumā.[2] To gan nevar saukt par pašvaldību reformu, taču konkrētais likumprojekts, iespējams, iezīmē pusi no soļa vajadzīgo reformu virzienā. Likumprojektā definētas 29 teritorijas, kas ap nacionālās un reģionālās nozīmes attīstības centriem grupē novadu un republikas pilsētu pašvaldības, kurām būtu vairāk jāsadarbojas pašvaldību autonomo funkciju izpildē un jāveicina teritoriju ekonomiskā attīstība.

Sadarbības teritorijas iecerētas arī kā pamats turpmākai veselības un sociālās aprūpes, izglītības, kultūras un sporta pakalpojumu organizēšanai un nodrošināšanai, ceļu infrastruktūras un sabiedriskā transporta tīkla attīstībai, kā arī valsts pārvaldes funkciju decentralizācijai. Svarīgi, lai šis pussolis tādā vai citādā veidā tiktu sperts pēc iespējas ātrāk, jo būtu tikai saprātīgi turpmākās reformas veikt un publisko pakalpojumu pieejamību plānot un organizēt ekonomiski attīstīties spējīgās teritorijās.

1 Sk. arī 2013. gada 26. marta Ministru kabineta sēdē izskatīto informatīvo ziņojumu "Administratīvi teritoriālās reformas izvērtējums" (TA-486).
2 Sk. Valsts sekretāru sanāksmē 2017. gada 24. augustā izsludināto likumprojektu "Grozījumi Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likumā" (VSS-896).

Tiesības vadīt nozīmīgu valsts lietu daļu

Saistībā ar reformām izglītībā un nepieciešamām pārmaiņām citās jomās nereti pašvaldības pārstāvošās organizācijas ceļ trauksmi par pašvaldību principa pārkāpšanu un izskan iebildumi par it kā neleģitīmu iejaukšanos pašvaldību autonomajā kompetencē. Teju rodas iespaids, ka pašvaldībām ir kādas neaizskaramas tiesības, kas stāv pāri iedzīvotāju un valsts interesēm. Tāpēc šajā kontekstā ir svarīgi noskaidrot un precizēt atsevišķus ar pašvaldību jēdzienu un kompetenci saistītus pamatjautājumus.

1994. gadā pieņemtajā likumā "Par pašvaldībām" noteikts plašs pašvaldību autonomo funkciju loks un vienlaikus šo funkciju uzskaitījums pamatā iezīmē tikai to virsrakstus. Attiecīgo nozaru likumos, Ministru kabineta noteikumos un pašvaldību saistošajos noteikumos pašvaldību funkcijas un to īstenošanas kārtība regulēta daudz detalizētāk un precīzāk. Mēģinājumi uzrakstīt jaunu pašvaldību likumu un citastarp precīzāk regulēt pašvaldību kompetences jautājumus apstājušies pie uzskata, ka vecais regulējums, kaut arī neskaidrāks, ir labāks tieši šo neskaidrību dēļ, jo dod pašvaldībām lielāku rīcības brīvību. Neatkarīgi no tā, vai novada pašvaldībā ir tūkstoš vai desmit tūkstoši iedzīvotāju, visām novadu pašvaldībām normatīvajos aktos noteiktas vienas un tās pašas funkcijas.

Saskaņā ar Eiropas vietējo pašvaldību hartas 3. panta pirmo daļu vietējā pašvaldība nozīmē vietējās varas tiesības un spēju likumā noteiktajās robežās regulēt un vadīt nozīmīgu valsts lietu daļu uz savu atbildību un vietējo iedzīvotāju interesēs. Tā kā nav iespējams precīzi definēt, kādas funkcijas nododamas pašvaldību regulēšanai un pārzināšanai, un realitātē lielākajai daļai jautājumu ir gan nacionālas, gan vietējas iezīmes, kā arī tie var būt sadalīti starp dažādiem varas līmeņiem, jautājums par pašvaldību kompetences noteikšanu ir katras valsts ziņā. Hartas mērķis ir nodrošināt pašvaldībām pietiekami nozīmīgu funkciju loku, nepieļaujot, ka pašvaldībām tiek piešķirta pārāk niecīga loma.[3]

Lai gan pašvaldības esība cieši saistīta ar tās autonomajā kompetencē nodotajām funkcijām, tomēr no Latvijas Republikas Satversmes 1. panta neizriet pašvaldības tiesības pieprasīt noteiktu autonomo funkciju apjomu un to īstenošanas veidu. Eiropas vietējo pašvaldību hartas 3. pants nosaka pašvaldības tiesības īstenot publisko funkciju daļu vietējo iedzīvotāju interesēs. Tomēr no hartas 3. panta pirmās daļas neizriet tiesības uz to, lai likumdevējs kādu konkrētu funkciju konkrētā apjomā iekļautu pašvaldības autonomajā kompetencē. Nedz likumdevējam ir juridisks pienākums nodrošināt, nedz pašvaldībai ir subjektīvas tiesības prasīt, lai kāda konkrēta funkcija konkrētā apjomā tiktu iekļauta pašvaldības autonomajā kompetencē.[4]

Izlemjot, kādas funkcijas un kādā apjomā nododamas pašvaldību kompetencē, par pamatu ņemams subsidiaritātes princips. Ja kāds uzdevums pēc savas dabas un apjoma nav tāds, ka tas jāizpilda plašākā teritorijā, un to neprasa efektivitātes un ekonomijas apsvērumi, tad šis uzdevums ir deleģējams vietējai varai. Pašvaldību autonomo funkciju būtība ir dot iedzīvotāju interesēm atbilstošākā risinājuma izvēles iespējas un rīcības brīvību šīs funkcijas īstenošanu pielāgot vietējiem apstākļiem.

Pienākums strādāt iedzīvotāju labākajās interesēs

Ja likumdevējs kādu funkciju noteicis par pašvaldības autonomo funkciju, tad pašvaldībai ir pienākums to pildīt. Pašvaldībai ir pienākums savas kompetences ietvaros nodrošināt, lai iedzīvotāju tiesības tiktu īstenotas atbilstošākajā veidā. Autonomo funkciju īstenošanas apjomu nosaka tiesību normas. Tādēļ pašvaldība, īstenojot savas autonomās funkcijas, bauda rīcības brīvību, ciktāl to neierobežo tiesību normas.[5] Tiesību normām jābūt pienācīgā kārtā pieņemtām un pietiekami skaidrām.[6] Eiropas vietējo pašvaldību hartas 4. panta ceturtajā daļā noteiktais par vietējām varām piešķirto pilnvaru pilnīgumu un ekskluzivitāti vērtējams kontekstā ar šīs normas mērķi novērst atbildību pārklāšanos un izskaust jebkuru tendenci izvairīties no atbildības par funkciju izpildi.[7]

Ja pašvaldība kādu autonomo funkciju nepilda, pilda nepienācīgi vai ir pietiekams pamats uzskatīt, ka iedzīvotāju tiesības netiek īstenotas atbilstošākajā veidā, valsts varas institūcijām ir ne tikai tiesības, bet arī pienākums veikt nepieciešamās darbības, lai iedzīvotāju labākās intereses tiktu ievērotas.

Vai pašvaldība ir pienācīgi izpildījusi autonomo funkciju gādāt par izglītību, ja lauku skolā skolēniem nodrošinātās izglītības kvalitāte būtiski atpaliek no viņu vienaudžu snieguma citu pašvaldību dibinātās izglītības iestādēs un var atšķirties pat vesela mācību gada vielas apmērā?[8] Ikvienam bērnam neatkarīgi no tā, kas ir viņa vecāki un kur viņš dzīvo, ir jānodrošina iespējas saņemt kvalitatīvu izglītību. Izglītībai jāpalīdz mazināt reģionālās atšķirības, nevis jāpadziļina tās un jānolemj vēl lielākai atpalicībai.

Vai pašvaldība ir pienācīgi izpildījusi autonomo kompetenci nodrošināt pirmsskolas izglītības ieguvi, ja visiem bērniem no pusotra gada vecuma netiek nodrošināta vieta pašvaldības pirmsskolas izglītības iestādē un pašvaldības sniegtais atbalsts nenosedz maksu par izglītības ieguvi privātā iestādē? Vai pašvaldība ir pienācīgi izpildījusi autonomās funkcijas bērnu ārpusģimenes aprūpē un rīcības brīvība ir izmantota pareizi, ja pašvaldībā nav nevienas audžuģimenes un funkcijas īstenošanas stūrakmens ir pašvaldības finansēts bērnunams, kas, vadoties gan no likuma, gan bērna labākajām interesēm, ir bērna tiesībām neatbilstošākais risinājums un bērnu tiesību pārkāpums?[9] Bērnu ārpusģimenes aprūpei jādod bērniem otrā iespēja, nevis bērnu dzīves jāsalauž.

3 Sk. arī: European Charter of Local Self-Government Explanatory Report. European Treaty Series, No. 122.

4 Sk. Satversmes tiesas 2017. gada 29. jūnija sprieduma lietā Nr. 2016-23-03 15.1. punktu.

5 Sk. Satversmes tiesas 2008. gada 24. septembra sprieduma lietā Nr. 2008-03-03 21.1. punktu.

6 Sk. arī Satversmes tiesas 2017. gada 29. jūnija sprieduma lietā Nr.2016-23-03 17.1. punktu.

7 Sk. arī: European Charter of Local Self-Government Explanatory Report. European Treaty Series, No. 122.

8 Sk., piemēram, Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas starptautiskās skolēnu novērtēšanas programmas 2012. un 2015. gadā novērtējumu datus.

9 Sk. arī tiesībsarga 2016. gada ziņojumu, 47.–48. lpp.

Valsts pienākums pašvaldībām palīdzēt

Šādos un līdzīgos gadījumos ir svarīgi, lai pašvaldības ir vērstas uz risinājumu meklēšanu, kas nodrošina iedzīvotāju likumīgo tiesību īstenošanu. Ja pašvaldība to nedara, valsts institūcijām ir pienākums iestāties par iedzīvotāju interešu īstenošanu atbilstošākajā veidā, it īpaši ja pašvaldības autonomās kompetences nepienācīga īstenošana rada vai var radīt pamattiesību aizskārumu. Atsaukšanās uz pašvaldību ekskluzīvām tiesībām lemt par autonomās kompetences īstenošanu vai norādes par iedzīvotāju tiesībām savas intereses aizstāvēt tiesā šādos gadījumos nevar tikt uzskatītas par efektīviem tiesību aizsardzības mehānismiem.

Ja likumos noteiktās funkcijas netiek pildītas vienā vai atsevišķās pašvaldībās, tad piemērotākie risinājumi visdrīzāk meklējami pašvaldību pārraudzības ietvaros. Piemēram, nesekmīgi mēģinot pašvaldības pārliecināt par to pienākumu pildīt teritorijas plānošanas normatīvajos aktos noteiktos pienākumus, 2009. gadā par pašvaldību lietām atbildīgais ministrs, pamatojoties uz likuma "Par pašvaldībām" 93. pantu, bija spiests no amata atstādināt desmit pašvaldību domju (padomju) priekšsēdētājus.[10]

Ja pašvaldības autonomā funkcija sistemātiski tiek īstenota tādā veidā, ka tiek pārkāptas iedzīvotāju labākās intereses vai pat pamattiesības, to nevar uzskatīt par rīcības brīvības pareizu izmantošanu. Sistēmiski risinājumi iedzīvotāju tiesību nodrošināšanai visatbilstošākajā veidā meklējami, pārskatot pašvaldību kompetenci un ierobežojot pašvaldību rīcības brīvību kompetences īstenošanā. Šādā gadījumā, iespējams, risinājumu var rast ar likumu vai Ministru kabineta noteikumiem detalizētāk noregulējot attiecīgās kompetences īstenošanas prasības, tādā veidā pašvaldībām pasakot priekšā, kā viena vai otra funkcija īstenojama.

Te gan uzreiz jāatzīmē, ka šādā gadījumā lielākie zaudēji būtu spēcīgās pašvaldības, kurām būtu liegta iespēja izmantot rīcības brīvību iedzīvotāju labāko interešu nodrošināšanai vājāko pašvaldību nekompetences dēļ. Lai arī pašvaldības pārstāvošās organizācijas ir vienas no aktīvākajām normatīvisma mazināšanas advokātēm, tieši pašvaldību rīcība nereti nosaka to, ka katrai rīcībai pretī nepieciešama rakstīta tiesību norma.

Risinājumi iedzīvotāju tiesību nodrošināšanai visatbilstošākajā veidā meklējami, arī pārskatot autonomās funkcijas finansējuma avotu un apjomu, funkcijas saturu un tās īstenošanu nododot citām institūcijām vai pārņemot valsts pārziņā. Svarīgākais kritērijs šajā gadījumā ir iedzīvotāju tiesības un likumīgās intereses, kas stāv pāri pašvaldību vēlmēm uzturēt iestādes, saglabāt no pašvaldības budžeta finansētas darbavietas, pašu pašvaldību vai līdzīgas intereses.

Kopsavilkums

Latvijas Republikas Satversme un Eiropas vietējo pašvaldību harta garantē pašvaldību tiesības un pienākumu strādāt iedzīvotāju interesēs. Ne Latvijas Republikas Satversme, ne Eiropas vietējo pašvaldību harta negarantē pašvaldībām kādu noteiktu kompetences apjomu vai kādas ekskluzīvas tiesības šīs kompetences īstenošanā.

Pašvaldību sistēmas turpmākā attīstība, paredzot gan jaunas kompetences jomas, gan rīcības brīvību teritoriju ekonomiskās attīstības nostiprināšanā, ir ļoti ierobežota, kamēr sistēmā ir tik daudz vājo posmu. Jautājuma formulējums par reformām nav "vai?", bet "kad?", un ir acīmredzami, ka uz attīstību vērsti lēmumi ir iekavēti un ļoti nepieciešami.

Šajā publikācijā autore minēja tikai trīs pašvaldību autonomās kompetences piemērus, taču tie diezgan skaidri iezīmē izaicinājumu mērogu. Šķiet, ka viens no lielākajiem izaicinājumiem ir mainīt domāšanas paradigmas: no "institūciju" domāšanas virzīties uz kalpošanu iedzīvotājiem un tādu risinājumu meklēšanu, kas vislabāk īsteno iedzīvotāju intereses un palīdz veidot kvalitatīvu dzīvesvidi, nevis ir vieglākais ceļš iestādēm; no risinājumiem, kas der Latvijas pirmās simtgades paaudzēm, uz risinājumiem, kas uzrunā Latvijas nākamās simtgades paaudzi un palīdz veidot viņu piederību dzimtajam novadam vai pilsētai un Latvijas valstij. JV

10 Sk.: Latvijas Vēstnesis, 20.01.2009., Nr. 10 (3996).

Pašvaldība un pašvaldības autonomija jeb pašvaldību tiesību izaicinājumi un vēlamības

Arvīds Dravnieks, valststiesībnieks

Latvijas tiesību doktrīna balstās dabisko tiesību skolā, taču ikdienas tiesībpiemērošanā dzīvojam postpadomju pozitīvistu apsēstā vidē. Cerams, ka Satversmes tiesa spēs izvērst demokrātiskas iekārtas principu un arī tā izpausmi konstitucionālo tiesību apakšnozarē – valststiesībās, kas aptvertu arī pašvaldību tiesību apakšnozari. It īpaši saistībā ar līdzdalības demokrātiju, jo viss, kas pašvaldībās notiek – no vēlēšanām līdz teritorijas plānojumam – ir sabiedrības līdzdalība. Un vēlējums – juridiskajā valodā tikt vaļā no eifēmismiem. Jo juristi ar padomju miliča domāšanu arī eifēmismus mēģina saprast vien gramatiski.

Nav tik svarīgi, kas rakstīts likumā – svarīgāk, kas notiek juristu galvās. Pašvaldību tiesību docēšana augstskolās faktiski beigusies, būtu vēlama to integrācija valststiesību kursā. Diemžēl konstitucionālo tiesību kursā ar pāris lekcijām ir stipri vien par maz. Ieildzis postpadomju vērtību laiks.

Nākotni padara īpaši mazcerīgu:

- pašvaldību ministrijas "kapacitātes trūkums" un nespēja izskaidrot pašvaldībām pašvaldību autonomijas principu, kā arī tiesiskuma pēcpārbaudes faktiska neesība;
- civildienesta neesība pašvaldībās un līdz ar to arī labas pārvaldības maziespējamība;
- nepabeigtā valsts administratīvi teritoriālā reforma, kas padara neefektīvas pašvaldību reformas;
- pašvaldību savienību pretimstāvēšana – pareiza pēc būtības (funkciju finansēšana), bet aplama pēc (juridiskās) formas;

>

• tiesību fetišisms, it īpaši likumdevēja – it kā ieraksts likumā bez resursiem pats par sevi kaut ko atrisinātu;

• gadsimtu mijā oligarhu ("asiņaino punduru") veiktā tiesiskas valsts pārvaldes (civildienesta) demontāža un pašvaldību saskaldīšana (rajonu likvidēšana).

Kopsavelkot:

1) pašvaldību iekārtojums, arī "lielo" un "mazo" politiķu attiecības iestrēgušas padomju vērtībās;

2) tiesību principiem ir tieša piemērojamība un īpaša nozīme vērtību pārejas laikā. Tie "piesien" valsti (amatpersonas) sabiedrības vērtībām (mērķiem). Lai demokrātiskas un taisnīgas sabiedrības vērtības sasaistītu arī amatpersonas (ministrijās, tiesās, pašvaldībās, skolās), valstiesībniekiem (rakstos un runās) biežāk jāskaidro pašvaldību autonomijas princips kā pamatnormas (demokrātiski tiesiska valsts) un vispārēju tiesību principu (demokrātiska sabiedrība, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts) izpausme;

3) laiks saukt lietas savos vārdos. JV

Galvaspilsētas Rīgas normatīvā regulējuma attīstība

***Fatma Frīdenberga**, Rīgas domes Juridiskās pārvaldes direktora vietniece*

"Valsts valstī" – nereti tā mēdz dēvēt Rīgas pilsētas pašvaldību. Objektīvu iemeslu dēļ galvaspilsēta Rīga, līdzīgi kā galvaspilsētas citās valstīs, ir izveidojusies par Latvijas lielāko pilsētu, kurai ir daudz sarežģītāka pārvaldības struktūra nekā citās pilsētās. Ilgus gadus galvaspilsētas funkcijas (kas ir specifiskas tieši Rīgai un nav raksturīgas citām pašvaldībām) tika pildītas uz paražu pamata bez attiecīga pamatojuma likumdošanā.

Šāda situācija ir radījusi neskaidrības par galvaspilsētas funkciju finansējumu, kā arī par to, kurš ir atbildīgs par tām gadījumos, kad šie uzdevumi netiek nodrošināti pietiekami augstā līmenī. Tāpēc ir saprotama Rīgas pilsētas pašvaldības vēlme nostiprināt galvaspilsētas statusu likumdošanā. Tomēr šo vēlmi realizēt pilnībā līdz šim tā arī nav izdevies.

2003. gadā pašvaldība izstrādāja likumprojektu "Par galvaspilsētu Rīgu", piedāvājot noteikt Rīgas juridisko statusu, dalītās atbildības funkcijas ar valsti un to plānošanas kārtību un finansēšanu. Mērķis bija panākt saskaņotu valsts un pašvaldības stratēģiju jautājumos, kuros cieši krustojas valsts un pašvaldības intereses. Tostarp likumprojektā tika paredzētas tiesības Rīgas pilsētas pašvaldībai pašai noteikt atšķirīgu pārvaldes struktūru, ievērojot iedzīvotāju skaitu galvaspilsētā, kompetenču sadalījumu starp lēmējvaru un izpildvaru, kā arī jautājumus par amatpersonu atbildību. Līdztekus šim risinājumam tika piedāvātas pārrunas ar valdības pārstāvjiem par alternatīvu variantu, mainot Rīgas iemaksu lielumu pašvaldību finanšu izlīdzināšanas fondā.

Izstrādātais likumprojekts tika iesniegts izskatīšanai Saeimā, taču deputāti necentās iedziļināties Rīgas problēmās, un tas atbalstu neguva. Tomēr, pateicoties Rīgas politiķu neatlaidībai, 2005. gadā tika panākts, ka likumā "Par pašvaldībām" ir izveidots atsevišķs pants, kurā norādītas galvaspilsētas īpašās funkcijas, kā arī tika noteikts, ka Ministru kabinets var slēgt publisko tiesību līgumu par šo uzdevumu izpildi.

Lai arī galvaspilsētas funkciju uzskaitījums bija nepilnīgs, tomēr pietiekams, lai atsevišķus jautājumus detalizēti varētu noteikt līgumā starp Rīgas pilsētas pašvaldību un Latvijas valdību. Ievērojot jauno situāciju, Rīga sagatavoja un iesniedza valdībai sadarbības līguma projektu. Ministru kabinets to pārsūtīja Finanšu ministrijai, kas pēc būtības to vispār neizskatīja, un likumsakarīgi atbilde bija, ka tas tiek noraidīts finanšu trūkuma dēļ.

Kā panākt līguma slēgšanu, ja valdībai šādas gribas nav? Tieši šāda iemesla dēļ praksē šīs likumā noteiktās tiesības ir grūti realizēt, jo likums pats par sevi nav pienācīga finansējuma garants. JV

Sagaidot nākamo pašvaldību reformu

***Margarita Gorškova**, Garkalnes novada domes Juridiskās daļas vadītāja*

2009. gadā notika vietējo pašvaldību administratīvi teritoriālā reforma, būtiski samazinot pašvaldību skaitu. Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (VARAM) ir izstrādājusi grozījumus Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likumā, paredzot izveidot pašvaldību sadarbības teritorijas. Savukārt ministrs paziņo, ka piedāvātās sadarbības teritorijas ir tikai starpposms uz kārtējo reformu pašvaldību skaita samazināšanai, jo iepriekšējā reforma nav attaisnojusi cerības.

Teritorijas aspekts var būt tikai viens no jautājumiem, kas būtu jāizskata saistībā ar reformu, kuras īstenošana nevar būt veiksmīga bez funkciju pārskatīšanas. Nevar veidot plašu novada teritoriju, ja, piemēram, Sociālā dienesta darbinieki nevarēs apmeklēt aprūpējamos klientus.

Pēc autores domām, būtu jāsāk ar pamatu pamatiem, tas ir, pašvaldību autonomo funkciju izvērtējuma. Ir jāsaprot, vai likuma "Par pašvaldībām"15. pantā uzskaitītās funkcijas ir pašvaldības autonomās funkcijas vai starp tām ir arī valsts uzdotās funkcijas. 2013. gada informatīvajā ziņojumā "Administratīvi teritoriālās reformas izvērtējums" VARAM vērtē likumā "Par pašvaldībām" noteikto autonomo funkciju izpildi, bet nevērtē aspektu, vai visas šīs funkcijas pēc būtības ir pašvaldības funkcijas.

Veicot grozījumus dažādos normatīvajos aktos, "autonomo" funkciju ietvaros pašvaldībām tiek uzdoti arvien jauni uzdevumi. >

Savukārt valsts budžeta līdzekļi šo jauno uzdevumu pildīšanai netiek novirzīti, aizbildinoties ar to, ka funkcija ir autonomā un pašvaldībai jāspēj to izpildīt par saviem budžeta līdzekļiem. Likumā "Par pašvaldībām" pamata redakcijā bija noteiktas tikai 15 autonomās funkcijas, savukārt 2000. gadā to skaits ir pieaudzis līdz 23. Spilgts piemērs funkcijai, kas ir noteikta kā autonomā, bet pēc būtības ir valsts deleģēta, ir būvniecības tiesiskuma kontroles funkcija, jo šīs funkcijas izpilde (izņemot laika posmu no Valsts būvinspekcijas likvidācijas līdz Būvniecības valsts kontroles biroja izveidei) tiek dalīta starp valsti un pašvaldībām.

Pēc autores domām, tikai veicot pašvaldību funkciju izvērtējumu un sadalot šobrīd esošo autonomo funkciju "grozu" pašvaldību autonomajās un valsts deleģētajās funkcijās, ir iespējams aprēķināt, kādi finanšu līdzekļi ir nepieciešami autonomo funkciju pildīšanai, kā arī kādā funkcionāli saistītā teritorijā ir iespējams efektīvi izpildīt funkcijas, jo uz doto brīdi var secināt, ka princips "lielāks ir labāks" dzīvē nav īstenojies. JV

Daži problēmjautājumi pašvaldību tiesībās

***Vineta Reitere**, Latvijas Pašvaldību savienības priekšsēža padomniece juridiskajos jautājumos*

Pašvaldību autonomijas standarts ir Eiropas vietējo pašvaldību harta (turpmāk – Harta). Salīdzinot ar daudzām citām Eiropas Padomes dalībvalstīm, pašvaldību sistēma Latvijā vērtējama kā viena no atbilstošākajām Hartai. Īpaši vēlētos izcelt pašvaldību un valdības sarunu sistēmu, ko ES eksperti novērtējuši kā vienu no labākajām Eiropā. Šī pieredze tika izmantota Lietuvā, Bulgārijā, Moldovā u.c. valstīs.

Svarīgs solis atbilstības Hartai pilnveidošanā būs šā gada valdības un Latvijas Pašvaldību savienības sarunās panāktais valdības atbalsts par Latvijas pievienošanos Hartas 9. panta astotajai daļai, kas nosaka: "Lai varētu izdarīt aizņēmumus kapitālieguldījumu finansēšanai, vietējām varām likumā noteiktās robežās jābūt pieejamam nacionālajam kapitāla tirgum."

Tomēr Hartā minētie 30 pašvaldību autonomijas principi tiek īstenoti tikai daļēji. Kaut arī valdība sākotnēji ņēma vērā Eiropas Padomes 1998. gada rekomendācijas un izlaboja likumā "Par pašvaldībām" ietverto pašvaldības definīciju, tomēr, pieņemot Valsts pārvaldes iekārtas likumu, šīs rekomendācijas netika ievērotas. Tas nav tikai terminoloģijas jautājums. Daudz domstarpību varētu novērst, ja publisko pārvaldi traktētu kā ES pārvaldes, valsts pārvaldes un pašvaldību pārvaldes summu.

Ir arī daudz citu problēmu, kas būtu jāatrisina citās pašvaldībām būtiskās jomās. Dažas no tām.

1. Pašvaldības principa tiesiskais ietvars Satversmē. Vairākkārt aktualizēts ar konkrētām redakcijām atsevišķai nodaļai vai vismaz pantam. Hartā noteikts: "Vietējās pašvaldības principam ir jābūt atzītam valsts likumdošanā un, kur iespējams, konstitūcijā." Pašvaldības princips ir ietverts lielākajā daļā valstu konstitūciju, tai skaitā Igaunijas un Lietuvas. Nav juridisku šķēršļu pašvaldības principa noregulēšanai arī Satversmē. Vēlos uzsvērt, ka pašreiz esošais pašvaldības principa noregulējums Satversmē ir nepietiekams.

2. "Vietējo varu finanšu resursiem ir jābūt proporcionāliem pienākumiem, kas šīm varām ir noteikti konstitūcijā un ar likumu" (Hartas 9. pants). Tomēr pašvaldībām tiek uzdots pildīt funkcijas, kam nav paredzēts pietiekams finansējums vai nav paredzēts finansējums vispār.

"Vietējām varām ir tiesības griezties tiesā, lai nodrošinātu savu pilnvaru brīvu izpildi un valsts konstitūcijā un likumdošanas aktos ietverto vietējo pašvaldību principu ievērošanu" (Hartas 11. pants).

Šīs divas Hartas normas apzināti pieminu kopā. Ir vairāki pagaidām noraidoši tiesu lēmumi par iepriekšminēto. Ir uzsāktas sarunas (2016. gadā) ar Tieslietu ministriju par iespējamo risinājumu izvērtējumu Latvijas tiesību sistēmā, lai iedzīvinātu šos Hartas principus. Šīs jomas juridiskās reglamentācijas ziņā Lietuva mums ir soli priekšā.

3. Pašvaldībām būtu atjaunojamas tiesības pašām lemt par pašvaldībā nodarbināto atlīdzības jautājumiem, vadoties pēc konkrētās administratīvās teritorijas specifikas, vajadzībām un iespējām (kā tas bija līdz 2009. gada krīzei). Vienlaikus iespējams elastīgs modelis, atstājot iespējas pašvaldībām, kuras to vēlas, izmantot valsts noteiktos vienotos principus atlīdzības noteikšanā. Pašvaldībām arī nav dota iespēja noteikt "atslēgas darbiniekiem" vai augsti kvalificētam darbaspēkam ar privāto sektoru konkurētspējīgu algu atbilstoši pašvaldības budžeta iespējām (Hartas 6. pants). Piemēram, saskaņā ar Eiropas Parlamenta un Padomes Regulu (ES) 2016/679 par fizisko personu aizsardzību attiecībā uz personas datu apstrādi un šādu datu brīvu apriti no 2018. gada maija ir jānodrošina personas datu aizsardzības speciālista amats. Sertificēta darbaspēka izmaksas personas datu aizsardzības jomā Latvijas darba tirgū ir augstākas nekā Valsts un pašvaldību institūciju amatpersonu un darbinieku atlīdzības likumā pašreiz iespējamais maksimālais mēnešalgas apmērs personu datu aizsardzības speciālistam.

4. Pašvaldībām ir ierobežotas tiesības nodarboties ar uzņēmējdarbību, kas līdz ar to arī ierobežo iespējas sasniegt vietējai sabiedrībai svarīgus mērķus.

5. Pašvaldību īpašumtiesības. Kaut arī likums "Par pašvaldībām" satur fundamentālu normu, ka "pašvaldības ekonomiskais pamats ir pašvaldības īpašums", šī norma netiek īstenota pilnībā, ierobežojot pašvaldības īpašuma izmantošanu uzņēmējdarbībai un budžeta atslogošanai gūstot peļņu.

6. Pašvaldību iesaiste likumdošanas procesā. Arī likuma normu līmenī būtu nostiprināms 2012. gadā Valsts prezidenta izveidotās ekspertu grupas pārvaldības pilnveidei priekšlikums, paredzot (ar noteiktiem nosacījumiem) tiesības starp lasījumiem priekšlikumus likumprojektiem iesniegt arī pašvaldībām. Pašlaik, ja vien priekšlikums netiek iesniegts ar kāda no likumā noteikto subjektu starpniecību un netiek atbalstīts Saeimas attiecīgās atbildīgās komisijas līmenī, tā tālāka virzība balsošanai Saeimas sēdē nenotiek. JV

Administratīvās tiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs

Anita Kovaļevska
Ilze Kraminā
Agris Dreimanis
Jautrīte Briede

Anita Kovaļevska

Jautrīte Briede

Agris Dreimanis

Ilze Kraminā

Administratīvo tiesību trīs attīstības posmi

Anita Kovaļevska, Administratīvās apgabaltiesas tiesnese,
Augstākās tiesas tiesneša pienākumu izpildītāja, LU Juridiskās fakultātes lektore

Administratīvās tiesības ir salīdzinoši jauna tiesību nozare, kas mūsdienīgas tiesiskas valsts principiem atbilstošā formā sāka attīstīties tikai 19. gadsimtā. Pašlaik Administratīvās tiesības aptver plašu regulējamo jautājumu loku, Latvijā tās var iedalīt četrās lielās daļās jeb apakšnozarēs: 1) administratīvā procesa tiesības; 2) pārvaldes organizācijas tiesības; 3) materiālās administratīvās tiesības; 4) administratīvo pārkāpumu jeb administratīvo sodu tiesības.

Administratīvo tiesību attīstība Latvijā pēc neatkarības atjaunošanas

Pēc neatkarības atjaunošanas administratīvās tiesības Latvijā ir izgājušas cauri vairākiem attīstības posmiem. Pirmais posms sākās uzreiz pēc neatkarības atjaunošanas un ilga gandrīz līdz 21. gadsimta pirmās desmitgades vidum. Šajā attīstības posmā administratīvās tiesības un administratīvo tiesību zinātne Latvijā faktiski tika izveidotas no jauna, lai arī Latvijā administratīvās tiesības sāka attīstīties jau pirms Otrā pasaules kara. Tam pamatā bija vairāki iemesli. Pirmkārt, padomju tiesību zinātnes izpratne par administratīvajām tiesībām būtiski atšķīrās no mūsdienīgas tiesiskas un demokrātiskas Eiropas valsts izpratnes par administratīvajām tiesībām, līdz ar to pēc neatkarības atjaunošanas nebija atbalstāma ne padomju perioda tiesību normu, ne arī tiesību zinātnes atziņu ilgstoša izmantošana. Otrkārt, nebija iespējams arī atjaunot starpkaru perioda tiesību normu darbību, jo pēc Otrā pasaules kara Eiropā bija notikusi nozīmīga attīstība administratīvajās tiesībās, kā arī būtiski mainījušies sociālekonomiskie apstākļi Latvijā. Piemēram, pēc Otrā pasaules kara Eiropā administratīvā procesa tiesības bija kļuvušas par vienu no administratīvo tiesību pamatjautājumiem. Taču nebija iespējams atjaunot starpkaru perioda regulējumu par administratīvo procesu iestādē un pārņemt tiesību zinātnes atziņas šajā jomā, jo pirms Otrā pasaules kara Latvijā nebija pieņemts kodificēts regulējums par administratīvo procesu iestādē, līdz ar to arī nepastāvēja attīstīta tiesību zinātne attiecībā uz šiem jautājumiem. Tāpat bija mainījusies arī valsts institucionālā struktūra, tāpēc arī šādā aspektā nebija iespējams pilnībā atjaunot pirms Otrā pasaules kara pastāvējušo sistēmu. Līdz ar to šajā periodā galvenais uzdevums administratīvo tiesību jomā bija jaunu tiesību aktu izstrāde. Administratīvā procesa likums, Valsts pārvaldes iekārtas likums un Valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas likums tika pieņemts attiecīgi 2001., 2002. un 2005. gadā, bet stājās spēkā attiecīgi 2004., 2003. un 2005. gadā.

Otrais posms sākās 21. gadsimta pašā sākumā un turpinājās kādus desmit gadus. Šajā posmā Latvijā tika attīstīta un nostiprināta administratīvo tiesību pamatjēdzienu un pamatprincipu izpratne. Pēc iepriekšminēto likumu stāšanās spēkā bija jāattīsta un jānostiprina izpratne par to, kas ir administratīvs akts, faktiskā rīcība un publisko tiesību līgums, kādi pamatprincipi darbojas administratīvajā procesā iestādē, kādi ir pieteikuma priekšmeti administratīvajā procesā tiesā, kāda ir administratīvo tiesu kompetence un ko nozīmē objektīvās izmeklēšanas princips, kas ir sākotnējā publisko tiesību juridiskā persona, atvasināta publiska persona, tiešās pārvaldes iestāde un pastarpinātās pārvaldes iestāde, ko nozīmē padotība un valsts pārvaldes uzdevumu deleģēšana, kādi ir valsts pārvaldes iestāžu nodarīto zaudējumu atlīdzināšanas priekšnoteikumi u.tml.

Savukārt šobrīd mēs esam trešajā attīstības posmā, kurā notiek pastiprināta pievēršanās dažādām administratīvo tiesību niansēm un problēmjautājumiem – dažādiem izņēmumiem no vispārējiem principiem, sarežģītiem valsts pārvaldes darbības formu nošķiršanas jautājumiem, administratīvā procesa principu piemērošanas vai pieteikuma priekšmetu noteikšanas īpatnībām specifiskās jomās, piemēram, publisko iepirkumu gadījumā, sarežģītiem materiālo tiesību jautājumiem u.tml. Tas nozīmē arī to, ka administratīvās tiesības kļūst aizvien apjomīgākas un sarežģītākas.

Situācija administratīvo tiesību apakšnozarēs

Vispirms tiks sniegts plašāks vērtējums stāvoklim valsts pārvaldes organizācijas tiesībās, jo šai administratīvo tiesību apakšnozarei šajā žurnāla numurā nav veltīta atsevišķa sadaļa. Savukārt vērtējums stāvoklim pārējās administratīvo tiesību apakšnozarēs tiks sniegts īsā un koncentrētā veidā.

Valsts pārvaldes organizācijas tiesībās situācija ir visai laba tiesiskā regulējuma ziņā, jo Valsts pārvaldes iekārtas likumā ir ietverts skaidrs un pārskatāms

Autore vēlas pateikties kolēģim Edvīnam Danovskim par vērtīgām sarunām, kas palīdzēja noformulēt šajā rakstā paustās idejas. Tomēr atbildība par rakstā sniegto vērtējumu pilnībā gulstas uz autori.

regulējums par valsts pārvaldes institucionālo sistēmu un darbības pamatprincipiem. Tomēr šajā apakšnozarē ir vēl samērā daudz izaicinājumu.

Piemēram, vēl ne visās pašvaldībās ir pietiekama izpratne par valsts pārvaldes institucionālo struktūru. Tas redzams no tā, ka ir pašvaldības, kuru institucionālā sistēma nav saprotama, jo nav skaidri noteikts, vai konkrētā institūcija ir atsevišķa iestāde (pastarpinātās pārvaldes iestāde) vai kādas citas iestādes (parasti centrālās administrācijas) struktūrvienība. Tāpat nereti neveiksmīgi tiek veidots pastarpinātās pārvaldes iestādes – centrālās administrācijas – nosaukums, jo šai vienai pašvaldības iestādei tiek piešķirts nosaukums, kas pilnībā sakrīt ar visas pašvaldības (atvasinātas publiskas personas) nosaukumu. Šāda pieeja rada sajukumu, jo nereti nav skaidrs, vai konkrētā gadījumā tiek runāts par visu pašvaldību kā atvasinātu publisku personu ar visiem tās orgāniem un iestādēm vai tikai vienu pašvaldības iestādi.

Vēl viens jautājums, ko nākotnē vajadzētu atrisināt, ir tas, vai ir pieļaujams, ka pastāv tāda atvasināta publiska persona, kam nav sava budžeta. Šāda situācija ir izveidojusies ar Nacionālo elektronisko plašsaziņas līdzekļu padomi, kurai nav sava budžeta un kura tiek finansēta no valsts budžeta. 2006. gadā Satversmes tiesa šādu situāciju akceptēja attiecībā uz padomes priekšteci – Nacionālo radio un televīzijas padomi. Taču Satversmes tiesa arī norādīja, ka šāda situācija skaidrojama ar Latvijas Republikas atrašanos zināmā pārejas periodā, kad ir nepieciešama valsts pārvaldes sistēmas sakārtošana atbilstoši Satversmes un demokrātiskas tiesiskas valsts prasībām.[1] Atvasināta publiska persona ir pilntiesīgs tiesību subjekts ar tiesībspēju un rīcībspēju, tātad arī ar spēju būt par atbildētāju tiesā, tostarp atbildēt par tās nodarīto kaitējumu. Ja atvasinātai publiskai personai sava budžeta nav, tā nevar pilnvērtīgi atbildēt par tās nodarīto kaitējumu. Līdz ar to rodas jautājums, kāpēc konkrētai institūcijai ir nepieciešams atvasinātas publiskas personas statuss, ja tā faktiski nevar atbildēt par tās nodarīto kaitējumu. Ir jāsaprot, ka patstāvību institūcijas darbībā var nodrošināt, arī nepiešķirot tai atsavinātas publiskas personas statusu. Tā tas ir, piemēram, ar tiesībsargu un Tiesībsarga biroju, kas ir patstāvīga iestāde, bet kam nav atvasinātas publiskas personas statusa.

Pašlaik samērā slikta situācija ir valsts dienesta jomā, jo šajā sfērā jau ilgstoši pastāv visai sadrumstalots regulējums. Civildienesta jēdziens Latvijā tiek saprasts ļoti šauri, neattiecinot to, piemēram, ne uz dienestu iekšlietu sistēmas iestādēs, ne arī pašvaldībām vai citām atvasinātām publiskām personām. Tā rezultātā pastāv ļoti dažādi ar valsts varu rīkojošos personu nodarbinātības modeļi, ieskaitot arī darba tiesisko attiecību modeli. Tas liecina, ka mums šobrīd nav skaidras un, galvenais, stabilas vīzijas par valsts dienestu Latvijā un tā nozīmi valsts darbības nodrošināšanā. Taču ir jāņem vērā, ka nav iespējams nodrošināt kvalitatīvu valsts pārvaldes darbu, ja valsts pārvaldei nav kvalificēta un motivēta personāla. Skaidra vīzija par valsts dienesta lomu un stabilitāte nodarbinātības tiesisko attiecību regulējumā palīdzētu stiprināt valsts pārvaldes personālu.

Valsts pārvaldes funkciju izpildē tiek izmantota arī manta. Pēdējos desmit gados Latvijā ir sākušas attīstīties publisko lietu tiesības. Taču šī apakšnozare Latvijā ir tikai pašā attīstības sākumposmā un nav vēl pilnīgas skaidrības par tās lomu un piemērošanas robežām. No vienas puses, publisko lietu tiesības faktiski ir mēģinājums nodrošināt vienotu pamatprincipu piemērošanu attiecībā uz publiskām lietām un tādējādi arī to, lai publiskās lietas kalpotu visas sabiedrības labumam. No otras puses, ir jāatzīst, ka attiecībā uz publiskajām lietām liela nozīmē ir katras nozares specifiskajam regulējumam. Arī Latvijā likumos ir regulēta gan ceļu, gan publisko ūdeņu, gan ostu, gan skolu, gan arī citu publisko lietu lietošanas kārtība. Taču šis regulējums ne vienmēr ir balstīts uz tiem pamatprincipiem, kuriem atbilstoši tiesību zinātnes atziņām vajadzētu darboties publisko lietu tiesībās. Līdz ar to rodas jautājums par publisko lietu tiesību faktisko nozīmi Latvijā.

Ja vērtē situāciju pārējās administratīvo tiesību apakšnozarēs, situācija administratīvā procesa tiesībās ir ļoti laba. Mums ir kodificēts, pietiekami izvērsts un Eiropas vadošajām tendencēm atbilstošs regulējums par administratīvo procesu. Par to var pārliecināties, kaut vai salīdzinot Administratīvā procesa likumu ar Eiropas Padomes Ministru komitejas rekomendāciju Nr. CM/Rec(2007)7 par labu pārvaldību[2] vai piedāvājumu Eiropas Savienības regulai par administratīvo procesu Eiropas Savienības institūcijās.[3] Mūsu likums tiek izmantots arī kā paraugs, izstrādājot regulējumu par administratīvo procesu iestādēs un tiesās Centrālāzijas valstīs. Autores ieskatā, galvenais nākotnes izaicinājums Latvijā varētu būt saprātīga līdzsvara nodrošināšana starp administratīvā procesa efektivizēšanu, kas pēdējos gados ir bijusi viena no vadošajām tendencēm administratīvā procesa regulējuma attīstībā, un administratīvā procesa kā privātpersonai vienkārši pieejama un viegli izmantojama instrumenta savu tiesību aizsardzībai saglabāšanu.

Materiālās administratīvās tiesības ir ļoti plaša administratīvo tiesību apakšnozare, līdz ar to nav iespējams sniegt vienotu vērtējumu par visām materiālajām administratīvajām tiesībām. Vienīgais, ko autore vēlētos atzīmēt, ir tas, ka materiālajās administratīvajās tiesībās aizvien pastiprinās Eiropas Savienības tiesību ietekme. Ir atsevišķas jomas, kuras

1 Sk. Satversmes tiesas 2006. gada 16. oktobra sprieduma lietā Nr. 2006-05-01 13.1. apakšpunktu.

2 Recommendation CM/Rec(2007)7 of the Committee of Ministers to member states on good administration. Pieejams: https://rm.coe.int/16807096b9.

3 European Parliament resolution of 9 June 2016 for an open, efficient and independent European Union administration (2016/2610(RSP)). Pieejams: http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&language=EN&reference=P8-TA-2016-0279#BKMD-9.

tiek regulētas galvenokārt ar Eiropas Savienības tiesību aktiem (regulām), nevis Latvijas likumiem (piemēram, muitas tiesības). Daudzās citās jomās Latvijas tiesiskais regulējums ir pieņemts, ieviešot Eiropas Savienības direktīvas. Līdz ar to juristiem, kas nodarbojas ar materiālajām administratīvajām tiesībām, ir nepieciešamas arī labas zināšanas Eiropas Savienības tiesībās.

Situāciju administratīvo pārkāpumu tiesībās autore vēlētos raksturot ar vārdu "šūpošanās". Ja pēc neatkarības atjaunošanas administratīvo pārkāpumu tiesības padomju tiesību ietekmē nereti tika uzskatītas par galveno administratīvo tiesību sastāvdaļu, tad, laikam ejot, sāka parādīties šaubas par to, vai tās vispār ir piederīgas administratīvajām tiesībām, ņemot vērā sodu tiesību principu lielo nozīmi administratīvo pārkāpumu tiesībās. Tomēr pēdējā laikā atkal pamatoti nostiprinās atziņa, ka administratīvo pārkāpumu tiesības ir administratīvo tiesību palīgnozare, jo administratīvo pārkāpumu tiesības galvenokārt ir vērstas uz to, lai nodrošinātu materiālo administratīvo tiesību ievērošanu un valsts pārvaldes efektīvu darbību. Tāpat ir jāņem vērā, ka sodus piemēro valsts pārvaldes iestādes un amatpersonas, kuru darbību ietekmē arī valsts pārvaldes organizācijas tiesības. Līdz ar to administratīvo pārkāpumu tiesības ir administratīvo tiesību palīgnozare, lai arī tajās liela nozīme ir piešķirama sodu tiesību principiem.

Rezumējot minēto, var teikt, ka kopumā situācija administratīvajās tiesības ir vērtējama pozitīvi. Lielākoties ļoti laba situācija ir tiesiskā regulējuma jomā, aizvien padziļinās izpratne par administratīvo tiesību pamatjēdzieniem, kā arī notiek attīstība visās apakšnozarēs. Neapšaubāmi, administratīvajās tiesībās ir savas problēmas un izaicinājumi, taču attīstības tendences administratīvajās tiesībās liek cerīgi raudzīties arī uz šo problēmu atrisināšanu un izaicinājumu pārvarēšanu. JV

Administratīvās tiesības turpina dinamiski attīsties

Ilze Kramiņa, zvērināta advokāte, ZAB "Eversheds Sutherland Bitāns" partnere

Ir patiess gandarījums praksē redzēt, ka administratīvās tiesības turpina savu dinamisko attīstību. Šķiet, ka liels nopelns tajā ir administratīvajām tiesām, kuru nolēmumi kļūst arvien drosmīgāki un izsvērtāki. Piedaloties tiesvedības procesā administratīvajās lietās, gandrīz nekad nerodas šaubas, ka tieši administratīvās tiesas ir tās, kas raugās uz lietu pēc būtības, ne tikai pēc likuma burta.

Grūti spriest, vai tā ir citas paaudzes dominēšana administratīvo tiesnešu vidū salīdzinājumā ar vispārējās jurisdikcijas tiesām vai vienkārši teicama administratīvo tiesnešu kvalifikācija, bet visādā ziņā administratīvās tiesas praktiķu vidū ir saglabājušas savu labo vārdu kā neatkarīgas un taisnīgas tiesas, kurās ir iespējama patiesa cīņa par principiāliem tiesību jautājumiem. Protams, neiztikt arī bez kļūmēm pirmajās instancēs, tomēr tas nekādā ziņā nemazina uzticību administratīvajām tiesām kopumā.

Īpaši atzīmējamas atsevišķas administratīvo lietu kategorijas. Nodokļu lietas iestādē un tiesā joprojām virzās smagnēji. Nereti nodokļu auditu ietvaros netiek noskaidrota visa nepieciešamā informācija, un tad apjomīgas informācijas iesniegšana turpinās tiesā, lai gan patiesībā attiecīgie apstākļi bija noskaidrojami pašas iestādes līmenī. Jādomā arī par tiesnešu kvalifikācijas paaugstināšanu nodokļu lietās. Nopietnos nodokļu strīdos pieteicējs uz tiesu dodas ne tikai kopā ar advokātu, bet arī nodokļu konsultantu, kas parasti iesaistās karstās diskusijās ar Valsts ieņēmumu dienesta pārstāvjiem. Tiesnesim būtu jāsniedz savs viedais verdikts, tomēr ne vienmēr ir pārliecība, ka tiesnesim atliek laika un iespējas pietiekami iedziļināties nodokļu specifikā. Tas pats attiecināms uz konkurences tiesībām un vēl dažām tiesību nozarēm, kas prasa ne tikai juridiskās zināšanas, bet arī izpratni un pieredzi ekonomiskajos, finanšu un nodokļu jautājumos.

Ar interesi sekoju līdzi jaunākajai tiesu praksei būvniecības un vides aizsardzības jomā. Ņemot vērā aktuālo tiesu praksi, ik pa laikam salīdzinoši klusi izskanējušās bažas, ka būvniecības procesā pretēji likumdevēja mērķim trešo personu tiesību apjoms aizkavēt būvdarbu veikšanu ir ievērojami palielināts, nevis samazināts. Proti, būvniecības pasūtītājs var nonākt tiesā vismaz trīs reizes saistībā ar vienu un to pašu būvatļauju. Kaut arī pareizi pēc likuma, ietekme uz investīciju vidi šādai likuma interpretācijai neapšaubāmi ir negatīva. Tagad jāgaida Ekonomikas ministrijas iniciatīvas un likumdevēja galīgais vārds.

Arvien salīdzinoši gausi tiek sniegti pieteikumi saistībā ar prasījumiem atlīdzināt zaudējumus, kas nodarīti ar iestāžu prettiesiskiem administratīvajiem aktiem vai faktisko rīcību. Tomēr vienlaikus nav šaubu, ka privātpersonas ir skaidri apzinājušās šo iespēju. Prakse liecina, ka strīda gadījumā ar valsts pārvaldes iestādēm klienti ir informēti par zaudējumu atlīdzības iespēju un jau strīda sākumā veic iekšējos aprēķinus par sagaidāmajiem izdevumiem un aktīvi interesējas par to piedziņas iespēju no attiecīgās iestādes. Gribētos sagaidīt, ka arī valsts pārvalde būtu aktīvāka un tad, kad pienākums atlīdzināt nodarītos zaudējumus iestādei patiešām tiek noteikts, izvērtētu iespējas piedzīt šos izdevumus regresa kārtībā no valsts amatpersonas, kas kļūmi pieļāvusi. JV

Administratīvās tiesības ir sasniegušas līmeni, kad vairs nav vajadzīga strauja lēcienveida attīstība

Agris Dreimanis, Administratīvās rajona tiesas tiesnesis, tiesas priekšsēdētāja vietnieka pienākumu izpildītājs

Administratīvās tiesības pašlaik ir pilnvērtīga, attīstīta un stabila Latvijas tiesību sistēmas nozare ar skaidriem principiem, jēdzieniem un nepārprotamu piederību kontinentālās Eiropas tiesību lokam.

Pareizs un sevi attaisnojis lēmums ir bijis atsevišķu administratīvo tiesu izveide. Tas bija būtisks grūdiens administratīvo tiesību nozares attīstībā. Administratīvo tiesu darbības sākumposmā salīdzinoši lielu darba daļu aizņēma vispārēja rakstura judikatūras atziņu formulēšana, piemēram, par administratīvā akta pazīmēm, tiesību normu interpretācijas un tālākveidošanas metožu piemērošanu, samērīguma un citu tiesību principu vērtēšanu. Šobrīd akcenti ir mainījušies. Administratīvo tiesību pamatjautājumi jau ir atrisināti un vairs īpašu uzmanību neprasa; ierēdņi nu jau salīdzinoši reti pieļauj acīmredzamas tiesību kļūdas. Līdz ar to arī administratīvajās tiesās vērtējamie problēmjautājumi kļūst arvien detalizētāki un niansētāki. Tas liecina par tiesību nozares briedumu: fundamentālus jautājumus risina, kamēr sistēma vēl ir jauna, savukārt nobriedušā sistēmā "skalda matus" par detaļām, jo pamatnostādnes ir skaidras. Par to ir pamats priecāties.

Šāda administratīvo tiesību detalizācija rada izaicinājumus tiesību piemērotājiem. Pastāvīgi jāseko līdzi judikatūrai, jo tajā paustās atziņas arvien lielākā skaitā būtiski papildina likumu. Un vienlaikus jārēķinās, ka liela daļa lietu administratīvajās tiesās joprojām būs par jauniem tiesību jautājumiem, kuri vēl nav risināti: jo mazāk tiek pieļautas lielas kļūdas, jo vairāk uzmanības atliek pamanīt (un pārsūdzēt tiesā) nelielas kļūdas. Tāpat tiesību piemērotājiem ir jāspecializējas, jo katrā no materiālo administratīvo tiesību apakšnozarēm tiek uzkrāts arvien lielāks specifisku zināšanu apjoms, kas jāņem vērā attiecīgās apakšnozares normu piemērošanā. Taču arī šie izaicinājumi drīzāk priecē, jo liecina, ka ir sasniegts noteikts attīstības līmenis.

Kopumā administratīvās tiesības Latvijā ir sasniegušas līmeni, kad vairs nav iespējama – un nav vajadzīga – strauja lēcienveida attīstība un paradigmu pārskatīšana. Domājams, ir sagaidāma lēna, pakāpeniska un "garlaicīga" evolūcija. Tas nenozīmē, ka nav problēmu, ko risināt. Tomēr administratīvo tiesību problēmas Latvijā nav fundamentālas, bet vairāk ikdienas rakstura. Latvijas administratīvo tiesību nākotnes attīstības modeli un vajadzības var izteikt ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 10. panta desmitās daļas vārdiem "sistēmu pastāvīgi pārbauda un, ja nepieciešams, pilnveido". JV

Kad administratīvās tiesības šķita garlaicīgas

*Dr. iur. **Jautrīte Briede**, LU profesore, Augstākās tiesas tiesnese, pašlaik eksperte Eiropas Savienības projektā Ukrainā*

Vispirms mans komentārs – par administratīvajām tiesībām kā mācību priekšmetu. Kad savulaik Latvijas Universitātē apguvu padomju administratīvās tiesības, man tas šķita viens no garlaicīgākajiem priekšmetiem. Praksē noderīgas šķita tikai zināšanas par administratīvo pārkāpumu lietvedību.

Pēdējos divdesmit gados Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes studentu aptaujās administratīvo tiesību pasniedzēji ne vienu reizi vien ir izvirzīti un arī godāti kā gada un pat piecgades labākie mācībspēki.

To nevar panākt tikai ar pasniedzēju personībām, ja mācāmais priekšmets pats par sevi ir garlaicīgs. Tātad administratīvās tiesības ir mainījušās, tās ir kļuvušas interesantas un praksē noderīgas.

Vienlaikus piekrītu studentiem, kas aptaujās norāda, ka administratīvo tiesību mācību priekšmets ir sarežģīts. Modernā valsts pārvalde ir sarežģīta, jo regulējamie jautājumi ir komplicēti, turklāt tie ieguvuši starptautisku un starpvalstisku raksturu.

Komentāra otra daļa saistīta ar to, ka jau nedaudz vairāk nekā pusgadu pildu ilgtermiņa ekspertes pienākumus Eiropas Savienības projektā Ukrainā (projektā "Ukrainas Augstākās tiesas institucionālās kapacitātes stiprināšana cilvēktiesību jomā"). Ukrainas valsts pārvaldē arī ir notikušas un notiek pozitīvas pārmaiņas, tomēr mana pieredze saskarsmē ar valsts pārvaldi Ukrainā ļauj novērtēt, cik daudz tālāk mēs Latvijā tomēr esam tikuši administratīvo tiesību un administratīvi procesuālo attiecību jomā. JV

"Galvenais nākotnes izaicinājums Latvijā varētu būt saprātīga līdzsvara nodrošināšana starp administratīvā procesa efektivizēšanu un administratīvā procesa kā privātpersonai vienkārši pieejama un viegli izmantojama instrumenta savu tiesību aizsardzībai saglabāšanu."

– Anita Kovaļevska

Administratīvā procesa tiesības

Veronika Krūmiņa
Gatis Litvins
Sandis Bērtaitis
Evija Mugina
Natālija Bulgakova

Foto: Boriss Kolesņikovs; no autoru personīgā arhīva

Veronika Krūmiņa

Sandis Bērtaitis

Natālija Bulgakova

Gatis Litvins

Evija Mugina

Administratīvais process – pirmsākumi, attīstība un tendences

Veronika Krūmiņa,
Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja

Administratīvā procesa (turpmāk – AP) tiesības ir viena no administratīvo tiesību apakšnozarēm, kas regulē kārtību (procesu), kādā iestāde[1] izdod administratīvos aktus, veic faktisko rīcību, slēdz, pilda un izbeidz publisko tiesību līgumus, kā arī procesu, kādā notiek šo tiesību aktu un rīcības kontrole augstākā iestādē un tiesā. AP nodrošina, ka iestādes publiski tiesiskajās attiecībās ar privātpersonu rīkojas atbilstoši demokrātiskas un tiesiskas valsts pamatprincipiem. Tādējādi AP ir neatņemams tiesiskas valsts elements.

Administratīvais process pēc valsts nodibināšanas

Lai gan AP zinātne kā atsevišķa tiesību zinātnes disciplīna vēl nebija attīstījusies, Latvijā jau kopš paša valsts sākuma pastāvēja administratīvās tiesas. Administratīvā justīcija tika atzīta par modernas tiesiskās iekārtas neatņemamu sastāvdaļu. Tautas padome 1918. gada 6. decembrī pieņēma likumu "Pagaidu nolikums par Latvijas tiesām un tiesāšanās kārtību". Ar šo likumu tika nodibināts Senāta Administratīvais departaments kā augstākā instance administratīvajās lietās. Administratīvās lietas tajā laikā izskatīja arī miertiesneši un apgabaltiesas, kuras darbojās atbilstoši Krievijas pagaidu valdības 1917. gada 30. maijā izdotajam likumam par administratīvajām tiesām.[2]

Noteiktāku tiesisku pamatu administratīvās tiesas ieguva, kad Satversmes sapulce 1921. gada 4. martā pieņēma Likumu par administratīvām tiesām. Pamatā likums regulēja tiesāšanās kārtību, proti, AP administratīvajās tiesās.[3]

1940. gadā Tieslietu ministrija izstrādāja jaunu likumprojektu par AP. Likumprojektā bija iekļautas normas par lietas sagatavošanu, virzīšanu un izlemšanu valsts un pašvaldību iestādēs, kā arī par lietas gaitu administratīvajā tiesā.[4] Taču šo likumprojektu tā arī nepaspēja pieņemt.

Administratīvā procesa ilgais ceļš līdz likumam

Padomju okupācijas laikā nebija likumu, kas regulētu procesu, kādā iestādēm jāizdod privātpersonām saistoši individuāli tiesību akti, kā arī nebija regulējuma, kas pieļautu tiesas kontroli pār iestāžu darbību. Līdz ar to šajā laikā AP tiesības nepastāvēja.

Pēc valsts neatkarības atjaunošanas AP tiesības Latvijā attīstījās lēni. Tam bija vairāki iemesli. Tā kā okupācijas laikā AP nepastāvēja, tad nebija bāzes, uz kuras attīstīt tiesiskai valstij atbilstošu AP. Juristi un ierēdņi nebija mācījušies AP, tāpēc trūka izpratnes par tā būtību un nozīmi tiesiskā valstī. Politiķi lielāku uzmanības veltīja tādu likumu izstrādei, kuri tieši ietekmēja ekonomiskos procesus valstī.

Par šo izpratnes trūkumu liecina arī tas, ka deviņdesmito gadu sākumā mēģinājumi virzīt apspriešanai un pieņemšanai AP regulējumu bija nesekmīgi. 1992. gadā toreizējais tieslietu ministrs Egils Levits izstrādāja un iesniedza Ministru padomes priekšsēdētājam[5] likumprojektu "Latvijas Republikas likums par administratīvo procesu". Tajā bija divas nodaļas: AP iestādē un tiesā. Šis likumprojekts atkārtoti tika iesniegts Ministru padomes priekšsēdētājam 1993. gadā. Trešo reizi likumprojekts "Likums par administratīvo procesu" valdībā tika iesniegts 1994. gada 1. decembrī, tomēr neguva atbalstu.[6] Viss iepriekš minētais ne tikai negatīvi ietekmēja AP attīstību, bet arī bija viens no galvenajiem

1 Šis jēdziens lietots Administratīvā procesa likuma 1. panta pirmās daļas izpratnē.
2 Dišlers K. Latvijas administratīvā procesa ievadjautājumi. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1936, Nr. 1, 13.–65. lpp.
3 Turpat.
4 Likumprojekts par administratīvo procesu. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1940, Nr. 1, 715. lpp.
5 Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas deklarācijas pieņemšanas 1990. gada 4. maijā līdz 1993. gada 3. augustam izveidotā Latvijas Republikas valdība bija Ministru padome, kas darbojās Ivara Godmaņa vadībā.
6 Administratīvais process Latvijā: no idejas līdz likumam un tiesai. Jurista Vārds, 04.02.2014., Nr. 5 (807).

>

tiesiskuma deficīta iemesliem pirmajos gados pēc neatkarības atjaunošanas.[7]

Lai AP būtu vismaz kaut kāda līmeņa tiesiskais regulējums, minēto likumprojektu Valsts reformu ministrijas eksperti pārstrādāja par Ministru kabineta noteikumu projektu.[8] Ministru kabinets 1995. gada 13. jūnijā pieņēma noteikumus Nr. 154 "Administratīvo aktu procesa noteikumi".[9] Līdz ar to laikā no 1995. līdz 2004. gadam AP iestādē regulēja Ministru kabineta noteikumi. Tiesa administratīvās lietas izskatīja saskaņā ar civilprocesa noteikumiem, ievērojot atsevišķus izņēmumus un papildinājumus, kas bija paredzēti Latvijas Civilprocesa kodeksa 22.–25. nodaļā.[10]

Darbs pie Administratīvā procesa likumprojekta izstrādes tika uzsākts 1996. gadā. Vispirms tika izstrādāta koncepcija,[11] kura paredzēja ļoti plašu AP jēdziena saturu, iekļaujot tajā arī valsts pārvaldes iekšējās procedūras un administratīvo pārkāpumu lietvedību.[12] Taču Tieslietu ministrija šo koncepciju apspriešanai valdībā neiesniedza. Tika izstrādāta jauna koncepcija, kuras pamatā bija jau minētie Ministru kabineta noteikumi. Uz šīs koncepcijas pamata tika izstrādāts Administratīvā procesa likums (turpmāk – APL), kurš tika pieņemts 2001. gada 25. oktobrī, bet stājās spēkā 2004. gada 1. februārī.[13]

Procesuālo tiesību nozares attīstība parasti atspoguļojas attiecīgās nozares procesuālajā likumā. APL kopš tā pieņemšanas grozījumi ir izdarīti septiņas reizes. No tām piecas reizes grozījumos bija ietverts regulējums, kas konceptuāli ietekmēja administratīvā procesa attīstību. Atšķirībā no citiem procesuālajiem likumiem APL grozījumi ir tikuši izdarīti, ievērojot periodiskumu, proti, apmēram ik pēc 2–4 gadiem.

Administratīvais process iestādē

Pēc neatkarības atgūšanas lielākā daļa no tiesiska AP pamatprincipiem iestāžu ikdienas praksē netika ievēroti. Daļa no šiem pamatprincipiem tiesību piemērotājiem iestādēs nebija pazīstami. Līdz ar to AP pēc neatkarības atjaunošanas nenodrošināja efektīvu cilvēktiesību aizsardzību privātpersonas un valsts attiecībās.[14]

Pirmais solis ceļā uz tiesiskai valstij atbilstoša AP ieviešanu iestādēs bija Ministru kabineta 1995. gada 13. jūnija noteikumu Nr. 154 "Administratīvo aktu procesa noteikumi" pieņemšana. Šie noteikumi bija pirmais normatīvais akts, kas regulēja AP atbilstoši demokrātiskas un tiesiskas valsts standartiem.[15]

Taču, lai pilnvērtīgi tiktu ieviests AP iestādēs, šie noteikumi, kuri jau sākotnēji bija paredzēti tikai kā starpstadija līdz attiecīga likuma pieņemšanai, bija nepietiekami, jo tie netika atbilstoši piemēroti. Lai gan noteikumi bija spēkā gandrīz deviņus gadus, iestāžu praksē tie tika ieviesti lēni. Tam bija vairāki iemesli. Pirmkārt, normatīvo aktu hierarhijā tie bija zemākā rangā nekā likumi, līdz ar to iestādes darbojās, piemērojot speciālos likumus, lai gan tie daļēji neatbilda AP principiem.[16] Otrkārt, ierēdņiem nebija prasmes no abstraktiem principiem pēc noteiktas metodoloģijas atvasināt konkrētu rezultātu.[17] Ierēdņi nespēja attiecināt noteikumos ietverto vispārējo regulējumu uz konkrētās juridiskās problēmas risinājumu.

Pēc APL pieņemšanas notika intensīva ierēdņu apmācība AP. Pēc administratīvo tiesu darba uzsākšanas ierēdņiem arvien vairāk nācās rēķināties ar iespēju, ka administratīvie akti (faktiskā rīcība, publisko tiesību līgums) var tikt pārsūdzēts tiesā un tiesa vērtēs tā tiesiskumu gan no satura, gan no procesa viedokļa. No šodienas skatpunkta raugoties, nav salīdzināmi tie administratīvie akti, kurus tiesai nācās vērtēt tās darbības sākuma posmā, ar tiem administratīvajiem aktiem, kas tiek izdoti pašlaik. Šobrīd izdotie administratīvie akti ir izsvērtāki un pamatotāki. Tajā pašā laikā ir jāapzinās, ka valsts un privātpersonu savstarpējo attiecību uzlabošanas process ir nebeidzams. Iestādēm ir jāstrādā pie tā, lai savu darbību padarītu iedzīvotājiem vēl saprotamāku un lai administratīvie akti būtu vispusīgi argumentēti. Turklāt jāatceras, ka administratīvie akti nav zinātnisks traktāts ar nebeidzamu tiesību normu uzskaitījumu un doktrīnas analīzi. Tajā ietvertajiem argumentiem ir jābūt saprotamiem un viegli uztveramiem. Vēl arvien der atgādināt ierēdņiem, ka viņu pamatuzdevums ir kalpot sabiedrībai. Diemžēl vēl nākas saskarties ar tādiem dažu amatpersonu apgalvojumiem, ka APL pieņemšana ir nevajadzīgi padarījusi viņu darbu darbietilpīgāku. Šie apgalvojumi atgādina to laiku, kad drošības jostu lietošanu noteica kā obligātu. Šodien automašīnā ļoti neērti jūtas tas, kuram nav iespējas piesprādzēties.

AP ir vērsts uz to, lai iestāžu darbība pret privātpersonām būtu tiesiska. Ir acīmredzami un pašsaprotami, ka iestādes, ieviešot savā darbībā AP principus, sekojot tiesu praksei un mācoties no savām un citu kļūdām, ir ievērojami uzlabojušas un

7 Balodis R., Kārkliņa A., Danovskis E. Latvijas konstitucionālo un administratīvo tiesību attīstība pēc neatkarības atjaunošanas. Latvijas Universitātes žurnāls Nr. 3: Juridiskā Zinātne, 2012, 57. lpp.
8 Administratīvais process Latvijā: no idejas līdz likumam un tiesai. Jurista Vārds, 04.02.2014., Nr. 5 (807).
9 Administratīvo aktu procesa noteikumi. Latvijas Vēstnesis, 04.07.1995., Nr. 186 (901).
10 Salenieks N. Par administratīvo procesu tiesā. Jurista Vārds, 19.03.1998., Nr. 10/11 (78/79).
11 Koncepcija par Administratīvā procesa likuma projekta struktūru. Latvijas Vēstnesis, 06.10.1996., Nr. 27 (41).
12 Balodis R., Kārkliņa A., Danovskis E. Latvijas konstitucionālo un administratīvo tiesību attīstība pēc neatkarības atjaunošanas. Latvijas Universitātes žurnāls Nr. 3: Juridiskā Zinātne, 2012, 57. lpp.
13 Sākotnēji bija paredzēts, ka likums stāsies spēkā 2003. gada 1. jūlijā, taču, tā kā vēl nebija izveidotas administratīvās tiesas, tā spēkā stāšanās tika pārcelta. Latvijas Vēstnesis, 27.06.2003., Nr. 96 (2861).
14 Par Administratīvā procesa likumu. Administratīvā procesa likuma izstrādes darba grupas ziņojums Ministru kabineta 1997. gada 15. jūlija sēdē. Latvijas Vēstnesis, 22.07.1997., Nr. 186 (901).
15 Turpat.
16 Turpat.
17 Levits E. Par administratīvā procesa vietu un funkcijām Latvijas tiesību sistēmā. Jurista Vārds, 19.03.1998., Nr. 10/11 (78/79).

turpina uzlabot savu darbu tiesiskuma izpratnē. Tādēļ objektīvi aizvien vairāk iestāžu izdotie administratīvie akti administratīvajās tiesās tiek atzīti par pamatotiem. Tāpēc nav pamata apgalvojumiem, ka tas, ka statistiski arvien biežāk administratīvās tiesas spriedumi ir par labu iestādēm, liecina, ka administratīvās tiesas neobjektīvi spriež par labu iestādēm un pārāk reti apmierina privātpersonu pieteikumus. Šādus apgalvojumus pamatā izsaka tie, kuri uzskata, ka tiesas uzdevums ir nevis pareizi atrisināt strīdu, bet vienkārši apmierināt privātpersonas prasījumu, kuri tiesājas tiesāšanās pēc vai arī cenšas izmantot likumu nepilnības, lai pretēji regulējuma mērķim panāktu sev vēlamu rezultātu.

APL daļa par AP iestādē ietver normas ar dažādu detalizācijas pakāpi un dažādu juridisko slodzi. Daudzas no normām, kuras regulē AP iestādē, ietver nenoteiktus tiesību jēdzienus un tādēļ dod iespēju tās saprātīgi konkretizēt atbilstoši daudzveidīgām dzīves situācijām. Vairākām likuma normām ir izteikti informatīvs raksturs.[18]

Kopš APL pieņemšanas likuma daļā, kas regulē AP iestādē, ir izdarīti vairāki grozījumi – gan tādi, kas detalizētāk reglamentē kādas procedūras iestādes stadijā, kuras nav mācēts atrisināt ar juridiskās metodes palīdzību, gan tādi, kas paredz jauna tiesību institūta ieviešanu. Kā nozīmīgākie minami grozījumi saistībā ar publisko tiesību līgumiem,[19] izlīguma veicināšanu, iestādes tiesībām pašai atcelt tās izdoto administratīvo aktu, iestādes tiesībām prasīt procesuālā dokumenta kopsavilkumu.[20]

Administratīvo tiesu iekārta

Sākotnēji APL nebija paredzēts veidot specializētas administratīvās tiesas.[21] Taču vēl pirms APL spēkā stāšanās diskusiju rezultātā gan eksperti, gan politiķi atzina, ka efektīvāk AP mērķi tiks sasniegti, ja tiks veidotas specializētās administratīvās tiesas – Administratīvā rajona tiesa un Administratīvā apgabaltiesa. Savukārt kasācijas instanci nolēma neveidot atsevišķi, bet izveidot Administratīvo lietu departamentu kā vienu no Augstākās tiesas struktūrvienībām.[22] Par šo risinājumu eksperti un politiķi izšķīrās racionālu apsvērumu dēļ, lai kasācijas funkcija netiktu sadalīta starp divām tiesām, tādējādi palielinot iespēju veidoties atšķirīgai judikatūrai. Tiesas darbu uzsāka 2004. gada 2. februārī.[23]

2004. gadā Administratīvajā rajona tiesā darbu uzsāka 10 tiesneši (paredzētas bija 20 amata vietas), Administratīvajā apgabaltiesā – pieci tiesneši (paredzētas bija 10 amata vietas), savukārt Administratīvo lietu departamentā darbu uzsāka pieci senatori, aizpildot visas paredzētās amata vietas. Pašlaik Administratīvajā rajona tiesā ir 43 tiesnešu amata vietas, tostarp 12 – reģionos, Administratīvajā apgabaltiesā – 22, bet Administratīvo lietu departamentā – 10 tiesnešu amata vietas.

Iecere, ka AP tiesās būs ātrs, neīstenojās, jo attiecībā pret tiesnešu skaitu tika saņemts ļoti daudz lietu,[24] kas izveidoja lielu neizskatīto lietu atlikumu. Mēģinot risināt tiesnešu noslodzes jautājumu un secinot, ka bez pārstāvniecības reģionos netiek pienācīgi sasniegti AP mērķi, tika paredzēts izveidot Administratīvās rajona tiesas tiesu namus.[25] Administratīvās rajona tiesas tiesu nami Jelgavā, Liepājā, Valmierā un Rēzeknē darbu uzsāka 2009. gada 5. janvārī.

Pieņemot APL, mērķtiecīgi tika izvēlēts, ka Latvijā administratīvās lietas tiks izskatītas trīs instancēs. Taču redzot, ka jaunizveidotās administratīvās tiesas netiek galā ar lielo lietu daudzumu, un meklējot, kā efektivizēt administratīvo tiesu darbu, likumdevējs izlēma, ka atsevišķās lietu kategorijās jāatsakās no trīspakāpju tiesu sistēmas.

Ir noteiktas lietu kategorijas, kuras tiek izskatītas tikai vienā instancē – rajona tiesā (piemēram, lietas par atbildes nesniegšanu uz iesniegumu[26]) vai apgabaltiesā (piemēram, lietas par Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja priekšnieka atbrīvošanu no amata[27]). Vairākos likumos ir noteikts, ka lietas izskatāmas tikai divās tiesu instancēs. Piemēram, lietas, kuru pārsūdzība noteikta likumā "Par sapulcēm, gājieniem un piketiem",[28] Informācijas atklātības likumā,[29] Publisko iepirkumu likumā,[30] var pārsūdzēt Administratīvajā rajona tiesā un Administratīvo lietu departamentā. Savukārt lietas, kuru pārsūdzība noteikta, piemēram, Konkurences likumā,[31] Finanšu instrumentu tirgus likumā,[32] var pārsūdzēt Administratīvajā apgabaltiesā un Administratīvo lietu departamentā.

18 Danovskis E. Izmaiņas normās par administratīvo procesu iestādē. Jurista Vārds, 04.04.2017., Nr. 14/15 (968/969).
19 Grozījumi Administratīvā procesa likumā. Latvijas Vēstnesis, 30.12.2008., Nr. 202 (3986).
20 Grozījumi Administratīvā procesa likumā. Latvijas Vēstnesis, 16.02.2017., Nr. 36 (5863).
21 Administratīvā procesa likuma 122. panta pirmā daļa, 290. panta pirmā daļa. Latvijas Vēstnesis, 14.11.2001., Nr. 164 (2551).
22 Grozījumi likumā "Par tiesu varu". Latvijas Vēstnesis, 17.12.2003., Nr. 178 (2943); Grozījumi Administratīvā procesa likumā. Latvijas Vēstnesis, 23.01.2004., Nr. 12 (2960).
23 1. februāris bija svētdiena.
24 Atbilstoši Tiesu administrācijas sniegtajai informācijai 2004. gadā rajona tiesā tika saņemtas 2717 lietas, bet apgabaltiesā – 1539 lietas, savukārt 2005. gadā rajona tiesā tika saņemtas – 3359 lietas, bet apgabaltiesā – 1753 lietas.
25 Grozījumi likumā "Par tiesu varu". Latvijas Vēstnesis, 18.04.2008., Nr. 61 (3845).
26 Iesniegumu likuma 10. panta otrā daļa. Latvijas Vēstnesis, 11.10.2007., Nr. 164 (3740).
27 Korupcijas novēršanas un apkarošanas biroja likuma 4. panta vienpadsmitā daļa. Latvijas Vēstnesis, 22.03.2016., Nr. 57 (5629).
28 Likuma "Par sapulcēm, gājieniem un piketiem" 17. panta piektā daļa. Latvijas Vēstnesis, 30.01.1997., Nr. 31/32 (746/747).
29 Informācijas atklātības likuma 15. panta otrā daļa. Latvijas Vēstnesis, 06.11.1998., Nr. 334/335 (1395/1396).
30 Publisko iepirkumu likuma 9. panta divdesmit trešā daļa, 72. panta otrā daļa. 73. panta piektā daļa. Latvijas Vēstnesis, Latvijas Vēstnesis, 29.12.2016., Nr. 254 (5826).
31 Konkurences likuma 8. panta otrā daļa. Latvijas Vēstnesis, 23.10.2001., Nr. 151 (2538).
32 Finanšu instrumentu tirgus likuma 4. panta otrā daļa. Latvijas Vēstnesis, 11.12.2003., Nr. 175 (2940).

Piecās lietu kategorijās ir paredzēts, ka Administratīvo lietu departaments izskata lietu kā pirmā un vienīgā tiesu instance (piemēram, lietas par ārzemnieka iekļaušanu to personu sarakstā, kurām ieceļošana Latvijas Republikā aizliegta). Šādi izņēmumi paredz Augstākajai tiesai kā kasācijas instancei neatbilstošu kompetenci. Kasācijas instances uzdevums ir raudzīties, lai zemākas instances tiesas vienveidīgi un pareizi piemērotu tiesību normas, nevis vērtēt faktiskos apstākļus un pārbaudīt pierādījumus.

Trīs instanču tiesu sistēma tika veidota tāpēc, lai, divās instancēs pārbaudot pierādījumus, maksimāli samazinātu kļūdu iespējamību, tādējādi garantējot no valsts puses taisnīgu strīda atrisināšanu. Atkāpei no trīspakāpju tiesu sistēmas būtu jābūt kā izņēmumam. Taču jau šobrīd pastāv vairāk nekā 20 šādu izņēmumu, kas administratīvo lietu pārsūdzības sistēmu padara arvien nepārskatāmāku. Tādējādi trīspakāpju tiesu sistēma, kurai vajadzētu būt kā vispārējam tiesiskuma līmeņa garantam, diemžēl pamazām kļūst par izņēmumu.

Kāda ir katras tiesu instances loma un ko nozīmē lietas izskatīšana kasācijas kārtībā, no likumprojektu virzītājiem un likumu pieņēmējiem prasa zināmu izpratni un zināšanas, kas reizēm pietrūkst.

Administratīvais process tiesā

APL daļa, kas regulē tiesvedību administratīvajā tiesā, tika izstrādāta, par paraugu ņemot civilprocesa regulējumu. Tomēr no civilprocesa aizgūtais regulējums neatbilda AP būtībai. Tāpēc AP tiesā kopš likuma pieņemšanas ir piedzīvojis daudz būtisku izmaiņu.

Ieskatam daži no jaunievedumiem. Rakstveida process ir kļuvis par administratīvo lietu izskatīšanas pamatprocesa veidu,[33] modificēta valsts nodevu un drošības naudas sistēma, nosakot, ka vēršanās augstākas instances tiesā ir "dārgāka", paredzētas augstākas instances tiesības pievienoties zemākas instances tiesas nolēmuma motivācijai, to neatkārtojot,[34] paplašinātas kasācijas instances tiesības atteikties ierosināt kasācijas tiesvedību,[35] paredzētas tiesības atteikt izskatīt acīmredzami nepamatotu vai nepieļaujamu, vai objektīvi nesaprotamu pieteikumu, paredzētas apelācijas instances tiesības atteikties ierosināt apelācijas tiesvedību.[36]

Sabiedrības uzticēšanos valstij veido daudzu elementu kopums. Viens no būtiskākajiem elementiem ir tiesu darbs. Taču efektīvs tiesas darbs nav atkarīgs tikai un vienīgi no tiesneša labās gribas. To ietekmē arī lielais lietu skaits kontekstā ar prasību pēc ātrākas lietu izskatīšanas. Lai gan tiesas cenšas līdzsvarot prasību pēc tiesas spriešanas kvalitātes ar spiedienu pēc kvantitātes, tomēr tas ne vienmēr izdodas.

Vēl arvien, pēc 13 gadiem, kopš stājies spēkā APL, AP no lietu izskatīšanas ātruma skatpunkta nevar atzīt par pietiekami efektīvu. Ja sākotnēji pirmajā un apelācijas instancē bija ilgi lietu izskatīšanas termiņi, tad pēdējos gados šī problēma ir skārusi kasācijas instanci. Līdz ar pastāvīgi pieaugošo lietu skaitu negatīvu ietekmi uz lietu izskatīšanas ilgumu tieši kasācijas instancē ir atstājuši arī grozījumi, kas noteica, ka par kasācijas sūdzību un blakus sūdzību virzību lemj Administratīvo lietu departaments, nevis zemāku instanču tiesas, kā tas bija iepriekš.

Lietu izskatīšanas ilgumu ievērojami ietekmē arī Latvijā novērojamā tiesāšanās kultūra. Nereti tiesāšanās ir vērsta nevis uz būtisku jautājumu risināšanu, bet gan ir nepamatota un sīkumaina vai arī ar mērķi "apiet" tiesību normas vai piemērot tās formāli. Procesa dalībnieki nav gatavi uz tiesisku dialogu. Minētais ietekmē lietu daudzumu tiesās un līdz ar to arī paildzina tiesvedību ilgumu lietās, kurās tiesas kontrole patiešām ir nepieciešama. JV

33 Grozījumi Administratīvā procesa likumā. Latvijas Vēstnesis, 21.11.2012., Nr. 183 (4786).

34 Grozījumi Administratīvā procesa likumā. Latvijas Vēstnesis, 15.11.2006., Nr. 183 (3551).

35 Turpat.

36 Grozījumi Administratīvā procesa likumā. Latvijas Vēstnesis, 21.11.2012., Nr. 183 (4786).

Administratīvā procesa efektivizēšana pilnveidotu privātpersonu tiesību aizsardzību

Dr. iur. ***Gatis Litvins***

Administratīvā procesa tiesiskā regulējuma un administratīvās tiesas darbības kvalitāte kopumā vērtējama atzinīgi. Administratīvā procesa likums ir regulāri pilnveidots, administratīvās tiesas nolēmumu kvalitāte uzlabojusies un ietekme uz valsts pārvaldes rīcības tiesiskumu pieaugusi. Tajā pašā laikā ir arī vairākas problēmas un veicami pilnveidojumi. Šoreiz minēšu piecus konkrētus priekšlikumus, kuru mērķis ir padarīt efektīvāku administratīvo procesu un pilnveidot privātpersonu tiesību aizsardzību.

[1] Katras administratīvās lietas sarežģītība ir atšķirīga, tāpēc arī tiesas procesam jābūt elastīgam >

un pielāgotam. Administratīvā procesa likumā būtu jāiekļauj regulējums par lietas izskatīšanas vienkāršoto procesu. Piemēram, šāda kārtība ir noteikta Igaunijas Administratīvā procesa tiesā likuma 133.–136., 169. pantā. Likumdevējs ir definējis, kuras lietas ir izskatāmas vienkāršotajā procesā un kā izpaužas šādu lietu izskatīšana – atvieglota pierādījumu pārbaude, tiesas tiesības noteikt no likuma atšķirīgus procesuālos termiņus, spriedumu sastādīšana bez aprakstošās daļas utt.

[2] Latvijā administratīvo tiesu nolēmumu nestabilitāte ir augsta, tāpēc jāuzlabo tiesu nolēmumu kvalitāte. 2016. gadā kasācijas kārtībā spriedums atcelts pilnībā vai daļā 18 % gadījumu un lēmums atcelts pilnībā vai daļā 25 %. Iepriekšējos gados situācija ir līdzīga. To var mainīt ar vairākiem kompleksiem risinājumiem, citastarp tādiem, kuri tiesnesim katras lietas analīzei dod vairāk laika nekā šobrīd un nodrošina kvalitatīvu atbalsta personālu. Jāturpina izlīdzināt tiesnešu noslodzi, t.sk. visos Administratīvās rajona tiesas namos. Tiesneša palīga institūts ir jāstiprina un jāreformē, t.sk. palielinot palīga kompetenci. Tāpat jāizvirza lielākas kvalitātes prasības procesa dalībniekiem un to pārstāvjiem.

[3] Latvijā par visu veidu pieteikumiem maksājama konstanta valsts nodeva, tomēr valsts nodevas institūts būtu padarāms mērķtiecīgāks. Dažās ārvalstīs arī administratīvajā procesā tiesā pamatoti noteikts procentu modelis, lai motivētu pieteicēju rūpīgi izsvērt un pamatot savu prasību par atlīdzību. Piemēram, Igaunijā Valsts nodevu likums un Administratīvā procesa tiesā likums paredz, ka valsts nodevā jāmaksā 3 % no atlīdzības prasības summas, tomēr ne mazāk par 15 eiro un ne vairāk par 750 eiro. Ja atlīdzības apmērs nav konkretizēts, tad valsts nodeva ir 250 eiro. Turklāt speciāla valsts nodeva noteikta pieteikumiem par nodokļu un nodevu administrāciju lēmumiem (3 % no nodokļu un nodevu summas, tomēr ne mazāk par 15 eiro un ne vairāk par 750 eiro) un pieteikumiem par publiskajiem iepirkumiem (640 vai 1280 eiro).

[4] Administratīvās tiesas tiesneša uzdevumam ir jābūt ne tikai izšķirt strīdus, izskaidrot izlīguma noslēgšanas iespējas un sniegt ierosinājumus izlīguma nosacījumiem. Latvijā tiesneša uzdevums tiesas procesā konceptuāli jāpaplašina. Tiesnesim jābūt aktīvākam lietas taisnīga iznākuma panākšanā. Salīdzinājumam: Igaunijas Administratīvā procesa tiesā likuma 137.–141. pants nosaka tiesnesim samierinātāja uzdevumu. Tiesa samierina procesa dalībniekus – izskaidro samierināšanas kārtību un mērķus, dalībnieku tiesības un pienākumus, uzklausa dalībnieku viedokļus un paskaidrojumus, noskaidro katra dalībnieka intereses un to aizsardzības iespējas izlīguma iespējās, iesaista lietas dalībniekus samierināšanas procesā, lai panāktu izlīgumu.

[5] Atšķirībā no Latvijas Lietuva un Igaunija ir parakstījušas un ratificējušas Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 16. protokolu. Protokols paredz pēdējo instanču tiesu tiesības uzdot jautājumu Eiropas Cilvēktiesību tiesai, kura sniedz rekomendāciju par konvencijas iztulkošanu un tajā noteikto tiesību un brīvību piemērošanu. Arī Latvijā šāds instruments būtu noderīgs un nozīmīgs, jo sniegtu efektīvu tiesību aizsardzību nacionālā līmenī. JV

Joprojām trūkst mūsdienīga administratīvā procesa izpratnes

***Sandis Bērtaitis**, zvērināts advokāts, ZAB "Fort" partneris*

Administratīvajā procesā iestādē pilnveides iespējas galvenokārt sakņojas šīs jomas jēgpilnā uzraudzībā un iestāžu cilvēkresursu zināšanu uzlabošanā administratīvā procesa jomā. Joprojām daudzas publiskās pārvaldes darbības problēmas izriet no mūsdienīga administratīvā procesa izpratnes trūkuma.

Līdztekus būtu apsverama tiesiskā regulējuma pilnveidošana attiecībā uz informācijas vākšanu un apriti iestādē. Aizvien biežāk ir novērojamas situācijas, ka iestādes apšaubāmos veidos vāc informāciju, lai vēlāk to izmantotu pret privātpersonām.

Problemātiska ir arī pārspīlēta iestādes rīcībā esošās informācijas aizsardzība, it īpaši atsaucoties uz komercnoslēpuma aizsardzību. Informācijas pieejamība ir kritiska privātpersonu tiesību efektīvai aizsardzībai un iestādes darbības uzraudzībai. Praksē tikpat kā nav bijušas situācijas, ka informācijas izpaušana reāli aizskartu vai apdraudētu kādas ar likumu aizsargātas intereses, tāpēc nākotnē būtu jāsamazina informācijas aizsardzības gadījumi.

Attiecībā uz administratīvā akta saturu jāapsver iespējas, kā samazināt informācijas bezjēdzīgas replicēšanas praksi, jo mūsdienās informācijas pavairošana tehniski ir vienkārša. Tāpat būtu jānosaka augstāki standarti attiecībā uz administratīvā akta saprotamību, jo bieži ar dažādu informāciju pārpludinātos administratīvajos aktos trūkst skaidras pamatojuma struktūras.

Administratīvajā procesā tiesā lielākais nākotnes izaicinājums ir īstenot administratīvo tiesu izveides >

pamatuzdevumu – nodrošināt privātpersonām efektīvu aizsardzību pret nepamatotām publiskās pārvaldes darbībām.

Šaurais likuma regulējums un piemērošanas prakse rada nopietnas grūtības piekļuvei tiesai. Tiesnešu vidū sāk dominēt izpratne, ka tiesiskuma procesa uzraudzība tiesā rada apgrūtinošu nastu sabiedrībai un tiesu sistēmai, tāpēc pieeju tiesai vajadzētu pēc iespējas ierobežot, šaubu gadījumos atsakot lietas izskatīšanu pēc būtības. Tomēr šāda pieeja ir vismaz apšaubāma, jo pārmērīgi akcentē privātpersonas egoistiskos motīvus tiesību aizsardzībā.

Tāpat TIS statistika uzrāda, ka vēršanās ar pieteikumu tiesā dod mazas izredzes panākt izmaiņas. Pēdējos trīs gados (2014, 2015, 2016) tikai 18 % gadījumu pieteikums rajona tiesā ir apmierināts. Administratīvo tiesu darbības pirmajos trīs gados (2004, 2005, 2006) šis rādītājs vidēji bija 42 %, bet pirmajā gadā pat 55 %. Nosacītam salīdzinājumam: civillietās pēdējos trīs gados vidēji 79 % gadījumu prasības rajona tiesā ir apmierinātas.

Šāds īpatsvars neatbilst publiskās pārvaldes darbības faktiskajai kvalitātei, kas ir būtiski zemākā līmenī. Tādējādi administratīvo tiesu uzraudzības efektivitāte ir diskutabla. Tiesu favorītisms pret iestādēm ir nopietna problēma, jo mazina administratīvo tiesu pastāvēšanas jēgu un nenodrošina privātpersonu tiesību efektīvu aizsardzību. JV

Efektīvas pārsūdzības iespējas publiskajā iepirkumā

***Evija Mugina**, Iepirkumu uzraudzības biroja vadītājas vietniece, Juridiskā departamenta direktore*

Publiskos iepirkumus regulējošie normatīvie akti paredz noteiktus gadījumus, kad iepirkuma procedūra tiek izbeigta vai pārtraukta, vienlaikus paredzot pasūtītājam tiesības izsludināto iepirkuma procedūru pārtraukt jebkurā brīdī arī citos gadījumos, ja tam ir objektīvs pamatojums. Pasūtītāja pieņemtais lēmums par iepirkuma procedūras pārtraukšanu var tikt apstrīdēts Iepirkumu uzraudzības birojā (turpmāk – IUB).

Ja iepirkuma procedūras pārtraukšanas pamatojums ir (ne tikai, bet arī) lielā mērā atkarīgs no pasūtītāja vēlākā laika periodā veiktajām darbībām un no favorītisma riska izvērtējuma, tad jāņem vērā arī tas, vai iestāde (IUB) var visefektīvāk īstenot iepirkuma procedūras pārtraukšanas lēmumu pārskatīšanu. Autores ieskatā, nepastāv tiesiski korekts risinājums, kā iestāde savā lēmumā varētu norādīt uz favorītisma riskiem vai arī kā iestāde varētu efektīvi pārbaudīt pasūtītāja faktiskās vajadzības, vismaz šāda pārbaude un faktu konstatācija prasītu nesamērīgu lielus laika resursus.

Attiecībā uz iepirkuma procedūru apstrīdēšanu ir jānorāda arī uz citu aspektu, kas šādu iesniegumu izvērtēšanu IUB padara mazefektīvu. Proti, vispārīgi apstrīdēšanas iesniegšana IUB rada sekas, ka tiek apturēta iepirkuma līguma slēgšana līdz brīdim, kamēr tiek pieņemts attiecīgs lēmums, tomēr iepirkuma procedūras pārtraukšanas gadījumā iepirkuma līgums šīs procedūras ietvaros netiek slēgts. Tādējādi arī gadījumā, ja birojs atceļ pasūtītāja lēmumu par procedūras pārtraukšanu, netiek nodrošināta privātpersonas efektīva aizsardzība, jo IUB nevar lemt par pienākuma uzlikšanu pasūtītājam slēgt iepirkuma līgumu vai veikt kādas citas darbības, vai arī aizliegt kādu citu darbību veikšanu. Visefektīvākais tiesību aizsardzības veids iepirkuma pārtraukšanas apstrīdēšanas gadījumā būtu lemt par piemērotiem pagaidu aizsardzības līdzekļiem katrā konkrētajā gadījumā, šāds tiesību institūts ir noteikts Administratīvā procesa likumā, un tiesa to var efektīvi piemērot.

Kā jau tiesa ir atzinusi, neatkarīgi no lūgumā prasītā konkrētā pagaidu aizsardzības līdzekļa jāizvērtē, kāds pagaidu aizsardzības līdzeklis un veids ir piemērotākais lietā.[1] Šajā lietā tiesa arī secināja, ka atbilstošs pagaidu aizsardzības līdzeklis ir tieši administratīvā akta (lēmuma par iepirkuma pārtraukšanu) darbības apturēšana, kas atjaunotu pārtrauktā iepirkuma norisi un kas vienlaikus nozīmētu, ka pasūtītājs līdz tiesvedības beigām nebūtu tiesīgs pieņemt analogu lēmumu no jauna, kā arī nebūtu tiesīgs uzsākt citu iepirkuma procedūru par to pašu iepirkuma priekšmetu. Tomēr situācijā, kad tiesvedības brīdī pārtrauktajam iepirkumam sekojošā iepirkuma rezultātā jau ir noslēgts iepirkuma līgums, tiesa nevar lemt par administratīvā akta darbības apturēšanu, un turpmāk izsludinātie iepirkumi, kas neseko prettiesiski pārtrauktajam iepirkumam, ir nošķirami kā jauni iepirkumi, kuru norise nav saistāma ar pārtrauktā iepirkuma tiesiskuma jautājumiem.[2]

1 Latvijas Republikas Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta 2016. gada 3. augusta lēmums lietā Nr. SKA-1307/2016.
2 Latvijas Republikas Augstākās tiesas 2017. gada 24. jūlija lēmums lietā Nr. SKA-1278/2017.

>

Tādējādi secināms, ka tieši tiesa var visefektīvāk nodrošināt atbilstošu tiesisko aizsardzību iepirkuma procedūras pārtraukšanas pārsūdzības gadījumā, gan izvērtējot pasūtītāja pieņemtā lēmuma tiesiskumu, gan lemjot par piemērotiem pagaidu aizsardzības līdzekļiem uz tiesvedības laiku, un pirmstiesas apstrīdēšana IUB šādos gadījumos nebūtu nepieciešama. Iepriekš minētais risinājums atbilst arī Eiropas Savienības direktīvai, kas regulē pārskatīšanas procedūras[3] un kas paredz, ka dalībvalstīm ir jānodrošina efektīvi pasākumi, kas cita starpā nodrošina līguma slēgšanas vai pieņemto lēmumu īstenošanas apturēšanu, turklāt direktīva arī paredz, ka pārskatīšanas procedūru pasākumus var īstenot dažādas pārskatīšanas institūcijas (piemēram, IUB un tiesa). Tādējādi ir iespējams izdalīt pārsūdzības lietas par iepirkuma procedūras pārtraukšanu un nodot to skatīšanu tikai administratīvajai tiesai, neparedzot pirmstiesas apstrīdēšanu IUB.

Šāds risinājums būtu ne tikai efektīvs, lai īstenotu atbilstošu tiesisko aizsardzību iepirkuma procedūras pārtraukšanas gadījumā, bet šādu lietu piekritības paredzēšana tiesai faktiski nepalielinātu tiesas noslodzi, jo šādu lietu skaitliski nav daudz, savukārt tiesvedības gadījumā tiesa vērtē tos apstākļus, kas jebkurā gadījumā nevarēja tikt izvērtēti un pārbaudīti, izskatot apstrīdēšanas iesniegumu IUB, tādēļ pirmstiesas apstrīdēšana pati par sevi iepirkuma procedūru pārtraukšanas lietās potenciāli arī nesamazina šādu tiesvedību skaitu. Autores ieskatā, minētā risinājuma īstenošana ir salīdzinoši vienkārša, jo faktiski neprasa resursu pārskatīšanu vai kādas procesuālas vai funkcionālas izmaiņas pēc būtības, bet gan tikai atbilstošus grozījumus publisko iepirkumu regulējošos normatīvajos aktos.[4] JV

3 Eiropas Parlamenta un Padomes 2007. gada 11. decembra Direktīva 2007/66/EK, ar ko Padomes Direktīvas 89/665/EK un 92/13/EEK groza attiecībā uz pārskatīšanas procedūru efektivitātes uzlabošanu valsts līgumu piešķiršanas jomā.

4 Plašāk par šo tematu E. Muginas raksts būs lasāms kādā no nākamajiem "Jurista Vārda" numuriem. Rakstā būs atrodams pamatojums tam, kāpēc var izdarīt secinājumu par favorītisma riska vērtēšanu pārtraukšanas gadījumā, lai precīzāk saprastu šī jautājuma problemātiku.

Pašvaldībām nepieciešami vienotas prakses kritēriji administratīvajā procesā

***Natālija Bulgakova**, Rīgas domes Juridiskās pārvaldes Administratīvā procesa un iekšējās kontroles nodaļas vadītāja*

Saņemot piedāvājumu piedalīties žurnāla "Jurista Vārds" 1000. numura tapšanā un sniegt viedokli par kādu administratīvā procesa problēmu, atskārtu, ka ir pagājis nozīmīgs laika periods arī kopš 2004. gada, kad stājas spēkā Administratīvā procesa likums. Un šobrīd ir iespēja atskatīties, kā tas ietekmējis tieši Rīgas pilsētas pašvaldības darbu. Jāatzīst, ka, manuprāt, notikušas būtiskas pārmaiņas pašvaldības darba organizācijā un, galvenais, pašvaldības darbinieku un amatpersonu tiesiskajā apziņā, to attieksmē pret privātpersonu tiesībām, pienākumiem, kā arī pašvaldības tiesībām un pienākumiem publisko tiesību jomā, un konkrēti – administratīvajās tiesībās. Varētu teikt, ka Administratīvā procesa likums ir disciplinējis pašvaldību gan attiecībā uz lēmumu pieņemšanas termiņiem, gan lietderības apsvērumu veikšanu. Neapšaubāmi, ir mainījusies arī privātpersonu tiesiskā apziņa, administratīvo aktu apstrīdēšanas argumenti kļūst pamatotāki, kas attiecīgi uzlabo administratīvo aktu kvalitāti un tādējādi pozitīvi ietekmē pašvaldības darbu un tajā notiekošos procesus.

Runājot par problēmām, ar kurām pašvaldības saskaras ikdienas darbā, varētu atzīmēt, ka tās ir saistītas ar atvērtiem juridiskiem jēdzieniem. Šo jēdzienu satura piepildīšana ir atkarīga no ļoti liela tiesību normu piemērotāju skaita, jo pašvaldību skaits Latvijā šobrīd sniedzas pāri simtam. Minētais var novest pie situācijas, ka pašvaldības, pieņemot lēmumus, pastāvot vienādiem faktiskiem apstākļiem, var pamatot savu lēmumu ar atšķirīgām tiesību normām. Piemēram, šobrīd vairākos normatīvajos aktos pastāv atšķirīgi jēdzieni, ar kuriem apzīmē vidi degradējošas, sagruvušas vai cilvēku drošību apdraudošas būves. Tātad nav noteikta skaidri saprotama vidi degradējošu, sagruvušu vai cilvēku drošību apdraudošu būvju definīcija, kā arī valstī nav noteikti vienoti kritēriji pašvaldībām, piešķirot minēto būvju statusu, līdz ar to katra pašvaldība piepilda šī jēdziena saturu pēc saviem ieskatiem.

Šobrīd vairākos normatīvajos aktos ir noteikts, ka administratīvie akti tiek izdoti, arī politiskām personām balsojot. Nereti politiskās personas, lemjot par administratīvā akta izdošanu, vadās no politiskiem apsvērumiem (neizdarot lietderības apsvērumus), nevis no juridiskiem apsvērumiem, kas ir pieļaujams, pieņemot politiskus lēmumus, taču nav pieļaujams, izdodot administratīvos aktus. Līdz ar to likumdevējs varētu samazināt tādu administratīvo aktu īpatsvaru normatīvajos aktos, kas tiek izdoti, politiskām personām balsojot. JV

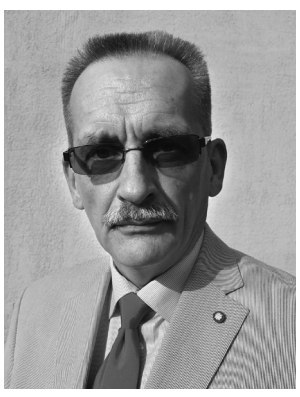
Administratīvo sodu tiesības

Anda Smiltēna
Egils Vidriks
Edvīns Danovskis

Foto: Boriss Kolesņikovs; no autoru personīgā arhīva

Anda Smiltēna

Egils Vidriks

Edvīns Danovskis

Cerot uz tiesību nozares doktrīnas veidošanos

Dr. iur., Mg. phil. ***Anda Smiltēna****, tieslietu padomniece*
Latvijas Republikas Pastāvīgajā pārstāvniecībā Eiropas Savienībā

"Jo vairāk kādā zemē aizliegumu, jo dziļāk tauta nabadzībā grimst."

– *Laodzi "Daodedzin"* (ap sestā gadsimta vidu p. m. ē)

Administratīvo pārkāpumu tiesību nozare ir pārmaiņu priekšvakarā. Tieslietu ministrija ir sagatavojusi jaunu administratīvo pārkāpumu tiesību regulējošo normatīvā akta projektu – Administratīvo pārkāpumu procesa likumu, kas Saeimā ir atbalstīts divos lasījumos un šobrīd gaida izskatīšanu trešajā lasījumā. Šī likuma plānotais spēkā stāšanās laiks ir 2020. gada 1. janvāris. Tad spēku zaudēs Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss – viens no diviem likumiem, kuri pieņemti Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas laikā. Pēc Latvijas Republikas atjaunošanas līdz šim tā arī nav izdevies šajā tiesību nozarē sagatavot un pieņemt jaunu likumu, lai arī ir bijuši vairāki mēģinājumi. Nav šaubu, ka šoreiz beidzot tas izdosies. Tomēr te ir vieta jautājumam, kāpēc visās citās tiesību nozarēs, no kurām ne viena vien ir daudz plašāka un sarežģītākā par administratīvo pārkāpumu tiesībām, likumi ir pieņemti jau sen, bet administratīvo pārkāpumu tiesībās jauna nozares pamatjautājumus regulējoša likuma sagatavošana ir bijusi tik problemātiska.

Ikviens, kas kaut nedaudz saskāries ar šo nozari praksē, spēj saskatīt daudz problēmu: novecojis un bieži grozīts tiesību nozares pamatā esošais likums – Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss (turpmāk – kodekss); gan amatpersonām, gan privātpersonām grūti izprotama tajā noteiktā procesuālā kārtība, jo likuma teksts ne vienmēr ir konsekvents; viena un tā pati procesuālā darbība var tikt izdarīta vairākos veidos atkarībā no situācijas konteksta; nav skaidras izpratnes par valsts un pašvaldības kompetenču sadalījumu administratīvās sodīšanas jomā; nemitīgi pieaug valsts un pašvaldības uzraudzības funkcijas, un nemitīgi ir nepieciešamība pēc jauniem sodiem; esošo administratīvo pārkāpumu skaits ir milzīgs, un nepieciešama to aktualizēšana un pārskatīšana. Tomēr visu šo problēmu pamatā ir viena problēma, kas uzskatāma par visu izrietošo problēmu sakni, – administratīvo pārkāpumu tiesībām nav savas doktrīnas. Tā ir praktisku apsvērumu dēļ izveidota tiesību nozare, kuras teorētiskā puse periodiski svārstās gan uz krimināltiesību pusi, gan uz administratīvo tiesību pusi, bet līdz pat šim brīdim īsti nav atradusi savus pastāvīgus pamatus. Latvijā ik gadu tiek piemēroti 300 000 līdz 400 000 administratīvo sodu, bet šajā tiesību nozarē pēdējo 25 gadu laikā nav sarakstīta nedz mācību grāmata augstskolu studentiem, nedz noderīga rokasgrāmata šīs nozares praktiķiem.

Līdz pat šim brīdim nav pietiekami izskaidrota dažādu procesuālo darbību un procesuālo dokumentu nozīme un tiesvedības procesa atšķirība no administratīvā procesa un kriminālprocesa. Vēl vairāk – mums nav pietiekamas skaidrības par pašiem nozares pamatjēdzieniem – administratīvā atbildība un administratīvais pārkāpums. Pirmajā acumirklī šķiet, ka apmierinošu atbildi uz jautājumu, kas ir administratīvais pārkāpums, sniedz kodeksa 9. panta pirmā daļa. Tā apraksta administratīvo pārkāpumu šādi: "Par administratīvo pārkāpumu atzīstama prettiesiska, vainojama (ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarīta) darbība vai bezdarbība, kura apdraud valsts vai sabiedrisko kārtību, īpašumu, pilsoņu tiesības un brīvības vai noteikto pārvaldes kārtību un par kuru likumā paredzēta administratīvā atbildība." Tomēr viss nav tik vienkārši. Definīcija ir skaidra tikmēr, kamēr tiesību norma runā par prettiesisku rīcību un publisko interešu apdraudējumu. Tiktāl ikvienam šīs definīcijas lasītājam ir skaidra administratīvā pārkāpuma analoģija ar noziedzīgu nodarījumu. Tomēr piebilde "un par kuru likumā paredzēta administratīvā atbildība" ir definīcijā iekļauta tautoloģija. Izlasot šo, ir jāsaprot, ka likumdevējs ir zinājis kādu citu definīciju un jau paspējis noteikt administratīvo atbildību visos nepieciešamajos gadījumos, lai izpildītu visas kodeksā minētās administratīvās atbildības jēdziena pazīmes un tādējādi arī nošķirtu administratīvo atbildību no krimināl ās atbildības.

Skaidrāku atbildi par administratīvās atbildības būtību nesniedz arī šīs nozares teorija (ko nekādi nevar nosaukt par doktrīnu). Grāmatā "Administratīvā atbildība", kas nākusi klajā 1988. gadā, administratīvās atbildības jēdziens raksturots ar šādiem vārdiem: "Mūsu valstī noteikti daudzi un dažādi saistoši uzvedības noteikumi. [..] Šādu noteikumu pārkāpšana var radīt pat krimināl o atbildību, ja tā paredzēta krimināl ajā likumdošanā. Taču vairākumā gadījumu, kad pārkāpti šie noteikumi, nodarītais kaitējums nav tik liels, lai sauktu pie krimināl atbildības. Tad arī iestājas administratīvā atbildība, kura ir mazāk barga nekā krimināl ā, neizsauc sodāmību" (*Bišers I., Pāže A. Administratīvā atbildība. Rīga: Avots, 1998, 10. lpp.*). Ja šo definīciju pārlasa vēlreiz, nevar nepamanīt, ka tā nepasaka, kas ir administratīvā atbildība. Tā tikai norāda, ka administratīvā atbildība nav krimināl ā atbildība, proti, administratīvā atbildība ir kas ļoti līdzīgs krimināl ajai atbildībai, bet tomēr nav krimināl ā atbildība. Šī būtu tā sauktā negatīvā definīcija. Pēc gandrīz 30 gadiem pavisam cita tiesību zinātnieku paaudze administratīvo atbildību raksturo gandrīz tiem pašiem vārdiem: "Administratīvā atbildība ir viens no juridiskās atbildības veidiem, kas privātpersonai rada

>

tiesiskās sekas administratīvā soda veidā par prettiesisku rīcību, kuras kaitīguma pakāpe nav tik liela, lai piemērotu krimināltiesību" *(Briede J., Kovaļevska A., Danovskis E. Administratīvās tiesības. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2016, 204. lpp.)*. Nevar noliegt, ka minētajās definīcijās ir arī būtiska daļa no administratīvās atbildības jēdziena, tomēr ir vismaz divi aspekti, kas šīs definīcijas dara vājas. Pirmais – tās tomēr ir negatīvas definīcijas ar tautoloģijas elementu, kas atvasina administratīvās atbildības būtību no krimināltiesībām, reizē pasakot, ka tā nav krimināltiesība. Otrais – tajās trūkst administratīvo tiesību komponentes. Kāda ir administratīvo pārkāpumu tiesību saistība ar administratīvajām tiesībām, tas tiek noklusēts. Nepietiekami attīstītas doktrīnas dēļ katrs mēģinājums definēt administratīvo atbildību balstās uz esošās prakses novērojumiem. Savukārt prakse attīstās pati par sevi, bez konkrētas doktrīnas.

Ilgus gadus likumdevējam nav bijis labākas izvēles, kā vadīties no iepriekšējo likumdevēju pieredzes un mazliet arī no intuīcijas. Patiesībā jautājums, ar kuru kopš Latvijas neatkarības atjaunošanas, nemitīgi grozot kodeksu, ir cīnījies ikviens likumdevējs, būtu jāformulē šādi: kādos gadījumos būtu jāparedz administratīvā atbildība? Atbildēt uz šo jautājumu ir administratīvo pārkāpumu tiesību doktrīnas uzdevums.

Latvija ir izvēlējusies tiesībpolitikas virzienu, kurā šāda tiesību nozare tiek saglabāta. Ņemot vērā to, ka šajā tiesību nozarē nav tādu Eiropas un pasaules līmenī vispāratzītu dogmatisko līniju kā citās tiesību nozarēs, Latvija šobrīd ir situācijā, kurā tā var izveidot tādu tiesību nozari, kāda tieši tai ir vajadzīga. Ņemot vērā drīz gaidāmās pārmaiņas šajā tiesību nozarē, ir radusies iespēja pārdomāt nevis to, kāda šī tiesību nozare ir bijusi pagātnē, bet gan kādai tai ir jābūt nākotnē, lai tā patiesi iekļautos Latvijas tiesību sistēmā un kalpotu sabiedrības interesēm. Nevis skatoties uz pagātni, bet gan domājot par nākotni un to, kā šī tiesību nozare var padarīt sabiedrību drošāku un ekonomisko vidi – konkurētspējīgāku. Ir jāatsakās no zināmā mērā kanoniskām klišejām, ka administratīvā atbildība ir sīkais huligānisms un ceļu satiksmes noteikumu pārkāpumi. Šie piemēri nāk no "padomju laikiem", kad administratīvā atbildība attiecās tikai un vienīgi uz fiziskajām personām un nebija valsts piespiedu līdzekļa pret privāto tiesību juridiskajām personām. Šodien būtiska daļa no publiski izskanējušajām uzņēmēju sūdzībām par valsts pārvaldes darbību ir tieši administratīvās sodīšanas prakse. Jauna likuma spēkā stāšanās 2020. gadā dod pietiekami daudz laika, lai pārdomātu līdzšinējo praksi un lai noteiktu jaunas robežas administratīvās atbildības izpratnei un administratīvās atbildības mērķim.

Lai arī administratīvajai atbildībai ir daudz kopīga ar kriminālo atbildību, ir nepareizi administratīvo atbildību izskaidrot vienīgi atšķirībās un līdzībās ar krimināltiesību, tādējādi administratīvās atbildības jēdzienu veidot kā kaut ko tādu, kas paliek pāri pēc krimināltiesību. Administratīvo pārkāpumu tiesības izriet arī no administratīvajām tiesībām, un tādējādi šīs tiesību nozares izpratne nevar būt pilnīga, ja mēs tikai paskaidrojam, kā tās atšķiras no krimināltiesībām, bet neko nepasakām par to, kā šīs tiesības ir nošķiramas no administratīvajām tiesībām.

Administratīvo tiesību uzdevums ir organizēt sabiedrību, iedibinot gandrīz visās sadzīves un jo īpaši uzņēmējdarbības jomās zināmus rīcības standartus un uzvedības noteikumus. Ja šie rīcības standarti un uzvedības noteikumi tiek ignorēti, agrāk vai vēlāk konkrēts cilvēks, kāda noteikta sabiedrības daļa vai visa sabiedrība kopumā cieš no kaitējuma vai tiek apdraudēta. Administratīvo tiesību mērķis nav panākt kāda sodīšanu. Administratīvo tiesību mērķis ir panākt, ka uzvedības standarti tiek ievēroti (paturot prātā, ka katrai šādai prasībai patiešām ir loģisks un saprātīgs pamatojums).

Vienkāršākais administratīvās atbildības noteikšanas princips ir šāds – par katras prasības pārkāpšanu paredzēt administratīvo sodu, tas ir, atbilstoši 19. gs. tiesību pozitīvistu uzskatiem katru tiesību normu nostiprināt ar valsts spaidu elementiem (sodu). Bailes no iespējamā soda liks gan fiziskajām, gan juridiskajām personām ievērot noteiktās uzvedības prasības. Pārlūkojot kodeksā paredzētos administratīvo pārkāpumu sastāvus, var pārliecināties, ka šāda pieeja daudzkārt tikusi lietota. Administratīvajās tiesībās esošo prasību un pienākumu skaits ir milzīgs. Tātad arī sodu skaitam, sekojot šādam administratīvās atbildības noteikšanas principam, ir jābūt milzīgam. Tādējādi ikviens sabiedrības loceklis riskētu tikt sodīts gan darbā, gan uz ielas, gan arī savās mājās. Tomēr jājautā – vai demokrātiskā valsts iekārtā ir vajadzīga tāda pieeja, kurā cieņu un godīgumu pret līdzcilvēkiem un valsti mēģina nostiprināt ar soda un baiļu palīdzību? Pēdējos gados aizvien vairāk dzirdams, ka liberālas demokrātijas vietā ir jānāk līdzdalības demokrātijai. Vai šādā līdzdalības demokrātijas valstī, kurā skaļāk kā jebkad tiek pateikts, ka valsts pastāv cilvēkiem, nevis cilvēki valstij, iederas pilnīgas kontroles un pilnīgas sodīšanas ideja? Šādā administratīvās atbildības noteikšanas principā viegli saskatāmas paralēles ar romānu "1984". Doma, ka ikviens, kurš jebkurā dzīves situācijā pārkāpj kādu no daudzajiem likumiem, riskē tikt sodīts ar administratīvu sodu, kas kā valsts noteikta sankcija ietver sevī publisku nosodījumu, ir bīstami tuva cilvēka cieņas aizskārumam. Tas nav savienojams ar cilvēka cieņu, ja ik uz soļa gan profesionālajā darbībā, gan privātajā dzīvē ir jābaidās no iespējama publiskā nopēluma (publiskās pārvaldes piemērota soda). Šāda publiska piedraudēšana ar sodiem neiederas nedz liberālas demokrātijas, nedz līdzdarbības demokrātijas konceptā.

Ķīniešu garīgajam skolotājam Laodzi, kurš dzīvojis vairāk nekā pirms diviem ar pusi tūkstošiem gadu, piedēvē šādus vārdus: "Jo vairāk kādā zemē aizliegumu, jo dziļāk tauta nabadzībā grimst; kur vairāk likumu un rīkojumu, tur nežēlīgāk zagļi laupa tautu." Doma par pārmērīga normatīvisma un pārmērīgas kontroles postošo ietekmi uz sabiedrību ir ļoti sena, tomēr vēstures gaitā sodīšana cikliski tiek uzskatīta teju par lieliskāko līdzekli sabiedrības pārvaldīšanai. Lai arī, iedomājoties administratīvos sodus, parasti domājam par fiziskajām personām, strikta uzraudzīšana un kontrole skar ne tikai fiziskās personas. Jo sevišķi šāda publiskās varas patika kontrolēt un sodīt posta uzņēmējdarbības vidi, kura var attīstīties tikai tad, ja tai ir dota pietiekami liela brīvība radošumam un inovācijām.

Administratīvo sodu sistēma nav elastīga pret šādiem radošiem risinājumiem, jo administratīvie sodi pamatā ir veidoti, lai atpazītu un reaģētu uz jau esošiem rīcības modeļiem un viss, kas neiekļaujas likumā paredzētajā rīcības modelī, ir aizliegts un sodāms. Arī jaunas idejas un inovācijas. Tādējādi no veida, kādā mēs nākotnē izvēlamies konstruēt administratīvās atbildības modeli, ir atkarīgs arī tas, cik labvēlīga vai nelabvēlīga Latvijas tiesību sistēma ir ekonomiskajai attīstībai. Jo sevišķi apstākļos, kad mainās pati ekonomikas struktūra un tajā aizvien nozīmīgāku vietu ieņem tādas uzņēmējdarbības formas un pakalpojumi, kas neatkārto jau esošos, bet ir principiāli jauni, iepriekš nepieredzēti un no kontroles un uzraudzības viedokļa – aizdomīgi un apkarojami.

Tādējādi tāds administratīvās atbildības noteikšanas princips, kur katra publiski noteikta uzvedības norma tiek pastiprināta ar administratīvo sodu, šīs tiesību normas neievērošanas gadījumā ir nepamatots un sabiedrības attīstības interesēm kaitniecisks. Šādam principam sekot nedrīkstētu. Administratīvo pārkāpumu tiesību doktrīnas uzdevums būtu definēt citu principu administratīvās atbildības noteikšanai.

Pēdējā laikā plašsaziņas līdzekļos lasāms, ka kontrolējošās valsts iestādes lieto vai gatavojas lietot principu "konsultē, pirms sodi". Ideja nav slikta. Droši vien praksē tas varētu pietiekami labi darboties, kamēr viens un tas pats tiesiskais strīds nenonāk izskatīšanā vienlaicīgi gan administratīvajā tiesā (konkrētu tiesisku pienākumu uzliekošs administratīvais akts), gan vispārējās jurisdikcijas tiesā (administratīvais sods par administratīvā akta nepildīšanu). Tomēr princips "konsultē, pirms sodi" pilnībā nojauc robežu starp administratīvajām tiesībām un administratīvo pārkāpumu tiesībām. Taču skaidras robežšķirtnes noteikšana starp administratīvajām tiesībām un administratīvo pārkāpumu tiesībām ir nepieciešama un pašsaprotama, ja runājam par divām tiesību nozarēm.

Administratīvo tiesību uzdevums ir noteikt konkrētas uzvedības prasības, kontrolēt to izpildi, konsultēt par to pareizu izpildi un tādējādi panākt prasību ievērošanu nākotnē. Lielākajā daļā gadījumu, kad netiek ievērotas likuma prasības, ir iespējams šo neatbilstību izlabot un panākt tādu stāvokli, lai nākotnē prasības tiek ievērotas. Citiem vārdiem, ja neatbilstību likuma prasībām var izlabot un nekāds konkrēts kaitējums vai apdraudējums nav noticis, šīs tiesiskās attiecības attiecas uz administratīvo tiesību jomu. Savukārt administratīvo pārkāpumu tiesības reaģē uz jau iestājušos sabiedrisko interešu apdraudējumu un jau notikušiem neatgriezeniskiem faktiem, kuri ir tik kaitīgi (materiālie pārkāpumu sastāvi) vai potenciāli bīstami (nošķeltie pārkāpumu sastāvi), ka nevar palikt bez valsts sodošas reakcijas. Tai jābūt robežšķirtnei starp administratīvajām tiesībām un administratīvo pārkāpumu tiesībām. Ja situāciju var atrisināt ar konsultēšanu un konkrētu saistošu norādījumu došanu, nekādam administratīvajam sodam nav jāseko. Savukārt tur, kur ir jāreaģē ar administratīvo sodu, ir iestājies konkrēts apdraudējums ar konkrētām sekām un nekāda konsultēšana vairs nevar novērst to, ka sabiedriskās intereses ir bijušas apdraudētas. Administratīvo pārkāpumu tiesību doktrīnas uzdevums nākamajos gados būtu noteikt skaidru robežšķirtni arī administratīvo pārkāpumu tiesību un krimināltiesību nošķiršanai. Līdz šim nošķīrums vairāk gan balstījies uz likumdevēja intuīciju.

Saskaņā ar šobrīd esošo plānu jaunajam Administratīvo pārkāpumu procesa likumam būtu jāstājas spēkā 2020. gada 1. janvārī. Ļoti jācer, ka līdzīgi kā Administratīvā procesa likuma spēkā stāšanās radīja pastiprinātu interesi par šo nozari un ātri vien Latvijā sāka veidoties šīs nozares doktrīna, arī Administratīvo pārkāpumu procesa likums būs pietiekami nozīmīgs impulss, lai Latvijā sāktu veidoties šīs nozares doktrīna. Ja vecais kodeksa teksts tikai tiek aizvietots ar jaunu un labāku likuma tekstu, bet likums paliek bez savas teorētiskās bāzes, bez doktrīnas, tad diez vai mainīsies mūsu domāšana par administratīvās atbildības jēgu un mērķi.

Tomēr domāšanai ir jāmainās, jo kopš pagājušā gadsimta vidus, kad sociālistiskas valsts iekārtā tika izstrādāti kodeksa teorētiskie pamati, pasaule un sabiedrība ir mainījusies. Ikviena nozare, vai tā būtu medicīna vai pārtikas rūpniecība, vai tirdzniecība, vai finanšu pakalpojumu nozare, liecina, ka šajā nozarē nākotnē gaidāmas vēl lielākas izmaiņas. Attīstās jaunas tehnoloģijas, palēnām izzūd robeža starp parasto un virtuālo realitāti, pakalpojumu jomā ienāk roboti un arīdzan mākslīgais intelekts. Visas šīs jomas publiskās tiesībās tiek un tiks regulētas ar administratīvajām tiesībām un administratīvo pārkāpumu tiesībām. Tātad šīs tiesību nozares nākotnē sagaida lieli izaicinājumi. JV

Labs piemērs ir sodu izpilde ceļu satiksmē

***Egils Vidriks**, Rīgas pašvaldības policijas Administratīvās pārvaldes Profilakses, koordinācijas un statistikas nodaļas priekšnieks*

Administratīvi sodāmu pārkāpumu sistēma ir lielu pārmaiņu priekšā. Latvijas administratīvo pārkāpumu kodekss (turpmāk – LAPK) ir pēdējais PSRS laikos pieņemtais likums, kurš joprojām nav zaudējis spēku, bet pilnveidots, veicot grozījumus ar 133 likumiem. Šobrīd notiek aktīvs darbs pie jaunās administratīvo sodu sistēmas trešās iterācijas realizācijas likumprojektu veidā saskaņā ar 2013. gada 4. februārī apstiprināto administratīvo sodu sistēmas attīstības koncepciju – kaut pārsniedzot paredzētos termiņus, tomēr Administratīvo pārkāpumu procesa likums (turpmāk – APPL) jau ir pieņemts otrajā lasījumā, un Saeimā jau ir iesniegti vairāki grozījumu projekti nozaru likumos, paredzot tajos sankcijas par pārkāpumiem. >

Saskaņā ar koncepciju nav paredzēts veidot vienu, kodificētu administratīvo sodu likumu, bet veikt kodifikāciju nozares ietvaros. Tomēr, kā liecina sagatavotie likumprojekti nozaru likumos, pārkāpumu kodifikācija nozares līmenī netiks realizēta (izņēmums ir pārkāpumi ceļu satiksmē, par kuriem jau šobrīd likumā ir ļoti detalizēti pārkāpumu sastāvi). Šobrīd LAPK sevišķās daļas dispozīcijas bieži vien kā blanketa normas tiek pārnestas uz nozares likumu. Jānorāda, ka vairākas LAPK vispārējas normas, kuras šobrīd var piemērot vairākās nozarēs, ir jādublē katrā nozarē atsevišķi. No koncepcijas izrietošās sistēmas (par nozari atbildīgā ministrija aktualizē nozares likumu, paredzot arī sankcijas, tās padotības iestāde kontrolē likuma ievērošanu, ierosina pārkāpuma procesu un piemēro sankcijas) efektivitāti var būtiski ietekmēt padotības iestāžu cilvēkresursi un spējas nodrošināt nozares likuma prasību kontroli. Iespējams, uzraugošo institūciju resursu trūkums ir viens no iemesliem tam, ka atsevišķas dispozīcijas likumprojektos nozaru likumos vairs netiek iekļautas.

Papildus tam konstatēts, ka atsevišķām dispozīcijām korespondējošā norma ir kādā no Eiropas Savienības regulām un nozares likuma, kurā būtu jāiekļauj attiecīgā dispozīcija, vienkārši nav. Nav arī likuma, kurā varētu iekļaut dispozīcijas un sankcijas par sabiedriskās kārtības pārkāpumiem un pārkāpumiem, kas apdraud noteikto pārvaldes kārtību. Administratīvo sodu sistēmas būtiska sastāvdaļa ir arī soda piespiedu izpilde, ja tā labprātīga izpilde nav notikusi.

Šobrīd sodu izpildes augsta efektivitāte ir tikai par pārkāpumiem ceļu satiksmē, jo ir paredzēts liegums transporta līdzeklim. Par citiem pārkāpumiem piespiedu izpilde nav iepriecinoša un nav arī indikāciju, ka nākotnē tā varētu uzlaboties. Nesen LAPK iekļautais princips "maksā ātrāk, maksā mazāk", kas tiek realizēts, nosakot tiesības lēmuma pieņēmējam lemt par personas nosacītu daļēju atbrīvošanu no naudas soda samaksas, praksē tiek piemērots reti, jo tā piemērošanai noteikti vairāki ierobežojumi, kuru pārbaudei normas piemērotājam ir jāveic papildu darbs. JV

Ne tik daudz sodīt, cik atturēt

Dr. iur. ***Edvīns Danovskis****, LU Juridiskās fakultātes Valststiesību zinātņu katedras docents*

Administratīvo sodu tiesības šobrīd piedzīvo atjaunotni. Latvijas Universitātē valsts pētījumu programmas ECOSOC-LV ietvaros ir izstrādāta koncepcija par administratīvo sodu tiesībām kā atsevišķu tiesību apakšnozari, kas aptver tiesību normas, kas regulē visus valsts pārvaldes uzliktos sodus privātpersonām. Lai izkoptu šo apakšnozari un sniegtu tik daudziem juristiem bieži nepieciešamās zināšanas par administratīvajiem sodiem, Latvijas Universitātē ir izstrādāts un kopš 2016. gada tiek docēts studiju kurss "Administratīvo sodu tiesības". Ir uzsākts darbs arī pie mācību līdzekļa izstrādes.

Maldīgi domāt, ka administratīvie sodi ir tikai tie, kuru piemērošanu paredz Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss. Vismaz doktrīnas līmenī par administratīvo sodu sistēmai piederīgiem uzskatāmi arī tie sodi, kurus valsts pārvalde piemēro privātpersonām, izdodot administratīvos aktus (Konkurences likumā, Kredītiestāžu likumā un vēl aptuveni 15 likumos paredzētie sodi). Arī šo sodu reglamentācijā un piemērošanā ir jāievēro sodu tiesībām raksturīgie principi. Piemēram, vēlams, lai visu sodu reglamentācijā tiek paredzēts noilguma institūts un sodāmības termiņš.

Atziņa, ka visu sodu piemērošanā ir jāievēro vairāki sodu tiesībām raksturīgi principi, vispirms izriet no Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas un Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakses. Taču vairāku, galvenokārt praktisku, apsvērumu dēļ administratīvo sodu piemērošana joprojām būs duāla – vieni sodi tiks uzlikti ar lēmumu administratīvo pārkāpumu procesā ar pārsūdzības iespēju t.s. vispārējās jurisdikcijas tiesā, bet citi – ar administratīvu aktu ar pārsūdzības iespēju administratīvajā tiesā.

Administratīvo sodu tiesību atjaunotne notiek arī likumdošanā, izstrādājot Administratīvo pārkāpumu procesa likumu. Administratīvo sodu regulējumā svarīgi ievērot principu, ka pārkāpuma sastāvā netiek ietvertas kaitīgās sekas. Respektīvi, administratīvo pārkāpumu sastāvi ir formāli sastāvi, un, ja arī šā pārkāpuma rezultātā ir radušās kaitīgas sekas, tās ir ņemamas vērā, nosakot sodu. Pamatota un progresīva ir atteikšanās no vainas (līdz šim saprasta kā psihiskā attieksme pret pārkāpumu) kā administratīvās atbildības priekšnoteikuma. Tā vietā likts vainojamības koncepts, kura ietvaros personai ir iespēja atsaukties uz juridiski nozīmīgiem apstākļiem, kas liedz šo personu vainot par pārkāpumu. Iestādēm darbu atvieglos arī atteikšanās no atkārtotības kā administratīvā pārkāpuma sastāva pazīmes.

Savukārt efektīva un jēgpilna procesa norisē varētu palīdzēt šādas atziņas. Pirmkārt, administratīvo pārkāpumu process nav domāts, lai risinātu privāttiesiskas attiecības, pat ja viena un tā pati darbība juridiski ir kvalificējama gan kā administratīvs pārkāpums, gan neatļauta civiltiesiska darbība. Tādēļ cietušā statusa nozīmei administratīvo pārkāpumu procesā nevajadzētu būt sevišķi lielai. Otrkārt, administratīvo sodu tiesībās nevajadzētu pastāvēt procesa obligātuma principam – valsts pārvaldei nav par katru cenu jāsoda katrs, kurš izdarījis administratīvo pārkāpumu (tas nav ne iespējams, ne lietderīgi), un nav jāreaģē uz kuru katru ziņojumu par administratīvu pārkāpumu. Iespējams, šo atziņu vēl vairāk vajadzētu pastiprināt arī Administratīvo pārkāpumu procesa likumā.

Administratīvo sodu tiesības ir valsts pārvaldei (izpildvarai) piešķirts līdzeklis, lai tā nodrošinātu citu tiesību normu īstenošanu un efektivitāti. Tādējādi administratīvo sodu tiesības ir administratīvo tiesību palīgnozare, kuras jēga ir ne tik daudz sodīt, cik atturēt no tiesību normu pārkāpumiem un palīdzēt valsts pārvaldei īstenot tās pamatfunkcijas. JV

"Visu sodu piemērošanā ir jāievēro vairāki sodu tiesībām raksturīgi principi. Taču vairāku, galvenokārt praktisku, apsvērumu dēļ administratīvo sodu piemērošana joprojām būs duāla – vieni sodi tiks uzlikti ar lēmumu administratīvo pārkāpumu procesā ar pārsūdzības iespēju t.s. vispārējās jurisdikcijas tiesā, bet citi – ar administratīvu aktu ar pārsūdzības iespēju administratīvajā tiesā."

– Edvīns Danovskis

Krimināltiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs

Valentija Liholaja
Andrejs Judins
Uldis Krastiņš
Saulvedis Vārpiņš

Valentija Liholaja

Andrejs Judins

Uldis Krastiņš

Saulvedis Vārpiņš

Likums nevar būt kā eksperimentu lauciņš

Dr. iur. ***Valentija Liholaja****, LU Juridiskās fakultātes profesore*

Tiesību doktrīnas un judikatūras attīstību, taisnīguma ievērošanu veicina stabili likumi,[1] savukārt likuma stabilitāte ir tiesību normu formāls nemainīgums, ko nosaka tādi faktori kā grozījumi spēkā esošajās tiesību normās, tiesību normu atcelšana un aizstāšana ar citām tiesību normām. Krimināllikums ir vienīgais formālais krimināltiesību avots, kurā kā kriminālpolitikas sastāvdaļa tiek nostiprināta valsts krimināltiesību politika, kas nosaka noziedzīgo nodarījumu loku, par kuru izdarīšanu draud atbildība, sodu sistēmu, to piemērošanas nosacījumus utt., "tikai stabili likumi ļauj sasniegt tiesību pamatmērķi – tiesību attiecību subjektu iespēju paredzēt savas rīcības sekas",[2] "tie rada tiesisko noteiktību, veicina iedzīvotāju informētību par savām tiesībām un rada stabilitātes sajūtu".[3]

Pēc Krimināllikuma pieņemšanas tikai vienu gadu tajā netika izdarīti nekādi grozījumi, taču, jau sākot ar 2000. gada maiju, tas Saeimā ir nepārtraukti "atvērts", un pašlaik, "sasniedzot pilngadību", tajā izdarīti jau 59 grozījumi, ar kuriem grozīti 1168 panti (358 panti vispārīgajā daļā un 810 panti sevišķaja daļā). Krimināllikums grozīts četras līdz piecas reizes gadā, bet 2004. gadā – astoņas reizes, atsevišķi panti grozīti piecas, sešas, septiņas, astoņas un pat deviņas reizes. Krimināllikuma sevišķā daļa papildināta ar vairākiem jauniem pantiem, taču to lielākā daļa tā arī praksē nav izmantota. Krimināllikuma teksts ar visiem grozījumiem patlaban aizņem 622 lappuses.[4]

Bažas par krimināltiesību normu stabilitāti un elastīgumu periodiski paustas arī "Jurista Vārda" slejās un citās publikācijās, bet 2008. gada aprīlī žurnāls iniciēja diskusiju par šo jautājumu, kuras gaitā diskusijas dalībnieki pauda, ka Latvijas likumi tiek grozīti ļoti bieži un to grozīšanas nepieciešamība ne vienmēr ir pietiekami pamatota, kas pilnībā attiecināms arī uz Krimināllikumu, ar ko nav apmierināta nedz sabiedrība kopumā, nedz arī juristi, kuriem likumi jāpiemēro konkrētos kriminālprocesos.[5]

Arī Krimināllikuma komentāru un krimināltiesību mācību grāmatu autori diemžēl nespēj tikt līdzi šādām likumdevēja aktivitātēm, un sagatavotie izdevumi "noveco" jau pirms izdošanas. Tā tas bija ar 2009. gada sākumā izdoto mācību grāmatu, jo 2009. gada 21. maijā tika izdarīti būtiski grozījumi Krimināllikuma nodaļā "Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību", bet 2009. gada 19. novembrī – atbildības par kukuļošanu regulējumā. Tas pats sakāms arī par 2015. gada beigās un 2016. gada sākumā izdoto Krimināllikuma komentāru pirmo un otro daļu, kuras nācās papildināt komentāru trešajā daļā, ņemot vērā 2016. gada pirmajā pusē izdarītos grozījumus. Ša gada 1. augustā stājās spēkā 22. jūnija likums, bet 2018. gada 1. janvārī stāsies spēkā 8. jūnija likums "Grozījumi Krimināllikumā", kuros ietvertie būtiskie grozījumi tāpat paliks ārpus lasītājiem piedāvātajiem avotiem.

Iepriekš minētās diskusijas ietvaros Dzintars Rasnačs šādas likumdevēja aktivitātes skaidroja ar posmu, kas bija saistīts ar Latvijas iestāšanos dažādās starptautiskās organizācijās, ar nepieciešamību grozīt likumus atbilstoši Eiropas Savienības direktīvām, kas jau kļuvis par ikdienu, kā arī ar likumdošanas iniciatīvas faktisko subjektu loka palielināšanos.[6] Iepriekš minētie objektīvie faktori, protams, ir vērā ņemami, un Latvijas likumiem jāatbilst tās starptautiskajām saistībām, kopumā pozitīvi vērtējamas arī dažādu resoru, nevalstisko organizāciju, sabiedrības un plašsaziņas līdzekļu aktivitātes likumu pilnveidošanas procesa ietekmēšanā, taču, atskaitot šos "obligātos" grozījumus, likumprojektu izstrādi ne vienmēr var vērtēt kā pārdomātu, uz spēkā esošo likumu un faktiskās situācijas analīzi balstītu. Dažbrīd likums kalpo kā eksperimentu lauciņš, kad tiek pieņemta vai grozīta kāda norma, kas pēc kāda laika atkal tiek grozīta vai pat izslēgta, jaunas normas pieņemšana vai esošās normas izslēgšana ir kā atbildes reakcija uz kādu konkrētu notikumu vai situāciju, kā līdzeklis kādu interešu nodrošināšanai. Vēl 1999. gadā Egils Levits norādīja, ka likumdošanas procesam Latvijā piemīt būtiski trūkumi, tostarp arī bieža likumu grozīšana, reaģējot uz konkrētām situācijām, kas savukārt neveicina tiesisko drošību un paredzamību,[7] kas, kā redzams, aktualitāti nav zaudējis arī patlaban.

Paredzot, ka Krimināllikumu sagaida arvien jauni grozījumi, kas jau ir un būs Tieslietu ministrijas Krimināllikuma darba grupas portfelī, vērā būtu ņemams minētās diskusijas laikā izteiktais ierosinājums, ka gadījumā, ja likuma grozījumi ir objektīvi nepieciešami, visus viena likuma grozījumus un papildinājumus būtu jācenšas izdarīt

1 Nikuļceva I. Likums un tā grozījumi. Jurista Vārds, 08.04.2008., Nr. 14, 3. lpp.
2 Vietnieks V. Likumu grozījumus diktē dzīve. Jurista Vārds, 08.04.2008., Nr. 14, 5. lpp.
3 Nikuļceva I. Likums un tā grozījumi. Jurista Vārds, 08.04.2008., Nr. 14, 3. lpp.
4 Krimināllikums. Likums "Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību". Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2016, 30.-652. lpp.
5 Vietnieks V. Likuma grozījumus diktē dzīve. Jurista Vārds, 08.04.2008., Nr. 14, 5.–6. lpp.
6 Rasnačs Dz. Likumdošanas process piecpadsmit gados. Jurista Vārds, 08.04.2008., Nr. 14, 4. lpp.

vienlaikus ar vienu likumu, lai vismaz tādējādi formāli mazinātu likuma nestabilitāti, jo ir juridiski nekorekti grozīt viena likuma vienu pantu pat vairākas reizes gadā,[8] kā tas bija, piemēram, ar Krimināllikuma 55. pantu, kurš kopumā grozīts deviņas reizes, bet 2007. gadā pat trīs reizes.

Par krimināltiesību politikas galvenajām realizācijas formām tiek atzītas: 1) tiesību normu jaunrade (likumdošanas politika); 2) normu piemērošanas politika un 3) krimināls odu izpildes politika.[9] Tā kā tieši normatīvo aktu jaunradei – valsts darbības formai sabiedrisko attiecību regulēšanā, kas vērsta uz jaunu tiesību normu radīšanu, kā arī šo normu pilnveidošanu (grozīšanu) vai atcelšanu,[10] ir būtiskākā loma sistēmas, ko apzīmē kā krimināl politiku, tās sastāvdaļas – krimināltiesību politikas efektīvai funkcionēšanai un katras šajā sistēmā iesaistītās darbības efektivitātei, domājams, ka šīs krimināltiesību politikas realizācijas formas pilnveidošana ir viens no svarīgākajiem šodienas un rītdienas izaicinājumiem. To apstiprina Valsts prezidenta Raimonda Vējoņa 2017. gada 18. augusta vēstule Saeimas Juridiskajai komisija "Par likumprojektu "Grozījumi Saeimas kārtības rullī" ar priekšlikumiem likumdošanas procesa pilnveidošanai, kuru mērķis ir paaugstināt likumu izstrādes kvalitāti, panākt lielāku caurskatāmību likumdošanas procesā un veicināt sabiedrības uzticēšanos valsts varai. Jāpiezīmē, ka Valsts prezidents savā 2016. gada 12. septembra vēstulē Saeimas priekšsēdētājai arī aktualizēja jautājumu par likumu kvalitātes uzlabošanu, skatot priekšlikumus likumdošanas procesa noslēguma posmā trešajā lasījumā.[11]

"Jurista Vārda" 2015. gada 20. oktobra numurā tēmas ietvaros bija apkopoti viedokļi par nepieciešamību veidot Saeimā likumdošanas analīzes zinātnisko jeb analītisko dienestu, kas ietvertu sevī pirmslikumdošanas (*ex ante*) un pēclikumdošanas (*ex poste*) novērtēšanas sistēmu.[12] Saeimas prezidijs 2017. gada 9. janvārī ir apstiprinājis Analītiskā dienesta nolikumu, kura mērķis ir nodrošināt aprakstošu un analītisku pētījumu veikšanu, lai uzlabotu Saeimā izskatāmo likumprojektu kvalitāti, novērtētu Saeimā pieņemto likumu efektivitāti, kā arī sniegtu atbalstu likumdevējam lēmumu pieņemšanas procesā un kontrolē pār izpildvaru.[13] Pilnībā atbalstot šādas parlamenta struktūrvienības nepieciešamību, kuras darbībai pirmslikumdošanas novērtēšanas fāzē vajadzētu rezultēties ar likumprojektu izstrādātāju darba kvalitātes uzlabošanos, savukārt jauno likuma normu piemērošanas prakses izpēte un analīze pēclikumdošanas periodā, kas līdz šim bijis vājākais posms, palielinātu likumdevēja atbildību par pieņemto tiesību normu efektivitāti, par būtisku uzskatāms viedoklis, ka šādai analīzei būtu jānotiek arī Ministru kabinetam pakļautajās institūcijās, katrā ministrijā, jo tieši izpildvarā tiek izstrādāts vairums likumprojektu.[14]

Šādi analītiskie dienesti sekmētu tiesību jaunradei obligāto vispārīgo principu ievērošanu, proti, 1) demokrātismu un humānismu; 2) likumību; 3) zinātniskumu (arī profesionālismu); 4) rūpību.[15]

2007. gadā izskanēja informācija, ka Tieslietu ministrija ir izstrādājusi tiesību vienotās sistēmas koncepciju, atbilstoši kurai visi normatīvo aktu radīšanas procesi, kas noris atsevišķi, būtu apvienojami kopīgā elektroniskā sistēmā, kurā vienā interneta vietnē (portālā) būtu izsekojama jebkura normatīvā akta tapšana – no ieceres līdz saskaņošanai, apstiprināšanai un izsludināšanai.[16] Toreizējais Tieslietu ministrijas valsts sekretārs Mārtiņš Bičevskis prognozēja, ka reāla normatīvo aktu "ražošana" šajā sistēmā varēru sākties piecu līdz desmit gadu laikā un tas nodrošinātu tiesību radīšanas procesa atbilstību modernai izpratnei – tas būtu atklāts, noritētu vienotā un caurskatāmā vidē, sabiedrībai būtu iespējas katrā posmā izteikt savu viedokli, kā arī atrast spēkā esošos normatīvos aktus, kas it sevišķi svarīgi to piemērotājiem, turklāt tas būtu ērti un lēti izdarāms ikvienam, jo šāda vienota sistēma darbotos internetā un būtu pieejama bez maksas.[17] Koncepcijas īstenošana pilnā apmērā viennozīmīgi sekmētu tiesību jaunrades procesa demokrātismu, vairotu sabiedrības uzticību valstij, pieaugtu likuma cieņa un autoritāte, ko noteiktu senā romiešu principa – *leges intellegi omnibus debent* (likumiem jābūt saprotamiem visiem) ievērošana, jo, kā norādījis Kārlis Dišlers, "likuma iekšējā autoritāte izpaužas likuma cieņā, ar kādu pilsoņi izturas pret likumu: jo lielāka cieņa likumam, jo lielāka viņa iekšējā autoritāte un jo vairāk likumu izpildīs, neskatoties uz to, vai aiz viņa stāv kāda sodoša vara vai ne".

Un, visbeidzot, krimināltiesībās pēc būtības vienmēr ir bijuši ietverti kriminoloģijas pamati, jo krimināl politikas uzdevumu sekmīgai risināšanai tiesiskās un sabiedriskās kārtības nostiprināšanas jomā, kultūras vēsturisko vērtību saglabāšanā, ekonomisko un sociālo jautājumu risināšanā ir aktuāla likumpārkāpumu novēršana un noziedzīgu nodarījumu prevencija. Kā pamatoti norāda kriminologs Andrejs Vilks, šo problēmu risināšana pēc savas būtības un satura attiecināma uz krimināltiesību zinātnes kriminoloģisko sfēru.[18]

Ideālā variantā krimināl politika, tostarp dažādas koncepcijas un programmas, krimināllikumi un to piemērošana, būtu balstāma uz empīriski pārbaudītām kriminoloģijas teorijām un rūpīgu noziedzīgu nodarījumu veidu un to izplatības analīzi, kas diemžēl Latvijā tā nav, jo nopietni kriminoloģiski pētījumi jau ilgstoši netiek veikti, arī juristu sagatavošanas programmā kriminoloģijas priekšmetam atvēlēta nenozīmīga vieta. Domājams, ka kriminoloģijas lomas noziedzības prevencijas jomā pārskatīšana būtu ievērojams solis ceļā uz ilgtspējīgas krimināl politikas veidošanu un īstenošanu. JV

7 Levits E. Pārdomas par Latvijas tiesību sistēmas transformācijas problēmām. Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: LU, 1999, 8.–9. lpp.
8 Vietnieks V. Likumu grozījumus diktē dzīve. Jurista Vārds, 08.04.2008., Nr. 14, 5.–6. lpp.
9 Reigase A. Krimināllikums un likumdošanas politika. Jurista Vārds, 13.03.2007., Nr. 11, 16.–17. lpp.
10 Neimanis I. Ievads tiesībās. Rīga: [B.i.], 2004, 90. lpp.
11 Jurista Vārds, 29.08.2017., Nr. 36, 4., 33. lpp.
12 Vai Saeimai nepieciešams likumdošanas analīzes dienests. Jurista Vārds, 20.10.2015., Nr. 41, 12.–21. lpp.
13 Lai uzlabotu likumdošanas kvalitāti, Saeimā sāks darbu analītiskais dienessts. Pieejams: http://www.saeima.lv/lv/aktualitates/saeimas-zinas/25484 [aplūkots 10.09.2017.].
14 Pastars E. Likumdošanas process nedrīkst būt nejaušību, veiksmju un kļūdu kamols, kas veļas tikai atbilstoši institūcijai; Dūdiņa A. Atbilstoši varas dalīšanas principam Saeimas analītiskais birojs varētu izvērtēt izpildvaras likumprojektus. Jurista Vārds, 20.10.2015., Nr. 41, 20.–21. lpp.
15 Kusiņš G. Normatīvo aktu jaunrade. Mūsdienu tiesību teorijas atziņas. Rīga: LU, 1999, 116.–131. lpp.
16 Gailīte D. Ko darīt, lai tiesībrade būtu atklāta un ērti pārskatāma. Jurista Vārds, 03.04.2007., Nr. 14, 11. lpp.
17 IT un likumdošana XXI gadsimtā: mērķi, izaicinājumi, risinājumi. Pieejams: lvportāls.lv/visi/skaidrojumi/155127 [aplūkots 11.09.2017.], sk. arī: Gailīte D. Turpat.
18 Kriminoloģija. Rīga: izdevniecība Nordik, [B.g.], 20. lpp.

Jaunrades process krimināltiesībās turpināsies

Dr. iur. ***Andrejs Judins****, 12. Saeimas deputāts*

Krimināllikuma pieņemšana 1998. gadā, kas savā būtībā nozīmēja materiālo tiesību normu rekodificēšanu, nepārtrauca jaunrades procesu krimināltiesībās. Kopš Krimināllikuma spēkā stāšanās tas ticis grozīts 59 reizes, un šis process nav apstājies – arī tagad izskatīšanai Saeimā otrajā lasījumā tiek gatavots kārtējais likumprojekts "Grozījumi Krimināllikumā". Tas rada iemeslu raksturot Latvijas krimināltiesību sistēmu kā nepietiekami stabilu un biežām izmaiņām pakļautu.

Nevar noliegt, ka Krimināllikuma grozījumu būtu mazāk un tie būtu kvalitatīvāki, ja funkcionētu efektīva likumprojektu *ex ante* analīze, bet grozījumu pieņemšanai sekotu to *ex post* izvērtēšana. Tomēr daudzajiem Krimināllikuma grozījumiem ir arī objektīvi cēloņi. Savā būtībā krimināltiesības ir vairāk reaktīva, nevis proaktīva sistēma, proti, izmaiņas sabiedriskajā dzīvē rada nepieciešamību konstruēt jaunus noziedzīgus nodarījumu sastāvus, dekriminalizēt iepriekš sodāmus nodarījumus, pilnveidot un attīstīt krimināls odu sistēmu un sodu piemērošanas kārtību.

Ir izšķirami divi galvenie faktori, kuru dēļ Krimināllikums tiek grozīts. Pirmais faktors, kuru var arī dēvēt par ārējo, ir saistīts ar Latvijas Republikas starptautiskajām saistībām un nepieciešamību implementēt starptautiskajās konvencijās un Eiropas Savienības direktīvās noteikto. Pārņemot Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvas, pēdējos gados, piemēram, ir grozīti Krimināllikuma panti, kas paredz atbildību par miesas bojājumu nodarīšanu, seksuālu vardarbību, naudas viltošanu, iekšējās informācijas nelikumīgu izmantošanu un manipulāciju finanšu tirgos. Savukārt, lai nodrošinātu iespēju Latvijai pievienoties Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijai (OECD), tika grozīti Krimināllikuma panti, ka paredz atbildību par kukuļņemšanu, kukuļdošanu un starpniecību kukuļošanā.

Otrais faktors, kura dēļ notiek Krimināllikuma grozīšana un kuru var arī dēvēt par iekšējo faktoru, ir saistīts ar tādu gadījumu konstatēšanu, kas (a) izslēdz iespēju piemērot krimināltiesiskās represijas par kaitīgu nodarījumu izdarīšanu, (b) ierobežo iespējas taisnīgi un samērīgi reaģēt uz izdarītajiem pārkāpumiem, (c) prasa jaunu tiesisko regulējumu, ņemot vērā apstiprinātās politiskās prioritātes un nospraustos mērķus. Tieši minēto iemeslu dēļ, piemēram, jaunā redakcijā tika izteikta Krimināllikuma X nodaļa, kas paredz atbildību par valsts noziegumiem; kriminalizēta grāmatvedības uzskaitē neuzrādītas darba samaksas izmaksāšana (KL 217.[1] pants), pastiprināta atbildība par darbībām, kas veicina nelegālo migrāciju.

Tuvākajos gados centieni harmonizēt Eiropas Savienības valstu krimināltiesības ietekmēs arī Latvijas Krimināllikuma attīstību. Līdzīgu efektu radīs ciešāka starptautiskā sadarbība cīņai ar organizēto noziedzību, cilvēku tirdzniecību, darbībām ar narkotiskām vielām, ekonomiskiem noziegumiem.

Turpinot akadēmisko diskusiju un iesaistot tajā praktiķus, tiks meklēti risinājumi krimināltiesību problēmām, kas iezīmējās pēdējos gados, tai skaitā problēmām, kas saistītas ar vainas un tās formu izpratni krimināltiesībās; mantas konfiskācijas saglabāšanu krimināls odu sistēmā; krimināls odu noteikšanu; piespiedu ietekmēšanas līdzekļu piemērošanu juridiskajām personām; tādu nodarījumu kriminalizēšanu, kas saistīti ar terorismu; atbildības pastiprināšanu par krāpnieciskām darbībām un noziedzīgiem nodarījumiem, kas apdraud tautsaimniecības intereses. JV

Kāpēc krimināl atbildība ne vienmēr dod vēlamo efektu

Dr. habil. iur. ***Uldis Krastiņš****, LU Juridiskās fakultātes profesors*

Krimināltiesību attīstība ir saistīta ar Krimināllikuma papildinājumiem un grozījumiem kopš tā stāšanās spēkā 1999. gada 1. aprīlī. Šajā laikā grozījumi Krimināllikumā ir izdarīti ar Saeimas pieņemtiem 60 normatīviem aktiem, katrā no tiem reglamentējot krietnu skaitu krimināltiesisku jautājumu. Vai tas ir daudz un kādā mērā šis skaits atspoguļo nepieciešamību, bez dziļāka pētījuma neņemos spriest. Katrā ziņā bieži likuma grozījumi neliecina par tā stabilitāti. Tāpat varu atzīmēt, ka nav nopietnu pētījumu par to, kāds efekts (atdeve) ir daudzajām normām vai to daļām, kuras iekļautas Krimināllikumā grozījumu rezultātā.

Ar kādas darbības vai bezdarbības kriminalizēšanu vienīgi brīdināšanas nolūkā arī nevajadzētu aizrauties, iekams nepastāv reāla svarīgu valsts, sabiedrības vai indivīda interešu apdraudējuma iespējamība. Krimināllikums nav programmatisks dokuments, bet gan galējais līdzeklis, kad jau veikti citi brīdināšanas un ietekmēšanas līdzekļi, lai nepieļautu vai novērstu tiesībpārkāpuma rašanos, vai radusies ārkārtēja vajadzība reaģēt uz notikušo. Saistībā ar pēdējo nosacījumu jāņem vērā, ka jaunajam likumam nav atpakaļejoša spēka atbilstoši Krimināllikuma 5. panta trešajai daļai, kas jo īpaši atgādina, cik liela nozīme ir tiesībpārkāpuma savlaicīgai prognozēšanai un tā nepieļaušanai.

Krimināltiesību teorija māca, ka, pirms kādu darbību vai bezdarbību atzīst par krimināls odāmu nodarījumu, jāizpēta un jāizvērtē vairāki realitātē pastāvoši apstākļi: 1) cik izplatīta ir tā darbība vai bezdarbība, kuru gribam kriminalizēt; 2) kāda ir kriminalizējamās darbības vai bezdarbības kaitīguma pakāpe; 3) vai pret pārkāpumiem nav iespējams vērsties ar mazāk bargiem piespiedu ietekmēšanas līdzekļiem; 4) ja par tiem jau ir bijuši paredzēti citi piespiedu ietekmēšanas līdzekļi, kāpēc tie nav devuši cerēto rezultātu. Bez teiktā vienmēr ir jāpatur prātā, ka krimināl atbildība ir pats bargākais juridiskās atbildības veids, bet ne vienmēr dod vēlamo efektu.

Diemžēl jāatzīst, ka tāda Krimināllikuma normu veidošanas sistēma dažādu apstākļu dēļ pilnībā nedarbojas. Anotācija, kas tiek pievienota Krimināllikuma grozījumu projektiem (pozitīvs faktors), galvenokārt satur norādi uz darbības vai bezdarbības kaitīguma smagumu, to izpausmes (pazīmju, terminu) skaidrojumu, un tajā tiek izteikta nepieciešamība grozīt Krimināllikumu.

Uz pārējiem iepriekšminētajiem jautājumiem atbildes nav, un tās nav pamata arī gaidīt, jo Latvijā arvien vēl nav tāda tiesību institūta, kas spētu vajadzīgos pētījumus veikt. Deputāti, ministrijas, kas bieži ierosina izdarīt grozījumus Krimināllikumā, dažādas izveidotās komisijas, darba grupas, biroji resursu ierobežotības dēļ nav spējīgi veikt likumu izstrādāšanai nepieciešamos pētījumus un ierosinājumus. Tam nepieciešams īpašs tiesību institūts, kas spētu daudzmaz objektīvi izpētīt un izvērtēt valstī un sabiedrībā veidojošos ekonomiskos, sociālos un politiskos procesus un tendences, prognozēt to negatīvās puses un savlaicīgi brīdināt par nepieciešamajiem preventīvajiem pasākumiem, kā arī modelēt vajadzīgos grozījumus Krimināllikumā.

Iespējams, ka tad mēs paši jau savlaicīgi spētu izsecināt, piemēram, to grozījumu Krimināllikumā nepieciešamību, kas krietni lielā skaitā tiek veikti tikai tad, kad tie pie mums nonāk no Eiropas Savienības vadošo institūciju attiecīgās regulas vai direktīvas. JV

Vai neziņa par savu nākotni jau nav sods

***Saulvedis Vārpiņš**, zvērināts advokāts*

Ar Krimināllikumu Latvijā, jāteic, viss kārtībā, taču jautājums ir, vai viss ir kārtībā ar Krimināllikuma piemērošanu?

Krimināllikumam demokrātiskā sabiedrībā ir divi galvenie uzdevumi – sargāt un nostiprināt noteiktas sabiedriskās attiecības; otrs – piemērot sodu personām, kuras izdarījušas noziegumu. Krimināllikums nosaka, kādas sabiedriski kaitīgas darbības ir tik bīstamas, ka sodāmas krimināla kārtā, un krimināllikuma normu piemērošana vairumā gadījumu rezultējas krimināsodā. Tas arī ir saprotami, jo krimināsoda mērķis saskaņā ar KL 35. pantu ir: 1) aizsargāt sabiedrības drošību; 2) atjaunot taisnīgumu; 3) sodīt vainīgo personu par izdarīto noziedzīgo nodarījumu; 4) resocializēt sodīto personu; 5) panākt, lai notiesātais un citas personas pildītu likumus un atturētos no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas.

Vērojot pastāvošo praksi, nereti gan rodas jautājums: kuri no šiem mērķiem tiek sasniegti vai vispār tiek sasniegti un – cik bieži tiek sasniegti. Runa ir par tiem krimināprocesiem, kuros izmeklēšana nevis notiek, bet velkas daudzu gadu garumā, iztiesāšana ļoti bieži norit divreiz vai pat garākā laika periodā.

Jautājums ir: kuri no KL 35. pantā minētajiem mērķiem tiek reāli sasniegti, ja tiesas spriedums stājas spēkā piecus, septiņus vai desmit gadus pēc nozieguma izdarīšanas? Kāda tādā gadījumā ir krimināsoda nozīme?

Dažam labam apsūdzētajam šajā starplaikā ir izveidojusies ģimene, piedzimuši un pat krietni paaugušies bērni. Kas tādā gadījumā ir ar paredzamo resocializāciju soda izpildē? Vai tā dažbrīd, sodu izpildot, nenotiek pilnīgi pretējā virzienā, nekā likumdevējs iecerējis, un persona nevis tiek atgriezta sabiedrībā, bet gan no sabiedrības pilnīgi nevajadzīgi atrauta? Vai tādā gadījumā Latvijas Sodu izpildes kodeksa 611. pantā noteiktais, ka resocializācija ir "sociālās uzvedības korekcijas un sociālās rehabilitācijas pasākumu kopums, kura mērķis ir veicināt notiesātā tiesisku uzvedību un veidot viņam sociāli pozitīvu vērtību izpratni", nekļūst deklaratīvs un nevajadzīgs?

Dažs labs apsūdzētais garajā starplaikā no nozieguma līdz galīgajam tiesas spriedumam tā īsti nedzīvo, jo dienas, mēneši un gadi aizrit neziņā par to, kas sagaidāms. Dažs labs pat naktīs labi neguļ un iedzīvojas dažādās veselības kaitēs. Un tad ir jautājums: vai nodzīvot šos piecus, septiņus vai desmit gadus neziņā par savu nākotni jau nav sods, turklāt daudz bargāks un, varētu teikt, pat nežēlīgāks nekā sods, kas tiek piespriests un izpildīts uzreiz?

Cits dažs labs vienkārši izdara jaunus noziegumus. Vai varam runāt par sabiedrības pasargāšanu? Jā, sabiedrībai tiek pierādīta un parādīta soda neizbēgamība. Bet reizē tiek demonstrēta krimināsoda un arī krimināls likumdošanas neefektivitāte. Ja vainīgā persona par izdarīto noziegumu tiek sodīta pēc nesamērīgi ilga laika pēc nozieguma izdarīšanas, grūti ir runāt par soda audzinošo nozīmi, par attiecīgā rezultāta ietekmi uz sabiedrību tādā veidā, ka tas būtu efektīvs līdzeklis citu atturēšanai no nozieguma izdarīšanas vai būtu aizsargājis sabiedrisko drošību. Minēšu kādu piemēru: pavisam nesen nejauši satiku savu bijušo klientu, par kuru zinu, ka viņu aptuveni pirms septiņiem gadiem aizturēja sakarā ar aizdomām par līdzdalību slepkavībā. Jautāju: "Esi brīvībā? Tevi attaisnoja, vai arī jau izcieti sodu?" Atbilde bija: "Ne viens, ne otrs – vēl jau nemaz nav beigusies izmeklēšana..."

Un te nonākam pie izmeklēšanas, kura pārāk daudzos gadījumos ir lēna un neprofesionāla. Ātri tiek izmeklētas tikai elementārās lietas, kurās, kā saka, "vainīgais pieķerts pie rokas", bet pat tajās gadās izņēmumi ar atrunām par izmeklētāju pārslogotību. Paviršas un virspusīgas izmeklēšanas sekas ir tam sekojoša lēna iztiesāšana, jo tiesas nereti ir spiestas piesegt un labot visas izmeklēšanas neizdarības, darīt to darbu, kas izmeklēšanas laikā nav paveikts. Rezultāts tam ir tāds, ka Krimināllikums tiek piemērots neefektīvi tieši tā novēlotas piemērošanas dēļ. Neefektīvs tā apstākļa dēļ, ka spriedumi nereti tiek taisīti pēc principa – "lai vilks paēdis un kaza dzīva", t.i., persona tiek notiesāta, taču sods tiek noteikts mīkstum mīksts, lai tikai netiktu pārsūdzēts. Tiesām būtu jābūt izmeklēšanas sietam ar atgriezenisku saiti, taču kopš krimināprocesuālā likumdošana neparedz sūtīšanu uz papildu izmeklēšanu un lietas no tiesas atpakaļ izmeklēšanā nonāk tikai, ja personu attaisno, šāda saite neveidojas, jo, ja pat tiesa reaģē ar kādu blakus lēmumu par izmeklēšanā pieļautajām kļūdām, reakcija reti kad sasniedz adresātu, jo tad, kad attiecīgais tiesas nolēmums stājas spēkā, attiecīgie darbinieki dažkārt ir paspējuši nomainīties vairākkārt. Izmeklēšanas kvalitātes kritums nevis tiek ārstēts ar sankcijām par nekvalitatīvi izdarītu darbu, bet gan ar pierādīšanas standarta pazemināšu. Un tā tas turpinās kā apburtajā lokā – izmeklēšanas kvalitāte turpina kristies, un izmeklēšanas termiņi pieaug, tiesām tiek uzlikts papildu slogs izmeklēšanas nepilnību novēršanā, kas savukārt noved pie garākiem iztiesāšanas termiņiem, pierādīšanas standarta pazemināšanās, kā rezultātā Krimināllikums tiek piemērots neefektīvi.

Krimināltiesību realizācija cieši un vistiešākajā veidā ir saistīta ar krimināprocesu, un aksioma šeit ir ļoti vienkārša: neefektīvs krimināprocess – neefektīvs Krimināllikums. Lai kā mēs uzlabotu un pilnveidotu krimināo likumdošanu, ja vienlaicīgi netiks strādāts pie lietu izmeklēšanas kvalitātes, pat vislabāko Krimināllikumu nebūs iespējams piemērot efektīvi. JV

"Ja vainīgā persona par izdarīto noziegumu tiek sodīta pēc nesamērīgi ilga laika pēc nozieguma izdarīšanas, grūti ir runāt par soda audzinošo nozīmi, par attiecīgā rezultāta ietekmi uz sabiedrību tādā veidā, ka tas būtu efektīvs līdzeklis citu atturēšanai no nozieguma izdarīšanas vai būtu aizsargājis sabiedrisko drošību."

– Saulvedis Vārpiņš

Kriminālprocesa tiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs

Kristīne Strada-Rozenberga
Sandra Kaija
Māris Leja
Gunārs Kūtris
Egons Rusanovs

Kristīne Strada-Rozenberga

Sandra Kaija

Egons Rusanovs

Māris Leja

Gunārs Kūtris

Jāizvirza un konsekventi jāievēro prioritātes

Dr.iur. ***Kristīne Strada-Rozenberga****, LU Juridiskās fakultātes profesore, Krimināltiesisko zinātņu katedras vadītāja, zvērināta advokāte*

Savas pārdomas izvēlos sākt ar apgalvojumu, kuru, domājams, neviens neapšaubīs – Latvijas kriminālprocesa tiesības atrodas pastāvīgā pārmaiņu procesā. Jaunākajā vēsturē zīmīgs ir 2005. gads, kad tika pieņemts un stājās spēkā jaunais Kriminālprocesa likums (turpmāk – KPL), kuram bija jākļūst par būtisku reformu noslēdzošu normatīvu aktu, kurā reglamentētais process būtu ātrāks, efektīvāks, resursus taupošāks un vienlaikus cilvēktiesību ievērošanu vairāk nodrošinošs nekā līdz tam spēkā esošais Kriminālprocesa kodekss. Diemžēl cerības piepildījās vien daļēji un pavisam noteikti ne daļā par izveidotās sistēmas stabilitāti. KPL šajos nedaudz vairāk kā 12 gados kopš tā pieņemšanas ticis grozīts nu jau vairāk nekā 30 reizes: pieņemti 33 likumi par grozījumu veikšanu KPL,[1] divas reizes KPL normas par antikonstitucionālām atzinusi Satversmes tiesa.[2]

Grozījumu pieņemšana nebūt nav noslēgusies, jo jau šobrīd Saeimas izskatīšanā atrodas vairāki būtiski grozījumi KPL, tāpat KPL normu konstitucionalitāti turpina vērtēt Satversmes tiesa. Grozījumu veikšanas rezultātā krimināprocesa tiesiskais ietērps šo 12 gadu laikā ir mainījies strauji, būtiski un ne vienmēr pietiekami kvalitatīvi, kam uzmanība pievērsta vairākās publikācijās, kas ļauj neatkārtoties,[3] vien kārtējo reizi atzīstot, ka līdzšinējā kriminālprocesuālo normu izstrādes prakse ļauj nopietni bažīties par sistēmiskas pieejas[4] un tiesiskās noteiktības prasības ievērošanu.[5]

Meklējot, kur slēpjas straujo un plašo KPL normu grozīšanas iemesli, jāpiekrīt, ka KPL grozīšana galvenokārt pamatojama ar trim būtiskiem apstākļiem: 1) ES normu iedzīvināšanu, 2) neprecizitāšu, pretrunu un nepilnību labošanu un 3) reakciju uz tiesību piemērošanas praksē apzinātām aktualitātēm.[6] ES aktivitātes, kurām bijusi ietekme uz kriminālprocesuālo tiesību normu attīstību Latvijā, saistāmas ar diviem savstarpēji nosacītiem virzieniem: 1) sadarbības veicināšanas nolūkā ieviestajiem uz savstarpējās atzīšanas principu balstītajiem instrumentiem, kā, piemēram, Eiropas apcietinājuma lēmums; 2) minimālo procesuālo garantiju noteikšanu, tai skaitā attiecībā uz noziedzīgu nodarījumu upuriem un personām, kurām ir tiesības uz aizstāvību.[7] Otrais apstāklis – nepilnību labošana – zināmā veidā varētu būt pamatojams ar nepietiekami atbildīgu pieeju grozījumu izstrādē, kas nenovērš un dažkārt pat palielina KPL sastopamās pretrunas un neprecizitātes. Attiecībā uz trešo – reakciju uz praksē atklātām problēmām – atzīstams, ka šāda apstākļa esamību pilnībā likvidēt neizdosies nekad, tomēr arī to varētu mazināt, pienācīgi veicot KPL grozījumu "pirms analīzi", modelējot un prognozējot normas darbību praksē, tādējādi jau laikus apzinot un novēršot iespējamās problēmas.

KPL veiktie grozījumi būtiski mainījuši kriminālprocesuālo kārtību un tās formu. Katram var būt savs viedoklis par to, kuri no veiktajiem grozījumiem bijuši nozīmīgākie. Manā ieskatā, kā sistēmiski nozīmīgi KPL grozījumi minami – atteikšanās no tiesu piesēdētājiem un privātās apsūdzības procesa, pāreja uz tīrajām tiesu instancēm, mutiskuma principa sašaurinājums iztiesāšanas laikā, vienkāršoto procesu piemērošanas paplašināšana, personu, kurām ir tiesības uz aizstāvību, cietušo, kā arī aizskarto mantas īpašnieku tiesiskā statusa pilnveide, procesuālās kārtības pārskatīšana procesos pret juridiskajām personām, rakstiskas procesa formas ienākšana un paplašināšanās iztiesāšanā un

1 Pēdējie Saeimā pieņemti 2017. gada 20. septembrī un uz šī raksta tapšanas brīdi vēl nav izsludināti.

2 Par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada 23. maija spriedums. Stājās spēkā 25.05.2017. Latvijas Vēstnesis, 25.05.2017., Nr. 102 (5929); Par Kriminālprocesa likuma 657. panta pirmās, trešās un piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2016. gada 29. aprīļa spriedums. Stājās spēkā 03.05.2016. Latvijas Vēstnesis, 03.05.2016., Nr. 85 (5657).

3 Plašāko pārskatu sk.: Meikališa Ā. Kriminālprocesa likumam 10 – fakti, vērtējumi, prognozes. Grām.: Kriminālprocess. Raksti 2010–2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 95.–150. lpp.

4 Plašāk par kriminālprocesa un krimināltiesību normu saskaņošanas nepieciešamību sk.: Strada-Rozenberga K. Krimināltiesību un kriminālprocesa normatīvā regulējuma saskaņotības nepieciešamība un aktuālā problemātika. Latvijas Republikas Satversmei – 95. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 320.–334. lpp.

5 Plašāk sk.: Strada-Rozenberga K. Krimināltiesības: tiesiskā drošība krimināltiesībās un kriminālprocesā. Grām.: Vispārējie tiesību principi: Tiesiskā drošība un tiesiskā paļāvība. Valsts pārvalde. Bizness. Jurisprudence. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2017, 75.–98. lpp.

6 Meikališa Ā. Kriminālprocesa likumam 10 – fakti, vērtējumi, prognozes. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2010–2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 142. lpp.

7 Plašāk sk.: Strada-Rozenberga K. ES kriminālprocesuālās tiesības – attīstības tendences un ietekme Latvijā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2010–2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 35.–44. lpp.

>

pēdējās aktualitātes – saīsināto tiesas spriedumu reforma, izmaiņas attiecībā uz noziedzīgi iegūtu mantu un rīcību ar to, kā arī grozījumi attiecībā uz pierādīšanas pamatnostādnēm. Daudzas no veiktajām izmaiņām vērtējamas kopumā visai pozitīvi, kamēr dažu vērtējums šobrīd var būt visai piesardzīgs.

Ierobežotā raksta apjoma dēļ nav iespējams pievērsties veikto izmaiņu saturiskam apskatam, tomēr var norādīt uz tendencēm. Ir pamats izvirzīt apgalvojumu, ka mūsdienu kriminālprocesa attīstības galvenie aktuālie / problemātiskie aspekti vai to bloki un ar tiem saistītie izaicinājumi, kuriem nepieciešams sistēmiskas nozīmes risinājums, ir šādi.

1. Upura lomas pieaugums kriminālprocesā. Nenoliedzami, noziedzīgā nodarījumā cietušajam ir nepieciešama aizsardzība un viņa intereses ir jāievēro un jārespektē. Taču sistēmiskas pieejas jautājums nav tik daudz šis, cik jautājums par to, cik lielā mērā tikai un vienīgi no cietušā atstāt atkarīgu procesa esamību un personas saukšanu pie atbildības kā tādu. Jau šobrīd vairākos gadījumos cietušais izšķiroši nosaka: būt vai nebūt procesam un vai persona tiks saukta pie krimināltatbildības.[8] Ir pamats uzskatam, ka likumdevējs šo jautājumu risinājis ne tik daudz, izvērtējot upura un vainīgā attiecību un privāto un publisko interešu nozīmi kriminālprocesā, cik slēptā veidā mēģinot iedzīvināt lietderības pieeju (pretēji formāli atzītai obligātuma prasībai – sk. KPL 6. pantu) kriminālprocesa realizācijā.

2. Kriminālprocesa vienkāršošanas / paātrināšanas robežas. Salīdzinot mūsdienu kriminālprocesu Latvijā ar pat ne 20 gadu pagātni, uzskatāmi redzams, ka kriminālprocess ir kļuvis vienkāršāks. Tas nosacīts gan ar tehnikas progresu, kas ļāvis plaši izmantot tehniskos līdzekļus, gan ar dažādu "procesuālo vienkāršojumu" ieviešanu. Nevar noliegt, ka procesu paātrināt un pamatoti vienkāršot sarežģīto ir nepieciešams. Tomēr ikreiz, kad atkal KPL grozīšanas pamatojumā dzirdu argumentu, ka nepieciešams "vienkāršot un paātrināt", man rodas vēlme izvirzīt trīs jautājumus: 1) vai pietiekami ir izmantotas jau esošās iespējas; 2) ko "vienkāršošana" ir devusi līdz šim; 3) cik tālu mēs iesim?

Pēc neskaitāmiem jau īstenotiem vienkāršošanas pasākumiem mēs joprojām runājam par gariem termiņiem, amatpersonu pārslodzēm utt. Kas ir "pie vainas"? Vai tiešām KPL? Nez kāpēc šķiet, ka šoreiz risinājums meklējams "kaut kur ārā" – praktiskās norises organizācijā, amatpersonu kvalifikācijā un attieksmē u.tml. Savukārt, kamēr fundamentālu uzlabojumu šajā jomā nebūs, KPL grozījumi arī neko nedos. Taču joprojām būs aktuāls jautājums – cik tālu iesim? Jo jebkurai vienkāršošanai ir savas robežas, kuras pārkāpjot tiek pazaudēta attiecīgā institūta jēga. Vislielākā bīstamība, šķiet, slēpjas aiz "ātri" un "vienkārši" pazaudēt cilvēku un atbildi uz jautājumu "kāpēc"?

3. Noziedzīgi iegūtā "atņemšana". Tieši mantisko jautājumu risināšana un tās rezultāts ir viens no "uzmanības centra" jautājumiem kriminālprocesā. Īpaši aktualizēta gan Latvijā, gan visā ES ir noziedzīgi iegūtā atdošana īpašniekam vai konfiscēšana valsts labā. Prognozējami, ka īpašu uzmanību izpelnīsies tieši t.s. paplašinātā mantas konfiskācija, kas šobrīd Latvijā jaunā izpratnē ieviesta ar šī gada 1. augustā spēkā stājušiem grozījumiem KPL un Krimināllikumā un kuras ietvarā kā galvenie problēmjautājumi skatāmi – ciktāl tā tiks praktiski realizēta un kā nodrošināt ar to aizskarto personu interešu aizsardzību.

4. "Tradicionālo" kriminālprocesa vērtību pārskatīšana modernās sabiedrības un noziedzības apstākļos. Vēl pirms pārdesmit gadiem neviens par nopietnu neuzskatīja ideju, ka varētu tikt apšaubīta nevainīguma prezumpcija kā kriminālprocesa pamatu pamats, ka tiesnesis varētu notiesāt cilvēku, to pat neredzot, ka varētu atkāpties no tiešuma un mutiskuma principa krimināllietu iztiesāšanā, ka varētu būt nemotivēti nolēmumi utt. Šo uzskaitījumu varētu turpināt vēl un vēl. Ir nenoliedzami, ka sabiedrība attīstās un novecojušas prasības ir atmetamas. Taču atklāts paliek jautājums, kuras prasības tiešām ir novecojušas, bet kuras kādam tikai traucējošas. Gadu desmitiem un ilgāk atzītās vērtības kriminālprocesā nav tikušas iekļautas un atzītas nejauši, tām bijis pamats, mērķis un nozīme. No tā izriet, ka nebūtu pieļaujama "nejauša" vai pavirša atteikšanās no tām. Jo "fundamentālāka" un sistēmiski nozīmīgāka bijusi kāda nostāja, jo pamatīgākiem, izvērstākiem un pētniecībā balstītiem apvērumiem būtu jābūt, lai no tās atteiktos.

Un, visbeidzot, varam nonākt pie galvenā jautājuma.

5. Ko vēlamies ar kriminālprocesu sasniegt? Necitējot KPL 1. pantu, kur normatīvi šis virsmērķis ir redzams, šoreiz akcentējams kas cits. Vai likumdevējs zina, saprot un konsekventi ievēro šo uzstādījumu, vai par to pietiekami ir informēta un to akceptē sabiedrība, kādu kriminālprocesa mērķi redz amatpersonas, kuras to piemēro? Vai mērķis ir sasniegts, ja pēc iespējas ātrāk varam ievilkt krustiņu atskaitē, vai nepieciešamais rezultāts ir bargs sods, vai tomēr mēģināsim samierināt vainīgo ar cietušo vai ātrāk notiesāsim utt.? Ir jāsaprot, ka visu vienlaicīgi gribēt nevar un nereti viens otru izslēdz. Ir liekulīgi, ja vienlaicīgi vēlas veicināt, piemēram, vienošanās piemērošanu un tai pašā laikā pārmest kādai amatpersonai, ka tā to piemērojusi un līdz ar to sods ir bijis pārāk maigs (vai tiešām kāds iedomājas, ka >

8 Plašāk sk.: Strada-Rozenberga K. Publisko un privāto interešu kolīzija kriminālprocesā. Grām.: Meikališa Ā., Strada-Rozenberga K. Kriminālprocess. Raksti 2010–2015. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2015, 185.–191. lpp.

personas bieži piekritīs vienoties par maksimālajiem sodiem). Ir neiespējami atbalstīt samierināšanas pieeju krimināprocesam un vienlaicīgi noteikt pārlieku īsus lietas izskatīšanas termiņus utt. Jautājums ir prioritātēs, kuras valstij ir skaidri jāformulē un konsekventi jāievēro.

Par krimināprocesa stabilitāti varēsim vien sapņot, ja netiks formulēti fundamentāli attīstības virzieni un mērķi, sistēmas pamati, kā arī ja nespratīsim, ka krimināprocess ir tikai viena maza šūniņa krimināltiesisko normu sistēmā, kas savukārt ir tikai maza daļa no kopējās tiesību sistēmas, kurai jāfunkcionē nevis atskaišu rezultātu nodrošināšanai, bet gan sabiedrības un cilvēka aizsardzības interesēs. JV

Notikusi un turpināsies vērtību pārvērtēšana

Dr.iur. ***Sandra Kaija****, Rīgas Stradiņa universitātes profesore*

Lielākā daļa no tiesību nozarēm, to skaitā arī krimināprocesa tiesības, atrodas nepārtrauktā pilnveides procesā, to nosaka gan iekšējie, gan ārējie faktori, piemēram, radušās jaunas tiesiskās situācijas, kas prasa pilnveidotu tiesisko regulējumu; jaunas likumdošanas iniciatīvas Eiropas Savienības līmenī, tostarp pieņemot jaunas direktīvas.

Krimināprocesa likumā ir izdarīti vairāk nekā 30 grozījumi. Galvenie jautājumi, uz kuriem būtu jāatbild: kādam jākļūst mūsu krimināprocesam nākotnē, ņemot vērā globālās tendences; kādi mērķi jāsasniedz, veicot grozījumus Krimināprocesa likumā; kādi ir būtiskākie faktori, kas ietekmējuši krimināprocesa tiesību attīstību? Manuprāt, var minēt trīs galvenos aspektus.

Pirmkārt, Eiropas Padomes un Parlamenta direktīvas un to ieviešanas nepieciešamība. Pašlaik Krimināprocesa likumā (turpmāk – KPL) ir iekļautas tiesību normas, kas izriet no deviņām direktīvām. Arī turpmākās KPL izmaiņas neapšaubāmi būs saistītas ar ES tiesību politikas īstenošanu, t.sk. tuvākajā laikā ieviešot šādas direktīvas: a) Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 9. marta Direktīvu (ES) 2016/343 par to, lai nostiprinātu konkrētus nevainīguma prezumpcijas aspektus un tiesības piedalīties klātienē lietas izskatīšanā tiesā krimināprocesā (tās ieviešanas termiņš ir 2018. gada 1. aprīlis); b) Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 26. oktobra Direktīvu (ES) 2016/1919 par juridisko palīdzību aizdomās turētajiem un apsūdzētajiem krimināprocesā un pieprasītajām personām Eiropas apcietināšanas ordera procesā (tās ieviešanas termiņš ir 2019. gada 25. maijs); c) Eiropas Parlamenta un Padomes 2016. gada 11. maija Direktīvu (ES) 2016/800 par procesuālajām garantijām bērniem, kuri ir aizdomās turētie vai apsūdzētie krimināprocesā (tās ieviešanas termiņš ir 2019. gada 11. jūnijs).

Otrkārt, Satversmes tiesas nolēmumu ietekme. Tas ir aktuāls jautājums, jo personas aktīvi izmanto savas tiesības un vēršas Satversmes tiesā, apstrīdot Krimināprocesa likuma normas. Šobrīd izskatīšanā atrodas lieta par Krimināprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam un Krimināprocesa likuma 631. panta trešās daļas otrā teikuma atbilstību Satversmes 91. panta pirmajam teikumam; sagatavošanā – lieta par Krimināprocesa likuma 573. panta otrās un trešās daļas atbilstību Satversmes 92. panta pirmajam teikumam.

Treškārt, izpratnes / vērtību maiņa. Stājoties spēkā KPL, notikusi zināma vērtību pārvērtēšana. Mūsdienu krimināprocesa tiesībām raksturīga tajā iesaistīto personu tiesību paplašināšanās, piemēram, ieviešot īpaši aizsargājamā cietušā statusu, paplašinot krimināprocesā aizskartā mantas īpašnieka tiesības u.tml.

Likuma mērķis vairs nav sodīt personu, bet panākt krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. Tas ir veicinājis dažādu t.s. vienkāršoto krimināprocesa formu (tiesas un ārpustiesas) ieviešanu un attīstību. Arī tuvākajā nākotnē gaidāmas izmaiņas, jo 2017. gada 21. septembrī Saeima pirmajā lasījumā konceptuāli atbalstīja izmaiņas Krimināprocesa likumā, kas paredz krimināprocesa vienkāršošanu. Šie grozījumi paredzēs daudzas novitātes, t.sk. tiks apvienots process neatliekamības kārtībā ar saīsināto procesu, radot jaunu procesuālo formu – procesu vienkāršotā kārtībā. Ticu, ka tiesībsargājošo iestāžu darbinieki būs atvērti jaunām idejām un gatavi tās īstenot dzīvē.

Pieņemu, ka nevienai valstij nav izdevies pieņemt tik efektīvu Krimināllikumu, kas pilnībā atturētu personas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, un Krimināprocesa likumu, kas paredzētu ideālu procesuālo kārtību. Svarīgs kritērijs ir arī likuma piemērošana praksē, īpaši, vai likuma piemērotāju darbība ir bijusi efektīva, gan atturot personas no noziedzīgu nodarījumu izdarīšanas, gan notikuša noziedzīga nodarījuma gadījumā, piemērojot Krimināllikuma normas, panākot krimināltiesisko attiecību taisnīgu noregulējumu bez neattaisnotas iejaukšanās personas dzīvē. JV

Likums nedrīkst atgādināt instrukciju

***Māris Leja**, Ģenerālprokuratūras Krimināltiesiskā departamenta Sevišķi svarīgu lietu izmeklēšanas nodaļas prokurors*

Kriminālprocesa likumā, kas stājās spēkā 2005. gada 1. oktobrī, nenoliedzami ietverts mūsdienīgs regulējums cilvēktiesību nodrošināšanai, notikusi atteikšanās no daudzām formālām darbībām, veikts nozīmīgs solis uz kriminālprocesa vienkāršošanu, paredzot jaunus vienkāršotus procesa veidus, kā arī ieviesti citi vērtīgi jauninājumi. Tomēr nebūšu oriģināls, ja teikšu, ka šajā likumā (un līdz ar to šajā tiesību nozarē) saskatāmi arī būtiski trūkumi.

Katram, kurš kaut nedaudz seko šai tiesību nozarei, nav palicis nepamanīts Kriminālprocesa likumā veikto grozījumu lielais skaits un apjoms. Tam ir vairāki negatīvi aspekti, piemēram, tas apgrūtina iespēju izsekot aktuālajām izmaiņām, būtiski kavē šī likuma zinātnisko komentāru izstrādi. Savukārt zinātnisko komentāru trūkums kavē ne tikai vienotas prakses veidošanos, bet arī šīs tiesību zinātnes attīstību kā tādu.

Turklāt dažkārt likuma grozījumi ir tikai redakcionālas dabas, tajā pašā laikā neatrisināti paliek praksē nozīmīgāki jautājumi. Piemēram, joprojām nav atrisināts jautājums par tiesas kompetences robežām atzīt par pierādītiem no apsūdzības atšķirīgus noziedzīga nodarījuma izdarīšanas apstākļus un grozīt juridisko kvalifikāciju tā, lai gadījumos, kad tiesā pārbaudītie pierādījumi ir pietiekami noziedzīga nodarījuma konstatēšanai, tiesām nebūtu jātaisa attaisnojošs spriedums tikai tāpēc, ka apsūdzībā norādīti atšķirīgi nodarījuma faktiskie apstākļi vai juridiskā kvalifikācija. Tāpat joprojām par birokrātisku atzīstama rakstisko pierādījumu pārbaude tiesā (Kriminālprocesa likuma 449. panta trešā daļa), kā rezultātā lielās lietās tiesas sēdēs stundām ilgi tiek lasīti rakstiski dokumenti, kas ir katra lietas dalībnieka rīcībā.

Diemžēl Kriminālprocesa likums pamazām sāk atgādināt instrukciju. Tas negatīvi ietekmē tiesību piemērošanu, jo atradina tiesību piemērotāju no patstāvīgas domāšanas, kā rezultātā viņš sagaida, ka uz jebkuru jautājumu skaidru atbildi sniegs likuma burtiskais teksts. Šāda attieksme rada nepieciešamību atkal un atkal papildināt likumu. Atliek cerēt, ka nākotnē šie negatīvie aspekti pamazām tiks novērsti. JV

Pārmērīga reglamentācija traucē noskaidrot patiesību

***Gunārs Kūtris**, 12. Saeimas deputāts, LU Juridiskās fakultātes lektors*

Ar vārdu "kriminālprocess" es vēlētos aptvert gan kriminālprocesuālā likuma regulējumu, gan praktisko kriminālprocesu norisi, jo nevar jau atraut to, kas paredzēts praksei, no pašas dzīves. Sabiedrībā retāk uzsāk sarunu par pašu likumu, jo parasti mūs uztrauc konkrēta noziedzīga nodarījuma izmeklēšana un iztiesāšana. Turklāt šīs sarunas visbiežāk ierosina neveiksmīgi kriminālprocesi, par ko pārmetumi tiek izteikti amatpersonām (procesa virzītājiem). Savukārt amatpersonas mēdz minēt likuma nepilnības, kas traucējušas efektīvai procesa atrisināšanai.

Pēdējos piecpadsmit gadus tiekoties un diskutējot ar kolēģiem citās valstīs, kā arī analizējot šo valstu likumus un likumu projektus, diezgan droši varu apgalvot, ka mums ir samērā veiksmīgs normatīvais regulējums. Valstis, kas veic kriminālprocesa reformas, pētī mūsu pieredzi un aizņemas no mums labas idejas. Pat Eiropas Savienības mērogā tā dēvētā paplašinātā konfiskācija, ko mēs prezentējām jau 2002. gadā, kā rekomendējoša norma tika iestrādāta Eiropas Padomes Pamatlēmumā 2005/212/TI (2005. gada 24. februārī).

Neviens likums gan nav ideāls. Latvijā (un ne tikai) pārmetumi tiek izteikti par pārāk smagnējo procesu un formālām prasībām, it īpaši mazāk smagu noziegumu izmeklēšanā. Taču izrādās, ka izdomāt kaut ko radikāli jaunu ir diezgan grūti. Piemēram, Valsts policija vairākus gadus pētīja procesa vienkāršošanas iespējas, izpētīja astoņu Eiropas Savienības valstu pieredzi, un gala rezultātā ir tapuši priekšlikumi, kā efektivizēt izmeklēšanu. Taču projektā piedāvātais vienkāršotais kriminālprocess ir tas pats līdz šim zināmais process neatliekamības kārtībā, tikai piecu darba dienu laikā termiņš pagarināts līdz 10 vai pat 30 dienām, kā arī ierosināts atteikties no procesa reģistra veidlapām. Cerams, ka praksē tiks izdomāti stimuli, kā veicināt, lai praktiskie darbinieki beidzot šo procesu sāktu biežāk piemērot.

Problēma, ar ko sastopas likuma rakstītāji: cik detalizēti regulēt katru jautājumu, proti, vai likumā ir principu un procedūras galveno punktu uzskaitījums, vai arī tā ir instrukcija. Latvija diemžēl arvien tālāk aiziet instrukcijas virzienā. Taču, jo detalizētāk gribam katru situāciju aprakstīt, jo vairāk situāciju reālā dzīve piedāvā. Bieži vien tā ir iesaistīto personu apzināta rīcība, kuri izmanto to, ka viss nav noregulēts (piemēram, ja ir noregulēti desmit iespējamie soļi, var pārmest, ka arī vienpadsmitais nav noregulēts). >

Iespējams, varētu pārmest padomju laika tradīciju pārmantotājiem, jo bija pierasts, ka visu noregulē ministrijas instrukcijas vai ģenerālprokurora pavēles. Taču ir nomainījusies jau viena izmeklētāju paaudze. Tātad problēmas risinājums būtu meklējams jauno izmeklētāju un prokuroru sagatavošanā, viņu prasmē procesuālās attiecības risināt ar pareizu principu izpratni un piemērošanu. Piemēram, kāpēc likumā būtu jānosaka pieteikumu vai sūdzību izskatīšanas termiņš, ja tas godīgi tiktu izdarīts nekavējoties vai, ja ir kādi šķēršļi, loģiski saprātīgā laikā.

Cits piemērs: varētu atteikties no formālā lēmuma par kriminālprocesa uzsākšanu, ja katru iesniegumu par likuma pārkāpumu iestāde (piemēram, policija) pārbaudītu ar savām resoriskās darbības metodēm, bet gadījumos, kad jāierobežo personas tiesības (piemēram, kratīšana), atļauju tam saņemtu pie izmeklēšanas tiesneša. Tad par reāliem kriminālprocesiem varētu runāt tikai tajā brīdī, kad kāda persona tiek atzīta par aizdomās turēto vai apsūdzēto (šobrīd procesa uzsākšana sabiedrībā nereti tiek uztverta kā pierādījums cilvēka vainai, un tā jau ir cilvēktiesības aizskaroša attieksme, ko labprāt izmanto "dzeltenās preses" izdevumi).

Ne tik tālā nākotnē varētu domāt arī par atteikšanos no detalizētas pierādījumu veidu uzskaites. Svarīgākais būtu, lai pierādījumu sniedzējs varētu pārliecināt, ka to iegūšanā nav pārkāptas vispārpieņemtās cilvēktiesības. Tad, piemēram, zustu nevajadzīgie strīdi, kuros gadījumos skaņas vai attēla ieraksts ir izmantojams kā pierādījums. Dažkārt nav izprotams, kāpēc privātpersonas izdarīts ieraksts var tikt izmantots kā pierādījums, bet tādā pašā situācijā izmeklētāja veikts ieraksts, ja tas iepriekš nav noformēts kā attiecīga izmeklēšanas darbība, netiek atzīts. Un tas ir tikai viens piemērs, kā pārmērīga reglamentācija tiešām traucē efektīvai patiesības noskaidrošanai.

Kriminālprocesa likums vienmēr tiks pilnveidots. Tas ir nenovēršams sabiedrības straujās attīstības nosacījums. Taču arī labs likums var šķist neefektīvs, ja to neprasmīgi piemēro. Tāpēc otrs uzdevums – patiešām augsta līmeņa profesionāļu sagatavošana, kas izprot likuma garu un neaizķeras aiz burta trūkuma kādā vārdā. JV

Lai "izmeklēšanas noslēpums" nekļūtu par mantru

***Egons Rusanovs**, zvērināts advokāts*

Slepenības fetišisma pārvarēšana Latvijas pirmstiesas kriminālprocesā ir viens no aktuālākajiem tuvākās nākotnes uzdevumiem. Protams, arī pirmskara Latvijas kriminālprocesuālo tiesību doktrīnā valdīja uzskats, ka "lielākā daļa kultūras valstu pieturas pie tādas procesa kārtības, ka izziņa un iepriekšējā izmeklēšana notiek slepeni, bet tiesas izmeklēšana atklāti".[1] Uzspiestais padomju kriminālprocesa modeļa pirmstiesas izmeklēšanas analogs šo institūtu padarīja vēl drastiskāku.

Tomēr kopš 20. gadsimta otrās puses daudzas kriminālprocesuālo tiesību nozares normas tiek ieceltas konstitucionālo normu rangā. Tādēļ mūsdienās kriminālprocess kā jautājuma izlemšanas par kriminālatbildību par izdarīto noziedzīgo nodarījumu modelis (juridiskā forma) ir kļuvis par savdabīgu katras civilizētas valsts vizītkarti. Pēc neatkarības atjaunošanas Latvija atšķirībā no Igaunijas savu mājas darbu šajā jomā diemžēl pilnā apjomā nepaveica, pirmstiesas kriminālprocesa regulējumā daudzviet nepieļaujami saglabājot sava priekšteča – autoritārā politiskā režīma perioda – normatīvā akta izpausmes, kas kopumā realizēja izmeklēšanas (inkvizīcijas) tipa tiesvedību, kura vienīgi ārēji tika noformēta ar dažiem sacīkstes elementiem.

Saglabājušies arī daudzi iepriekšējā kriminālprocesa modeļa galvenie trūkumi – totāla pirmstiesas pierādīšanas procedūras monopolizācija, konstitucionālo garantiju deklaratīvums, patvaļīga attieksme pret pierādījumu pieļaujamību, subjektīvs pierādīšanas standarts, atbilstoši kuram tiesājamā vainai jābūt pierādītai vēl līdz brīdim, kad parādās tiesneša attiecīgā "iekšējā pārliecība" utt. Lai šos trūkumus mazinātu, jau šobrīd nepieciešama vienas no slepenības principa izpausmes – izmeklēšanas noslēpuma hipertrofijas – samazināšana. Izmeklēšanas noslēpums nereti tiek padarīts par mantru, ar kuru nereti tiek piesegta ne tikai klaja nekompetence, bet arī attaisnots netaisnīgs krimināltiesisko attiecību noregulējums un neattaisnota iejaukšanās personas dzīvē. KPL 60.[2] panta trešās daļas 1. punkta garantijas joprojām ir fikcija, neraugoties uz ECT atziņām lietā "Miķelsons pret Latviju". Pavisam nesen arī Satversmes tiesa atzina, ka izmeklēšanas noslēpums nevar būt pašmērķis[2] KPL 629. panta trešās daļas kontekstā.

Jādomā, ka jautājumos par izmeklēšanas noslēpuma institūta izmantošanu būtu jāvadās no tādas pašas prezumpcijas, kādā virzienā vismaz teorētiski būtu jānotiek apcietinājuma piemērošanai, proti, no sākotnējā pieņēmuma –"persona ir jāatbrīvo" – un nevis otrādi. Tāpat līdzīgi "lietas materiāli ir jāuzrāda personai, kuras tiesības kriminālprocess aizskar". Bet, ja tas nav iespējams, jāseko rūpīgam atteikuma pamatojumam ar reālām un efektīvām tiesībām to pārsūdzēt tiesā. Tas viss kopumā jau tālākā perspektīvā ļauj saskatīt nepieciešamību padomāt arī par citu pirmstiesas kriminālprocesa modeli – efektīvu, ātru un atbilstošu savai būtībai. JV

1 Šulcs L. Kriminālprocess. [Rīga: lekcijas], 1940, 30. lpp.

2 Par Kriminālprocesa likuma 629. panta piektās daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta pirmajam teikumam: Satversmes tiesas 2017. gada 23. maija spriedums lietā Nr. 2016-13-01, sprieduma 14.2. punkts. Latvijas Vēstnesis, 25.05.2017., Nr. 102 (5929). Pieejams: https://www.vestnesis.lv/op/2017/102.2.

Civiltiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs

Jānis Rozenfelds
Linda Damane
Vadims Mantrovs
Rihards Gulbis
Sergejs Rudāns

Jānis Rozenfelds

Linda Damane

Rihards Gulbis

Vadims Mantrovs

Sergejs Rudāns

Civillikuma pilnveidošanas projekts

Dr. iur. ***Jānis Rozenfelds****, zvērināts advokāts, Latvijas Universitātes profesors*

Priekšlikums iztēloties, kā uzlabot Civillikumu (turpmāk – CL), ir apmēram tāds pats kā jautājums, kādu māju katrs gribētu uzcelt, ja viņam būtu daudz naudas. Jāņem vērā iepriekš veiktajos pētījumos par CL pilnveidošanas nepieciešamību rodamās atziņas, kā arī vēlreiz rūpīgi jāizanalizē iemesli, kuru dēļ šie priekšlikumi tikai ļoti mazā mērā ir tapuši par likumiem.

Jāpiekrīt pētījuma par Civillikuma lietu tiesību daļas pirmās, otrās un trešās daļas modernizācijas nepieciešamību[1] (turpmāk – Pētījums) autoram, ka CL nodaļā "Dažādas lietu šķiras" atrodamie dažādu lietu šķiru raksturojumi (CL 841., 842., 846. pants) slikti pilda savu funkciju.[2] Būtu labāk, ja no šīm metafiziskajām definīcijām vienkārši atteiktos. Savukārt Pētījumā veikto ierosinājumu – nostiprināt labticīga ieguvēja apzīmējumu CL 996. pantā – vajadzētu gan formulēt nedaudz citādi.

Uzsvars jāliek nevis uz labticīgo ieguvēju, bet gan uz principu, kāds jau paredzēts Komerclikuma 12. panta trešajā daļā: "Ja komercreģistrā ierakstāmās ziņas ir ierakstītas vai izsludinātas nepareizi, trešā persona attiecībā uz personu, kuras interesēs šīs ziņas bija jāieraksta, var atsaukties uz izsludinātajām ziņām, izņemot gadījumu, kad trešā persona zināja, ka izsludinātās ziņas neatbilst patiesajam tiesiskajam stāvoklim vai komercreģistrā ierakstītajām ziņām." Līdzīgs noteikums paredzēts Komercķīlas likuma 22. pantā.

Šis jautājums risināms kompleksi, saistot to ar procedūru, kādā ir veicams publiskais ieraksts.

CL 1321. pants jāatjauno sākotnējā redakcijā, kāda bija spēkā līdz 2002. gada 31. decembrim, svītrojot pirmās daļas otro teikumu: "Ieķīlātā nekustamā īpašuma pārdošana izdarāma pēc noteikumiem par labprātīgu pārdošanu izsolē tiesas ceļā." Pašreizējā redakcija nenodrošina ķīlas devēja kā lietas īpašnieka aizsardzību.[3]

Nepelnīti bez uzmanības atstātas citas Pētījumā identificētās CL normu nepilnības:

"1480. – ir ļoti svarīgs un tāpēc rediģējams skaidrāk. Nav skaidrs, kā zemesgrāmatas atbild par kļūdām un kā aizsargāta persona, kurai par labu bija jānostiprina (bija pieteikums) atsavināšanas aizliegums, bet tas netika izpildīts.

1481. – nav tāda izdevuma "Valdības Vēstnesis", vai nu jāietver "Latvijas Vēstnesis", kas gan nav oficiālais valdības izdevums, vai citādi jārisina."[4]

Piekrītot šiem secinājumiem, vajadzētu CL 1480. pantā atstāt tikai to daļu, kura norāda, ka korroborācija pilnīgi nodrošina ieguvēju, svītrojot tai pretrunā esošo daļu, kas norāda, ka darījuma iekšējo trūkumu dēļ nekustamā īpašuma nodošana "neiegūst nekādu spēku".

CL 1481. pants, kas noteic, ka korroborācija "uzskatāma par notikušu un apstiprinātais darījums ir neapstrīdams pēc tam, kad tiesa iespiež "Valdības Vēstnesī" sludinājumu", ir svītrojams, jo tas ir nesavienojamā pretrunā ar CL 1480. pantā paredzēto noteikumu, ka korroborācija ieguvēju "pilnīgi nodrošina".

Jāparedz publiska ieraksta sekas.

Pret nekustamā īpašuma ieguvēju, kas ierakstīts zemesgrāmatā, attiecībā uz šo īpašumu iespējams celt tikai personisku prasību. Šāds regulējums pirms vairāk nekā simts gadiem proponēts kā efektīvākais īpašuma aizsardzības veids.[5]

Jāatsakās no specifiskā īpašuma prasības regulējuma CL. Tas ir pretrunā ar publiskās ticamības principu un līdzšinējā praksē ir devis pretrunīgus rezultātus.[6]

Par nekustamā īpašuma īpašnieku atzīstams tikai tas, kas par tādu ierakstīts zemesgrāmatā (CL 994. pants). Turpretim normas par īpašuma prasību lielā mērā balstās uz pieņēmuma, ka ieraksts zemesgrāmatā ir tikai viens no īpašuma tiesības pierādījumiem.

Viens no galvenajiem pretrunīgās prakses iemesliem īpašuma prasības lietās ir tas, ka tiesas atšķirīgi interpretē likuma noteikumus par prasītāja īpašuma tiesības pierādīšanas pienākumu.

Noteikumi par īpašuma prasību nostāda prasītāju, kurš vairs nav ierakstīts zemesgrāmatā kā nekustamā īpašuma īpašnieks, *idem per idem* situācijā. Prasītājam jāpierāda, ka viņš ir nekustamā īpašuma īpašnieks (CL 1060. pants), taču viņš to var izdarīt, tikai apgāžot prezumpciju, ka par nekustamā īpašuma īpašnieku atzīstams tikai tas, kas par tādu ierakstīts zemesgrāmatā (CL 994. pants).[7]

"Prasītājam jāpierāda sava īpašuma tiesība. Šim nolūkam pietiek, ja viņš pierāda, ka patiesi ieguvis šo tiesību tiesīgā kārtā; pēc tam jau atbildētājam jāpierāda, ka prasītājs vairs nav īpašnieks. Ja prasītājs apgalvo, ka lietu ieguvis kā nodotu vai mantotu no cita, tad viņam arī jāpierāda, ka viņa priekšgājējs bijis tās īpašnieks" (CL 1060. pants).

1 Pētījums par Civillikuma lietu tiesību daļas pirmās, otrās un trešās daļas modernizācijas nepieciešamību, 2007. Pieejams: https://www.tm.gov.lv/files/archieve/lv_documents_petijumi_civillikuma_modernizacija.doc [aplūkots 19.09.2017.].

2 Turpat.

3 Lai pilnībā ieviestu izmaiņas īpašnieka interešu aizsardzības nodrošināšanai, ir jāveic grozījumi ne tikai CL, bet arī būtiski grozījumi Civilprocesa likumā, kas ir ārpus šī raksta ietvariem.

4 Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizācijas nepieciešamība un aktuālo privāttiesiskā regulējuma tendenču (UNIDROIT, ELTP) iespējamā ietekme uz Civillikuma Saistību tiesību daļas modernizāciju, 2007. Pieejams: https://www.tm.gov.lv/files/archieve/lv_documents_petijumi_Saistibutiesibas.doc [aplūkots 19.09.2017.].

5 Башмаков А.А. Основныя начала ипотечнаго права. Либава: Издание Лито-Типографии М. Петерсона, 1891, с. 39–40.

6 Rozenfelds J. Ownership Claim. Journal of the University of Latvia No. 6. Law. Editor in chief J. Lazdiņš. Riga: University of Latvia, 2014, pp. 91–107.

7 Rozenfelds J. Labticīgais ieguvējs un zemesgrāmatu ieraksta publiskā ticamība. Jurista Vārds, 12.09.2017., Nr. 38 (992), 17. lpp.

>

Šī norma jāpapildina ar šādu tekstu: "Ja prasība celta par nekustama īpašuma atprasīšanu, tad vienīgais prasītāja īpašuma tiesības pierādījums ir ieraksts zemesgrāmatā." Šāda piebilde ir nepieciešama, lai izslēgtu praksē nereti sastopamos gadījumus, kad prasība apmierināta par labu bijušajam īpašniekam, kura vārds vairs nav atrodams zemesgrāmatā. Šādi rīkojoties, tiesa pielieto īpašuma prasību nevis kā īpašuma aizsardzības, bet kā īpašuma atjaunošanas jeb restitūcijas prasību, kura nav lietu tiesiska, bet gan personiska prasība.[8]

Šāds papildinājums nepieciešams, lai norobežotu īpašuma prasību kā lietu tiesisku (*in rem*) prasību no netaisnas iedzīvošanās jeb restitūcijas kā personiskas (*in personam*) prasības.

Jāprecizē noteikumi par prasījumiem no netaisnas iedzīvošanās.

Daži no tiem izskaidrojami tikai ar romiešu tiesībām raksturīgām specifiskām īpatnībām. Piemēram, CL 2384. panta norma: "Ja kāds kaut ko devis, uz tieši izteikta vai no apstākļiem neapšaubāmi izrietoša pamata pieņemdams, ka nākamībā jāiestājas zināmam notikumam, tas var prasīt no saņēmēja, ja notikums neiestājas, lai viņam doto dod atpakaļ," ir aizgūta no romiešu tiesībām (D., 12, 4).

Atdošanas pienākums romiešu tiesībās rodas tādēļ, ka prasītājs ir kaut ko devis atbildētājam un tagad pieprasa nodotā vērtību naudā. Šī šķietami pilnīgi neloģiskā prasība izskaidrojama ar nepilnībām romiešu līgumu sistēmā un attiecas uz to arhaisko romiešu tiesību attīstības periodu, kad princips *pacta sunt servanda* vēl nebija kļuvis par normu. Kā plāksteri tai netaisnībai, ko radīja šāda pa pusei izpildīta, puses nesaistoša līguma sekas, romiešu tiesu prakse radīja t.s. *causa data causa non secuta*, kas burts pa burtam atkārtots CL 2384.–2386. pantā. Šīs normas varbūt nes sevī kādu kultūrvēsturiska mantojuma slodzi, bet tām ir grūti rast juridisku pamatojumu.[9]

Šīs normas ir diametrālā pretrunā ar CL noteikumiem par to, ka jebkurš līgums ir saistošs līgumslēdzējiem un "ne darījuma sevišķais smagums, ne arī vēlāk radušās izpildīšanas grūtības nedod vienai pusei tiesību atkāpties no līguma, kaut arī atlīdzinot otrai zaudējumus" (CL 1587. pants).

Tieši tas pats sakāms par CL 2369. pantā paredzēto gadījumu: "Kas bez tiesiska pamata un tikai maldīgi uzskatīdams to par savu pienākumu kaut ko izdara vai apsola izdarīt otram par labu, tas var prasīt, vai nu lai atdod izpildījumu, vai lai atsvabina viņu no dotā apsolījuma." Iznāk, ka "līgumi jāpilda", tomēr "var prasīt (..), lai atbrīvo" no līgumu izpildes.

Atprasījums jebkāda pamata trūkuma dēļ (CL 2389.–2390. pants) neatšķiras no vispārēja atprasījuma iedzīvošanās dēļ (CL 2391.–2392. pants).

Īpašuma tiesību iegūšana ar nodošanu tiesiski regulējama atsevišķi attiecībā uz kustamām un nekustamām lietām. To iegūšanas, kā arī ieguvēja aizsardzības priekšnoteikumi ir pilnīgi atšķirīgi. Piemēram, CL 996. panta otrā daļa piemērojama tikai attiecībā uz sugas lietām.[10]

Jāparedz, ka iegūt ar ieilgumu nekustamo īpašumu, kas jau ierakstīts zemesgrāmatā (t.s. *usucapio contra tabulas*), nav iespējams. Pretējā gadījumā veidojas "divu īpašnieku problēma",[11] kas nav savienojama ar zemesgrāmatu aktu publisko ticamību.

Jāizsvītro atlīdzība par zaudējumu, kas nodarīts ar izmešanu, izliešanu vai nokrišanu, un atlīdzība par kustoņu nodarītiem zaudējumiem (CL 2358.–2368. pants). Tie ir atsevišķi atbildības par kaitējuma nodarīšanu gadījumi, kas nedrīkstētu būt atšķirīgi no vispārīgā regulējuma.

Līdzēju attiecības pret trešajām personām nosakāmas pēc vispārējiem noteikumiem par vietniecību (CL 2294. pants). Taču "vispārējiem noteikumiem par vietniecību" CL nav atradusies pienācīga vieta. Arī šajā ziņā CL visnotaļ demonstrē spēcīgu romiešu tiesību ietekmi. Kā zināms, pēdējām bija rezervēta attieksme pret vietniecību jeb pilnvarojumu.[12]

CL nekur neatrodam vienotu un skaidru pārstāvības un pilnvaras regulējumu, bet normas par vietniecību parādās gan te, gan tur (1457., 1493., 1502., 1515.–1518. pants), bez īpašas vajadzības atkārtojot, ka vietnieka darbība rada atvietojamam tiesības (1741., 1816. pants) vai izraisa atvietojamā atbildību (1595. pants), vai rada tiesiskas sekas viņa konrahentam (1653., 1654., 1658. pants).

Šī nepilnība rada neskaidrības arī lietu tiesību realizācijā, it sevišķi, ņemot vērā, ka lietu tiesību sadaļā līdztekus vietniekam kā pārstāvim sastopam tādu jēdzienu kā "īpašnieka vietnieks valdījumā" (CL 876. pants). CL dažos gadījumos šādu vietnieka jēdzienu lieto kā sinonīmu jēdzienam "pārstāvis", piemēram, "ja kāds nodod lietu zināmas personas vietniekam tieši ar nodomu nodot to tālāk atvietojamam" (CL 887. pants). Citos gadījumos turpretim no konteksta saprotams, ka ar "vietnieku" apzīmēta tāda personas darbība, kas to veic pati savās interesēs. Piemēram, vietniekam jeb faktiskam valdītājam ir tiesība prasīt traucēta valdījuma atjaunošanu (CL 876. pants), ko viņš var realizēt pats savās intersēs neatkarīgi no valdītāja, kuru viņš it kā atvieto.[13]

Izvirzītie priekšlikumi vērsti uz to, lai novērstu CL pamatproblēmu – "vecvācu viduslaiku tiesību principi un romiešu (pandektu) tiesību principi taisni viens otru izslēdz".[14] Kaut arī šī problēma, kas ir pārceļojusi uz CL no iepriekšējā Civillikumu kopojuma, tika identificēta pirms daudziem gadiem, laika gaitā tā netika novērsta un turpina pastāvēt.

Saglabājot esošo regulējumu, ir neiespējami atrast pamatojumu ļoti dārgajai zemesgrāmatu publiskās reģistrācijas sistēmai, jo pašreizējos apstākļos šī sistēma acīmredzami nav spējīga nodrošināt zemesgrāmatu aktu ierakstu publisko ticamību, kas ir vienīgais šīs sistēmas attaisnojums un mērķis. JV

8 Van Vliet L.P.W. Iusta Causa Traditionis and its History in European Private Law. 11 European Review of Private Law, 2003, p. 365. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/265425054_Iusta_Causa_Traditionis_and_its_History_in_European_Private_Law [aplūkots 20.09.2017.]

9 Rozenfelds J. Maldības tiesiskā regulējuma īpatnības Vietējo Civillikumu kopojumā. Jurista Vārds, 11.11.2014., Nr. 44/45 (846/847), 37.–38. lpp.

10 Turpat.

11 Rozenfelds J. Lietu tiesības. Rīga: Zvaigzne ABC, 2011, 105.–108. lpp.

12 Rozenfelds J. Civil laws of 1864 (Part III of the Codification of Local Laws) and Latvian legal science on legal regulation of invalidation of transactions. Rivista di Diritto dell'Impresa 2/2015, Edizioni Scientifiche Italiane, pp. 309–311.

13 Cvingmans O. Valdīšana šolaiku tiesībās. Tieslietu Ministrijas Vēstnesis, 1926, Nr. 7/8, 273. lpp.

14 Civilists. Revizija vai reforma? Jurists, 1928, Nr. 1, 4. lpp.

Ko nozīmē bāriņtiesas lēmums pieņemt mantojumu nepilngadīgā mantinieka vārdā

Dr. iur. ***Linda Damane****, LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras docente, zvērināta notāre, Latvijas Zvērinātu notāru padomes locekle*

Spēkā esošais normatīvais regulējums uzliek par pienākumu bāriņtiesām pieņemt lēmumu par mantojuma pieņemšanu vai atraidīšanu nepilngadīgo personu vārdā. Būtu jāveic grozījumi materiālajās un procesuālajās tiesību normās, atsakoties no minētā lēmuma gadījumā, ja mantojums tiek pieņemts, tā mazinot aizbildņu administratīvo slogu, kā arī radot iespēju aizbildņiem nevilcinoties uzsākt savu pienākumu pildīšanu, lai neciestu nepilngadīgo mantinieku intereses. Iemesls minētajam – nepilngadīgās personas pieņem mantojumu, tikai izmantojot inventāra tiesības; bāriņtiesu lēmumu pieņemšanas brīdī nevar būt zināma mantojama masa; nav nekādu kritēriju, pēc kuriem būtu jāvadās bāriņtiesām, pieņemot lēmumu par mantojuma pieņemšanu.[1]

Lai gan periodiski uzvirmo diskusijas par mantojuma pieņemšanas institūta aktualitāti, tomēr Civillikums[2] šobrīd pieturas pie mantojuma pieņemšanas sistēmas, un atbilstoši 688. pantam mantojuma iegūšanai nepieciešams, lai mantot aicinātais izteiktu savu gribu pieņemt viņam piekritušo mantojumu.[3] Gadījumos, kad mantot aicinātais ir nepilngadīgs, gribu pieņemt mantojumu izsaka aizbildņi. Saskaņā ar Civillikuma 295. pantu aizbildnis nedrīkst bez bāriņtiesas atļaujas ne mantojumu pieņemt, ne atraidīt.

Gadījumos, kad mantojums tiek pieņemts nepilngadīgā mantinieka vārdā, ir obligāta mantojuma lietas uzsākšana. Minēto pieprasa materiālās normas, nosakot, ka mantojums ir pieņemams ar inventāra tiesībām (Civillikuma 708. panta otrā daļa), un procesuālās normas, uzliekot par pienākumu zvērinātam notāram izsludināt mantojuma atklāšanos un uzaicināt bāriņtiesu vai tiesu izpildītāju sastādīt inventāra sarakstu.[4]

Likumdevēja prasība par bāriņtiesas lēmumu, mantojumu pieņemot, izslēdz iespēju aizbildnim nekavējoties rīkoties mantinieka vārdā, izsakot gribu pieņemt mantojumu. Zvērinātam notāram nav piešķirtas un nav piešķiramas tiesības apliecināt Notariāta likuma 251. panta 1. punktā noteikto mantošanas iesniegumu par mantojuma pieņemšanu bez minētā bāriņtiesas lēmuma tik ilgi, kamēr tiesību normas to paredzēs kā obligātu priekšnoteikumu universālsukcesora statusa iegūšanai.

Kā pirmais pamatojums tam, ka prasība pēc bāriņtiesas lēmuma mantojuma pieņemšanas gadījumā ir lieka, jāmin mantojuma pieņemšana, izmantojot inventāra tiesības.

Subjektīvo tiesību atvasinātās iegūšanas rezultātā notiek tiesību pēctecība jeb sukcesija. Sukcesija nozīmē, ka subjektīvās tiesības ieguvējs iegūst tiesisko statusu, kāds bijis šīs tiesības iepriekšējam subjektam. Universālās tiesību pēctecības gadījumā jaunais tiesību subjekts iegūst iepriekšējam piederējušās tiesības kā kopumu.[5] Civillikuma Mantojuma tiesību daļa balstās uz romiešu mantošanas tiesību pamatos esošo universālo sukcesiju, kas nozīmē mantinieka iestāšanos nomirēja tiesību un pienākumu kopumā, it kā turpinot mirušo.[6] Jāpiekrīt, ka universālsukcesora statusa iegūšana var būt finansiāli smags slogs mantiniekiem, ja mantojums pasīvi pārsniedz aktīvus, jo neapdomīgai mantojuma pieņemšanai var sekot pienākums segt mantojuma atstājēja parādus no savas mantas. Tomēr atbilstoši Civillikuma 708. panta otrajai daļai nepilngadīgā mantinieka vārdā mantojums tiek pieņemts, tikai izmantojot inventāra tiesību. Savukārt inventārs vai atstātās mantas saraksts[7] panāk garantiju tam, ka neatkarīgi no mantojuma atstājēja saistību apmēra mantinieka manta necietīs.

Par bāriņtiesu lēmuma produktivitāti tika diskutēts jau pirmskara Latvijā. Piemēram: "Noteikumu, ka, dodot atļauju pieņemt mantojumu, stingri jāraugās, lai tāda pieņemšana nenonāk par ļaunu aizbilstamā mantiskām interesēm [..], gan nenāksies bieži piemērot. Nav jāaizmirst, ka aizbilstamo vietā mantojumu aizbildnis pieņem vienmēr ar inventāra tiesību (CL 295, 708. p.), kas savukārt garantē, ka aizbilstamam nekad nebūs jāatbild par mantojuma atstājēja parādiem vairāk, nekā viņš mantojumu pieņēmis."[8]

Kā otrais pamatojums jānorāda vienotu kritēriju neesamība bāriņtiesas lēmuma pieņemšanai.

Saskaņā ar pašreiz spēkā esošo normatīvo regulējumu nav vienotu kritēriju, pēc kādiem bāriņtiesas pieņem lēmumu par mantojuma pieņemšanu nepilngadīga mantinieka vārdā. Kritēriju neesamību pierāda arīdzan bāriņtiesu prakse, saskaņā ar kuru pirms lēmuma pieņemšanas tiek pieprasīta mantojuma inventāra saraksta iesniegšana. Tomēr inventāra saraksts ir mantojuma aktīvu saraksts, kurā nav iekļaujama informācija par mantojuma atstājēja parādiem. Tas arī nenodrošina pārliecību par to, ka manta nav novēlēta kā legāts vai kā mantojums (tā daļa) citai personai, ne nepilngadīgajam.

Mākslīgi novilcinot aizbildņa gribas izteikuma apliecinājumu, praksē ir vērojami mantojuma pieņemšanai izsludinātā termiņa (Civillikuma 693. panta otrā daļa) nokavēšanas gadījumi, kad mantojuma lieta uzsākta saskaņā ar citas personas iesniegto mantošanas iesniegumu (Notariāta likuma 250. pants). JV

1 Rakstā izmantots Latvijas Zvērinātu notāru padomes pētījums "Civillikuma Mantojuma tiesību daļas tiesiskā regulējuma problēmjautājumi un to modernizācijas nepieciešamība", 2017. Nav publicēts.
2 Civillikums. Otrā daļa. Mantojuma tiesības. Valdības Vēstnesis, 22.02.1937., Nr. 42.
3 Izņēmums – 697. pants rakstā netiks skarts.
4 Ministru kabineta 2008. gada 4. augusta noteikumu Nr. 618 "Noteikumi par mantojuma reģistra un mantojuma lietu vešanu". Latvijas Vēstnesis, 22.08.2008., Nr. 130 (3914), 74., 89. punkts.
5 Balodis K. Ievads civiltiesībās. Apgāds Zvaigzne ABC, 2007, 136.–137. lpp.
6 Kalniņš V. Romiešu civiltiesību pamati. Zvaigzne, 1977, 173. lpp.
7 Kalniņš K. Jaunais Civillikums. Mantojuma iegūšanas sekas (701.–714. p. p.). Latgales Vēstnesis, 09.07.1937., Nr. 76.
8 Drande J. Pagasttiesu instrukcijas pamatprincipi. Pašvaldības Darbs, 03.01.1939.

Iespēja pilnveidot Civillikumu, ieviešot Vispārīgo daļu

Dr. iur. ***Vadims Mantrovs****, LU Juridiskās fakultātes docents*

Viens no Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma (turpmāk – Civillikums) būtiskiem trūkumiem saistās ar t.s. vispārīgās daļas neesamību Civillikumā, kuras ietvaros tiktu paredzēts vispārīgs regulējums tādiem civiltiesību pamatjautājumiem kā civiltiesību principi un arī civiltiesiskās attiecības elementiem – civiltiesību subjektiem, objektiem un tiesiskajiem darījumiem. Salīdzinājumam: kontinentālās Eiropas valstu civiltiesību regulējuma modernās pieejas liecina par vispārīgo daļu kā neatņemamu civiltiesību regulējuma sastāvdaļu, kā tas ir Latvijas kaimiņvalstīs un citās Eiropas valstīs (Igaunijā, Krievijā, Baltkrievijā, Vācijā u.c.) vai par iepriekš norādīto civiltiesību pamatjautājumu regulējumu institucionālās sistēmas ietvaros kā, piemēram, Lietuvā. Savukārt Civillikuma 6. panta regulējums ir gan maldinošs, jo ne visi saistību tiesību noteikumi attiecas uz šīm pārējām Civillikuma daļām, gan neskaidrs, jo nav saprotams, kuri saistību tiesību noteikumi attiecas un kuri savukārt neattiecas.

Atšķirībā no iepriekš izteiktajiem priekšlikumiem saistībā ar vispārīgās daļas ieviešanas nepieciešamību Civillikumā, piemēram, LU Juridiskās fakultātes mācībspēku izveidotās Saistību tiesību modernizācijas grupas (vad. prof. Jānis Kārkliņš),[1] kurā šo rindu autoram bija iespēja piedalīties, pašreizējais priekšlikums nav tik tālejošs un neprasītu dramatiskus Civillikuma regulējuma pārkārtojumus.

Priekšlikuma būtība saistās ar to, ka, virzoties pandektu sistēmas kodeksu tradīciju iespaidā,[2] vispārīgās daļas ieviešana Civillikumā pamatotos uz divējādu metodi: mehānisku normu pārvietošanu no lietu tiesību un saistību tiesību daļas un papildu regulējuma izstrādāšanu līdz šim nenoregulētam jautājumam par civiltiesību subjektiem. Pirmkārt, Civillikuma ievada daļas nosaukums būtu jāgroza uz vispārīgo daļu, jānošķir ievada daļas pirmo piecu pantu regulējums no ievada daļā ietvertajām starptautisko privāttiesību normām (Civillikuma 7.–25. pants), kuras būtu jāietver atsevišķā nodaļā, bet pašreizējais 6. pants jāattiecina uz vispārīgo daļu. Otrkārt, vispārīgā daļa būtu jāpapildina ar vispārīgu civiltiesību subjektu regulējumu, kurš pašlaik Latvijas tiesībās pamatojas uz nepilnīgo 1405.–1411. panta regulējumu. Treškārt, lietu tiesību daļas pirmā nodaļa (Dažādas lietu šķiras) būtu pārceļama uz vispārīgo daļu, to ievietojot atsevišķā nodaļā un attiecinot uz tiesību objektiem. Ceturtkārt, saistību tiesību daļas I nodaļa (tiesiski darījumi vispār) būtu pārceļama uz vispārīgo daļu atsevišķā nodaļā. Visbeidzot, būtu jāizdara tehniski pielāgojumi gan pārējo Civillikuma daļu regulējumā, gan speciālajos normatīvajos aktos saistībā ar vispārīgās daļas izveidošanu, piemēram, mainot pantu numerāciju, ja ir atsauces uz normām, kuras ir pārceltas uz vispārīgo daļu. JV

1 Saistību tiesību modernizācijas grupa. Civillikuma daļu "Saistību tiesības" un "Lietu tiesības" atjaunināšana. Pieejams: https://www.lu.lv/par/projekti/petnieciba/2008/karklins/.

2 Par institucionālās, pandektu un jauktās (hibrīda) sistēmu pieejām civiltiesību kodifikācijā sk., piem.: Rozenfelds J. Lietu tiesību jēdziens Latvijas civiltiesību sistēmā. Grām.: Starptautiskās zinātniskās konferences "Valsts un tiesību aktuālas problēmas" rakstu krājums. Daugavpils: DU akadēmiskais apgāds "Saule", 2010, 355.–357. lpp.

Jāstiprina dzīvokļu īpašnieku kopības interešu aizsardzība

Dr. iur. ***Rihards Gulbis****,*
Augstākās tiesas Civillietu departamenta zinātniski analītiskais padomnieks

Dzīvojamo māju neapmierinošais tehniskais un vizuālais stāvoklis ir daudzu dzīvokļu īpašnieku realitāte gan Rīgā, gan arī ārpus tās. Tam ir vairāki iemesli, kas saistīti gan ar pašu dzīvokļu īpašnieku attieksmi pret savu īpašumu, tostarp kopīpašumā esošo dzīvojamās mājas daļu, gan dzīvojamo māju pārvaldnieku sniegto pakalpojumu kvalitāti u.c. faktoriem. Viens no iemesliem, kas būtiski ietekmē iespēju pienācīgi uzturēt dzīvojamo māju un ar to funkcionāli saistītās ēkas un zemi, ir atsevišķu dzīvokļu īpašnieku parādsaistību apjoms, kas radies, ilgstoši nesedzot dzīvojamās mājas pārvaldīšanas izdevumus vai nenorēķinoties par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu. Piemēram, kopējais parāds tikai par siltumenerģijas pakalpojumiem, kas sniegti republikas nozīmes pilsētās 2015. gada 1. septembrī, veidoja 17,7 miljonus eiro.[1] Šādu parādu esamība rada ne tikai risku, ka konkrētajām dzīvojamām mājām tiks pārtraukta to uzturēšanai nepieciešamo pakalpojumu sniegšana, bet tie arī kavē dzīvojamās mājas uzturēšanas vai uzlabošanas darbību veikšanu. Tādējādi tiek pasliktināta dzīvokļu īpašnieku dzīves vides kvalitāte.

1 Sk. Ekonomikas ministrijas Informatīvā ziņojuma par situāciju saistībā ar siltumapgādes pakalpojumiem 2015. gadā 1.1. punktu. Pieejams: https://www.em.gov.lv/lv/nozares_politika/majokli/informativie_zinojumi/.

2017. gada 1. janvārī stājās spēkā Dzīvokļa īpašuma likuma grozījumi, kuru mērķis bija mazināt iepriekšminēto dzīvokļu īpašnieku parādsaistību problēmu.[2] Tomēr, ietverot Dzīvokļa īpašuma likuma 10. pantā dzīvokļa īpašnieka pienākumu, atsavinot dzīvokļa īpašumu, informēt dzīvokļa īpašuma ieguvēju par tām dzīvokļa īpašnieka neizpildītajām saistībām, kuras attiecas uz dzīvokļa īpašuma lietošanu, kā arī nosakot, ka dzīvokļa īpašuma atsavināšanas gadījumā darījuma dalībniekiem nekavējoties rakstveidā jāpaziņo dzīvojamās mājas pārvaldniekam par dzīvokļa īpašnieka maiņu, iepriekš minētais likumprojekta mērķis nevar tikt efektīvi sasniegts. Pamatots ir izvēlētais laika moments, kad būtu risināms jautājums par parādsaistībām, proti, dzīvokļa īpašuma atsavināšanas brīdis, taču izvēlētais līdzeklis (informēšanas pienākumi) nav pietiekams noteiktā mērķa sasniegšanai.

Lai nodrošinātu dzīvokļu īpašnieku kopības interešu pienācīgu aizsardzību pret atsevišķu dzīvokļu īpašnieku parādsaistību radītajām negatīvajām sekām dzīvojamās mājas uzturēšanai, uz dzīvokļa īpašnieka pienākumu segt dzīvojamās mājas pārvaldīšanas izdevumus un norēķināties par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu, būtu jāattiecina reālnastas tiesiskais regulējums.[3] Piešķirot minēto izdevumu segšanas pienākumam liettiesisku raksturu, tiktu ne vien būtiski mazināta ar dzīvojamo māju saistīto parādu problēma, bet arī samazinātos ar attiecīgo parādu atgūšanu saistīto civiltiesisko strīdu daudzums. JV

2 Sk. Grozījumus Dzīvokļa īpašuma likumā. Latvijas Vēstnesis, 08.12.2016., Nr. 239 (5811).

3 Plašāk par šāda risinājuma iespējamību sk.: Gulbis R. Pienākums segt dzīvojamās mājas pārvaldīšanas izdevumus un norēķināties par pakalpojumiem, kas saistīti ar dzīvokļa īpašuma lietošanu: reālnastas tiesiskā regulējuma attiecināšana kā risinājums. Latvijas Universitātes 75. zinātniskās konferences rakstu krājums "Latvijas Republikas Satversmei – 95". Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2017, 123.–132. lpp.

Pārdevēja pienākums atlīdzināt zaudējumus, ja lietai ir trūkumi

***Sergejs Rudāns**, zvērināts advokāts*

Saskaņā ar Civillikuma (turpmāk – CL) 1620. pantu pārdevējam ir pienākums atlīdzināt pircējam zaudējumus tikai tad, ja iestājas viens no šādiem nosacījumiem:
a) pārdevējs noklusēja vai apslēpa lietas trūkumu;
b) pārdevējs apgalvoja pircējam, ka lietai piemīt konkrēta īpašība. Augstākā tiesa uzskata, ka abos gadījumos ir jākonstatē pārdevēja ļauns nolūks.[1] Tas nozīmē, ka nepietiek ar to, ka pārdevēja apgalvojums par lietas īpašību neatbilst patiesībai, bet vajag papildus pierādīt, ka pārdevējs apzinājās apgalvotās īpašības neesamību. Šāds Augstākās tiesas viedoklis ir nepareizs.

Pirmkārt, CL 1616. un 1618. pants, kas nosaka atbildību par apgalvotās īpašības neesamību, neprasa pārdevēja ļaunu nolūku. Tas dod pamatu atzīt, ka CL 1620. pantā lietotie vārdi "ļaunā nolūkā" attiecas vienīgi uz defekta noklusēšanu vai apslēpšanu.

Otrkārt, CL normas par pārdevēja atbildību tika aizgūtas no romiešu tiesībām, kas nošķīra divus patstāvīgus pārdevēja atbildības pamatus: a) pircēja apzināta maldināšana par lietas īpašību un b) īpaša solījuma došana par lietas īpašību.[2]

Treškārt, pirmskara Senāts norādīja, ka apgabaltiesa nepamatoti uzlikusi par pienākumu pircējam pierādīt, ka pārdevējs, kura apgalvojums izrādījās nepatiess, darbojies ļaunprātīgi. Tā vietā pietika konstatēt pārdevēja apgalvojuma neatbilstību patiesībai.[3] Arī Vladimira Bukovska komentāros tiek izteikta atziņa, ka nepatiesa apgalvojuma sniegšana rada atbildību pārdevējam neatkarīgi no viņa ļaunprātības.[4]

Ceturtkārt, Vācijas tiesībās, kas pirms saistību tiesību reformas saturēja CL līdzīgu regulējumu, tika atzīts, ka pārdevēja apgalvojums par lietas īpašību veido garantijas līgumu, kas rada pārdevējam atbildību neatkarīgi no vainas, t.i., pārdevējs nevar atsaukties uz savu atvainojamu nezināšanu par apgalvotās īpašības trūkumu.[5] Tādējādi aktuālā Augstākās tiesas prakse pretēji likumam ierobežo pircēja tiesības prasīt zaudējumu atlīdzību no pārdevēja. Kaut arī likums paredz divus patstāvīgus pārdevēja atbildības pamatus, Augstākā tiesa faktiski atstāj tikai vienu – pārdevēja ļaunprātību. JV

1 Augstākās tiesas spriedums lietā Nr. SKC-2016/2017: "Civillikuma 1620. panta izpratnē atsavinātāja ļauns nolūks var izpausties trijos patstāvīgos veidos – atsavinātās lietas trūkums ticis 1) noklusēts vai 2) apslēpts, vai 3) noteikti apgalvots par atsavinātās lietas īpašībām." Šajā spriedumā tiek izdarīta atsauce vēl uz diviem Augstākās tiesas spriedumiem, kuros nav skaidri rakstīts, ka pārdevēja ļaunprātība būtu attiecināma arī uz nepatiesu apgalvojumu.

2 Zimmermann R. The law of obligations. Roman foundations of the Civilian tradition. Oxford, 1992, p. 305, 308-310; Новицкий И., Перетерский И. Римское частное право. Москва, 2003, с. 434.

3 Spriedums lietā Nr. 88 (Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumi. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums, 1925, 79. lpp.). Sk. arī spriedumu lietā Nr. 1636 (Izvilkumi no Latvijas Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumiem, Konradi F., Walter A., 1934, 507. lpp.), kurā Senāts atzina, ka prasības apmierināšanai apelācijas instances tiesai vajadzēja konstatēt pārdevēja ļaunprātību vai apgalvojuma par preces īpašību neatbilstību patiesībai un spriedumu lietā Nr. 132 (Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumi, 1938. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums, 17. lpp.), kurā Senāts, izvērtējot jautājumu par pārdevēja pienākumu atlīdzināt zaudējumus, aprobežojās ar to, ka pārbaudīja, vai pārdevēja apsolītā lietas īpašība ir uzskatāma par apgalvojumu vai par vispārēju preces slavēšanu. Tajā pašā laikā ir jāatzīst, ka vairākās citās lietās Senāts pieskaitīja pārdevēja nepatiesu apgalvojumu pie ļaunprātīgas rīcības Senāta Civilā kasācijas departamenta spriedumi, 1931. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums, 84. lpp.; Senāta Civilā Kasācijas departamenta spriedumi, 1922. Tieslietu Ministrijas Vēstneša pielikums, 164. lpp. Taču, pēc autora domām, tas neliecina par to, ka Senāts gribēja attiecināt ļaunprātības prasību arī uz pārdevēja nepatiesa apgalvojuma gadījumu. Vienkārši Senāts šādā veidā uzsvēra, ka abi pārdevēja pārkāpumi izraisa vienas un tās pašas sekas, proti, zaudējumu atlīdzināšanas pienākumu.

4 Буковский В. Свод гражданских узаконений губерний Прибалтийских с продолжением. Рига, 1912–1914, т. II, с. 1282.

5 Palandt. Bürgerliches Gesetzbuch, München, 1997, S. 518.

Civilprocesa tiesības

Kalvis Torgāns
Aldis Laviņš
Edīte Vernuša
Māris Onževs
Agris Bitāns

Foto: Boriss Kolesņikovs; no autoru personīgā arhīva

Kalvis Torgāns

Aldis Laviņš

Edīte Vernuša

Agris Bitāns

Māris Onževs

Civilprocess: attīstībā ar nebeidzamiem papildinājumiem

LZA akadēmiķis Dr. habil. iur. ***Kalvis Torgāns****, Latvijas Universitātes profesors*

Civilprocess ir tiesību nozare, kuras normas ir svarīgas ikvienam, kam nākas risināt civiltiesiskus strīdus, un tādu Latvijā ir visai daudz. Publiski pieejamā statistika rāda, ka rajonu tiesas ik gadu izskata aptuveni 40 tūkstošus civillietu, no tām prasības tiesvedībā aptuveni 30 tūkstošus. Katrā prasības lietā ir vismaz divi dalībnieki – prasītājs un atbildētājs, viens no tiem par spriedumu parasti nav priecīgs un savā neveiksmē cenšas vainot vai nu tiesu, vai likumu, vai vēl kaut ko. Nav tā, ka prasība vienmēr ir pamatota.

Aplūkojot rajonu tiesās, tas ir, pirmajā tiesu instancē 2016. gadā izskatītās civillietas, varam konstatēt, ka izskatītas un ar spriedumu pabeigtas 31 622 lietas, no tām prasība apmierināta 24 246 lietās, bet 2735 gadījumos prasība atsaukta, savukārt 1373 strīdi beigušies ar tiesas apstiprinātu izlīgumu.[1]

Tātad vairāk nekā trīs tūkstošos gadījumu tiesa atzinusi, ka prasība nav pamatota. Trīs tūkstoši, tātad apmēram 10 procenti no kopskaita, ir pietiekami liels skaitlis, lai runātu, ka gadās arī nepamatoti strīdi. Taču konkrētais cipars vēl var mainīties, jo rajona tiesas spriedumu ir iespēja pārsūdzēt, iesniedzot apelācijas sūdzību apgabaltiesā. Apelācijas instancēs tiesā nonāk relatīvi mazāks skaits strīdu – 2016. gadā, kad vēl pastāvēja arī Augstākās tiesas Civillietu tiesu palāta, tādu bija apmēram pusotrs tūkstotis. Pētot šīs instances darba rezultātus, var secināt, ka to spriedumu skaits, kas ir analogi pirmajam tiesas spriedumam, nedaudz pārsniedz tādu spriedumu skaitu, kuros apelācijas tiesa strīdu izspriedusi pretēji (620:597, ir vēl arī izbeigtas lietas), tāpēc var teikt, ka rajonu tiesas ne vienmēr pietiekami rūpīgi un kvalificēti izspriež strīdus. Bet arī apelācijas instances spriedums nav galīgs. Paliek iespēja spriedumu pārsūdzēt kasācijas kārtībā Augstākajā tiesā (pirms 2016. gada, kad noslēdzās tiesu reforma, kasācijas instance dažās lietu kategorijās bija apgabaltiesa). Šo iespēju Latvijā izmanto ārkārtīgi plaši, lai gan Augstākajai tiesai būtu jāskata galvenokārt tikai tie strīdi, kuros ir fundamentālas likumu iztulkošanas un piemērošanas problēmas.

Augstākās tiesas Civillietu departaments 2016. gadā lēma par 1766 spriedumu un 435 lēmumu tiesiskumu. Atteikts ierosināt kasācijas tiesvedību 76 % lietu, bet pilnībā vai daļā atcelti 307 kasācijas kārtībā pārsūdzēti spriedumi un 80 lēmumi, kas veido attiecīgi 17 un 20 procentus no izskatīto lietu skaita. Tas liecina ne tikai par to, ka 75–77 procentos kasācijas sūdzību (blakus sūdzību) gadījumu tiesas nolēmumi paliek negrozīti, bet arī par to, ka zemāko instanču tiesu spriedumu kvalitāti jāturpina uzlabot.[2]

Analizējot civiltiesisko strīdu izskatīšanas rezultātus, nākas atzīt, ka pamatota sprieduma panākšanai visai svarīgi ir zināt un ievērot procesuālās normas, respektīvi, likumā atļautajā laikā un pareizajā tiesā iesniegt pareizu un kvalitatīvi sagatavotu prasības pieteikumu vai citos gadījumos pieteikumu, un prasmīgi izmantot iespējas aktīvi piedalīties tiesas procesā, kā arī savlaicīgi un prasmīgi risināt zemākas tiesu instances nolēmumu pārsūdzēšanas jautājumus un visbeidzot līdzdarboties spēkā stājušos spriedumu izpildes darbībās. Procesuālo normu pārkāpumi pat biežāk nekā materiālo tiesību normu piemērošanas kļūdas ir pārsūdzību pamats mūsdienu tiesu praksē.

Tiesu darba regulējuma attīstība ir gara, reizēm ar negaidītiem pagriezieniem. Sagaidot Latvijas valsts 100 gadu jubileju, jāatzīst, ka civilprocesa kā tiesību nozares vēsture nav detalizēti zinātniski apkopota, arī civilprocess kā zinātnes nozare pārsvarā un droši vien pamatoti ir orientēts uz esošā regulējuma nepilnību atklāšanu un novēršanu. Varam konstatēt, ka pašreizējais regulējums Civilprocesa likumā (turpmāk – CPL) lielā mērā atbilst tām pamatnostādnēm, kādas atrodamas Latvijas brīvvalsts pirmā laika lielākās civilprocesa autoritātes – profesora un Augstākās tiesas senatora Vladimira Bukovska[3] 1933. gadā izdotajā Civilprocesa mācības grāmatā,[4] bet apjoma un aplūkojamo apakštematu ziņā stipri pārsniedz šajā grāmatā rakstīto. Pašlaik spēkā esošais CPL,[5] ar kuru 1998. gadā aizstāja daudzkārt pēc neatkarības atgūšanas lāpīto padomju laika Civilprocesa kodeksu (pieņemts 1963. gada 27. decembrī), pantu skaita un apjoma ziņā ierindojas starp pašiem plašākajiem Latvijas likumiem. Turklāt arī likuma grozījumu skaita ziņā. Kopš pieņemšanas 1988. gadā CPL papildināts gan ar atsevišķiem pantiem, gan jaunām nodaļām un grozīts atsevišķos pantos ar Saeimas likumiem, kuru skaits pārsniedz 50 (uz 2017. gada 1. augustu – 54). Likumiem jābūt stabiliem,

1 Pieejams: https://tis.ta.gov.lv/tisreal?Form=TIS_STAT_O&topmenuid=0&groupid=tisstatcl.

2 Publiskais pārskats par Latvijas Republikas Augstākās tiesas darbu 2016. gadā. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 14/2017, 93.–95. lpp. Sk. arī: http://at.gov.lv/files/uploads/files/2_Par_Augstako_tiesu/Informativie_materiali/ATBiletens14_WEB.pdf.

3 Zvejniece R. Vladimirs Bukovskis: Latvijas civilprocesa klasiķis. Jurista Vārds, 30.04.2013., Nr. 17 (768).

4 Bukovskis V. Civīlprocesa mācības grāmata. Rīga: Autora izdevums, 1933.

5 Civilprocesa likums. Pieņemts 14.10.1998., spēkā no 01.03.1999. Latvijas Vēstnesis, 03.11.1998., Nr. 326/330; Ziņotājs, 1998, Nr. 23. Turpmāk saīsināti CPL.

to bieža grozīšana nav vēlama. Un tomēr jāsaka, ka uz šo problēmu nedrīkst skatīties formāli. Grozījumi vairumā gadījumu nav bijuši kļūdu novēršanai, bet gan tos izraisījušas pārmaiņas sabiedrībā, tostarp Latvijas iekļaušanās Eiropas Savienības valstu saimē. Būtiskas izmaiņas izdarītas maksātnespējas procesa regulējumā. Vairums normu par šķīrējtiesu darbību atceltas sakarā ar Šķīrējtiesu likuma pieņemšanu.

Nozīmīgas pārmaiņas civiltiesisku strīdu izskatīšanas regulējumā sākās tūliņ pēc neatkarības atgūšanas, kad 1992. gada 15. decembra likums "Par tiesu varu" ielika pamatu trīspakāpju tiesu sistēmas veidošanai un nostiprināja padomju sistēmā ignorētus principus, kā, piemēram, tiesu varas neatkarība, pušu līdztiesība un sacīkste, patiesība u.c. Padomju laikā tika kultivēts uzskats, ka "padomju tiesa izspriež lietas ātri un taisnīgi" un tāpēc procedūru sīki reglamentēt nav nepieciešams. Protams, tad strīdi ar fizisko personu piedalīšanos nekādi lielie arī nevarēja būt. Pati lielākā manta, kas varēja piederēt fiziskajai personai, bija dzīvojamā māja 60 kvadrātmetru platībā. Lietas rajona tiesā izskatīja trīs personu sastāvā – tautas tiesnesis un divi tiesas piesēdētāji no darbaļaužu vidus. Pārsūdzības iespēja pastāvēja variantā, ko sauca par kasācijas kārtību, kā arī tā sauktajā uzraudzības kārtībā. Sociālistisko valsts uzņēmumu un apvienību strīdus izskatīja valsts arbitrāža. Tiesnešu neatkarība bija gan deklarēta, taču likums paredzēja arī Augstākās tiesas un Prokuratūras uzraudzību pār tiesām. Piedevām civilprocesuālā kārtībā tika izskatītas arī vairākas administratīvi tiesisku lietu kategorijas. Tātad bija nepieciešamība mainīt tiesvedības procedūras gan principos, gan konkrētajās izpausmēs.

Par izstrādātā Civilprocesa likuma projekta iezīmēm plašāk vēl mūsu dienās var izlasīt darba grupas priekšsēdētāja Augstākās tiesas priekšsēdētāja vietnieka Gunāra Aigara rakstā "Latvijas Vēstneša" laidienā, kurā tika publicēts šis projekts.[6] Salīdzinājumā ar atceļamo veco Civilprocesa kodeksu, kurā bija 541 pants, jaunais projekts bija palielinājies līdz 643 pantiem. Skaitļu piesaukšanu beigt un pāriet pie galvenajiem jauninājumiem šajā nozarē gribas ar paziņojumu, ka 2017. gada 1. augustā CPL pantu skaits jau pārsniedza 790, nedaudz atpaliekot no Civillikuma un Krimināprocesa likuma apjoma.

Daudzajās grozījumu paketēs var, protams, atrast normas, ar kurām veikti redakcionāli precizējumi vai nostiprinātas elementāri loģiskas patiesības, taču tādas parasti ir kā piedevas būtiskiem grozījumiem. Kopumā grozījumi ir sekmējuši civilprocesa kvalitāti. Necenšoties sašķirot tos pēc nozīmīguma, nosaukšu būtiskākos.

1. Procesa paātrināšana un tiesu pārslogotības mazināšana. Daudzkārt civillietu izskatīšanu kavē procesa dalībnieku nedisciplinētība, neierašanās uz tiesas sēdi, neziņošana par neierašanās attaisnojumiem, apšaubāmas slimības lapas, apgalvojumi, ka nav saņemtas tiesas pavēstes. Lai šādus lietas izskatīšanas novilcināšanas mēģinājumus mazinātu, ieviesta paziņošanas prezumpcija, pastiprinātas sankcijas, ja pierādījumi netiek iesniegti termiņā, papildināti noteikumi par aizmuguriska sprieduma taisīšanu, paredzēti sodi par necieņu pret tiesu. Stingrākas prasības noteiktas attiecībā uz slimības lapām. Ieviests vienots advokātu darba kalendārs, kas ļauj izlemt par lietas nozīmēšanas datumu, ja izskatīšana jāatliek. Uz šī mērķa sasniegšanu vērstas nodaļas par saistību piespiedu izpildīšanu brīdinājuma kārtībā, kā arī maza apmēra prasību izskatīšanas regulējums.

2. Tiesas procedūru vienkāršošana un tehnisku līdzekļu izmantošana. Daudzu strīdu būtība un pušu argumenti pietiekami droši un skaidri redzami no dokumentiem un rakstveida paskaidrojumiem, tāpēc pušu un liecinieku uzklausīšana ir tikai jau zināmā atkārtošana. Tas ļāva plašāk ieviest civillietu izskatīšanu rakstveida procesā. Tajos gadījumos, kad lieta izskatāma tiesas sēdē, procesa gaitu ievērojami atvieglo sēdes gaitas fiksēšana ar audio un attiecīgos gadījumos video ierakstiem, novēršot kavēšanos, kādu izraisa tiesas sēžu sekretāra ar roku rakstāms protokols. Nepieciešamības gadījumos saziņai izmanto videokonferenci. Tālā pagātnē aizgājis laiks, kad lietas pirmās instances tiesās izskatīja tautas tiesnesis kopā ar diviem tautas piesēdētājiem, taču lietu kategorijas, kurās tiesas sastāvu veido viens tiesnesis, kļūst vairāk arī apgabaltiesās. Iezīmējusies tendence atteikties no sistēmas, ka visi tiesu nolēmumi pārsūdzami gan apelācijas, gan kasācijas kārtībā, dažu kategoriju lietās noteikta iespēja pārsūdzēt tikai vienu reizi. Atzīmējama arī pakāpeniski pieaugošā iespēja iepazīties ar tiesu nolēmumiem internetā, te gan jāpiebilst, ka salīdzinājumā ar Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamentu Civillietu departaments ir krietni skopāks savu spriedumu pieejamības nodrošināšanā.

3. Tiesu instanču sistēmas sakārtošana, īstenojot reformu uz trīs tīro instanču modeli. Tās ietvaros novērstas nekonsekvences apgabaltiesu un Augstākās tiesas kompetenču sadalē. Par zaudējumu, kuru vēl iespējams novērst, uzskatāma tādas institūcijas kā Augstākās tiesas Senāts formāla pārveidošana par departamentiem, neraugoties uz ilgstošu tradīciju, kas tika godināta vēl 2013. gadā, atzīmējot Senāta 95 gadu pastāvēšanu,[7] un joprojām tiek atgādināta, citējot Augstākās tiesas Senāta daudzgadējo judikatūru.

4. CPL papildināts ar jaunām nodaļām, kuru ietveršanas nepieciešamību izraisīja Latvijas iekļaušanās Eiropas Savienībā, cilvēktiesību aizsardzības attīstība un pārrobežu sadarbības paplašināšanās. Te minamas nodaļas par lietām sakarā ar bērnu pārvietošanu pāri robežai, strīdu pagaidu noregulējumu, pagaidu aizsardzību pret vardarbību, rīcībspējas ierobežojumu pārskatīšanu u.c. CPL ietvertas arī nodaļas, ar kurām detalizēti noregulē īpašu aktualitāti ieguvušus strīdus (intelektuālā īpašuma aizsardzība, kapitālsabiedrības dalībnieku sapulces lēmumu tiesiskums u.c.). Alternatīvu

6 Aigars G. Par Latvijas Republikas Civilprocesa likuma (CPL) projektu. Latvijas Vēstnesis, 06.02.1997., Nr. 38/39. Sk. arī: https://www.vestnesis.lv/ta/id/29556.

7 Augstākā tiesa godina Latvijas Senāta 95. gadadienu un atvadās no vēsturiskā nosaukuma. Latvijas Republikas Augstākās Tiesas Biļetens, Nr. 8/2014, 10. lpp.

strīdu risināšanas veidu juridiska nostiprināšana. Šķīrējtiesu un meditācijas izmantošanas veicināšana.

5. Judikatūras nepārtraukta papildināšana ar atziņām, kas aptver gan procesuālo, gan materiālo tiesību normu izpratni.

Ar piesardzīgu optimismu par nākotni. Tiesu darbs civiltiesisko strīdu izspriešanā pēdējos gados nav izraisījis asus pārmetumus. Laiku pa laikam "Jurista Vārdā" un citos medijos uzliesmo lokāla, ja tā var teikt, rakstura diskusijas par kāda konkrēta sprieduma jautājumiem, piemēram, par galvojumu vai deviņu gadu tiesāšanos par īpašumu, kas iegūts ar viltotu dokumentu palīdzību. Salīdzinājumam – neapmierinātība daudz biežāk izskan par krimināllietu izskatīšanas ilgumu un spriedumu kvalitāti, kā arī par tiesu izpildītāju un maksātnespējas administratoru taisītām kombinācijām, pēdējās gan skar arī civilprocesa piemērošanas jautājumus. Samazinājies ir civillietu izskatīšanas laiks. Augstākā tiesa ir spējusi pārvarēt situāciju, ka gadu no gada neizskatīto lietu skaits sastāda trīs līdz četrus tūkstošus lietu. Noslēdzot 2016. gadu Augstākajā tiesā, šis rādītājs bija sarucis uz 957. Taču risināmo jautājumu netrūkst.

CPL ir ietverta ļoti grūti pārvarama pretruna starp fundamentāliem principiem: sacīkstes principu, patiesības noskaidrošanas principu un taisnīguma principu. Nekonsekvence izpaužas tā, ka, no vienas puses, tiesai sacīkstes īstenošanas apstākļos nav jāiejaucas un jāpalīdz kādai pusei labāk pamatot savu prasību vai iebildumus pret to. No otras puses, tiesai jādara viss, lai spriedums būtu taisnīgs.

Civillietas mēdz būt ārkārtīgi sarežģītas, un to sarežģītību vēl pastiprina pušu un to advokātu viltīgi savītas shēmas, kuru pamatošanai norādīts uz konkrētām, bet dažādi interpretējamām normām. Ik gadu pat ar Augstākās tiesas līdzdalību, tostarp atsakot kasācijas tiesvedības ierosināšanu, sprieduma spēku iegūst tādi tiesas risinājumi, kurus par taisnīgiem atzīt būtu ārkārtīgi grūti. Piemēram, vismaz divās lietās tiesu instances ir pilnībā ignorējušas hipotēkas publiskās ticamības principu un noraidījušas prasības par to realizāciju. Tātad spriedušas par labu tam, kurš ir it kā trūcīgāks. Tas lielā mērā saistīts ar krimināprocesiem krāpšanas gadījumos, kas lēni virzās uz priekšu krāpnieku bēguļošanas dēļ. Tiesas saprot, ka no krāpnieka piedzīt naudu nav lielu izredžu, un taisa kļūdainu secinājumu, ka jāizvēlas kāds bagātāks. Var izveidot veselu kolekciju no grūti atšķetināmām shēmām, kurās miljonos skaitāma nauda "aplaista riņķī kā karuselī", bet formāli pirmais solis ir bijis aizdevums, kas tiek uzrādīts kā prasījuma pamats, vai kur samākslotas maksātnespējas dēļ ir sagrābti uzņēmumi, daudzstāvu mājas vai cedēti (uzdāvināti?) prasījumi miljonu cenā.

Joprojām nav skaidra judikatūra strīdos par nekustamā īpašuma piederību, ja īpašums sākotnēji prettiesiski iegūts, bet sekojošu atsavinājumu rezultātā vairākas reizes jau nonācis pie labticīga ieguvēja. Tāda īpašuma atdošana sākotnējam īpašniekam nozīmētu pasludināt, ka zemesgrāmatu ierakstu publiskās ticamības princips ir pilnībā sagrauts un līdz ar to smagi iedragāta ticība civiltiesisko attiecību stabilitātei.

Kā karsts kartupelis tiek svaidīts jautājums par tā saukto advokātu procesu, kur saduras apsvērumi par prasītāja vai atbildētāja juridiski kvalitatīvu līdzdalību procesā un personas tiesībām uz pieeju tiesai un viņas finansiālajām iespējām algot advokātu.

Problēmas atrodamas arī vairākās lietu kategorijās. Piemēram, jāturpina strādāt pie morālā kaitējuma kompensācijas noteikšanas kritērijiem, izmantojamajiem pierādījumiem un tiesu diskrētās varas īstenošanas izpratnes.

Tātad jūsmot, ka CPL un tā īstenošanas prakse ir nevainojama, vēl ir pāragri. JV

Vairākas iespējas civilprocesa efektivizēšanai Latvijā

***Aldis Laviņš**, Satversmes tiesas tiesnesis*

Balstoties uz savu vīziju par vēlamajām pārmaiņām civilprocesa efektīvākai funkcionēšanai, dalīšos ar dažām pārdomām par civilprocesa uzdevumiem nākotnē.

Vispirms civillietu izskatīšanā vēlētos redzēt, ka tiesas ir vairāk atvērtas dažādu tiesību avotu piemērošanā un tām ir lielāka pārliecība par sevi. Nacionālās tiesības ir liela vērtība, kas citastarp raksturo Latvijas tiesību sistēmas identitāti, tomēr jāņem vērā, ka globalizācijas procesi, tehnoloģiju attīstība un sabiedrībā notiekošās pārmaiņas arvien diktē nepieciešamību Eiropas Savienības dalībvalstīm sadarboties, tostarp tiesību harmonizācijas jomā. Iesaistot atzītus civiltiesību jomas ekspertus, ir izstrādāti vairāki pārnacionāli tiesības harmonizējoši dokumenti, kuru mērķis ir tuvināt nacionālās tiesību sistēmas, veidot pārskatāmāku, uz vienotiem tiesību principiem balstītu tiesisko vidi.

Manis aplūkotajos ārvalstu juridiskās literatūras avotos, kuros apskatīta civiltiesisko strīdu risināšanas problemātika, ir atrodamas atsauces uz citu Eiropas Savienības dalībvalstu nacionālo tiesu nolēmumiem, kuros, interpretējot nacionālos tiesību aktus vai arī aizpildot likuma robus, tiesas ir piemērojušas Starptautisko privāttiesību unifikācijas institūta (UNIDROIT) Starptautisko komerclīgumu principus, Kopējā modeļa vai Eiropas līgumtiesību principus. Vēlams, lai civilprocesa ietvaros Latvijā tā būtu >

ierasta metode, ka nacionālā regulējuma dažādu interpretāciju vai robu gadījumā iedvesmu civiltiesiska strīda atrisinājumam tiesas smeltos Eiropas līmeņa tiesību zinātnē un praksē atzītos civiltiesiskos principos. Lai to panāktu, Latvijas tiesnešiem ir aktīvāk jāpiedalās starptautiskās konferencēs par dažādiem civiltiesiska rakstura jautājumiem, savukārt tiesām (to vadītājiem) mērķtiecīgi jāveido dažādu veidu sadarbība, piemēram, ar Lietuvas, Igaunijas, Vācijas, Francijas u.c. valstu tiesām, lai apmainītos ar pieredzi un atklātu arvien jaunus apvāršņus sarežģītu tiesību jautājumu izpratnē.

Otrs jautājums ir saistīts ar tiesāšanās kultūru un tiesas resursu pragmatisku izlietošanu.

Pēdējo gadu laikā Civilprocesa likumā ir izdarīti nepieciešami grozījumi gan par strīdu ārpustiesas risināšanu, gan pierādījumu iesniegšanas pienākumu jau pirmās instances tiesā, gan apelācijas instances tiesas lomas pastiprināšanu, gan arī publiskās intereses aizsardzības dominanci kasācijas instances tiesā.

Lai sekmīgi īstenotos minēto grozījumu mērķi, protams, ir svarīgi, ka tiesas precīzi un konsekventi piemēro jauno regulējumu, tomēr vēl vairāk to veicinātu apstāklis, ja sabiedrības apziņā notiktu izmaiņas attieksmē pret tiesāšanos un tiesu. Vēlētos redzēt, ka sabiedrība ir atvērta mediācijas procesiem un tiesāšanos uzskatītu par galējo tiesību aizsardzības līdzekli. Ja strīds nonācis tiesā, tad tieši pirmā līmeņa tiesa tiktu uztverta par to instanci, kurā atbilstoši sacīkstes principam puses iesniedz visus pierādījumus par faktiem un izsaka visus juridiskos argumentus par tiesību jautājumiem, savukārt tiesa tiem sniegtu argumentētu un pārliecinošu vērtējumu. Apelācijas instancē, fokusējot uzmanību tikai uz strīda aspektiem, pilnīgi tiktu noskaidroti fakta jautājumi un sniegts piemērojamo tiesību normu papildu skaidrojums. Savukārt kasācijas instance savu resursu izlietotu, risinot tiesību sistēmas attīstībai svarīgus tiesību jautājumus. To sekmētu arī noteikumi, ka sūdzības iesniegšana un lietas vešana kasācijas instances tiesā tiktu uzticēta speciālu kvalifikāciju ieguvušiem advokātiem, kuri, sastādot kasācijas sūdzību, primāri argumentētu to, vai izskatāmajā civillietā esošo tiesību jautājumu apspriešana var sniegt nozīmīgu artavu Latvijas tiesību sistēmas attīstībā. Augstākās tiesas Civillietu departamentā būtu no septiņiem līdz deviņiem senatoriem, vismaz viens civillietu ģenerāladvokāts, kurš sniegtu viedokli par kasācijas sūdzības argumentiem, kā arī vairāki zinātniski analītiskie padomnieki, kuri sagatavotu senatoriem papildu informāciju, lai izlemtu jautājumus par kasācijas tiesvedības ierosināšanu un nodrošinātu stabilu, uz attīstību vērstu tiesas judikatūru. Optimālā Augstākās tiesas noslodze būtu, ja gada laikā tiktu pieņemti vidēji ap 100 spriedumu, kuriem būtu vadošā nozīme apspriesto tiesību jautājumu izpratnē.

Trešais jautājums attiecas uz plašāka dialoga veidošanu starp kasācijas instances tiesu no vienas puses un apelācijas un pirmās instances tiesām no otras puses. Esošais dialogs, izskatot lietas kasācijas, kā arī uzraudzības kārtībā, nav pietiekams, lai sekmētu tiesu sistēmas efektīvāku darbību. Pirmkārt, kasācijas instances tiesai būtu jāparedz procesuāli instrumenti, ar kuriem atsevišķos gadījumos tā varētu palīdzēt zemāku instanču tiesām nodrošināt tiesību normu vienveidīgu piemērošanu arī tajās lietās, kurās nav paredzēta apelācijas un / vai kasācijas sūdzības iesniegšana (it īpaši tas attiecas uz maksātnespējas lietām). Otrkārt, pašreiz kasācijas instances tiesa savu skaidrojumu par lietā esošajiem tiesību jautājumiem sniedz vien tad, kad lieta pēc izskatīšanas zemāku instanču tiesās nonākusi Augstākajā tiesā. Latvijas tiesību sistēma iegūtu, ja atsevišķos izņēmuma gadījumos kasācijas instances tiesa tā sauktajos pilotspriedumos krietni operatīvāk sniegtu savu skaidrojumu par aktuāliem pirmās instances tiesās izskatāmiem civiltiesību jautājumiem.

Visbeidzot, šķīrējtiesu reformas kontekstā būtu vēlams neapstāties pie mērķa – samazināt šķīrējtiesu skaitu Latvijā. Civilprocess un Latvijas tiesību sistēma iegūtu, ja šķīrējtiesu reformas mērķi būtu ambiciozāki – panākt, ka vismaz komersanti Eiropā radušos komerctiesiskos strīdus nodotu izskatīšanai uzticību un autoritāti baudošai šķīrējtiesai Latvijā. JV

Izprotot kasācijas instances būtību

***Edīte Vernuša**, Augstākās tiesas Civillietu departamenta priekšsēdētāja*

Augstākās tiesas galvenais uzdevums – izskatīt lietas kasācijas kārtībā – tika noteikts likumā "Par tiesu varu" drīz pēc Latvijas neatkarības atgūšanas. Tomēr izpratne par kasācijas instances īsteno lomu tiesu sistēmā ir attīstījusies pakāpeniski. Lietas dalībnieki, viņu pārstāvji un plašāka sabiedrība nereti uzskata, ka kasācijas instances galvenais uzdevums ir izlabot pirmās vai otrās instances tiesu spriedumos sastopamās kļūdas.

Kā izriet no Civillietu departamenta pieredzes, kasācijas sūdzības iesniedzēji bieži vēlas, lai Augstākā tiesa atkārtoti izvērtē pierādījumus lietā un pārbauda, >

vai lieta izspriesta pareizi pēc būtības. Tā ir liela uzticība mūsu departamenta tiesnešu pieredzei un profesionalitātei. Šo uzticību augsti novērtējam. Vienlaikus mūsu galvenais uzdevumus ir rast atbildes uz tiesību jautājumiem, kuriem ir nozīme ne vien konkrētajās lietās, bet nenoteikta skaita gadījumos, nodrošinot likumu vienotu izpratni visās tiesās un novēršot likumu nepilnību radītās negatīvās tiesiskās sekas. Tas ir uzdevums, kura pienācīgas izpildes pamatā ir apjomīgs pētnieciskais darbs un padziļināta, uz izsvērtiem argumentiem balstīta tiesnešu diskusija. Uzskatot Augstāko tiesu par pēdējo patvērumu pret iespējamo netaisnību katras atsevišķas civillietas izspriešanā, tās resursi tiktu izlietoti kazuistisku nolēmumu taisīšanai. Šādas pieejas sekas būtu arī Augstākās tiesas judikatūras nepastāvīgums.

2016. gadā Latvijas likumdevējs spēra svarīgu soli, lai nodrošinātu, ka kasācijas instances resursi tiek primāri novirzīti tiesību sistēmai nozīmīgu tiesību jautājumu risināšanai. Civilprocesa likuma 464.[1] panta otrās daļas 2. punktā tika nostiprināts[1] regulējums, ka kasācijas instances tiesa ir tiesīga atteikt ierosināt kasācijas tiesvedību, ja nav acīmredzama pamata uzskatīt, ka pārsūdzētajā spriedumā ietvertais lietas iznākums ir nepareizs un ka izskatāmajai lietai ir būtiska nozīme vienotas tiesu prakses nodrošināšanā vai tiesību tālākveidošanā. Tāpat panta trešajā daļā tika ieviesta iespēja atteikt tiesvedības ierosināšanu gadījumos, kad nav sasniegts strīda summas 2000 eiro slieksnis un lietā nav jārisina būtiski tiesību jautājumi.

Kasācijas instances atslogošana no mazāk nozīmīgu jautājumu risināšanas, izmantojot leģislatīvos instrumentus, ir turpināma arī nākotnē. Citu valstu kasācijas instanču tiesu darbības pieredze liecina, ka tas ir pastāvīgs process. Ilgtermiņā Latvijas tiesību sistēmai būtu jāorientējas uz to, ka kasācijas instances tiesai jāskata tikai tādas lietas, kas dod iespēju atbildēt uz nozīmīgiem tiesību jautājumiem, katras atsevišķas civillietas taisnīgu noregulējumu atstājot pirmās un otrās instances tiesas un tikai izņēmuma gadījumā – Augstākās tiesas ziņā. JV

1 Sk.: Grozījumi Civilprocesa likumā. Latvijas Vēstnesis, 29.06.2016., Nr. 123 (5695).

Primārā problēma ir pats Civilprocesa likums, nevis tā piemērotāji

Dr. iur. ***Māris Onževs****, Biznesa augstskolas "Turība" docents,*
AS "Latvijas Gāze" Juridiskā departamenta vadītāja vietnieks

Viena no publiski visbiežāk atkārtotajām tēzēm saistībā ar Latvijas tiesību sistēmu ir tāda, ka tiesiskais regulējums kopumā ir atbilstošs, taču problēma esot tiesību piemērotājos, iztulkotājos u.tml., kuru zināšanas nav pietiekamas kvalitatīvas tiesas spriešanā. Tādēļ Latvijas tiesību sistēma juridiskās attīstības ziņā atrodoties pašreizējā pozīcijā – atkarībā no reitinga un tajā izmantotās metodoloģijas – zemu vai pat ļoti zemu.

Neeskalējot minēto diskusiju par tiesību piemērotāju zināšanām, šajā sakarā vēlos izvirzīt citu, nedaudz provokatīvu, tomēr, manuprāt, pietiekami aktuālu tēzi par civiltiesisko, jo īpaši mantisko, strīdu risināšanu. Proti, primāri ir nepieciešams uzlabot nevis tiesnešu, bet gan paša Civilprocesa likuma kvalitāti, kas, līdzības runājot, ir lēns, neefektīvs un birokrātisks 20. gadsimta 90. gadu beigu tiesību monuments. Jo īpaši tas būtu attiecināms uz efektīvu pagaidu aizsardzību laika posmā līdz tiesas galīgajam nolēmumam, prasības pieteikumu iesniegšanu un izskatīšanu sarežģītos strīdos, kā arī risinājumiem caurskatāmībai lietu nozīmēšanas un izskatīšanas termiņos. Tāpat uzlabojumi būtu veicami, novēršot joprojām pastāvošo iespēju negodprātīgi izmantot Civilprocesa likuma piedāvātās iespējas tiesisko seku iestāšanās novilcināšanai.

Lai cik tas paradoksāli skanētu, līdzšinējā pieredze rāda, ka tieši administratīvais, nevis civilprocess piedāvā plašākas iespējas un ātrākus risinājumus pagaidu aizsardzības risinājumu piemērošanā. Vēl vairāk – Civilprocesa likumā, izņemot šauras lietu kategorijas, nemaz nepastāv regulējums pagaidu aizsardzības līdzekļu noteikšanai. Tas rezultējas situācijās, ka prasītājam, kurš vēlas no atbildētāja panākt kāda pienākuma izpildi, neatkarīgi no prasības *prima facie* pamatotības uz tiesiski pamatotu rīcību ir jāgaida līdz tiesvedības noslēgumam, dažkārt pat vairāku kalendāro gadu garumā. Nenoliedzami, šobrīd praksē ar dažādiem panākumiem ik pa laikam tiek mēģināts pagaidu aizsardzību panākt ar prasības nodrošināšanas institūtu. Tomēr jāskatās patiesībai acīs – tā nav izlīdzēšanās situācijā, kuru likumdevējs būtu nejauši aizmirsis, bet gan haotiska vesela tiesību institūta tiesību roba aizpildīšana ar tiesību normām, kuras galvenokārt paredzētas mantas izsaimniekošanas novēršanai līdz sprieduma izpildīšanai. >

Tāpat, ņemot vērā vairākus gadus ilgušos pūliņus lietu izskatīšanas paātrināšanai, šobrīd būtu jābūt sakārtotam vismaz šim civilprocesa aspektam. Tomēr šķiet, ka reformu īstenotāji ir aizmirsuši mūžseno patiesību par saskaitāmajiem un summu, kas likumsakarīgi gaidīto rezultātu nav devuši. Tādēļ līdztekus institucionālām reformām daudz mērķtiecīgāk būtu strādājams pie divu ātrumu lietu izskatīšanas kategoriju ieviešanas, kas ļautu vienkāršās lietas, kuras kvantitatīvi veido ievērojami lielāko daļu un aizņem arī tiesas resursus, izskatīt maksimāli ātri un ar minimālām tiesas pūlēm. Savukārt sarežģītākās lietas būtu skatāmas daudz kompleksāk, neatliekot tiesas sēdes katru reizi uz vairākiem mēnešiem, bet domājot par lietas izskatīšanas kalendāru jau laikus. Tāpat būtu nosakāms skaidrs regulējums, kā prasītājs šādās prasībās varētu iekļaut alternatīvus prasījumus. Ja vēl papildus tiktu sākts domāt par visiem saprotamu, nediskriminējošu un caurskatāmu lietu nozīmēšanu un pārsūtīšanu uz dažādiem Latvijas reģioniem, tas būtu iespaidīgs sākums uzticamības atjaunošanai Latvijas tiesu sistēmai.

Nobeiguma vietā vēlos ikvienam lasītājam uzdot jautājumu – kā jums šķiet, cik bieži Civilprocesa likums Satversmes tiesā ir atzīts par prettiesisku un par mūsu sabiedrības pamatvērtībām neatbilstošu? Man patiesi bija izbrīns, uzzinot, ka deviņpadsmit (!) tiesību normas no Civilprocesa likuma ir atzītas par prettiesiskām. Nevēlos izdarīt priekšlaicīgus secinājumus, tomēr šķiet, ka šis Latvijā varētu būt arī absolūtais antirekords. Lai gan šāda statistika neliecina par paša likuma neefektivitāti, tomēr tā pastiprina tēzi, ka atbildīgajām iestādēm būtu jāpārdomā, vai turpināt līdzšinējo Civilprocesa likuma attīstības praksi, kas rezultējas apšaubāmas kvalitātes regulējumā. Katrā ziņā, ja vēlamies, lai ekonomiski un politiski attīstītākas valstis sāk mūs uzskatīt par līdzvērtīgiem partneriem, normatīvo aktu jaunrade ir lielisks "placdarms" savu intelektuālo spēju demonstrēšanai. JV

Rakstā ir pausts autora personiskais viedoklis, un tas nesaista nevienu organizāciju, ar kuru autors ir darba vai cita veida tiesiskajās attiecībās.

Tiesvedību var uzlabot arī bez likuma grozījumiem

Agris Bitāns, LU Juridiskās fakultātes lektors, zvērināts advokāts

Līdzīgi kā Rīga, izskatās, ka arī Civilprocesa likums nekad nebūs pabeigts. Daudzie Civilprocesa likuma grozījumi neļauj izveidot noturīgu praksi attiecībā uz tiesvedību civillietās. Taču nevar teikt, ka ar šiem grozījumiem Civilprocesa likums un līdz ar to civilprocess ir uzlabojušies. Aktuāls ir klasiskais jautājums: vai likuma grozījums ir labākās zāles jebkuras problēmas risinājumam, vai tomēr adekvāta reakcija uz procesa dalībnieka negodprātību vai tiesas kļūdu būtu daudz atbilstošāka?[1] Vēl aizvien ir redzams vienotas pieejas trūkums, sadrumstalotība līdzīgu jautājumu risināšanā. Pagaidu aizsardzība pret vardarbību vai intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzība ir vajadzīgas lietas, taču būtu jādomā par vienota pagaidu noregulējuma institūta ieviešanu civilprocesā, līdzīgi kā tas ir noteikts Administratīvā procesa likumā. Arī esošais prasības nodrošinājuma regulējums ir novecojis, un tas būtu būtiski modernizējams. Tāpat būtu jāpadomā par tiesas laika efektīvāku izmantošanu, piemēram, paredzot nepieciešamību pusēm pirms tiesas sēdes apmainīties ar rakstiskiem paskaidrojumiem un argumentiem, un tiesas sēdē laiku atvēlēt diskusijām par tiem apstākļiem vai jautājumiem, kuros pusēm ir atšķirīgas pozīcijas. Tas kopumā liek aizdomāties, vai pēc kāda laika nebūs jāapsver jaunas Civilprocesa likuma redakcijas rakstīšana vai pilnīgi jauna Civilprocesa likuma pieņemšana "salāpītā" vietā.

Taču tiesvedību civillietās var uzlabot bez likuma grozījumiem, izvērtējot jau esošā likuma efektīvākas izmantošanas iespējas. Kā pozitīvs piemērs ir jāmin diskusijas starp apgabaltiesas tiesnešiem un zvērinātiem advokātiem par civilprocesa efektīvāku piemērošanu.

Kā labs praktisks ievedums ir zvērinātu advokātu noslodzes kalendārs, kas palīdz plānot tiesas sēdes un samazināt lietas izskatīšanas termiņus. Ja vēl būtu iespēja piekļūt lietas materiāliem elektroniski, kā tas jau labu laiku ir Lietuvā, tad tas dotu iespēju mums sevi pieskaitīt pie mūsdienu tendenču sekotājiem. Arī advokātu procesa ieviešana civilprocesā cels tiesāšanos kvalitāti.

Un noslēgumā vēlētos padalīties ar Austrijas kolēģa vērtējumu, kuru viņš šovasar sniedza pēc vairāku tiesas sēžu apmeklējuma. Kā vienu no pozitīviem momentiem viņš norādīja Latvijas tiesneša aktīvo lomu un lielāku kārtību procesā. Tas liek ne tikai novērtēt mūsu tiesāšanās kārtības priekšrocības, bet arī kritiski vērtēt jauninājumus, lai to rezultātā nepazustu tas labais, kas mūsu civilprocesā ir sasniegts. JV

1 Sk., piemēram: Goda un cieņas aizskāruma lietās vairs nevarēs apķīlāt mantu, 11.09.2014. Pieejams: http://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/goda-un-cienas-aizskaruma-lietas-vairs-nevares-apkilat-mantu.a98038/.

"Primāri ir nepieciešams uzlabot nevis tiesnešu, bet gan paša Civilprocesa likuma kvalitāti, kas, līdzībās runājot, ir lēns, neefektīvs un birokrātisks 20. gadsimta 90. gadu beigu tiesību monuments."

– Māris Onževs

Komerctiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs

Aigars Strupišs
Jānis Kārkliņš
Erlens Kalniņš
Helmuts Jauja
Gatis Flinters

Aigars Strupišs

Gatis Flinters

Helmuts Jauja

Erlens Kalniņš

Jānis Kārkliņš

Komerctiesību attīstība: problēmas un perspektīvas

Aigars Strupišs, Augstākās tiesas tiesnesis

Līdzšinējā normatīvo aktu attīstība

Nedaudz statistikas

Kopš Komerclikuma pieņemšanas 2000. gadā tajā grozījumi izdarīti 22 reizes. Atņemot no tiem pirmos trīs, ar kuriem tikai tika atlikts spēkā stāšanās termiņš, sanāk, ka likums grozīts vidēji biežāk nekā reizi gadā. Turklāt 2017., 2012., 2011. un 2008. gadā likums grozīts divreiz, bet 2013. gadā – pat četrreiz. Ir panti, kuros grozījumi izdarīti četrreiz un piecreiz, it īpaši tie, kuri saistīti ar Uzņēmumu reģistru, piemēram, 8., 9., 15., 149. pants, nemaz nerunājot par divreiz un trīsreiz grozītām normām.

Ar šādu likumu mainības statistiku nebūtu jālepojas. Liela daļa grozījumu ir precizējumi un procedūru apraksti (piem., grozījumi komercreģistra iestādi reglamentējošajās normās), kam normāli būtu bijis jāattīstās tiesību piemērošanas prakses ietvaros. Šāda tiesību jaunrades prakse lielā mērā izstumj tiesību piemērotājus no tiesību attīstības. Piemēram, ņemot vērā Civillikuma 3. pantu, tiesām nereti nākas piemērot likumus redakcijās, kuras jau krietnu laiku nav spēkā. Vienlaikus gan jāatzīst, ka komerctiesību sfērā situācija ar likuma grozījumiem vēl ir samērā stabila, ja to aplūko salīdzinājumā ar, piemēram, Civilprocesa likumu, kuru šajā pašā periodā likumdevējs grozījis 56 reizes, turklāt dažos gados pat pa piecām līdz septiņām reizēm.

Grozījumu saturs

Komerclikuma grozījumus kopumā var iedalīt vairākās grupās.

Pirmām kārtām jāmin grozījumi, kuru nepieciešamību nosaka pati komercdarbības attīstība. Šie grozījumi uzlabo iepriekšējo regulējumu, ieviešot jaunus tiesību institūtus vai būtiski mainot vecos. Kā svarīgākos Komerclikuma grozījumus, kuriem ir bijusi būtiska nozīme komerctiesību attīstībā, jāmin:

1) Komerclikuma papildināšana ar komercdarījumu daļu (18.12.2008. likums), it īpaši uzsverot saīsināta noilguma termiņa ieviešanu;

2) SIA dalībnieku reģistra vešanas kārtības detalizēta noteikšana, kas unificēja dalībnieku reģistrus un padarīja tos saprotamus un pārskatāmus (02.05.2013. likums);

3) pienākuma uzlikšana numurēt SIA kapitāla daļas, kas ļauj tās identificēt pamatkapitāla apmaksas un atsavināšanas darījumos (02.05.2013. likums);

4) kapitāla daļas īpašnieka prezumpcija 188.[1] pantā (02.05.2013. likums), kas aizsargā labticīgus kapitāla daļu ieguvējus;

5) rakstveida formas ieviešana kapitāla daļu atsavināšanas darījumam (02.05.2013. likums), kas atvieglo pierādīšanu strīdos;

6) kapitāla daļu reģistrācijas kārtības noteikšana, ja tās mantotas vai ja tās atsavinājis tiesu izpildītājs vai maksātnespējas administrators, kā arī valdes locekļu ievēlēšana šādos gadījumos (15.06.2017. likums). Tas ļauj izvairīties no situācijām, ka valde atsaka reģistrēt izsolē iegūtās kapitāla daļas;

7) ārkārtas dividenžu pieļaušana (16.01.2014. likums), ļaujot dalībniekiem elastīgāk rīkoties ar sabiedrības peļņu;

8) mazkapitāla SIA ieviešana (15.04.2010. likums), atvieglojot SIA dibināšanu, tādējādi stimulējot ekonomikas attīstību un cilvēku iespējas attīstīt mazo biznesu finanšu krīzes periodā;

9) darījumi ar saistītajām personām (14.06.2012. un 15.06.2017. likums), dodot dalībniekiem papildu iespēju kontrolēt valdi;

10) aizliegums Uzņēmumu reģistra valsts notāriem iejaukties kapitālsabiedrību dibināšanas dokumentu privāttiesiskajā saturā (23.03.2017. grozījumi likumā "Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru"). Šis patiešām ir fundamentāls, ilgi gaidīts grozījums, kas dos jaunas iespējas kapitālsabiedrību dalībniekiem pilnā apmērā izmantot privāttiesību dispozitivitāti, tādējādi attīstot komercdarbību, kas atbilst viņu mērķiem un konkrētajām vajadzībām.

Atsevišķi jāmin tā dēvētie pretreiderisma grozījumi, kuri tika izdarīti ar 2013. gada 2. maija likumu un stājās spēkā 2013. gada 1. jūlijā un kuri bija vērsti uz komercsabiedrību prettiesiskas pārņemšanas novēršanu. Pēc 2010. gada publiskajā telpā parādījās ziņas par vairākiem šādiem gadījumiem, kuri guva visai plašu rezonansi. Pārsvarā tie bija gadījumi, kad ar viltotiem dokumentiem vai apejot dalībnieku sapulces sasaukšanas kārtību kāds no SIA dalībniekiem mēģināja izstumt citus dalībniekus vai arī, iegūstot kontroli valdē, atsavināt sabiedrībai piederošus īpašumus. Lai gan tie bija atsevišķi gadījumi un no tiesiskās sistēmas viedokļa tie bija primāri risināmi krimināltiesiskām metodēm, kuras valsts nespēja un, kā izskatās, joprojām nespēj efektīvi izmantot, likumdevējs izvēlējās ieviest ļoti plašu komercsabiedrību dokumentu notarizāciju. Interesantākais ir tas, ka šis priekšlikums Komerclikuma darba grupā neguva speciālistu atbalstu. Lai gan Tieslietu ministrijai tika piedāvāti citi – saudzējošāki, bet ne mazāk efektīvi – risinājumi, notarizācijas priekšlikums tika virzīts uz Saeimu. Rezultātā dažu krimināla rakstura darbību dēļ visām komercsabiedrībām ir uzlikti pienākumi, kuri palielina sabiedrības darbības izmaksas un sarežģī to darbu.

Viens no iemesliem, kādēļ likumi tiek grozīti, ir mēģinājumi ar privāttiesisko regulējumu ierobežot krimināls aktivitātes (tā dēvētā prevencijas doktrīna, kura aizstāv viedokli, ka ar likumā noteiktiem ierobežojumiem var efektīvi novērst likumpārkāpumus). Tas attiecināms gan uz Valsts ieņēmumu dienesta cīņu pret fiktīviem uzņēmumiem, fiktīviem valdes locekļiem, fiktīvām juridiskajām adresēm, gan uz cīņu pret tā dēvēto reiderismu jeb komercsabiedrību vai to aktīvu prettiesisku pārņemšanu. Tomēr, kā rāda prakse, šādi grozījumi, ja aiz tiem nestāv spēcīga, labi attīstīta un konsekventa krimināltiesiskā bāze, nedod vērā ņemamu rezultātu, un daļa no tiem pat tiek pēc tam atkal atcelta, lai atgrieztos pie sākotnējā regulējuma. Tā, piemēram, ar 2011. gada 16. jūniju grozījumiem, mēģinot ierobežot fiktīvu uzņēmumu izveidošanu, tika ieviests, ka, reģistrējot juridisko adresi, nepieciešama piekrišana no attiecīgās ēkas īpašnieka. Šobrīd jau tiek apsvērta iespēja no šā regulējuma atteikties, jo šīs piekrišanas lielos apmēros tiek viltotas un valsts to nespēj ne pārbaudīt, ne pret to cīnīties. Tas lieku reizi pierāda, ka noziegumu prevencija ir atkarīga >

ne no likumā noteiktiem ierobežojumiem un ne no soda bardzības, bet gan no soda neizbēgamības, ar ko Latvijā, nepārspīlējot, ir milzīgas problēmas.

Daži grozījumi, lai gan labi domāti, nav devuši īpašu pienesumu. Kā piemēru var minēt izpirkuma tiesību ieviešanu uz SIA kapitāla daļām, ja pārkāptas pirmpirkuma tiesības (02.05.2013. grozījumi). Jau apspriežot šo priekšlikumu, speciālisti brīdināja, ka tam kā pretreiderisma pasākumam praktiskas nozīmes nebūs, jo līdz brīdim, kamēr apietais pirmpirkuma tiesīgais dalībnieks panāks izpirkuma tiesības realizāciju, no sabiedrības aktīviem nekas nebūs palicis pāri. Nav dzirdēts, ka četru gadu laikā kopš grozījumu izdarīšanas šis mehānisms būtu praktiski izmantots.

Ir grozījumi, kuriem nav nekādas praktiskas nozīmes, jo arī bez tiem attiecīgais regulējums pastāv. Piemēram, ar 2013. gada 2. maija likumu tika ieviesta SIA valdes locekļu atbildība par dalībnieku reģistra vešanas noteikumu pārkāpšanu pret dalībniekiem un trešajām personām, lai gan tiesu praksē jau 2012. gadā bija konstatēts, ka Komerclikuma 169. pantā noteiktā valdes locekļu atbildība neatceļ viņu atbildību uz vispārīgiem delikttiesiskiem pamatiem iepretim trešajām personām (SKC-25/2012). Neraugoties uz to, pēc Ārvalstu investoru padomes priekšlikuma Komerclikuma 169.[1] pantā tika noteikta arī valdes locekļu delikttiesiskā atbildība, lai gan tā jau izriet no Civillikuma un tiesu prakses. Līdzīgi ar 2017. gada 23. marta likumu tika ieviesta šāda norma: "Attiecībā uz nacionālajai drošībai nozīmīgām komercsabiedrībām šā likuma noteikumi piemērojami tiktāl, ciktāl Nacionālās drošības likums nenosaka citādi." Abos gadījumos izdarītajiem grozījumiem nav nozīmes, jo ikviens profesionāls jurists zina fundamentālo tiesību principu *lex specialis derogat legi generali.* Turklāt Latvijā šis princips pat ir nostiprināts rakstītajā tiesību normā – Oficiālo publikāciju un tiesiskās informācijas likuma 9. panta sestās daļas 2. punktā.

Līdzīgi jautājumi rodas par šā gada grozījumiem 169.[1] pantā, papildinot to ar otro daļu: "Ja valde šā likuma 187.[1] panta trešajā daļā minētajā gadījumā likumā noteiktajā termiņā un kārtībā neizdara ierakstu dalībnieku reģistrā vai neiesniedz komercreģistra iestādei jauno dalībnieku reģistra nodalījumu, attiecīgās personas saucamas pie administratīvās atbildības." Tiesību norma, kura, paredzot administratīvo atbildību, nenosaka sodu, ir bezjēdzīga. Šādas "brīdinošās normas" no juridiskās tehnikas viedokļa rada vairāk jautājumu nekā atbilžu. Piemēram, kāpēc šādi "brīdinājumi" nav ietverti pie citām normām, par kuru pārkāpumiem arī var iestāties atbildība, it īpaši tādēļ, ka viena vai cita veida atbildība var iestāties par gandrīz ikvienas normas pārkāpumu?

Daudzi grozījumi ir bijuši, tikai lai formāli kaut ko precizētu vai izskaidrotu, lai gan īpašas praktiskas nozīmes tiem nav. Piemēram, nav izšķirošas nozīmes, vai likumā tiek lietots jēdziens "filiāles dibināšana" vai "filiāles atvēršana", "tīrā peļņa" vai "pārskata gada peļņa" u.tml. Nav būtiskas nozīmes arī 2017. gada grozījumiem, ar kuriem Komerclikuma 271. pantā vārdi "zaudējumi pārsniedz pusi" aizstāti ar vārdiem "zaudējumi sasniedz vismaz pusi". Vai tiešām tik nozīmīga ir hipotētiska viena eiro centa starpība, lai tādēļ grozītu likumu? Likumprojekta anotācijā par šo grozījumu nekas nav atrodams.

Diemžēl ir bijuši grozījumi, kuri ieviesti ar argumentāciju, kura ir pilnīgi pretēja šo grozījumu radītajām sekām, kas liecina, ka, visticamāk, priekšlikumu autori, Tieslietu ministrija un likumdevējs nav īsti sapratuši ne grozītās normas, ne izdarīto grozījumu būtību. Tā, piemēram, 2017. gadā Komerclikuma darba grupā tika izvirzīts priekšlikums grozīt Komerclikuma 172. panta otro un sesto daļu. Minētās normas paredzēja mazākumakcionāru īpašu aizsardzību komercsabiedrībās, kuru pamatkapitāls pārsniedz 1 422 000 eiro, nosakot, ka tiesības celt prasību pret valdes locekļiem ir ne vien dalībniekiem, kuri pārstāv vismaz piecus procentus pamatkapitāla, bet arī tiem, kuru ieguldījums pārsniedz 71 100 eiro. Priekšlikumu izteica Latvijas Darba devēju konfederācija, argumentējot, ka neesot saprotams, kāpēc noteikts ierobežojums ne vien procentos, bet arī absolūtos skaitļos. Priekšlikumu darba grupas apspriedē atbalstīja Ārvalstu investoru padomes pārstāvis – zvērināts advokāts, argumentējot to ar abstraktu frāzi, ka jāstiprina mazākuma aizsardzība. Netika minēts neviens konkrēts gadījums, kad šī norma būtu radījusi problēmas. Grozījums tika pieņemts, lai gan tā rezultāts ir acīmredzamā pretrunā ar tā skaļi deklarēto mērķi un uz šo neatbilstību Tieslietu ministrijai tika norādīts. Lai gan šis priekšlikumu nebija iekļauts Saeimai nosūtītajā likumprojektā, tas parādījās kā atsevišķs tieslietu ministra priekšlikums likumprojekta izskatīšanas laikā Saeimā. Rezultātā šī aizsardzība lielo kapitālsabiedrību mazākumakcionāriem tika atņemta, tā arī nevienam īsti nesaprotot, kādu konkrētu iemeslu vai problēmu dēļ šī norma bija jāgroza. Šāda prakse, kad grozījumi tiek motivēti ar argumentiem, kuri ir acīmredzami pilnīgi aplami, demokrātiskā valstī ir absolūti nepieņemama, jo rada priekšstatu, ka vai nu valsts pārvalde un tās darba grupās iesaistītās personas īsti nesaprot, ko dara, vai arī īsteno kaut kādu subjektu intereses, slēpjot to aiz nepatiesi deklarētiem mērķiem.

Vienlaikus fundamentāli jautājumi ilgstoši netika risināti, lai gan tie ir būtiski komerctiesību attīstībā. Kā vienu no šādiem piemēriem jāmin Uzņēmumu reģistra kompetences ierobežošana attiecībā uz iejaukšanos komercsabiedrību dibinātāju un dalībnieku privāttiesiskajās attiecībās.[1] Lai gan par šo jautājumu komerctiesību speciālisti runā jau vismaz 10 gadus, attiecīgs grozījums likumā "Par Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistru" tika izdarīts tikai šā gada martā. Cits piemērs ir akciju "vērtspapirizēšana", proti to padarīšana par īstu dokumentu, kuru var atsavināt. Šobrīd lielai daļai (ja ne lielākajai) akciju sabiedrību akciju kā vērtspapīru nav vispār, ne papīra, ne elektroniskā formā. Arī šis jautājums tiek aktualizēts ik pa dažiem gadiem, un tikai nupat, šā gada oktobrī, Tieslietu ministrijas Komerclikuma darba grupa pie tā ir ķērusies.

Skats nākotnē

Atskaitot likuma grozīšanu gadījumos, kad pēc tā nav būtiskas nepieciešamības, līdzšinējā komerctiesību attīstība ir notikusi kopumā apmierinoši gan likumdošanas jomā, gan tiesu prakses jomā, pārsvarā ņemot vērā vajadzības, kuras diktē mūsdienu komerciālā apgrozība. Tomēr gribētu minēt vienu aspektu, kas būtu nākotnē uzlabojams.

Viens no būtiskiem trūkumiem tiesību normu jaunrades jomā ir sistemātiska zinātniski analītiskā darba trūkums, Tieslietu ministrijā izstrādājot un pieņemot likumu grozījumus. Netiek izmantotas faktiskās izpētes (*case*

1 Plašāk sk.: Strupišs A. Privātautonomijas princips un tā robežas SIA statūtos. Grām.: Latvijas Republikas Uzņēmumu reģistra tiesību piemērošanas prakse. Rīga: Zvaigzne ABC, 2013.

study) metode, modelēšana, izmaksu un ieguvumu (*cost-benefit*) analīzes u.c. metodes, kuras būtu jāizmanto valsts iestāžu pārziņā esošo politiku izveidē un attīstīšanā.

Diskusijas Komerclikuma darba grupā, kurā iesaistīti dažādu interešu grupu pārstāvji un kurai būtu jākalpo par problēmu definēšanas un ideju ģenerēšanas forumu, faktiski ir pārvērtušās par izglītošanas un informācijas apmaiņas vietu, kur bez nopietnas analīzes ar balsošanu tiek pieņemti lēmumi par to vai citu grozījumu virzīšanu uz Saeimu. Itin bieži darba grupas locekļi piedāvā gatavas grozījumu redakcijas, nemaz neatklājot, kādu iemeslu dēļ tie izstrādāti, aprobežojoties vien ar "mazākuma aizsardzības" vai kādu tikpat abstraktu un hipotētisku apsvērumu. Viens no biežāk minētajiem argumentiem likuma grozījumiem ir: "Nav saprotams, kāpēc tas un tas pants tā nosaka", un viens no biežāk uzdotajiem jautājumiem darba grupā ir: "Bet kā ir Igaunijā (Vācijā u.tml.)?" Nevar noliegt salīdzinošo tiesību nozīmīgo lomu jurisprudences attīstībā, tomēr vienlaikus jāatzīst, ka nedrīkst tik primitīvi pieiet mūsu valstij nozīmīgu jautājumu risināšanai. Salīdzinošā jurisprudence nenozīmē vienkārši normu pārņemšanu no citu valstu likumiem, tā prasa dziļu izpēti. Savukārt, ja kaut kas nav saprotams, tad pirmām kārtām būtu jāvaicā kvalificētiem speciālistiem, nevis tūlīt jāgroza likums.

Pirmkārt, darba grupai vajadzētu balstīties uz reālās situācijas dziļu izpēti katrā aspriežamajā jautājumā, ieskaitot konkrētu lietu izpēti, salīdzinošo tiesību analīzi un citas analīzes metodes.

Otrkārt, būtu jānodala darba grupa plašākā nozīmē kā informācijas apmaiņas un ideju ģenerēšanas forums no zinātniski analītiskā darba, kura ietvaros šī informācija un idejas tiek analizētas. Ideālā variantā tas varētu darboties tādējādi, ka darba grupā, kurā piedalās interešu grupu pārstāvji, notiek konkrētas informācijas sniegšana par konkrētām problēmām un apzināti viedokļi par iespējamiem risinājumu variantiem. Pēc tam plašākā darba grupā iegūto informāciju apstrādā komerctiesību eksperti, izvērtējot gan problēmas aktualitāti, gan risinājumu variantus un to piemērotību no tiesību sistēmas viedokļa. Tālāk ekspertu grupas atzinums tiek atkal likts priekšā apspriešanai plašākā darba grupā. Tas ne tikai ļautu strukturēt darbu, bet arī objektīvi izvērtēt, vai interešu grupu piedāvātie varianti ir pieņemami no sistēmiskā viedokļa. Prakse rāda, ka divu trīs stundu diskusijā, kurā piedalās 15–20 cilvēki, nav iespējams kvalitatīvi izdiskutēt jautājumu par tiesisko regulējumu un pieņemt adekvātu lēmumu, jo īpaši situācijā, kad pirms jautājuma apspriešanas nav veikta tā pienācīga izpēte.

Treškārt, steidzami jārisina problēma, ka lielai daļai Komerclikuma grozījumu nav pieejamas anotācijas pat tiem priekšlikumiem, kurus izstrādājusi Tieslietu ministrija. Tas sakāms pat par tik būtiskiem nupat šogad izdarītiem grozījumiem kā nosacītā pamatkapitāla ieviešana, būtiskas izmaiņas kapitāla daļu atsavināšanā un pirmpirkuma tiesību izlietošanā.

Ceturtkārt, advokātiem, kuri piedalās Tieslietu ministrijas Komerctiesību darba grupā un lobē kāda sava klienta intereses, ir jāatklāj, kā intereses viņi darba grupā pārstāv. Pretējā gadījumā reizēm nepamet sajūta, ka notiek slēpta šo advokātu klientu interešu lobēšana, turklāt, kā minēts iepriekš, dažreiz pat ar klaji aplamiem un pat nepatiesiem argumentiem. Lobēšana nav nekas nosodāms, bet ar nosacījumu, ka tas tiek darīts atklāti.

Nav šaubu, ka vienmēr ir vērts pakonsultēties ar zinošiem un pieredzējušiem ārzemju ekspertiem, kā to šobrīd dara Tieslietu ministrija, piesaistot OECD palīdzību komerctiesību izvērtēšanai. Tomēr ir jāsaprot, ka mums pašiem ir jāuzņemas atbildība par savas tiesību sistēmas attīstīšanu, kurā mums pašiem jādzīvo.[2] JV

2 Kādā no tuvākajiem "Jurista Vārda" numuriem tiks publicēts šī raksta turpinājums, kas aplūkos līdzšinējo attīstību komerctiesību piemērošanas praksē.

Mazākuma kapitāla daļu īpašnieka un akcionāra tiesiskie aizsardzības līdzekļi

Dr. iur. ***Jānis Kārkliņš,***
LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras vadītājs, asociētais profesors

Kopš Komerclikuma (turpmāk – KCL) spēkā stāšanās Latvijā ir izveidojusies diezgan plaša tiesu prakse par valdes locekļu atbildību sabiedrības priekšā. Gan KCL, gan tiesu prakse pierādījusi, ka KCL 172. pantā ietvertais mazākuma dalībnieka un akcionāra aizsardzības mehānisms darbojas. Lai arī ne vienmēr mazākuma dalībniekam / akcionāram ir izdevies pierādīt zaudējumu nodarīšanu sabiedrībai, tomēr aizsardzības mehānisms pats par sevi darbojas un turpina attīstīties. Tomēr nereti praksē veidojas situācijas, kad prasības celšana pret valdi izrādās ekonomiski neefektīvs solis, jo valdes locekļiem nekas nepieder, it sevišķi, ja valdes loceklis jau iepriekš ir sagatavojies šādam scenārijam. Tā kā valdes locekļi ir apveltīti ar praktiski neierobežotām tiesībām lemt par dalībnieku un akcionāru sabiedrībā ieguldītā kapitāla izlietojumu, negodprātīgi valdes locekļi var atsavināt saistītām personām sabiedrības aktīvus par cenu, kas ir zemāka nekā tirgus cena. Nereti to dara pat ar lielākā dalībnieka vai akcionāra ziņu. Jautājums rodas: vai KCL šādā gadījumā kā vienīgo tiesisko aizsardzības līdzekli paredz prasības celšanu par zaudējumu atlīdzību pret "nogrēkojušos" valdes locekli, vai arī likumā pastāv citi tiesiski aizsardzības līdzekļi, kurus izmantojot var atgūt sabiedrības īpašumā pašu aktīvu (tātad lietu tiesības), nevis tikai prasījumu pret valdi par zaudējumiem (saistību tiesību)?

Lai arī KCL nav tieši minētas tiesības atzīt šādus valdes slēgtos darījumus par spēkā neesošiem, tomēr der atcerēties, ka KCL aizstāvēt akcionāriem un dalībniekiem savas intereses neierobežo tikai ar tiesībām prasīt zaudējumu atlīdzību no valdes, bet izmantojami arī visi pārējie civiltiesiskie aizsardzības līdzekļi, kas izriet no Civillikuma (turpmāk – >

CL). KCL papildina pieejamos civiltiesiskos aizsardzības līdzekļus, salīdzinot ar CL, un prasījums atzīt darījumu par spēkā neesošu, lai arī KCL nav minēts, izriet no CL.

Ja likumu iztulko šauri un uzskata, ka mazākuma dalībnieka vienīgā aizstāvība ir sabiedrības prasība pret valdi par zaudējumiem (t.i., ka KCL sašaurina CL pieejamos aizsardzības līdzekļus, nevis paplašina) apstākļos, kad paši aktīvi ir zaudēti, tad šāds likuma regulējums ir neefektīvs un neveicina mazākuma akcionāru aizsardzību un tātad arī to rašanos kā tādu. Tas arī padara nedrošu investīciju vidi. Arguments, ka personas var sevi aizsargāt caur dalībnieku līgumu vai statūtiem, ir noraidāms, jo šādi ierobežojumi nav saistoši trešajām personām.

Priekšnoteikums kāda darījuma apstrīdēšanai "no malas" ir tiesiskās intereses esamība. Akciju piederība fiziskajai vai juridiskajai personai, kā tas atzīts Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē, veido tiesību uz īpašumu cilvēktiesību saturu. Nav šaubu, ka dalībniekam vai akcionāram pastāv tiesiskā interese iejaukties klaji neizdevīgā darījumā, kas samazina sabiedrības kapitāla lielumu un tātad arī viņa akcijas (īpašuma) vērtību.

Tiesas nākotnē arvien vairāk sastapsies ar šādām mazākuma dalībnieka un akcionāra prasībām, kad valde rīkojas ļaunprātīgi. Tomēr iepriekš minētais nenozīmē, ka dalībnieks vai akcionārs ir tiesīgs apstrīdēt jebkuru darījumu, ko noslēgusi sabiedrības valde. Priekšnoteikumi šādu prasību celšanai ir vairāki, kā, piemēram, darījums samazina kapitāla vērtību, trešā persona ir zinājusi vai tai vajadzēja zināt par neizdevīgo darījumu, darījums nav ierasts ikdienas sabiedrības saimnieciskās darbības ietvaros u.c. Tiesību zinātniekiem un tiesām nākotnē būs jāizstrādā precīzi kritēriji šādu prasību apmierināšanai, paturot prātā, ka jāaizsargā ne tikai mazākuma akcionāru intereses, bet vienlaikus jānodrošina arī pietiekama vairākuma aizsardzība. JV

SIA dalībnieku likumiskās pirmpirkuma un izpirkuma tiesības

Dr. iur. ***Erlens Kalniņš****, zvērināts advokāts, LU Juridiskās fakultātes docents*

Kaut arī kopš spēkā stāšanās Komerclikuma regulējums ticis reformēts daudzos būtiskos tiesību jautājumos, šajā īsajā apskatā īpaši vēlos izcelt sabiedrības ar ierobežotu atbildību (turpmāk – SIA) dalībnieku likumisko pirmpirkuma tiesību regulējuma (sk. Komerclikuma 189. p.) reformu, kura notikusi 2013. un 2017. gadā.

Pirmkārt, ļoti pozitīvi vērtējams tas, ka jau 2013. gadā minētais regulējums tika papildināts ar normu par SIA dalībnieka likumiskajām izpirkuma tiesībām uz pārdotajām daļām, ja viņam prettiesīgi tikusi liegta iespēja izlietot pirmpirkuma tiesības (sk. Komerclikuma 189.[1] p., bet no 2018. gada 1. janvāra – Komerclikuma 189.[3] p.). Tādējādi likumdošanas ceļā ticis "aizpildīts" līdz tam pastāvējušais likuma robs,[1] piešķirot SIA dalībniekiem visefektīvāko tiesisko līdzekli pārkāpto pirmpirkuma tiesību aizsardzībai,[2] kas no kapitāla daļu piederības viedokļa nodrošina tāda paša tiesiskā rezultāta sasniegšanu, kāds būtu iestājies tad, ja pirmpirkuma tiesības netiktu pārkāptas.

Otrkārt, SIA dalībnieku likumisko pirmpirkuma un izpirkuma tiesību mērķis ir aizsargāt dalībniekus pret "svešu", resp., "nevēlamu", personu "ienākšanu sabiedrībā", ņemot vērā to, ka SIA ir slēgta sabiedrība, kuras kapitāla daļas nav publiskās apgrozības objekts (sk. Komerclikuma 134. p. 3. d.).[3] Šajā ziņā pozitīvi ir vērtējams arī jaunais Komerclikuma 189.[1] un 189.[2] panta regulējums (stāsies spēkā 2018. gada 1. janvārī), kas paredz minēto tiesību izlietošanas iespēju arī tad, ja SIA kapitāla daļas pārdevis zvērināts tiesu izpildītājs, pildot amata pienākumus, vai maksātnespējas procesa administrators, vai arī ja kapitāla daļas tikušas pārdotas, izlietojot komercķīlas tiesību. Šis jaunais regulējums būtībā paredz izņēmumu no Civillikuma 1383. panta trešās daļas, atbilstoši kurai izpirkuma tiesība nav izlietojama, ja nekustamo īpašumu pārdod piespiedu izsolē, turklāt šāds ierobežojums tiek attiecināts arī uz likumiskajām pirmpirkuma tiesībām.[4]

Jānorāda, ka Civillikuma 1383. panta trešajā daļā paredzētajam ierobežojumam trūkst saprātīga attaisnojuma, jo no izpirkuma tiesīgās personas viedokļa nav nekādas atšķirības, vai izpērkamais objekts tiek pārdots labprātīgi vai arī, piemēram, piespiedu izsoles ceļā. Kāpēc gan izpirkuma tiesīgā persona nebūtu aizsargājama un likumisko izpirkuma tiesību mērķis kļūtu nenozīmīgs tad, ja izpērkamais objekts ticis pārdots piespiedu izsolē?

Tāpēc līdzīgi būtu jāreformē arī vispārējais pirmpirkuma un izpirkuma tiesību regulējums, atsakoties ne tikai no Civillikuma 1383. panta trešās daļas ierobežojuma, bet arī papildinot Civillikuma regulējumu ar apgrūtinātā zemes gabala īpašnieka un apbūves tiesīgā savstarpējām likumiskajām pirmpirkuma un izpirkuma tiesībām (ja tiek pārdots attiecīgi zemes gabals vai apbūves tiesība),[5] vienlaikus izslēdzot Civillikuma 1129.[1] panta otrās daļas palīgteikumu par pirmpirkuma un izpirkuma tiesību noteikumu nepiemērojamību apbūves tiesībai.[6] JV

1 Par šo problemātiku sk.: Lošmanis A. Unternehmenskauf im deutsch-lettischen Rechtsvergleich. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 294.–295. lpp.

2 Atbilstoši likumā ietvertajai "pamatidejai" (sk., piem., Civillikuma 1073. p. un likuma "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību" 14. p. 2. d.) izpirkuma tiesības ir tiesisks līdzeklis pārkāpto pirmpirkuma tiesību aizsardzībai, sk.: Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. 2. izd. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 83., 273. lpp. (turpmāk – Grūtups/Kalniņš).

3 Līdzīgs mērķis ir arī Civillikuma 1073. pantā paredzētajām nekustama īpašuma kopīpašnieku likumiskajām pirmpirkuma un izpirkuma tiesībām, sk.: Grūtups/Kalniņš, 270.–271. lpp.

4 Sk.: Grūtups/Kalniņš, 81., 271. lpp.

5 Sal.: likuma "Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937. gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību" 14. panta otro daļu, kurā regulētas zemes gabala un ēkas (būves) kā patstāvīga īpašuma objekta īpašnieku savstarpējās likumiskās pirmpirkuma un izpirkuma tiesības.

6 Jānorāda, ka, piem., Šveices tiesībās ir paredzēta gan likumisko pirmpirkuma tiesību izlietošanas iespēja arī tad, ja izpērkamais objekts tiek pārdots piespiedu izsolē (sk. Šveices Civilkodeksa 681. p. 1. d.), gan – līdzās kopīpašnieku likumiskajām pirmpirkuma tiesībām (sk. Šveices Civilkodeksa 682. p. 1.d.) – arī apgrūtinātā zemes gabala īpašnieka un apbūves tiesīgā savstarpējās likumiskās pirmpirkuma tiesības (sk. Šveices Civilkodeksa 682. p. 2. d.).

Izaicinājumi valdes locekļa atbildības interpretācijā

***Helmuts Jauja**, komerctiesību jurists*

Komerclikums lakoniski noteic, ka kapitālsabiedrības valdes locekļiem ir jārīkojas kā krietniem un rūpīgiem saimniekiem, pretējā gadījumā ir pamats valdes civiltiesiskai atbildībai. Valdes atbildības jautājums periodiski tiek aplūkots Latvijas tiesību literatūrā, un dažkārt tiek publicēti arī nozīmīgi tiesu spriedumi par šo tēmu.

Lietās par zaudējumu piedziņu no valdes locekļiem varam atrast Augstākās tiesas skaidrojumus par pierādījumu nastas sadali starp prasītāju un valdes locekļiem, par valdes locekļu solidāras atbildības izpratni un valdes locekļu nodarīto zaudējumu izpratni. Atzīstot, ka zaudējumi var izpausties ne tikai aktīvu samazināšanās, bet arī saistību pieauguma veidā, ir sperts nozīmīgs solis zaudējumu piedziņas prakses attīstībā. Par judikatūru ir kļuvusi atziņa, ka valdes locekļi atbild sabiedrības kreditoru priekšā, ja ar savu rīcību rada zaudējumus sabiedrībai, kura ir vai valdes rīcības rezultātā kļūst faktiski maksātnespējīga.

Tomēr ir jāņem vērā, ka līdzšinējās tiesu prakses atziņas ir veidojušās, analizējot faktiskos apstākļus, kur valdes locekļu rīcība ir bijusi acīmredzami nelabticīga. Jāatzīst, ka tiesu prakse šobrīd ir progresējusi tiktāl, ka parasti vairs grūtības nesagādā piedzīt zaudējumus no valdes locekļiem, kuri ir rīkojušies acīmredzami negodprātīgi un nav īpaši pacentušies maskēt savas darbības. Daudz grūtāk prasītājiem klājas tad, ja ļaunprātība ir maskēta ar fiktīviem darījumiem un dažādas sarežģītības pakāpes shēmām. Šādās lietās parasti valdes locekļu vainas pierādīšanai jāizmanto netieši pierādījumi un jāanalizē situācija no biznesa loģikas viedokļa, kas savukārt tiesām ne vienmēr ir saprotams. Valdes locekļu nolaidība kā zaudējumu piedziņas iemesls tiesu praksē ir daudz retāka parādība nekā apzināta ļaunprātība. Savukārt vēl retāk ir lietas, kur patiešām būtu bijusi nepieciešama komplicēta analīze par to, vai zaudējumi ir valdes locekļa vaina (kaut vai viegla neuzmanība), vai arī valdes loceklis ir rīkojies kā krietns un rūpīgs saimnieks un zaudējumi ir biznesa riska rezultāts. Lai gan Latvijas tiesību literatūrā skaidrots, ka tiesu praksē līdz šim praktiski neaplūkots ir t.s. *business judgement rule* – instruments, kas citviet pasaulē tiek izmantots šādai analīzei. Tāpēc valdes locekļu atbildības piemērošanas praksē mūs sagaida vēl daudzi izaicinājumi, kur, saskaroties ar komplicētākiem faktiskajiem apstākļiem, būs jāatbild uz līdz šim neaplūkotiem jautājumiem un, iespējams, arī jāpārskata kāda no līdzšinējām atziņām. JV

Analoģijas lamatas komerctiesībās

***Gatis Flinters**, zvērināts advokāts, ZAB "Cobalt" partneris*

Likumdevējs ir izvirzījis augstas prasības tiesību piemērotājam, kurš strādā ar Komerclikuma normām. Likuma skaidrā uzbūve un lakoniskās tiesību normas rada mānīgu drošības sajūtu, ka atbilde uz attiecīgo tiesību jautājumu būs viegli atrodama likuma tekstā. Savukārt privāttiesībās pastāvošais privātautonomijas princips liek tiesību piemērotājam izdarīt pārsteidzīgu secinājumu, ka puses var pašas izvēlēties sev vēlamo rīcību, ja rīcības aizliegums likuma tekstā nav atrodams.[1] Šādā situācijā ir netaisnīgi vainot tiesību normu piemērotāju, ja tas, piemēram, SIA darbību regulējošos noteikumus meklē tajās tiesību normās, kas attiecas tikai uz sabiedrībām ar ierobežotu atbildību.

Tomēr praksē pastāv tiesību normas, kas pēc likuma struktūras attiecas uz akciju sabiedrībām, bet pēc analoģijas tiek piemērotas attiecībā uz SIA.[2] Tikpat bieži sastopami gadījumi, kad analoģijas piemērošana komerctiesībās ir aizliegta.[3] Tiesību doktrīnā ir atzīts, ka analoģijas piemērošana ir pieļaujama tikai tad, ja likums uzrāda nepilnību un šī nepilnība nav apzināts likumdevēja lēmums, proti, nepilnība ir pretēja likuma plānam.[4] Tomēr ikdienā tieši likuma plāna noskaidrošana visbiežāk rada grūtības.

Grūtības noskaidrot likuma plānu kļūst labi redzamas, piemēram, vērtējot, vai SIA drīkst finansēt savu kapitāla daļu iegādi. Gan sistēmiski, gan gramatiski šāds aizliegums likumā attiecas tikai uz akciju sabiedrībām, savukārt attiecībā uz sabiedrībām ar ierobežotu atbildību speciāls regulējums nepastāv. Direktīvas teksts, uz kuras pamata šis aizliegums tika ieviests Latvijā, attiecas uz akciju sabiedrībām, tomēr dalībvalstīm ir iespēja šo aizliegumu paplašināt arī uz citām kapitālsabiedrībām.[5] Visbeidzot, ne likuma anotācijā, ne arī citos palīgavotos nav atrodamas norādes, vai regulējuma trūkums attiecībā uz sabiedrībām ar ierobežotu atbildību ir apzināts likumdevēja lēmums.

Ir acīmredzami, ka analoģijas piemērošana komerctiesībās apgrūtina darbu ar tiesību normu piemērošanu. Šī iemesla dēļ būtu ieteicams precizēt Komerclikuma normas un samazināt gadījumus, kad Komerclikuma normas tiek piemērotas uz analoģijas pamata. JV

1 Neimanis J. Tiesību tālākveidošana. Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2006, 134. lpp.

2 Piemēram, SIA dalībnieku sapulces protokola noformēšanai pēc analoģijas tiek piemērotas normas, kas attiecas uz akciju sabiedrībām, SIA valdes sēdes norit pēc akciju sabiedrībām paredzētajiem noteikumiem (galvenā valsts notāra 03.01.2014. lēmums Nr. 1-5/3).

3 Piemēram, ir noraidīta iespēja kapitāla daļās nostiprināt atšķirīgas tiesības (t.i., veidot kapitāla daļu kategorijas) (galvenā valsts notāra 04.12.2009. lēmums Nr. 1-5/202), akciju sabiedrības statūtos paredzēt aizliegumu dāvināt sabiedrības akcijas (galvenā valsts notāra 17.11.2011. lēmums Nr. 1-5/161) vai ierobežot valdes locekļa kā dalībnieka tiesības dalībnieku sapulcē balsot par valdes locekļa atsaukšanu (galvenā valsts notāra lēmums Nr. 1-5/185, 03.12.2010.).

4 Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: zv. adv. J. Neimanis, 2004, 174. lpp.

5 Eiropas Parlamenta un Padomes 2012. gada 25. oktobra Direktīva 2012/30/ES.

Darba tiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs

Toms Šulmanis
Valerijans Jonikāns
Irēna Liepiņa
Māris Badovskis
Velga Slaidiņa

Toms Šulmanis

Valerijans Jonikāns

Irēna Liepiņa

Māris Badovskis

Velga Slaidiņa

Darba tiesības – vai virzāmies uz sabalansētām darba devēju un darbinieku interesēm?

Toms Šulmanis, zvērināts advokāts, ZAB "Cobalt" partneris

Darba likums ir spēkā jau vairāk nekā 15 gadus, kas šķiet pietiekams laika periods, lai varētu sniegt objektīvu skatījumu par darba tiesību attīstības tendencēm laika gaitā, pašreizējo stāvokli un nākotnes perspektīvām.

Laika gaitā Darba likums ir grozīts 14 reizes – vairumā gadījumu tie ir bijuši precizējoši grozījumi vai saistībā ar ES direktīvu ieviešanas nepieciešamību. Tomēr ir bijuši arī grozījumi, kas ir samērā būtiski mainījuši darba devēju un darbinieku tiesības un pienākumus (piemēram, iespēja vienoties par darbinieka apmācību izdevumu atlīdzināšanu, ieviests regulējums attiecībā uz darbaspēka nodrošināšanas pakalpojumu sniedzējiem). Nereti grozījumi ir bijuši saistīti ar neviennozīmīgu tiesu praksi, kā, piemēram, attiecībā uz kompensāciju par neizmantoto atvaļinājumu darba attiecību izbeigšanas gadījumā un darba devēja vienpusēju atkāpšanos no vienošanās par konkurences ierobežojumu.

Kopumā jāatzīst, ka grozījumu rezultātā darba tiesiskās attiecības ir kļuvušas elastīgākas un piedāvā darba devējiem vairāk iespēju risināt dažādus praktiskas dabas jautājumus (piemēram, iespēja aizstāt piemaksu par virsstundām ar apmaksātu atpūtu citā laikā, iespēja nosūtīt uzteikumu pa e-pastu, iespēja vienoties par atvaļinājuma naudas izmaksu kopā ar darba samaksu). Arī judikatūrā pēdējos gados salīdzinājumā ar situāciju pirms 10 gadiem ir vērojama tendence (it īpaši Augstākajā tiesā) biežāk nostāties darba devēju pusē (piemēram, secinājums, ka pie noteiktiem apstākļiem ir pieļaujama darbinieka atstādināšana ilgāk par trīs mēnešiem, neskatoties uz to, ka Darba likumā šis trīs mēnešu termiņš ir norādīts imperatīvā veidā).

Neskatoties uz iepriekš minēto un neapšaubot pamatprincipu, ka darba tiesību mērķis ir aizsargāt vājāko tiesisko attiecību pusi – darbinieku, dažkārt tiek aizmirsts, ka tieši darba devēji (uzņēmēji) ir tie, kas rada darba vietas. Ņemot vērā to, ka ikdienas darbā nākas konsultēt ārvalstu kompānijas, kuras plāno ienākt Latvijas tirgū, diezgan bieži sanāk saskarties ar situāciju, ka ārvalstu investori ir pārsteigti par brīžam savdabīgo Latvijas darba tiesību regulējumu. Lai gan atšķirība nav graujoša, Latvijā ir augstākās darbaspēka nodokļu izmaksas salīdzinājumā ar pārējām Baltijas valstīm: lai darbiniekam maksātu algu 1000 eiro apmērā, nodokļu izmaksas Igaunijā ir 672,50 eiro, Latvijā – 768,98 eiro un Lietuvā – 726,05 eiro. Kopumā šie faktori nerada pozitīvu priekšstatu par Latviju kā investīcijām labvēlīgu vidi.

Turpmākajā pārskata daļā pieskaršos dažiem no sāpīgākajiem jautājumiem, ar kuriem ikdienā nākas saskarties darba devējiem un attiecībā uz kuriem, autora ieskatā, būtu nepieciešams risinājums visdrīzākajā laikā.

Arodbiedrību piekrišana darba līguma uzteikumam

Darba likums jau no pašas pirmās redakcijas (un arī iepriekš spēkā esošais Darba likumu kodekss) paredz, ka darba devējam ir jāsaņem arodbiedrības piekrišana, ja tiek uzteikts darba līgums darbiniekam, kas ir arodbiedrības biedrs (ar dažiem izņēmumiem, kā, piemēram, uzteikums pārbaudes laikā un darba devēja likvidācija). Ja arodbiedrība piekrišanu nedod, darba devēja vienīgā iespēja ir celt tiesā prasību par darba līguma izbeigšanu vai noslēgt ar darbinieku vienošanos par darba attiecību izbeigšanu.

Būtu arī svarīgi atzīmēt, ka šis Latvijas Darba likuma regulējums attiecībā uz arodbiedrības piekrišanas nepieciešamību ir unikāls un citās Eiropas valstīs netiek lietots. Arī Lietuvā un Igaunijā, kuru piemēram valsts amatpersonas un arī likumdevējs tik ļoti ir iecienījis sekot (piemēram, Igaunijas modelim identiskas uzņēmumu ienākuma nodokļa sistēmas ieviešana no 2018. gada 1. janvāra), situācija ir būtiski atšķirīga. Šajās valstīs obligāts atzinums / piekrišana ir jāsaņem ierobežotam darbinieku lokam: darbinieku vēlētajiem pārstāvjiem Igaunijas gadījumā, savukārt Lietuvā – darbiniekiem, kas ir arodbiedrības amatpersonas (tādā gadījumā jāsaņem piekrišana no Darba inspekcijas).

Darba devēji ar lielām cerībām sagaidīja šī gada 23. februārī Valsts sekretāru sanāksmē izsludinātos grozījumus Darba likumā, kuri cita starpā paredzēja, ka piekrišana būtu jāsaņem tikai tad, ja darba devējs vēlētos uzteikt darba līgumu darbiniekam, kas ir arodbiedrības pilnvarotā amatpersona. Citos gadījumos, kad tiktu plānots uzteikt darba līgumu darbiniekam, kas ir arodbiedrības biedrs, darba devējam būtu savlaicīgi jākonsultējas ar arodbiedrību. Darba likuma grozījumu redakcijā, kas stājās spēkā šī gada 16. augustā, šis būtiskais grozījums bija "pazudis". Lai gan par šādu grozījumu nepieciešamību ir ticis diskutēts jau daudzu gadu garumā, nākas secināt, ka lēmuma pieņemšana kārtējo reizi ir atlikta uz nenoteiktu laiku.

Viena no galvenajām problēmām saistībā ar arodbiedrības piekrišanu ir tā, ka arodbiedrībām nav pienākuma motivēt savu atteikumu. Praksē ir redzams, ka arodbiedrības šo iespēju arī aktīvi izmanto – visbiežāk arodbiedrības atteikums aprobežojas ar pāris rindiņām. Arī tiesu praksē (2011. gada 8. jūnija AT spriedums lietā Nr. SKC-879) ir apstiprināts, ka, sniedzot atbildi, likums neuzliek arodbiedrībai par pienākumu motivēt savu lēmumu. Problēmu padziļina apstāklis, ka likums neparedz darba devējam iespēju prasīt no arodbiedrības kompensāciju vai zaudējumu atlīdzību gadījumā, ja tiesa vēlāk konstatē, ka arodbiedrības atteikums ir bijis nepamatots. Ja tiesa visbeidzot atzīst, ka darba līguma uzteikums ir pamatots, darba devējs gala rezultātā būs cietis būtiskus zaudējumus.

• Visu tiesvedības laiku darba devējam ir pienākums maksāt darbiniekam darba samaksu, jo saskaņā ar judikatūru darbinieka atstādināšana vairāk par trīs mēnešiem ir iespējama tikai ļoti ierobežotos gadījumos. Turklāt vairumā situāciju darba devējam nav iespējas >

nodrošināt darbiniekam to pašu darbu, kas noved pie absurdas situācijas – darba samaksa ir jāmaksā, bet darbinieks nestrādā. Lai gan pozitīva tiesas sprieduma gadījumā ir iespējams no darbinieka piedzīt izdevumus advokāta palīdzības samaksai, Civilprocesa likums šo izdevumu apmēru ierobežo ar 2850 eiro. Izdevumi par kvalificētu juridisko palīdzību visās tiesu instancēs vairumā gadījumu pārsniedz šo summu.

Ņemot vērā iepriekš minēto, ir acīmredzams, kāpēc lielākā daļa šāda veida lietu līdz tiesai nenonāk, jo vairumā gadījumu darba devējs izvēlas noslēgt ar darbinieku vienošanos par darba tiesisko attiecību izbeigšanu un izmaksāt kompensāciju, kuras apmērs mēdz daudzkārt pārsniegt likumā noteikto atlaišanas pabalstu. Situācijas ilustrācijai aprakstīšu gadījumu no nesenas prakses.

• Darba devējs pieņēma lēmumu pārcelt vienu no struktūrvienībām grupas uzņēmumu citā valstī, sakarā ar ko bija jāveic darbinieku skaita samazināšana.

• Divi no darbiniekiem bija arodbiedrības biedri. Ar vienu darbinieku tika noslēgta vienošanās par darba tiesisko attiecību izbeigšanu, bet otrs darbinieks nepiekrita vienošanās noslēgšanai, lai gan tika piedāvāta kompensācija sešu mēnešalgu apmērā.

• Darba devējs cēla prasību tiesā par darba līguma izbeigšanu. Pirmās instances tiesas spriedums stājās spēkā pēc deviņiem mēnešiem – tiesa atzina, ka darbinieku skaita samazināšana ir veikta likumā noteiktajā kārtībā un ka darba līguma uzteikums ir pamatots.

• Laimīgā kārtā darbinieks pirmās instances tiesas spriedumu nepārsūdzēja, kā rezultātā darba devējs bija samaksājis darba samaksu "tikai" par deviņiem mēnešiem.

Visu tiesvedības laiku darba devējam nebija iespējas nodrošināt darbinieku ar darbu, kā rezultātā darbinieks atradās dīkstāvē.

Būtiski ir atzīmēt faktu, ka Civilprocesa likums paredz paātrinātu kārtību darbinieku prasībās par atjaunošanu darbā un par uzteikuma atzīšanu par spēkā neesošu (tiesas sēde nosakāma 15 dienu laikā pēc paskaidrojumu saņemšanas), savukārt darba devēja prasībām par darba līguma izbeigšanu šāda kārtība nav paredzēta. Līdz ar to galīgais strīda risinājums visās trīs tiesu instancēs varētu būt prognozējams pēc vairākiem gadiem, kas nozīmē, ka iepriekš minētajā situācijā darba devēja izdevumi varēja būt daudzkārt lielāki.

Pēc autora domām, Darba likuma 110. pantā paredzētais pienākums prasīt arodbiedrības piekrišanu ir bijis domāts kā efektīvs pirmstiesas kontroles mehānisms, lai nodrošinātu darbinieka interešu vienkāršotu aizsardzību nepamatota darba devēja uzteikuma gadījumā. Diez vai likumdevējs ir vēlējies piešķirt arodbiedrībām neierobežotas tiesības nepamatoti atteikt piekrišanu darba līguma uzteikšanai, kā rezultātā darba devēji ir spiesti piekrist neadekvāti lieliem atlaišanas pabalstiem vai ciest vēl lielākus zaudējumus tiesvedības gadījumā.

Ņemot vērā iepriekš minēto, autors izsaka cerību, ka jau izstrādātie Darba likuma 110. panta grozījumi nonāks Ministru kabineta un Saeimas darba kārtībā visdrīzākajā laikā.

Personu ar invaliditāti nodarbināšana

Mūsdienu strauji mainīgajā ekonomiskajā vidē darba devējiem samērā bieži nākas veikt dažādus organizatoriskus pasākumus, likvidējot esošās struktūrvienības un izveidojot jaunas. Ja persona ar invaliditāti tiek nodarbināta kādā no likvidējamām struktūrvienībām un citu piemērotu darba vietu šai personai nav iespējams atrast, tad darba devējs tiek nostādīts diezgan neapskaužamā situācijā.

No vienas puses, Latvijā tiek realizēti dažādi projekti, piemēram, EQUAL projekts "Invalīdu nodarbinātības veicināšana", projekts "Drošas un atbalstošas darba vides radīšana cilvēkiem ar invaliditāti", tomēr, no otras puses, Darba likuma 109. pants paredz, ka personas ar invaliditāti nav iespējams atbrīvot no darba sakarā ar darbinieku skaita samazināšanu.

Šī norma attiecas arī uz gadījumiem, kad darba devējs nolemj neturpināt kādu no komercdarbības veidiem. Ja attiecīgajās struktūrvienībās strādā personas ar invaliditāti, kurām nav iespēju nodrošināt citu piemērotu darba vietu uzņēmumā, Darba likuma 109. pants nepiedāvā elastīgu un samērīgu situācijas risinājumu. Praksē ir bijuši gadījumi, kad persona ar invaliditāti noraida atlaišanas pabalstu 12 mēnešalgu apmērā. Tā rezultātā darbinieks atrodas ilgstošā dīkstāvē (darbs netiek veikts, bet alga tiek maksāta). Vienīgā iespēja darba devējam šādā situācijā ir celt prasību tiesā par darba tiesisko attiecību izbeigšanu saskaņā ar Darba likuma 101. panta piekto daļu, mēģinot pamatot darba līguma izbeigšanas nepieciešamību ar savstarpējas taisnprātības apsvērumiem.

Diezgan loģiski, ka pie šāda tiesiskā regulējuma darba devēji iespēju robežās izvairās no personu ar invaliditāti nodarbināšanas. Arī šo jautājumu bija plānots risināt ar jau minētajiem Darba likuma grozījumiem, bet, līdzīgi kā arodbiedrību piekrišanas gadījumā, arī šis jautājums ir ticis atlikts uz nenoteiktu laiku. JV

Kā tiesai izkļūt no likumdevēja radītajiem labirintiem

***Valerijans Jonikāns**, Augstākās tiesas Civillietu departamenta tiesnesis*

Tiesas ir likumu mute, un ar tiesas spriedumu starpniecību, izšķirot strīdīgas un diskutablas situācijas, uzzinām, kādu tiesību, garantiju vai aizsardzību attiecīgā likuma norma ir paredzējusi. Atklājot attiecīgās likuma normas saturu bez gramatiskās iztulkošanas, tiek izmantota normas interpretācija pēc mērķa un tās vietas likumu sistēmā.

Neapšaubāmi, būtu labāk, ja likums būtu konkrēts, taču tas ne visos gadījumos ir iespējams. Mērķis, normu saskaņotība, arī vēsturiskais skatījums vispirms jau jāņem vērā likumdevējam, attiecīgu likumu pieņemot. Vai praksē tā arī notiek, labi ilustrē kāds piemērs no dzīves.

Tātad, izšķirot strīdus saistībā ar Darba likuma 149. panta piektajā daļā noteikto par darbiniekam izmaksājamo atlīdzību par neizmantoto atvaļinājumu gadījumā, ja darba tiesiskās attiecības tiek izbeigtas, Augstākās tiesas Senāts atzina, ka šī atlīdzība ir ierobežojama ar diviem >

gadiem, t.i., termiņu, par kādu darbiniekam ir saglabājušās tiesības uz reālu atvaļinājuma izmantošanu atbilstoši Darba likuma 31. pantā noteiktajam noilguma termiņam.[1]

Neskatoties uz šo judikatūru, likumdevējs izdarīja grozījumus Darba likuma 149. panta piektajā daļā tieši jautājumā par izmaksājamās kompensācijas apmēru. Anotācijas rakstā grozījumiem šajā likuma normā norādīts: "Darba likuma 31. pantā noteiktais noilguma termiņš ir attiecināms uz darbinieka tiesībām prasīt atvaļinājuma piešķiršanu natūrā darba attiecību pastāvēšanas laikā, bet, noilguma termiņam iestājoties, tiesības uz neizmantoto ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu nezūd, bet to īstenošana tiek nosacīti pārcelta uz laiku pēc darba tiesisko attiecību beigām un to īstenošana tiek nodrošināta ar atbilstošas atlīdzības par neizmantoto atvaļinājumu izmantošanu."[2]

Lai gan minētais slēdziens ir pretrunīgs (ja noilguma dēļ beigušās tiesības uz atvaļinājumu, kā par kaut ko neesošu var tikt noteikta atlīdzība), tas likumdevējam tomēr nebija šķērslis Darba likuma 149. panta piekto daļu papildināt ar noteikumu par darba devēja pienākumu izmaksāt atlīdzību par visu periodu, par kuru darbinieks nav izmantojis ikgadējo apmaksāto atvaļinājumu.[3]

Anotācijā izmantotās atsauces uz Eiropas Kopienu tiesas spriedumiem nepamato likuma grozījumu, jo attiecas uz bāzes periodu, kad darbinieki savu atvaļinājumu nav varējuši izmantot pārejošas darbnespējas dēļ, un neattiecas uz apskatāmo problēmu.

Piemēram, Lietuvas Darba kodeksa 177. pants paredz atlīdzību par visu neizmantotā atvaļinājuma periodu, bet ne vairāk kā par trim gadiem. Savukārt Igaunijas Darba līguma akta 71. pantā noteiktas tiesības uz kompensācijas izmaksu par tādu atvaļinājumu, kura izmantošanas termiņš nav beidzies (noilguma termiņš šādam prasījumam – viens gads).

Tādējādi Senāta Darba likuma 149. panta piektās daļas iztulkojums sasaucās ar kaimiņvalstu normatīvo regulējumu. Kāpēc šī pozīcija, kas atbilst arī Darba likuma sistēmai un tajā ietvertajam divu gadu noilguma termiņam, atzīta par nepareizu, rada neizpratni.

Nav strīda, ka atbilstoši Darba likuma 31. pantam darbinieks zaudē tiesības prasīt nesamaksāto darba algu, samaksu par virsstundu darbu, kā arī izvirzīt citus prasījumus, ja tiesā viņš nav vērsies divu vai 31. panta otrajā daļā paredzētajā gadījumā – trīs gadu laikā. Kāpēc ilgstoši nerealizētām tiesībām uz atvaļinājumu ir nosakāmi citi kritēriji nekā nopelnītai, bet neizmaksātai darba algai?

Likumdevēja mērķis domājams ir labs – likt, lai darbiniekam tiktu samaksāts viss pilnībā, taču tas ir pretrunā mērķim, kādam atvaļinājums ir paredzēts. Vai ar šādu normatīvo regulējumu darbinieks netiek iekārdināts neņemt, nenoformēt atvaļinājumu, lai pēc tam varētu paprasīt bagātīgu kompensāciju? Un tiesu lietas rāda, ka kompensācija tiek prasīta par 15, 18 gadiem.

Savukārt, lai darbinieku piespiestu aiziet atvaļinājumā un gadījumā, ja darba devējs ir negribīgs uz atvaļinājuma piešķiršanu – izrādītu enerģiju šajā procesā iesaistīt kaut vai Valsts darba inspekciju, ir vajadzīga valstī noteikta stingra kārtība, kas pateiktu, ka naudu nedabūsi, ja savu tiesību realizēšanā uz atvaļinājumu būsi bijis pasīvs. Tikai tādā veidā mēs parūpēsimies par darbinieka veselību un darba drošību, jo tieši tāds ir atvaļinājuma mērķis – nodrošināt darbiniekam regulāru ikgadēju četru kalendāro nedēļu ilgu atpūtu viņa darba spēju atjaunošanai.

Ja uz Darba likuma 149. panta piektajā daļā paredzēto atlīdzību nav attiecināmi Darba likuma 31. panta noteikumi, vai arī Civillikuma 1895. pantā noteikto desmit gadu noilguma termiņu likumdevējs šiem grozījumiem nav paredzējis piemērot?

Ja likuma grozījumi ir stājušies spēkā 2015. gada 1. janvārī, kompensācija par neizmantoto atvaļinājumu pienāksies jau par iepriekšējiem 15–20 gadiem vai to noteiks par neizmantotajiem atvaļinājumiem pēc 2015. gada 1. janvāra? Pārejas noteikumu šīs jaunās normas piemērošanai nav.

Likumdevējam ir jāveic pasākumi kļūdainas tiesu prakses labošanai, un tas var nerēķināties ar tiesas argumentāciju. Tomēr gadījumos, kad tiek mainīti principi un pieeja, sadarbība un diskusija lieti noderētu.

Kā lai tiesas izkļūst no likumdevēja radītajiem labirintiem? JV

1 Sk. lietas Nr. SKC-644/2010, Nr. SKC-363/2012.
2 Sk.: http://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/1016FA82F40AC4EFC2257BC50037F713?OpenDocument.
3 Saeimas 2014. gada 23. oktobra likums.

Arodbiedrību mērķis – strādājošo labklājība

Dr. iur. ***Irēna Liepiņa****, Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības priekšsēdētāja vietniece*

Darba tiesības precīzi atspoguļo sociāli ekonomiskās vērtības, ievērojot valsts politiskās, ekonomiskās un citas dinamiskās izmaiņas. Jāuzsver, ka ar pēdējiem Darba likuma grozījumiem tiek palielināta sociālo partneru – Latvijas Brīvo arodbiedrību savienības, tās dalīborganizāciju un Latvijas Darba devēju konfederācijas loma, deleģējot tām vairāk autonomijas, lai vienotos par iespējamām garantijām darbiniekiem nacionālā, nozares vai uzņēmuma līmenī. Īpaši atzinīgi ir jāvērtē paplašinātās ģenerālvienošanās jeb koplīguma nozarē slēgšanas iespējas.

Ģenerālvienošanās tiek atbalstīta arī ar Eiropas Sociālā fonda līdzekļiem ar mērķi nodrošināt divpusējā nozaru sociālā dialoga attīstību labāka tiesiskā regulējuma izstrādē uzņēmējdarbības vides sakārtošanas veicināšanai prioritāri piecās nozarēs – kokrūpniecībā, ķīmiskajā rūpniecībā un tās saskarnozarēs, būvniecībā, transportā un loģistikā, telekomunikācijās.

Sociālā dialoga stiprināšana dod iespēju tuvināt Latvijas iedzīvotāju dzīves kvalitāti Eiropas Savienības vidējam līmenim darba samaksas un apstākļu ziņā, kā arī ierobežot nedrošās nodarbinātības formas. Latvijā pēdējā laikā ir acīmredzami uzlabojusies sociālā dialoga kultūra, tomēr vēl tāls ceļš ejams līdz kolektīvo pārrunu vešanas (it īpaši algu pārrunas) pilnībai un sabiedrības pareizai attieksmei pret arodbiedrībām, kas dienu no dienas iestājas par strādājošo labklājību. Tāpēc ir būtiska kolektīvo darba tiesību un arodbiedrību tiesību atdzimšana Latvijā, kas veicinātu darba tirgus līdzsvaru un strādājošo darba, ekonomisko, sociālo un profesionālo tiesību uzplaukumu. JV

Latvijas darba tiesību attīstība un jaunrade

***Māris Badovskis**, LM Darba attiecību un darba aizsardzības politikas departamenta direktors*

Darba tiesības ir dinamiskas, un tās nepārtraukti attīstās, aptverot arvien plašāku jautājumu loku. Līdz ar to regulāri norit arī darbs pie darba tiesisko attiecību regulējuma pilnveidošanas.

Darba tiesību jaunrade tiek īstenota sadarbībā ar sociālo partneru organizācijām, kas pārstāv darba devēju un strādājošo intereses, tādējādi radot Latvijas apstākļiem piemērotāko darba tiesisko attiecību regulējuma modeli, kas būtu pieņemams gan darba devējiem, gan darbiniekiem, gan arī valstij kopumā. Priekšlikumi pilnveidot darba tiesisko attiecību regulējumu tradicionāli tiek izteikti gan no valdības puses, lai sasniegtu noteiktus politikas mērķus, gan arī no sociālo partneru puses, kuri identificē problēmjautājumus no sava skatpunkta. Ikviens šāds priekšlikums tiek izvērtēts trīspusēju konsultāciju jeb trīspusēja sociālā dialoga ietvaros, tādējādi nodrošinot atklātu, demokrātisku procesu un visu pušu argumentu uzklausīšanu. Minētais process parasti ļauj pusēm sasniegt kompromisa rezultātu.

Tomēr valsts un sociālo partneru iniciatīvas nav vienīgais Latvijas darba tiesību attīstības virzītājs. Būtiska loma šajā attīstības procesā ir arī ārējiem faktoriem, piemēram, starptautisko organizāciju līmenī pieņemtajiem normatīvajiem aktiem, kas regulē darba tiesisko attiecību jautājumus un kuros ietvertie principi un regulējums Latvijai ir jāievieš savā tiesību sistēmā.

Jo īpaši šeit jānorāda uz Eiropas Savienības tiesību ietekmi, kas laikposmā kopš Latvijas iestāšanās procesa Eiropas Savienībā ir bijusi un ir joprojām ļoti nozīmīga. Latvijas darba tiesību normatīvajos aktos ir ietvertas atsauces uz vairākiem desmitiem Eiropas Savienības direktīvu. Eiropas Savienības tiesību un tiesu prakses ietekme vērojama gan uz darba tiesību regulējumu nacionālā līmenī (piemēram, darba laika regulējums, dzimumu līdztiesības jautājumi, uzņēmumu pāreja un kolektīvā atlaišana u.c.), gan arī pārnacionālā līmenī (piemēram, darbinieku nosūtīšana).

Eiropas Savienības politikas un normatīvie akti arī nākotnē ietekmēs Latvijas darba tiesību attīstību, jo īpaši saistībā ar Eiropas Komisijas ierosināto Eiropas Sociālo tiesību pīlāru, kura mērķis ir tiekties uz efektīviem nodarbinātības un sociālajiem rezultātiem, problēmu risinājumiem īstermiņā un ilgtermiņā, kā arī veicināt sociālo tiesību labāku ievērošanu un īstenošanu. Šī iniciatīva tiešā veidā attiecas arī uz jautājumiem, kas saistīti ar darba tiesisko attiecību jomu un taisnīgu darba apstākļu nodrošināšanu, kā arī izaicinājumiem, kas saistīti ar darba un ģimenes dzīves saskaņošanu, jaunu nodarbinātības formu rašanos un to izmantošanu. JV

Darba likums nedrīkst būt instrukcija

***Velga Slaidiņa**, LU Juridiskās fakultātes Civiltiesisko zinātņu katedras lektore*

Darba tiesību tēmai, kā arī juridiska rakstura problēmām, kas saistītas ar darba tiesisko attiecību jautājumiem, "Jurista Vārdā" atrodams visai plašs viedokļu klāsts. Sastopami arī viedokļi par atsevišķiem tiesu spriedumiem, kuros tiesa devusi motivētu vērtējumu konkrētam darba strīdam.

Aktualitāti minētajiem jautājumiem uztur darba tiesisko attiecību raksturīgās iezīmes. Būtiskākās no tām ir – tās ir ilgstošas, turpinātas attiecības (Darba likuma 43. pants), tās ir atlīdzības attiecības, un tajās ir noteikta darbinieka pakļaušanās darba devēja norādījumiem (Darba likuma 28. pants). Nav mazsvarīgi arī tas, ka visai bieži darbiniekam jāiekļaujas noteiktā kolektīvā. Uzskaitījums nebūt nav izsmeļošs, bet jau ar to ir pietiekami, lai nodarbinātības attiecībām dotu apzīmējumu – sarežģītas. Turklāt atsevišķu darbu veikšanas tiesiskajām attiecībām piemērojami speciālie likumi.

Kopš Darba likuma spēkā stāšanās 2002. gada 1. jūnijā tam ir izdarīti 14 grozījumi. Manuprāt, ne vienmēr un ne katri grozījumi ir bijuši nepieciešami. Daži no tiem ir ļoti detalizēti, bet tomēr nepietiekami, lai pilnībā atbildētu uz jebkuras situācijas jebkuru jautājumu. Darba attiecību laikā rodas un arī radīsies situācijas, kas ir līdzīgas, bet tomēr ar atšķirīgām niansēm. Dažkārt likumdevēja vēlme risināt (noteikt) kādu konkrētu situāciju rada neskaidrības citās. Minēšu tikai vienu piemēru. 2015. gada 1. janvārī stājās spēkā grozījumi Darba likuma 149. panta piektajā daļā, kurā noteica, ka "darba devējam ir pienākums izmaksāt atlīdzību par visu periodu, par kuru darbinieks nav izmantojis atvaļinājumu". Faktiski tas radās kā iebilde uz vienu tiesas spriedumu (Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta 2010. gada 10. novembra spriedums Nr. SKC-667). Taču vēl joprojām neatbildēts ir jautājums, kas rodas, piemērojot tā paša panta trešajā daļā noteikto, ka "atvaļinājuma daļu var pārcelt tikai uz vienu gadu". Vai tiešām tad, kad darba devējs nav ievērojis šo noteikumu un darbiniekam ir radies neizmantoto atvaļinājumu uzkrājums, viņam ir jāgaida darba attiecību izbeigšanās, lai par "uzkrājumu" saņemu kompensāciju naudā, bet, piešķirot atvaļinājumu, darba devējs būs atkal pārkāpis likumu? Un kā šādā situācijā rīkoties, joprojām nepārkāpjot likumu? Šoreiz jau pārkāpums var rasties ar Darba likuma 31. pantā noteikto noilguma termiņu. Līdzīga satura atbilžu meklēšana uz jautājumiem par dažādām situācijām, kas radušās darba attiecību laikā, notiek arvien biežāk gadījumos, kad likuma normas tiek radītas, lai tajās varētu sameklēt atbildes absolūti uz visām situācijām, kādas vien darba attiecībās var rasties.

Nobeigumā vēlos uzsvērt, ka darba devēja un darbinieku savstarpējo tiesību un pienākumu kopuma regulējumā lielākai lomai vajadzētu būt darba koplīgumam, bet savukārt darba līgumos ir nepietiekami pārrakstīt tikai Darba likuma normas. JV

"Ir vajadzīga stingra kārtība, kas pateiktu, ka naudu nedabūsi, ja savu tiesību realizēšanā uz atvaļinājumu būsi bijis pasīvs. Tikai tā mēs parūpēsimies par darbinieka veselību un darba drošību, jo tieši tāds ir atvaļinājuma mērķis – nodrošināt darbiniekam regulāru ikgadēju četru kalendāro nedēļu ilgu atpūtu viņa darba spēju atjaunošanai."

– Valerijans Jonikāns

Nodokļu tiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs; no autoru personīgā arhīva

Jānis Taukačs
Inga Brutāne
Ilmārs Šņucins
Edgars Koškins
Matīss Rostoks

Jānis Taukačs

Inga Brutāne

Edgars Koškins

Matīss Rostoks

Ilmārs Šņucins

Nodokļu tiesību kristāla bumba

Jānis Taukačs, zvērināts advokāts, ZAB "Sorainen" partneris

Nesenā pasaules lielākajā nodokļu ekspertu sanāksmē viens no tematiem šķita absurds – kā piemērot nodokļus robotiem. Tomēr pasaulē arvien vairāk uzņēmumu ievieš dažādas mākslīgā intelekta izpausmes, pat juridiskajā biznesā. Jā, es nebaidos šā vārda – ar zināmu specifiku un ierobežojumiem advokātu palīdzība klientiem ir bizness. Sers Ričards Brensons pirms dažām nedēļām minēja, ka bizness ir jebkura ideja, kas uzlabo citu cilvēku dzīvi, par ko cilvēki ir gatavi maksāt. Ak jā, par robotu nodokļiem.

Viens no slavenākajiem piemēriem, ka neesam tik tālu no robotiem mūsu ikdienā – IBM robots Vatsons, kas TV šovā, kur jāatbild uz jautājumiem, to darīja tik precīzi un ātri, ka pārējie fināla dalībnieki pat nepaspēja nospiest pogu, lai būtu iespēja pateikt atbildi (noteikti paskatieties *Youtube*). Mākslīgais intelekts ir realitāte ne vien juridiskajā biznesā, bet arī medicīnā, viesnīcu, banku un citās nozarēs. Tiklīdz biznesā rodas jaunas tendences, nodokļu piemērošana tām seko. Tādēļ rodas arvien jauni jautājumi, piemēram: vai robotus varētu pielīdzināt juridiskajām personām (par to 2017. gada februārī Eiropas Parlaments sniedzis ziņojumu un sākušās zinātniskas debates)? Līdz ar to – vai nodokļi jāpiemēro robotiem vai to lietošanai, kas ir ar nodokli apliekamā bāze, kuri nodokļi piemērojami utt.?

Nākotnē sagaidāmā nodokļu tiesību attīstība

Ieskatoties nākotnē, redzams, ka visdažādākie nodokļu jautājumi valstīm steidzami jārisina saistībā ar e-komerciju. Pirms pāris mēnešiem Eiropas Savienības (turpmāk – ES) prezidējošajā valstī Igaunijā notika risināmiem nodokļu jautājumiem veltīta konference. Tajā galvenās tēmas bija digitālās ekonomikas pastāvīgās pārstāvniecības jaunu kritēriju nepieciešamība un ziņošana nodokļu administrācijām par nodokļu strukturēšanas konsultāciju saturu. Pirmā tēma ir skaidri vērsta uz iespēju piemērot vietējos nodokļus tādiem e-komercijas gigantiem kā *Google, Facebook, Amazon, Uber, Airbnb* utt. Lai to veiksmīgāk paveiktu, ES piedāvā radīt jaunu pastāvīgās pārstāvniecības kritēriju – nodokļi maksājami valstī, kur atrodas to klienti, nevis atkarībā no uzņēmumu, serveru u.tml. atrašanās vietās.

Saistībā ar trešo valstu uzņēmumu tirdzniecību Eiropā (izmantojot *Amazon, Alibaba* u.tml. platformas), kas nav reģistrējušies ES kā pievienotās vērtības nodokļa (turpmāk – PVN) maksātāji un pārdevuši preces bez PVN, sagaidāma tirdzniecības platformu atbildība par tajā tirgojošos pārdevēju nenomaksāto PVN. Tādējādi, piemēram, *Amazon* jau šobrīd gatavojas prasīt trešo valstu tirgotājiem ES valstu PVN numurus vai veikt PVN reģistrāciju un norēķinus viņu vietā.

Speciāli elektroniski sniegtajiem pakalpojumiem ES izveidota jauna (MOSS (*mini one-stop-shop*) jeb mini vienas pieturas princips) norēķinu sistēma – PVN par visām ES dalībvalstīm iespējams samaksāt vienā valstī, bet attiecīgās valsts administrācija tālāk pārskaita šo PVN attiecīgajām dalībvalstīm, kur veikts bizness. PVN kopumā drīz varētu mainīties, un pārrobežu darījumiem piemēros kārtību, kāda šobrīd ir iekšzemē – pārdevējs izraksta rēķinu ar savas valsts PVN, nevis 0 % PVN kā šobrīd. Tas viss ir loģiski, un, visticamāk, tā arī drīz notiks.

Vēl jaunākās nodokļu tendences saistās ar arvien jaunām pretizvairīšanās un informācijas apmaiņas normām. Šai sakarā turpmāk redzēsim arvien jaunas iniciatīvas OECD t.s. BEPS (*base erosion and profit shifting* jeb ar uzņēmumu ienākuma nodokli (turpmāk – UIN) apliekamās bāzes mākslīga samazināšana un peļņas mākslīga pārnešana uz zemu nodokļu valstīm un jurisdikcijām) projekta ietvaros, kurā jau iesaistījušās lielākā daļa pasaules valstu. Tā galvenā ideja – uzņēmumiem, kas strādā vairāk nekā vienā valstī, nodokļi jāmaksā valstī, kur attiecīgā pievienotā vērtība radusies, nevis kur ir zemāka nodokļu likme. Programma sastāv no šādiem 15 darba plāna punktiem, kuru ieviešanu Latvijā noteikti redzēsim tuvākajos gados.

Pirmais no BEPS darba plāna punktiem ir e-komercija. Papildus iepriekš minētajam – šobrīd virmo idejas arī par 2–5 % īpaša nodokļa ieviešanu pārrobežu e-komercijas biznesam, ja neizdotos veiksmīgi ieviest jaunās pastāvīgās pārstāvniecības kritērijus.

Otrkārt, hibrīdinstrumenti un hibrīduzņēmumi. Īsumā, tie ir darījumi un uzņēmumi, kurus nodokļu piemērošanai dažādās valstīs izprot atšķirīgi. Teiksim, aizdevumu, kura procenti atkarīgi no aizņēmēja peļņas apmēra, piemēram, Latvijā (aizņēmēja valsts) var traktēt kā procentus, kas samazina ar UIN apliekamo ienākumu. Turpretī citā valstī, piemēram, Nīderlandē, pēc ekonomiskās būtības to uzskata par dividendēm. Rezultātā rodas valstīm nevēlams pārāk liels izdevīgums attiecīgajiem uzņēmumiem: ja Latvijā samazinās apliekamais ienākums, tad Nīderlandē par saņemtajiem procentiem būtu jāsamaksā nodoklis. >

Iepriekšminētā hibrīdinstrumenta rezultātā Latvijā tiek samazināta ar UIN apliekamā bāze (ja Latvija arī tās uzskatītu par dividendēm, UIN bāzi par to izmaksām samazināt nedrīkstētu), bet Nīderlandē par saņemtajiem procentiem nodoklis nav jāmaksā (jo tos uzskata par peļņas izmaksu). Līdzīga problemātika ir ar uzņēmumiem, pārsvarā personālsabiedrībām, fondiem u.tml. Tādēļ ES ir pieņemtas divas jaunas pretizvairīšanās direktīvas: ATAD 1 (*anti-tax-avoidance-directive*), kas Latvijā jāievieš līdz 2018. gada beigām, un ATAD 2, kas jāievieš 2020. gadā. Noteicošā minētajā gadījumā būs tās valsts interpretācija, no kuras veikts maksājums.

CFC (*controlled foreign corporation* jeb kontrolēts ārzemju uzņēmums) arī ir joma, kurā sagaidāmas pārmaiņas, jo to pieprasa ne vien Eiropas Komisijas pārmetumi Latvijai par "caurumiem" tās nodokļu sistēmā, bet arī ATAD 1. CFC nozīmē, ka Latvijā jāmaksā ienākuma nodoklis par peļņu, kas atrodas zemu nodokļu vai beznodokļu valstīs un jurisdikcijās, kaut arī šī peļņa nav no turienes izmaksāta, ja Latvijas persona kontrolē šo ārzemju uzņēmumu. Šobrīd Latvijā CFC prasības ir likumā noteiktas attiecībā uz Latvijas fiziskajām personām, bet tādas būs jāievieš arī attiecībā uz juridiskajām personām.

Jaunajā ATAD 1 paredzēta arī aizdevuma procentu atskaitīšanas ierobežošana UIN vajadzībām, bet principā jau ieviesta jaunajā UIN likumā nākamā gada nodokļu reformas ietvaros.

Kaitīgu nodokļu sistēmu novēršana arī būs aktīvas OECD darbības mērķis, kur varam sagaidīt pārmaiņas. OECD ir konstatējusi vairāk nekā 120 dažādas nodokļu sistēmas, kuras tā atzinusi par kaitīgām, lai ievērotu iepriekš minēto godīgas nodokļu nomaksas principu. Piemēram, Īrija piespiedu kārtā atcēlusi savu t.s. *Double Irish* sistēmu, kuras ietvaros īru uzņēmums ar valdi ārzonā tika uzskatīts par attiecīgās ārzonas nodokļu rezidentu un tādēļ nemaksāja nodokļus ne Īrijā, ne attiecīgajā ārzonā. Īrijā uzņēmumu atzīst par rezidentu valstī, kur atrodas tā valde, nevis kur uzņēmums reģistrēts, kā Latvijā. Notiek spiediens uz t.s. *IP-Box* sistēmām, kas paredz nodokļu atvieglojumus valstī, kurā reģistrēts patents. Rezultātā daudzi uzņēmumi radīja izgudrojumus savā mītnes valstī, bet patentus reģistrēja valstī ar *IP-Box* režīmu.

ATAD 1 novērsīs t.s. nodokļu konvenciju "pirkšanu". Šāda pirkšana var izpausties, piemēram, ja par dividendēm, kas saņemtas no Ķīnas uzņēmuma, ASV būtu jāmaksā 35 % UIN, bet, izveidojot (nopērkot) starpniekuzņēmumu Latvijā, kopējais nodokļu slogs ASV attiecīgo nodokļu konvenciju dēļ samazinātos uz 20 %. Turpmāk vairāk uzmanības ATAD 1 pievērsīs šādu starpniekuzņēmumu izveidošanas ekonomiskai būtībai, kuras izveidošanas mērķis nevar būt nodokļu labumu gūšana vien.

Izvairīšanās no pastāvīgās pārstāvniecības rašanās arī ir samērā plašs izvairīšanās no nodokļu nomaksas paņēmiens, kam turpmāk tiks pievērsta pastiprināta uzmanība, paplašinot definīcijas un novēršot mākslīgu izvairīšanos, piemēram, slēpjoties aiz mārketinga funkcijām vai mākslīgi dalot vienu līgumu vairākos (un radot attiecīgi vairākus uzņēmumus – darbu izpildītājus pēc būtības tam pašam projektam).

Transfertcenas ir viena no visplašāk izmantotajām metodēm, kā pārnest peļņu no augstu nodokļu valsts uz zemāku nodokļu valsti. Transfertcenas būtībā ir cenu darījumos starp saistītām personām atbilstības tirgus cenai noteikšana. Tādēļ šim jautājumam veltīta ievērojama BEPS plāna daļa – 8.–10. un 13. punkts, kas vērsti uz to, lai UIN maksā valstī, kurā radīta pievienotā vērtība. OECD 2017. gadā ir atjaunojusi attiecīgās transfertcenu vadlīnijas, kas ir svarīgākais avots šo jautājumu interpretācijai uzņēmumos, VID un tiesās. Šogad Latvija ir kļuvusi par vienu no jau vairāk nekā 55 valstīm, kas ir vienojušās apmainīties ar samērā detalizētu informāciju par to, ko kurā valstī dara uzņēmumi, kas strādā vairākās valstīs (t.s. *country-by-country reporting*). Šī jaunā prasība piemērojama, ja grupas kopējais apgrozījums pārsniedz 750 miljonus eiro, lai uzņēmumiem būtu arvien grūtāk maksāt UIN valstīs, kur nenotiek tā reāla darbība, neatrodas aktīvi vai darbinieki.

Šogad jau vairāk nekā 70 valstis, arī Latvija, parakstījušas jauno daudzpusējo nodokļu konvenciju, kas jau nākamgad aizstās vairāk nekā 1000 divpusējo konvenciju. Tomēr, tā kā katra no valstīm ir izvēlējusies piemērot tikai daļu no jaunās konvencijas, turpmāk būs sarežģīti "izburties", kura konvencija un kuras normas ir piemērojamas konkrētajam gadījumam. Tādēļ OECD savā mājaslapā sola nākt visiem talkā ar speciālu programmatūru. Daudzpusējā konvencijā jāuzmanās ar paplašinātām pastāvīgās pārstāvniecības definīcijām un efektīvāku pārrobežu nodokļu strīdu risināšanas mehānismu.

Visbeidzot, jau no dažādiem banku, advokātu, nodokļu konsultantu sludinājumu portālu u.c. trešo personu ziņošanas VID pienākumiem redzams, ka nodokļu nomaksas caurspīdīgums pasaule mainās. Turklāt drīz tā mainīsies vēl vairāk ar automātisko informācijas apmaiņu starp nodokļu administrācijām, t.sk. ar lielāko daļu ārzonu. Parakstot attiecīgu OECD izstrādātu līgumu, šogad informācijas apmaiņas pirmajā vilnī iestājušās 49 valstis (arī Latvija) un jau ziņo par 2016. gadu, un nākamgad nāks klāt vēl 53 valstis.

Latvijas nodokļu tiesību attīstības posmi

Lai nonāktu līdz šīm nākotnes vīzijām, Latvijas nodokļu tiesības gājušas cauri vairākiem attīstības posmiem:

• sistēmas izveidošana pēc neatkarības atjaunošanas (papildus šobrīd esošajiem nodokļu sistēmas pamatlikumiem pirms iestāšanās ES nodokļu atvieglojumus piedāvāja Ārvalstu investīciju likums, kā rezultātā vēsturiski jau pašā valsts sākumā izveidojās patiesībai neatbilstoša situācija, kurā daudzas Latvijas avota investīcijas tika strukturētas caur ārvalstīm);

• iestāšanās ES (galvenie jaunumi bija vienota ES tirgus izveidošana un kā sekas – citu dalībvalstu personu diskriminācijas novēršana; atteikšanās no sava muitas nodokļa un tiesībām; t.s. Mātes–meitas direktīva; Procentu un autoratlīdzības direktīva; Ietaupījumu direktīva; PVN direktīva; ES tiesu prakses piemērošana, it sevišķi PVN lietās; sūdzību Eiropas Komisijai (turpmāk – EK) par ES nodokļu tiesību pārkāpumiem iespēja; akcīzes direktīvas; iestāšanās ES sarunu rezultātā EK piekrita saglabāt speciālo ekonomisko zonu un brīvostu režīmu Latvijā, neskatoties uz to neatbilstību ES valsts atbalsta ierobežojumu noteikumiem, līdz Latvijas vidējais dzīves standarts sasniegs 75 % no ES vidējā);

• 2018. gada nodokļu reforma ar Igaunijas UIN sistēmu, IIN progresivitāti, saglabājot ar 2013. gadu ieviesto holdinga UIN režīmu un solidaritātes nodokli ar "pliko" valsts kases papildināšanas ideju tā vietā, lai ieviestu sociālo apdrošināšanu augstāk atalgotajiem. Neskatoties uz reformām un spēcīgu izaugsmi, OECD 2017. gada septembra ziņojumā par Latvijas ekonomisko situāciju, norāda, ka Latvijā nepieciešama ciešāka integrācija starptautiskajā tirdzniecībā; nabadzība un bezdarbs ir pārāk augsti; jāuzlabo piekļuve darbam, mājoklim, veselības pakalpojumiem; jāstiprina KNAB finansiālā neatkarība; jānovērš tiesnešu iecelšanas politiskā ietekme; vēl jāsamazina nodokļi zemo algu saņēmējiem; vairāk jāiekasē nodokļi no nekustamā īpašuma un enerģētikas; vēl vairāk jāsamazina UIN izņēmumu piemērošana; savukārt EK norādīja, ka 2016. gadā 11 % no visiem darbiniekiem Latvijā nodarbināti mikrouzņēmumu nodokļa (turpmāk – MUN) režīmā, bet 2015. gadā MUN neradīja jaunas darba vietas – visi MUN jaunie darbinieki pārgāja uz MUN režīmu no parastās algas nodokļu sistēmas(!).

PVN izkrāpšanas lietas

Tiesu praksē vairākums nodokļu lietu ir saistītas ar PVN izkrāpšanu no valsts. Pierādījumu nodrošināšanas slogs Latvijas tiesu praksē, kas gulstas PVN izkrāpšanas lietās uz nodokļu maksātājiem, ir nesamērīgi liels, salīdzinot ar to, ko paredz attiecīgā ES tiesu prakse, taču šai ziņā diez vai sagaidāmas izmaiņas, līdz EK vai Eiropas Savienības Tiesa Latvijai to īpaši norādīs.

Lielākās cerības šādu strīdu izskaušanā tomēr ir uz PVN sistēmas maiņu (piemēram, vietējā reversā PVN jomu paplašināšana vai vispārējā reversā PVN piemērošana, vai Ukrainas PVN iekasēšanas modeļa ieviešana). 2017. gada septembra beigās publicētajā PVN plaisas statistikā par 2015. gadu Latvijā neiekasētā PVN apjoms joprojām ir milzīgs – 411 miljoni eiro, kas veido ap 18 % no kopējā iekasējamā PVN un būtiski pārsniedz vidējo ES rādītāju (11 %), tas ir devītais sliktākais rādītājs ES. Igaunijā šie rādītāji ir būtiski labāki – attiecīgi ap 100 miljoniem eiro (5 % un 4. labākais rādītājs ES), bet Lietuvā – virs 1 miljarda eiro (26 %, 4. sliktākais rādītājs ES). Ar to arī izskaidrojams būtisks PVN lietu daudzums tiesās. Valstīs, kur PVN izkrāpšanas apjoms nav tik ievērojams, lielākais nodokļu strīdu īpatsvars saistīts ar transfertcenu jautājumiem.

Nodokļu administrēšanas kultūra

Salīdzinoši maz attīstīta Latvijā šķiet nodokļu administrēšanas kultūra – labākās citu valstu prakses ieviešana nodokļu administrācijas attieksmē pret saviem klientiem un maksātāju tiesību aizsardzību, it sevišķi jautājumos, kas saistīti ar labas pārvaldības principiem VID. Piemēram, ilgus gadus bija jācīnās, lai VID sāktu maksāt nokavējuma naudu par visu iesaldēto nodokļu periodu, kamēr nodokļu maksātājs tiesājas pret valsti, kaut arī jau ilgi pastāvēja attiecīgi spriedumi Eiropas līmenī. Līdzīga cīņa Latvijā vēl sagaidāma par advokātu izdevumu kompensēšanu nodokļu maksātājiem par cīņu pret VID.

VID auditu lēmumu "pamatojumi" joprojām ir gari, nodokļu maksātājiem bieži nesaprotami, pirms audita uzsākšanas nav izskaidrotas viņu tiesības. Francijā, piemēram, 1987. gadā pieņemts likums, kurā paredzēts, ka VID pirms audita uzsākšanas ir jāiedod nodokļu maksātājam viņa tiesību harta un tā jāizskaidro, pretējā gadījumā VID audits uzskatāms par prettiesisku. Nodokļu auditi (it sevišķi, ja VID veic pieprasījumus uz citu valstu administrācijām) un strīdu risināšana ir pārāk ilgstoša. Nodokļu maksātājiem jāatrod finansējums gan uzrēķināto nodokļu, gan advokātu apmaksai. Tādēļ būtu vai nu jāveido sistēma, kurā nodokļu strīdi tiek atrisināti ātri (aptuveni pusgada laikā visās instancēs kopā – vēlamais variants, jo tas atrisinātu arī jautājumu par naudas "izspiešanu" no nodokļu maksātājiem VID auditu laikā), vai jārod iespēja nemaksāt nodokļu uzrēķinu nodokļu strīda laikā. Latvijā mēdz notikt auditi pēc VID iniciatīvas, kur Latvijai nav fiskālo interešu.

Auditos VID slēpj no advokātiem informāciju, aizbildinoties, ka attiecīgā informācija ir konfidenciāla. Arī nodokļu maksātājiem piemērotā 18,25 % nokavējuma nauda ir nesamērīgi augsta, ja to salīdzina ar praksi citās ES valstīs. Būtu jāpadomā par VID uzziņu izsniegšanu par maksu, kas ir citās valstīs bieži sastopama prakse, lai VID nepārslogotu ar ikdienišķiem jautājumiem. Zviedrijā uzziņas izsniedz nevis VID, bet īpaša ekspertu komisija un šādu uzziņu iespējams apstrīdēt.

Neskatoties uz iepriekš minēto, Pasaules Bankas pētījumā Latvija ir 15. vietā pasaulē nodokļu nomaksas viegluma ziņā, tātad VID ir pelnījis arī uzslavas par paveikto, it sevišķi EDS uzlabošanas jomā. Ceram tik uz drīzu EDS versiju angļu valodā.

Šobrīd Latvijas un pasaules politiķos redzama izteikta vēlme, lai uzņēmumi un cilvēki godīgi maksātu nodokļus un iznāktu no ēnu ekonomikas. Daudzas iepriekš minētās OECD un Latvijas nodokļu reformas iniciatīvas ir uz to vērstas. Tomēr valstsvīriem šai sakarā būtu jāatgādina arī dažas patiesības. Piemēram, Francijas finanšu ministrs Žans Kolbērs jau 17. gadsimtā ir teicis, ka "katra valsts līdzekļu izšķērdība ir stimuls pilsonim nemaksāt nodokļus". JV

Atklātāka informācija par nodokļu nemaksātājiem

***Inga Brutāne**, VID Juridiskās un pirmstiesas strīdu izskatīšanas pārvaldes direktore*

Laikā, kad notiek būtiskas izmaiņas nodokļu politikā, aktualizējies arī jautājums par konfidencialitātes principa pārskatīšanu. Jāizvērtē, vai jebkāda informācija par nodokļu maksātāju, kura VID ierēdnim (darbiniekam) ir kļuvusi zināma, pildot dienesta pienākumus, bez maksātāja piekrišanas nav izpaužama, jo uzskatāma par aizsargājamu. Diskusijas vērts ir jautājums, vai informācijas par nodokļu maksātāju aizsardzību pants, kurš tika ieviests pirms vairāk nekā 20 gadiem, joprojām ir aktuāls un kuras informācijas aizsardzība ir samērīga ar sabiedrības tiesībām uz atklātību.

Latvijā konfidencialitātes princips tika aizgūts no Amerikas tiesību sistēmas un ieviests līdz ar likuma "Par nodokļiem un nodevām" pieņemšanu 1995. gadā, paredzot atsevišķus izņēmumus informācijas izpaušanai. Slepenības maiss vairākkārt ticis raisīts vaļā, un izņēmuma gadījumu skaitu likumdevējs ir paplašinājis. VID ir tiesīgs informēt sabiedrību par nodokļu maksātāju parādiem, par saimnieciskās darbības veicējiem, mikrouzņēmuma nodokļa maksātājiem u.c. gadījumos.

Līdz ar jaunās nodokļu politikas ieviešanu 2018. gadā VID būs iespēja informēt sabiedrību par uzņēmumu amatpersonām, kuras iekļautas riska personu sarakstā, kas dos iespēju godīgiem nodokļu maksātājiem neiesaistīties riskantos darījumos un veicinās drošu komercdarbības vidi. Tāpat, ņemot vērā, ka ik gadu vidēji pusmiljons nodokļu maksātāju kavē nodokļu deklarāciju iesniegšanas termiņus vai deklarācijas neiesniedz vispār, ar nākamo gadu deklarāciju iesniegšanas termiņa kavētāji tiks publiskoti. Bet, turpinot cīņu ar "aplokšņu" algām, jaunā nodokļu politika paredz publiskot informāciju par darba devējiem, kuru darbinieku vidējais mēneša atalgojums ir valstī noteiktās minimālās mēneša darba algas apmērā vai mazāks, kā arī publiskot informāciju par administratīvā soda par darba samaksas noteikumu pārkāpumu esību.

Diskusijas ar sociālajiem partneriem vēl turpinās par informācijas sniegšanu, ja konstatēti riskanti darījuma partneri, lai nodrošinātu iespējami agrīnu godprātīgo nodokļu maksātāju brīdināšanu. Savukārt, lai sabiedrība iegūtu patiesu informāciju, VID ir izteicis priekšlikumu atļaut publiskot informāciju par veiktajiem nodokļu kontroles vai citiem administrēšanas pasākumiem, ja nodokļu maksātājs pats jau šādu informāciju ir publiskojis. Diskusijas ir nepieciešamas, jo VID apzinās, ka tā darbībai sabiedrībā ir jāvieš uzticēšanās, kā arī informācijas izpaušanai par nodokļu maksātāju ir jābūt valstiski atbildīgai. JV

Digitālās ekonomikas izaicinājumi

*Mg. oec. **Ilmārs Šņucins**, Finanšu ministrijas valsts sekretāra vietnieks nodokļu, muitas un grāmatvedības jautājumos*

Ekonomisko procesu digitalizācija mūsdienu globālās ekonomikas apstākļos ir kļuvusi par visu nacionālo tautsaimniecību izaicinājumu. Mainās uzņēmējdarbības modeļi, patērētāju uzvedība, valstu robežas nav šķērslis datu plūsmai. Katru dienu redzam aizvien jaunas sfēras, kuras ietekmē digitālā revolūcija, un izmaiņu ātrums tikai pieaugs. Tās ir arī jaunas iespējas Latvijas tautsaimniecībai un uzņēmējiem – iesaistīties, sadarboties un attīstīties.

Ekonomikas digitalizācija tieši skar arī nodokļu politiku – nodokļu piemērošanu un iekasēšanu. Īpaši būtiski šajā kontekstā ir nodrošināt starptautisku, nodokļu jomu regulējošu normu un sadarbības pilnveidošanu. Nodokļu politikai arī jaunajos apstākļos jāspēj efektīvi sasniegt tās mērķus un saglabāt neitralitāti pret nodokļu maksātājiem – novēršot neatbilstības starp tradicionālā un digitālā biznesa veidiem, kā arī nodrošinot finansējumu sabiedrības izdevumu prioritātēm.

Latvijā ir veiktas vairākas nodokļu likumdošanas izmaiņas, īpaši nodokļu administrēšanas jomā, tomēr kardinālas pārmaiņas var panākt tikai starptautiskas sadarbības rezultātā šo darbību pārrobežu rakstura dēļ. Šeit svarīgs ir gan ESAO vadībā notiekošais darbs pie globālo vadlīniju un rekomendāciju izstrādes digitālās ekonomikas labākam regulējumam, gan Eiropas Savienības (turpmāk – ES) iniciatīvas vienotā iekšējā tirgus efektīvai funkcionēšanai arī digitālajā laikmetā, nodrošinot taisnīgu nodokļu piemērošanu un sasaistot nodokļu nomaksu ar peļņas gūšanas vietu. Latvija, saglabājot savu suverenitāti nodokļu lietās, kā ESAO un ES dalībvalsts arī iesaistās šajā starptautiskajā attīstībā un sadarbībā. Mazai un atvērtai ekonomikai starptautisko tiesību skaidrība un noteiktība ir būtiska biznesa plānošanai, attīstībai un paļāvībai.

Kā labus piemērus ātrām un kvalitatīvām starptautisko normu izmaiņām var minēt automātiskās informācijas apmaiņas nodokļu vajadzībām ieviešanu gan ES, gan globālā līmenī, kā arī daudzpusējās konvencijas nodokļu bāzes samazināšanas un peļņas novirzīšanas novēršanas pasākumu ieviešanai attiecībā uz nodokļu konvencijām izstrādi un apstiprināšanu.

Nākamā gada pavasarī ir sagaidāmas ESAO vadlīnijas digitālās vides nodokļu jomā. Bet jau tagad ES līmenī ir pieteiktas vairākas iniciatīvas, kas tiek aktīvi diskutētas – virtuālā pārstāvniecība, speciāli nodokļi vai nodevas digitālajām kompānijām vai to atsevišķiem darījumiem. Latvijas uzņēmumiem, kas ir globālās digitālās kopienas dalībnieki, ir jāpievērš uzmanība digitālā tirgus attīstības un iespēju procesam. Jo zinošāki un aktīvāki būsim, jo kvalitatīvāki būs gan starptautiskie, gan nacionālie noteikumi un nodokļu vide kļūs taisnīgāka, mazinot administratīvo slogu jaunajai ekonomikai. JV

Paralēles starp "Baltkrieviju 2012" un "Latviju 2018"

*LL.M **Edgars Koškins**, zvērināts advokāts, ZAB "Supremia" partneris*

2012. gadā es darba darīšanās ierados Baltkrievijā, kur gada laikā pavadīju 90 dienas. Mani pārsteidza, ka banka, veicot pārskaitījumu, cita starpā kontrolē darba spēka nodokļa samaksu, pārbauda līgumu, uzvedas kā kontrolējoša valsts iestāde. Faktiski – deleģētas izpildvaras kontrolējošās funkcijas. Savādi šķita, ka uzņēmēji tiek aizturēti par strīdīgiem ekonomiskās darbības pārkāpumiem un tiek "izlaisti" pēc nodokļu (vai izpirkuma) nomaksas. Vēl tās formulāru grēdas… Atgriežoties Rīgā, jutu atvieglojumu. Šķita, ka tur redzētais ir autoritāras valsts iekārtas iezīmes, bet mājās valda liberālas ekonomikas regulējums jeb brīvība.

2017. gadā šāds kontrasts vairs nav tik acīmredzams. Likums "Par nodokļiem un nodevām" papildināts (un tiks papildināts) ar normām, kuras Noziedzīgi iegūtu līdzekļu legalizācijas un terorisma finansēšanas novēršanas likuma subjektiem uzkrauj pienākumu veikt klientu darījumu pētīšanu un ziņošanu Valsts ieņēmumu dienestam. Pienākums ziņot par aizdomīgu darījumu nodokļu jomā tiek virknēts ar garu (18) pazīmju (visnotaļ subjektīvu) sarakstu. Atšķirībā no bankām grāmatveži, advokāti un citi padomdevēji ir bijuši kūtri ziņu sniegšanā par klientiem (teroristus Rīgā parasti nevar satikt, bet pētīt klientu no represīvā skatpunkta nav darbības pamatideja). Risinājums vienkāršs: Latvijas Administratīvo pārkāpumu kodekss papildināts ar viegli kalkulējamām soda sankcijām par aizdomīgu darījumu neziņošanu. Arī nodokļu nomaksas kritēriji izplūst. Jaunais Uzņēmumu ienākuma nodokļa likums ievieš jēdzienu "galvenais nolūks ir bijis izmantot noteikto atbrīvojumu no iekļaušanas ar nodokli apliekamajā bāzē". Faktiski iespējama interpretācija, ka turpmāk nodokļi būs jāmaksā pēc maksimālās nodokļu likmes. Agrāk (2012. gadā) ieviestajam holdingu režīmam, šķiet, ir pienācis gals, jo visa tā jēga taču ir maksāt pēc iespējas mazāk nodokļu.

Vai 2012. gadā varēja iedomāties, ka reiz konta atvēršana vai naudas pārskaitījums izraisīs lielu atvieglojumu, ka par biznesa darbību būs pastāvīgi jāraksta paskaidrojumi, ka nodokļu maksātājiem par saviem līdzekļiem būs jāpilda finanšu policijas pienākumi, ka bailēs no soda ziņosim par klientu, ka valsts bez īpaša pamata iegūs vieglus represīvos instrumentus un faktiski bez atbildības varēs tos izmantot, ka tiesības ierobežojošas normas tiks pieņemtas bez vērā ņemamiem iebildumiem? Ja tas ir tikai sākums, tad kāds būs 2028. gads? Totāla kontrole, īpašuma tiesību relativitāte, galvā iemontēti čipi? JV

Beigas "noziedznieku" meklēšanai biznesa vidē

*LL.M **Matīss Rostoks**, zvērināta advokāta palīgs, ZAB "Deloitte Legal" vecākais jurists*

2017. gada martā Ekonomikas ministrijas paspārnē tika sagatavotas Vadlīnijas par konsultē vispirms principa piemērošanu valsts iestāžu darbā. Vadlīnijās nostiprinātās iniciatīvas mērķis ir novērst valsts iestāžu pārbaužu balstīšanu uz policejiskām metodēm, meklējot "noziedzniekus" biznesa vidē, veicinot uz caurskatāmību un komunikāciju balstītu sadarbību ar biznesa vidi, ko papildina uzraudzības pilnvaras kā viens no sadarbības elementiem. Lai veicinātu konsultē vispirms principa iedzīvināšanu, valdība, valsts pārvaldes iestādes, tajā skaitā Valsts ieņēmumu dienests (turpmāk – VID) un uzņēmējus pārstāvošās organizācijas 2017. gada jūnijā noslēdza sadarbības memorandu par konsultē vispirms principa ieviešanu. Nepieciešamība principu "konsultē vispirms" attiecināt arī uz VID darbībām nodokļu administrēšanā un atsaukšanās uz policejiskām metodēm cita starpā ir apstiprināta Valsts kontroles revīzijas ziņojumā, kurā attiecībā uz VID naudas sodu piemērošanas praksi norādīts, ka VID faktiskā rīcība liek domāt, ka administratīvo sodu piemērošana varētu būt kļuvusi par iestādes pašmērķi, t.i., primāri uzlabot iestādes rezultatīvos rādītājus, nevis novērst pārkāpumus.

VID, pievienojoties memorandam, ir apņēmies ievērot konsultē vispirms principu un nodrošināt darbinieku izpratni par šā principa piemērošanu. Šāda iniciatīva, kā arī VID amatpersonu publiskie paziņojumi par konsultē vispirms principa piemērošanu, uzskatāma par jaunas pieejas sākumu VID darbībās.

Konsultē vispirms principa mērķis ir panākt savstarpēju sapratni starp uzņēmējiem un uzraugošajām iestādēm, veicinot noteikto prasību izpildi, nevis sodīšanu. Jo sevišķi uzņēmēji turpmāk var sagaidīt šādu elementu ievērošanu no VID puses: uz klientu vērsta valsts uzraudzība un pakalpojumi, padomi uzņēmumiem, lai sasniegtu atbilstību prasībām, un riska novērtējumā balstīta uzraudzības stratēģija, piemēram, uzņēmēju vēsturiskās uzvedības izmantošana riska analīzē.

Konsultē vispirms principa ieviešana VID ikdienā un saskarsmē ar uzņēmējiem rada pamatu, lai nodokļu auditi un datu atbilstības pārbaudes, kas katru gadu skar vairāk nekā 9000 uzņēmumu, notiktu efektīvi, lietderīgi un pēc iespējas mazāk apgrūtinot uzņēmēju ikdienas darbības. Vienlaikus tas, cik ļoti minētā principa ieviešana palīdzēs uzlabot VID veikto nodokļu administrēšanu, ir atkarīgs galvenokārt no tā, kā VID spēs integrēt šī principa būtību savā darbībā. JV

Maksātnespējas tiesības

Foto: Boriss Kolesņikovs; no personīgā arhīva

Kaspars Novicāns
Inese Šteina
Indulis Balmaks
Olavs Cers
Ilze Znotiņa

Kaspars Novicāns

Olavs Cers

Inese Šteina

Indulis Balmaks

Ilze Znotiņa

Maksātnespējas tiesiskais regulējums laikmetu griežos

***Kaspars Novicāns**, Latvijas Sertificēto maksātnespējas procesa administratoru asociācijas valdes loceklis, zvērināts advokāts*

Kā liecina jaunākais *Doing Business* pētījums, Latvijā maksātnespējas procesā atgūto naudas līdzekļu vidējais rādītājs ir vien 49,1 cents attiecībā pret dolāru,[1] savukārt Maksātnespējas administrācijas apkopotie rezultatīvie rādītāji ir vēl neiepriecinošāki – 2017. gada pirmajā pusgadā nodrošināto kreditoru grupā vidējais atgūto līdzekļu īpatsvars ir 34 centi no viena eiro, bet nenodrošināto kreditoru grupā – vien 14 centi no viena eiro.[2]

Atbilstoši *Doing Business* pētījumiem Latvija 2016. gadā ieņēma 43. vietu pasaulē pēc maksātnespējas procesu efektivitātes rādītājiem, bet 2017. gadā rādītāji ir kritušies un Latvija ierindota 44. vietā.[3] Lai arī kritums nav liels, tas tomēr raisa pārdomas, vai pēdējo gadu laikā cītīgi veiktā Maksātnespējas likuma grozīšana ir bijusi lietderīga. Turklāt, tā kā 2016. gada 30. aprīlī ieviestā elektroniskā maksātnespējas uzraudzības sistēma (EMUS) sniedz precīzus statistikas datus par maksātnespējas nozarē notiekošo, ir zināmas bažas, ka tuvāko gadu laikā *Doing Business* novērtējums par maksātnespējas procesu efektivitāti Latvijā tiks krietni pazemināts. Tas savukārt var ļoti negatīvi ietekmēt Latvijas pievilcību starptautisko investoru acīs.

Tādējādi ir svētīgi ar zināmu paškritiskumu paraudzīties uz šobrīd spēkā esošā Maksātnespējas likuma regulējumu, kā arī retrospektīvi caurlūkot iepriekšējos maksātnespējas nozares likumus. Vai tiešām pilnīgi visi tiesiskie instrumenti, no kā savulaik atteicāmies, bija tik slikti? Varbūt pāragri vai nepārdomāti esam izmetuši miskastē to, kas bija labs un derīgs?

Pārmaiņu vējos

Kopš Latvijas neatkarības atgūšanas maksātnespējas procesu ir regulējuši četri dažādi likumi – likums "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju un bankrotu" (spēkā no 01.01.1992. līdz 11.10.1996.), likums "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju" (spēkā no 12.10.1996. līdz 31.12.2007.), Maksātnespējas likums (spēkā no 01.01.2008. līdz 31.10.2010.) un kopš 2010. gada 1. novembra – spēkā esošais Maksātnespējas likums.

Likums "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju un bankrotu" nenoliedzami ir atzīstams par vislakoniskāko maksātnespējas nozares likumu, taču to nebūt nav pamata vērtēt kā likuma kvalitātes trūkumu. Diemžēl šobrīd spēkā esošais Maksātnespējas likums (tāpat kā daudzi citi likumi) aizvien vairāk tiek papildināts ar samērā kazuistisku un instruējošu regulējumu, tādējādi pazaudējot likuma abstrakciju un līdz ar to arī – efektivitāti.

Piemēram, likumā "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju un bankrotu" bija īsi un kodolīgi noteikts, ka savlaicīga maksātnespējas pieteikuma neiesniegšana vai fiktīvu saistību uzrādīšana ir uzskatāma par ļaunprātīgu bankrotu, turklāt atzinumu par ļaunprātīga bankrota pazīmēm tiesa ietvēra spriedumā par maksātnespējas procesa pasludināšanu. Tātad ātri un efektīvi tika konstatēta parādnieka ļaunprātība un pamats atbildībai.

Likumā "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju un bankrotu" arīdzan bija skaidri un nepārprotami noteikts, ka sanācijas gadījumā kreditoru prasījumi ir sedzami ne mazāk kā 40 % apmērā ik gadu – tātad, jo ilgāks sanācijas process, jo vairāk jāmaksā kreditoriem. Tas ir vērtējams kā ļoti motivējošs regulējums ātrai un efektīvai parādu restrukturizācijai, turklāt jau saknē "nocērt" kārdinājumu ar fiktīvu kreditoru palīdzību "izbīdīt" tādus parādu restrukturizācijas plānus, atbilstoši kuriem kreditoriem tiek samaksāts 10 % vai vēl mazāk (nav noslēpums, ka pēdējo gadu laikā šādu apšaubāmu parādu restrukturizācijas plānu ir bijis pietiekami daudz).

Otrs maksātnespējas jomu regulējušais likums – likums "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju" ieņem godpilno pirmo vietu, vērtējot to pēc spēkā esamības ilguma. Tas bija spēkā teju 12 gadus. Un, raugoties no šodienas skatpunkta, kad īsā laika periodā tika pieņemti divi jauni Maksātnespējas likumi, turklāt šobrīd spēkā esošais likums tiek nemitīgi grozīts, nevilšus prātā iezogas doma, ka tieši likums "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju" ir bijis viskvalitatīvākais un efektīvākais regulējums. Tomēr jāteic, ka minētajā likumā bija arī vairāki būtiski trūkumi. >

1 Sk.: Doing Business 2017. 14th edition, p. 219. Pieejams: http://www.doingbusiness.org/~/media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Report.pdf).

2 Sk.: Maksātnespējas politikas attīstības pamatnostādņu 2016.–2020. gadam rezultatīvo rādītāju apkopojums par 2016. gadu un 2017. gada 1. pusgadu, 1. lpp. Pieejams: http://www.mna.gov.lv/lv/publ_stat/_67/.

3 Sk: Doing Business 2016. 13th edition, p. 214. Pieejams: http://espanol.doingbusiness.org/~/media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf); Doing Business 2017; 14th edition, p. 219. Pieejams: http://www.doingbusiness.org/~/media/WBG/DoingBusiness/Documents/Annual-Reports/English/DB17-Report.pdf).

Tā, piemēram, faktiski tiesiski maksātnespējas procesi varēja ilgstoši ievilkties, pārlieku ilgs bija arī likumā atļautais sanācijas termiņš. Taču vienlaikus bija arī vairāki instrumenti, kas turēja parādniekus "tonusā". Piemēram, maksātnespējas procesa pieteikumu bija aizliegts atsaukt, kā arī darījumu apstrīdēšana maksātnespējas procesā bija pakārtota faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienai, nevis maksātnespējas procesa pasludināšanas dienai, kā to paredz spēkā esošais Maksātnespējas likums. Līdz ar to maksātnespējas procesa pieteikuma iesniegšana un pasludināšana varēja draudēt ar būtiskām nepatikšanām (pretstatā šobrīd spēkā esošajam regulējumam).

Jāatzīmē, ka likums "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju" tika salīdzinoši maz grozīts, lielākoties – saistībā ar iestāšanos Eiropas Savienībā. Tomēr ekonomika strauji attīstījās un radās iespaids, ka likums "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju" ir pārlieku novecojis, kā rezultātā tika uzsākts darbs pie pirmā Maksātnespējas likuma izstrādes, ko Saeima pieņēma 2007. gada 1. novembrī.

Pirmais Maksātnespējas likums noteica būtiskas izmaiņas maksātnespējas tiesiskajā regulējumā – vispirms jau tādēļ, ka ieviesa fiziskās personas maksātnespējas procesa institūtu, kā arī regulējumu par tiesiskās aizsardzības procesu. Tomēr, ņemot vērā to, ka likums tika pieņemts laikā, kad notika strauja nekustamo īpašumu tirgus un kreditēšanas attīstība, sākoties krīzei, iezīmējās vairākas būtiskas problēmas. Tā, piemēram, fiziskās personas maksātnespējas procesa institūts bija pārlieku smagnējs un dārgs. Turklāt krīzes laikā bija jāatgriež "trekno" gadu laikā ņemtie kredīti vai jāzaudē īpašumi, taču bija pietiekami plašs personu loks, kas to nevēlējās. Tādēļ tika meklēti ceļi, kurus ejot teju tiesiski varēja nesamaksāt kreditoriem, bet īpašumus paturēt. Radošākās personas šādas iespējas saskatīja Maksātnespējas likumā paredzētajā tiesiskās aizsardzības procesa regulējumā vai "shēmās" ar īpašumu pārdošanu maksātnespējas procesa ietvaros. Tādējādi 2007. gadā pieņemtā Maksātnespējas likuma piemērošanas laikā būtiski tika iedragāta ne vien maksātnespējas procesa administratoru un viņu uzraugu reputācija, bet arī uzticība maksātnespējas nozarei kopumā.

Pie otrā Maksātnespējas likuma "tikām", izpildot Latvijas Republikas valdības un Pasaules Bankas parakstītā aizdevuma līguma noteikumus. Tādējādi nepilnus trīs gadus pēc pirmā Maksātnespējas likuma spēkā stāšanās to aizvietoja jaunais, 2010. gada 26. jūlijā pieņemtais Maksātnespējas likums. Lai arī jaunajā likumā nenoliedzami bija iestrādātas daudzas novitātes, rūpīgam lasītājam nepaliks nepamanīts fakts, ka tā pamatā tomēr ir 2007. gadā pieņemtais Maksātnespējas likums, tostarp arī likuma struktūra, tiesību normu secība un lielā mērā – arī saturs. Tādējādi jaunā Maksātnespējas likuma tapšana un vēlāk sekojošā likuma "slavināšana" lielā mērā atgādina notikumus ar sasteigto Civillikuma pieņemšanu un spēkā stāšanos 1937. gadā. Tomēr atšķirībā no Civillikuma jaunais Maksātnespējas likums izrādījās esam ar vāju mugurkaulu, jo – lai kur pūstu valdošie vēji – Maksātnespējas likums kā zāle vējā ir liecies tiem līdzi.

Neapšaubāmi, šobrīd spēkā esošajā Maksātnespējas likumā ir iestrādāti vairāki būtiski principi, bez kuriem maksātnespējas procesa mērķis ir teju nesasniedzams, tostarp procesa atklātības un paredzamības princips, kā arī apgrozības ātruma princips. Apsveicams ir arī pēc likuma pieņemšanas tapušais regulējums par izsoļu rīkošanu e-vidē, valdes locekļu atbildības stiprināšana par dokumentu nenodošanu, kā arī disciplināratbildības ieviešana maksātnespējas procesa administratoriem.

Tomēr ir arī vairāki būtiski klupšanas akmeņi. Tā, piemēram, fizisko personu maksātnespējas regulējums ir tik liberāls, ka esam spiesti uzņemt "maksātnespējas tūristus". Turklāt, lai arī jaunā Maksātnespējas likuma izstrādes gaitā tika plaši kritizēts iepriekšējā likuma regulējums attiecībā uz tiesiskās aizsardzības procesiem, diemžēl tā arī netika ieviesti instrumenti, kas varētu palielināt sekmīgi īstenoto tiesiskās aizsardzības procesu skaitu.

Zināmā mērā kurioza ir izveidojusies situācija saistībā ar jaunā Maksātnespējas likuma izstrādes gaitā plaši daudzināto likumdevēja mērķi panākt ātru un efektīvu faktiski maksātnespējīgu uzņēmumu atsijāšanu un likvidēšanu. Respektīvi, likuma praktiskā piemērošana noveda pie pilnīgi pretēja rezultāta – ārkārtīgi novēloti uzsāktiem juridisko personu maksātnespējas procesiem. Pamatā tas ir skaidrojams ar diviem apsvērumiem: maksātnespējas procesu jauno finansēšanas modeli un regulējumu par darījumu apstrīdēšanu.

Proti, jaunais Maksātnespējas likums juridisko personu maksātnespējas procesa finansēšanu uzlika uz kreditoru pleciem, paredzot maksātnespējas procesa pieteikuma iesniedzējam pienākumu ne vien maksāt depozītu divu minimālo mēnešalgu apmērā, bet arī finansēt maksātnespējas procesa norisi, ja parādniekam nav mantas. Tādējādi valsts neapšaubāmi atbrīvojās no pienākuma finansēt tā dēvēto "tukšo" maksātnespējas procesu norisi, taču vienlaikus panāca arī to, ka strauji samazinās pēc kreditoru iniciatīvas uzsāktie maksātnespējas procesi.

Arī jaunais regulējums par darījumu apstrīdēšanu ievērojami palielināja parādnieku motivāciju novilcināt maksātnespējas procesa pieteikuma iesniegšanu, jo darījuma apstrīdēšana vairs nav atkarīga no faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas, bet gan – maksātnespējas procesa pasludināšanas dienas. Tā rezultātā šobrīd teju vienīgais instruments, ko maksātnespējas procesa administratori var izmantot nolūkā atgūt mantu, ir celt prasību pret parādnieka valdes locekļiem. Taču, tā kā valdes locekļi Latvijā lielākoties nav īpaši turīgi cilvēki, eventuāli iespējamā valdes locekļa personīgā civiltiesiskā atbildība tikai retos gadījumos attur no negodprātīgu pasākumu īstenošanas faktiskās maksātnespējas situācijās.

Tādējādi, savstarpēji korelējot vairākām jaunā Maksātnespējas likuma novitātēm, esam nonākuši pie tā, ka maksātnespējas procesi tiek uzsākti ļoti novēloti, kā rezultātā arī radītāji par maksātnespējas procesos atgūto līdzekļu apmēru ne tuvu nav iepriecinoši. Mēģinot panākt uzlabojumus maksātnespējas efektivitātes rādītājos, cītīgi tiek stiprināta maksātnespējas procesa administratoru uzraudzība. Ņemot vērā nozares reputāciju, iespējams, ka "stingrā roka" maksātnespējas procesa administratoru uzraudzībā ir nepieciešama. Tomēr vienlaikus jāpatur >

prātā, ka pat tad, ja katram maksātnespējas procesa administratoram valsts norīkotu individuālu un pastāvīgu uzraugu, ar to nebūs pietiekami maksātnespējas procesa ietvaros atgūto līdzekļu kāpināšanai. Primāri ir jārūpējas par to, lai maksātnespējas procesi tiek uzsākti savlaicīgi. Taču pagaidām likuma izmaiņas nolūkā panākt savlaicīgāku maksātnespējas procesu uzsākšanu notiek ļoti, ļoti kūtri. Kuluāros klīst baumas, ka tam ir gluži pragmatisks apsvērums – Latvijā faktiski maksātnespējīgi ir ievērojams skaits uzņēmumu. Līdz ar to valsts vienkārši nevar atļauties ieviest efektīvus instrumentus savlaicīgai maksātnespējas procesu uzsākšanai, jo būs pārlieku daudz bezdarbnieku un par maz nodokļu maksātāju, ar ko visnotaļ pieticīgais valsts budžets var arī netikt galā.

Ceļā uz laimīgo zemi

Margareta Mičela romānā "Vējiem līdzi" dod padomu: "Esi kā zāle. Kad nāk stiprs vējš, pieliecies. Bet tad, kad tas ir paskrējis, nekad neaizmirsti atliekties!" Nenoliedzami, finanšu krīze un arī Pasaules Bankas izvirzītās prasības nāca kā ārkārtīgi stiprs vējš, kuram pretoties nevarējām, un bija jāpieliecas, tostarp bija jāpieņem jauns Maksātnespējas likums. Taču saņemto kredītu esam sekmīgi atdevuši un arī finanšu krīzi esam pārvarējuši. Bet vai neesam aizmirsuši atliekties?

Steigā pieņemtā Maksātnespējas likuma sekas ir skaidri redzamas statistikas datos. Likuma nemitīgā grozīšana ir nogurdinājusi ne vien nozares pārstāvjus, bet arī likumdošanas procesā iesaistītos. Darba kārtībā jau atkal ir Valsts sekretāru sanāksmē izsludinātie kārtējie grozījumi, un, atklāti sakot, šiem nemitīgajiem grozījumiem vairs neredz ne galu, ne malu.

Notikumi ar nemitīgo Maksātnespējas likuma grozīšanu atgādina Sprīdīša pieredzi, kuram bija jānoiet garš un nepatīkamas pieredzes piesātināts ceļš, līdz viņš saprata, ka laimes zeme ir tepat mājās. Acīmredzot, jaunā Maksātnespējas likuma piemērošanā mums tāpat kā Sprīdītim ir "jāizbauda" plaša pieredzes amplitūda, lai nonāktu pie secinājuma, ka savulaik pāragri esam atteikušies no vairākiem Latvijas tiesiskajai videi un apziņai atbilstošiem maksātnespējas tiesiskā regulējuma instrumentiem. JV

Efektīva maksātnespējas sistēma nav iedomājama bez normatīvās bāzes kvalitatīvas piemērošanas

***Inese Šteina**, Maksātnespējas administrācijas direktore*

Pēc neatkarības atgūšanas, Latvijai pārejot uz tirgus ekonomiku, tika izstrādāta jauna normatīvā bāze, noregulējot brīvā tirgus attiecības, tostarp tāda brīvā tirgus instrumenta kā maksātnespējas process norisi. Likums "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju un bankrotu" stājās spēkā 1992. gada 1. janvārī un atšķirībā no vēlākiem maksātnespējas procesu regulējošiem normatīvajiem aktiem bija samērā īss – tas sastāvēja tikai no 30 pantiem, neskatoties uz to, ka regulēja arī kredītiestāžu maksātnespējas procesu. Praksē konstatētās šā likuma nepilnības tika novērstas, izstrādājot likumu "Par uzņēmumu un uzņēmējsabiedrību maksātnespēju", kurš bija spēkā no 1996. līdz pat 2008. gadam, kad to aizstāja progresīvs Maksātnespējas likums, ieviešot jaunus maksātnespējas tiesību institūtus – fiziskās personas maksātnespējas procesu un tiesiskās aizsardzības procesu, kā arī izveidojot maksātnespējas reģistru.

2010. gada 1. novembrī spēkā stājies jauns Maksātnespējas likums, izvirzot jaunu mērķi un ievērojami mainot maksātnespējas procedūru norises kārtību, dodot priekšroku kreditoru interešu aizsardzībai. Kopš tā spēkā stāšanās brīža 2010. gada Maksātnespējas likums ir vairākkārt grozīts, pielāgojot tā regulējumu mainīgiem ārējiem apstākļiem, tostarp, vienkāršojot maksātnespējas procedūru norisi un padarot caurspīdīgāku maksātnespējas procesa administratoru darbību un maksātnespējas procedūru norisi kopumā.

Attīstoties maksātnespējas procesa regulējumam, neapšaubāmi, virzāmies uz maksātnespējas tiesiskā ietvara uzlabošanu, ko apliecina arī atzinīgs starptautiskais novērtējums. Jāatzīst, ka likumdevēju arī turpmāk sagaida vairāki izaicinājumi maksātnespējas tiesiskā regulējuma sakārtošanai, piemēram, efektīva un ātra tiesvedības procesa nodrošināšana, kā arī taisnīgas un samērīgas maksātnespējas procesa administratora atlīdzības definējums. Tomēr svarīgi atzīmēt, ka efektīva maksātnespējas tiesību sistēma nav iedomājama bez normatīvās bāzes kvalitatīvas piemērošanas, kas ir viens no galvenajiem šā brīža uzdevumiem maksātnespējas procesa likumīgas un efektīvas gaitas nodrošināšanai.

Viens no Maksātnespējas administrācijas darbības mērķiem ir nodrošināt efektīvu valsts politikas maksātnespējas jomā īstenošanu, kas ietver maksātnespējas procesa administratora rīcības un maksātnespējas procesa norises uzraudzības pasākumu veikšanu, kā arī vienotas maksātnespējas procesu regulējošo normatīvo aktu piemērošanas prakses veidošanas veicināšanu, kas tiek nodrošināts, sniedzot viedokli par normatīvo aktu piemērošanu pēc valsts institūciju un privātpersonu pieprasījuma, pamatojoties gan uz tiesas paustajām atziņām, gan uz pasaules valstu labāko praksi. Maksātnespējas administrācijas rīcībā ir nodoti instrumenti minētā mērķa sasniegšanai, un iestādes galvenais izaicinājums ir nodrošināt šo instrumentu efektīvu, uz rezultātu vērstu piemērošanu. JV

Vēl aizvien problēmas ar maksātnespējas administratoru darbības tiesiskuma uzraudzību

*LL.M **Indulis Balmaks**, zvērināts advokāts*

Pēdējo gadu laikā maksātnespējas jomā ir vērojams zināms progress, kaut par samilzušo problēmu atrisināšanu runāt būtu pāragri.

Lai arī laika gaitā ir tapuši vairākkārtēji un vērienīgi grozījumi Maksātnespējas likumā, tomēr sliecos uzskatīt, ka lielākais nopelns beztiesiskuma mazināšanai nozarē ir bijis Ģenerālprokuratūras Personu un valsts tiesību aizsardzības departamentam un Augstākajai tiesai. Ģenerālprokuratūras protestētie tiesu nolēmumi maksātnespējas lietās (kas nav pārsūdzami) un attiecīgi uz to pamata taisītie Augstākās tiesas nolēmumi ir nostiprinājuši dažas juridiskas pašsaprotamības, padarot vairākas iepriekš izplatītas shēmas grūtāk īstenojamas.

Šeit īpaši būtu minams Augstākās tiesas Civillietu departamenta spriedums lietā SPC-27/2014, kā arī līdz tam nepieredzēti ātri sagatavotais un izskatītais protests tā sauktajā *Palink* lietā, kas izcēlās ar sevišķi klaju prettiesiskumu.

Shēmas maksātnespējas lietās ir bijušas iespējamas ne tik daudz likuma nepilnību dēļ, cik tā nepareizas piemērošanas dēļ. Turklāt daudzos gadījumos tas darīts apzināti, un jo īpaši satraucoši ir tas, ka ir bijuši gadījumi, kad apzinātus likumpārkāpumus pieļāvuši arī atsevišķi tiesneši. Domāju, ka tā nav sagadīšanās, ka Satversmes tiesa savā vienīgajā blakus lēmumā ir aicinājusi ģenerālprokuroru ar kriminālprocesuālām metodēm pārbaudīt tiesneša rīcības tiesiskumu tieši maksātnespējas procesā.

Problemātiska joprojām ir arī maksātnespējas administratoru darbības tiesiskuma uzraudzība. Tā bieži izrādījusies pat ļoti neefektīva, it īpaši attiecībā uz administratoriem ar lielu neformālo ietekmi. Lai arī viens no zināmākajiem šādiem administratoriem līdz ar citiem paša izveidotā grupējuma administratoriem šovasar pat ticis apcietināts un apsūdzēts, laika posmā vismaz no 2014. gada nogales gan Maksātnespējas administrācijas iepriekšējais direktors, gan Administratoru asociācija, gan vairākkārt arī tiesa izrādījās neizskaidrojami bezspēcīgas viņa darbības tiesiskuma efektīvā uzraudzībā. Viņa sertifikāta darbībai bija jābūt izbeigtai jau daudz savlaicīgāk.

Tas liek domāt, ka tiesiskuma nostiprināšana maksātnespējas jomā nav tik ļoti atkarīga no likuma normu pilnveidošanas, cik no tā normu tiesiskas piemērošanas un likuma piemērotāju darbības efektīvas uzraudzības – gan administratoru, gan arī tādu tiesnešu, kas ne tikai bieži vien visai pamatoti izpelnījušies plašu sabiedrības uzmanību, bet kuru nolēmumus maksātnespējas lietās teju vai sistemātiski ir protestējusi arī Ģenerālprokuratūra. JV

Par lielāko problēmu vēl joprojām ir uzskatāma novēlota maksātnespējas pieteikšana

***Olavs Cers**, zvērināts advokāts, Latvijas Zvērinātu advokātu kolēģijas Maksātnespējas tiesību advokātu sekcijas vadītājs*

Valsts amatpersonas statusa noteikšana administratoriem, to eksaminācijas nodošana valstij, Maksātnespējas administrācijas pilnvaru paplašināšana u.c. aktivitātes ir vērtējamas vien kā strukturālas reformas, jo ir vērstas uz maksātnespējas procesa uzraudzības uzlabošanu un stiprināšanu. Taču netiek risināta maksātnespējas procesa lielākā problēma – atgūto un kreditoriem izmaksāto naudas līdzekļu niecīgais apmērs. Stingrāka uzraudzība ļaus sekmīgāk atsijāt negodprātīgus profesijas pārstāvjus, taču tiešā veidā nepalielina maksātnespējīgo uzņēmumu aktīvus, nerisina šīs problēmas ekonomiskos cēloņus.

Par lielāko problēmu vēl joprojām ir uzskatāma novēlota maksātnespējas pieteikšana, kas vairumā gadījumu tiek darīts tikai tad, kad komersants jau ir apturējis saimniecisko darbību, pirms tam atsavinot mantu un iztērējot naudu. Vairāk nekā puse komersantu uzsāk maksātnespējas procesu vispār bez mantas.

Problēma ir arī tā dēvētie tukšie uzņēmumi, kas nekad nav veikuši reālu komercdarbību, bet pēc pāris fiktīviem darījumiem tiek pamesti likteņa varā bez mazākajām cerībām atgūt nodokļu parādus. Latvijā ir ļoti viegli, ātri un lēti nodibināt

komercsabiedrību, pat ja tā vajadzīga tikai pāris fiktīviem darījumiem.

Novēlotas maksātnespējas pieteikšanas sekas ir vien neliels administratīvais sods, no kura komersanti īpaši nebaidās, un Latvijas komercvidē turpina pieaugt tā dēvēto "dzīvo miroņu" īpatsvars – tie ir faktiski maksātnespējīgi komersanti, kuriem nav uzsākts maksātnespējas process.

Svarīgākais uzdevumus ir veicināt to komersantu sanāciju, kuriem ir saglabājušies aktīvi, maksimāli vienkāršojot un paātrinot to komersantu likvidāciju, kuriem mantas nav, maksātnespējas procesu aizstājot ar vienkāršotu bankrota procedūru. Vienlaikus būtu nosakāma stingrāka atbildība – varbūt pat krimināltatbildība – par nesavlaicīgu maksātnespējas procesa pieteikuma iesniegšanu, kā arī atjaunojams faktiskās maksātnespējas iestāšanās dienas institūts.

Sanācijas aspektā būtiska ir to personu loka paplašināšana, kam uzticama sanācijas procesa uzraudzība, piesaistot ne tikai maksātnespējas procesa administratorus, bet arī citu reglamentēto profesiju pārstāvjus, piemēram, zvērinātus advokātus un zvērinātus revidentus.

Šie uzdevumi vislabāk atrisināmi, pašreizējā Maksātnespējas likuma vietā radot trīs atsevišķus likumus – Komersantu sanācijas likumu, Komersantu bankrota likumu un Fizisko personu maksātnespējas likumu, jo tas ļautu precizēt un līdz ar to arī sekmīgāk realizēt katra atsevišķā likuma mērķi. JV

Maksātnespējas jomā ir notikušas būtiskas, pozitīvas pārmaiņas

***Ilze Znotiņa**, zvērināta advokāte, Ārvalstu investoru padomes Latvijā ekonomisko un finanšu noziegumu darba grupas vadītāja*

Vadot Ārvalstu investoru padomes Latvijā (turpmāk – ĀIPL) Maksātnespējas darba grupu, pirms vairāk nekā pieciem gadiem aizsāku diskusiju par ārkārtas situāciju maksātnespējas jomā un steidzami nepieciešamajiem uzlabojumiem. Tobrīd šis jautājums ne vien tika mērķtiecīgi noklusēts, bet arī tā sauktie maksātnespējas biznesa pārstāvji un viņu interešu sargātāji asi vērsās pret jebkuru, kurš mēģināja vērtēt un apkarot nelikumīgās iestrādnes.

Atskatoties uz šo laiku, ar gandarījumu secinu, ka ir notikušas būtiskas, pozitīvas pārmaiņas. Balstoties uz ĀIPL ierosinājumiem, ir mainīts maksātnespējas administratoru statuss, viņus pielīdzinot valsts amatpersonām, kā arī izdarīti vairāki citi būtiski labojumi normatīvajos aktos. Īpaši nozīmīgs un pārmaiņas stimulējošs bija mūsu 2016. gadā publiskotais pētījums par maksātnespējas sistēmas ļaunprātīgas izmantošanas tiesisko un ekonomisko ietekmi Latvijā. Tajā tika pierādīts, ka maksātnespēja sistemātiski tiek izmantota prettiesisku interešu realizācijai, nereti ar organizētās noziedzības metodēm. Aprēķini liecināja, ka pēdējo desmit gadu laikā maksātnespējas sistēmas ļaunprātīgas izmantošanas dēļ mēs ik gadu zaudējam vidēji 100 miljonus eiro gadā.

Šobrīd atzinīgi vērtēju visu iesaistīto pušu darbības identificēto problēmu novēršanā. Pozitīvi vērtējamas šogad ieviestās izmaiņas, tostarp nododot atpakaļ valstij maksātnespējas administratoru sertificēšanas funkcijas, definējot stingrākas prasības attiecībā uz maksātnespējas procesa administratoru kvalifikāciju, reputāciju un profesionalitāti, ieviešot tiesiskās aizsardzības procesa uzraugošās personas institūtu un brīvā tirgus principu restrukturizācijas jomā.

Tāpat būtiski ir atzīmēt progresu attiecībā uz administratoru zināšanu un darbības tiesiskuma pārbaudi. Lai gan vēl joprojām nav izveidota sistēma, kas ļautu uzraudzīt maksātnespējas sistēmas efektivitāti kopumā un atsevišķos maksātnespējas procesos, atzinīgi vērtējams Maksātnespējas administrācijas veiktais maksātnespējas administratoru un procesu riska izvērtējums.

Šobrīd par prioritāti uzskatu divu jautājumu aktualizēšanu un risināšanu.

Pirmkārt, novēloto maksātnespējas procesu (šobrīd tāds ir vismaz katrs trešais process) un tā saukto tukšo uzņēmumu skaita būtiska samazināšana. Šeit redzu nepieciešamību pēc lielākas Valsts ieņēmumu dienesta, Uzņēmumu reģistra un Maksātnespējas administrācijas sadarbības, kā arī samērīgas sankciju un stimulu sistēmas izveides.

Otrkārt, efektīva ekonomisko noziegumu apkarošana. Svarīgi ir ne tikai piešķirt papildu resursus tiesībsargājošām iestādēm un paaugstināt to kompetenci, bet arī veikt adekvātu preventīvu darbu, jo tas ietekmē gan cilvēku vēlmi pastrādāt noziegumus, gan kriminogēno situāciju kopumā, liekot potenciālajiem likumpārkāpējiem apsvērt, vai cena par izdarīto pārkāpumu nav pārāk augsta. Šeit arī īpaši aicinu nostiprināt privāto un publisko partnerību noziedzības apkarošanā, lai privātais sektors, uzraudzības un tiesībsargājošās iestādes savstarpēji dalītos informācijā un zināšanās. JV

Tiesību teorija un filozofija

Foto: Boriss Kolesņikovs; no personiskā arhīva

Diāna Apse
Elīna Grigore-Bāra
Daiga Rezevska
Edgars Oļševskis
Ginta Sniedzīte

Diāna Apse

Elīna Grigore-Bāra

Daiga Rezevska

Edgars Oļševskis

Ginta Sniedzīte

Tiesību vērtības – tiesību teorija, tiesību filozofija, juridiskā metode un leģisprudence

Dr. iur. ***Diāna Apse****, LU Juridiskās fakultātes docente*

Sabiedrībā valda "plakana" filozofijas un tiesību izpratne. Vertikālā tiesību izpratnes pieeja balstīta garīgumā, grieķu filozofijas ideju, romiešu un kanonisko tiesību sintēzē, liekot pamatus tiesiskās apziņas veidošanai un kontinentālās Eiropas taisnīgu tiesību un tiesību principu izpratnei. Tiesību vērtības tiek pārbaudītas ikreiz, veidojot un īstenojot tiesībpolitiku, kad tiesības tiek jaunradītas un piemērotas. Tiesību vērtības – tautu kultūras, vēsturiskās, ģimenes, valsts simboli – ir jānostiprina, nevis jāveic eksperimenti ar tām, lai dabisko likumu nenomainītu ar apstākļu diktētu domāšanas rezultātu. Uzmanīgi jāizsver noteiktu grupu intereses, pirms tās padarīt par rīcības vadlīniju. Tiesību vērtības ir tiesību izpratnes drošības un aizsardzības sistēmas pamats. Tāpēc likumdevējam jādomā, kā nodrošināt kvalitatīvāku un izsvērtāku darbību, savu kapacitāti.

Tiesību normas, piemērojot tiesību vērtības, palīdz atrast tās juridiskās metodes, bez kurām nav iespējams atrisināt konkrēto tiesību jautājumu: tiesību normas augstākā un zemākā kritika, tiesību normas interpretācija, kolīziju atrisināšana starp rakstītajām tiesību normām, kolīziju atrisināšana starp rakstīto tiesību normu un vispārējiem tiesību principiem, vispārējo tiesību principu konkretizācija, kolīziju atrisināšana starp vispārējiem tiesību principiem u.c. viedokļa pamatojums.

Tiesības vērtīgas padara cildenā un ētiskā klātesamība tiesībās. Grieķu, romiešu, Vecās Derības literāro tekstu salīdzinātājs Dēmostens pauž niknumu pret vērtību un tiesību nodevējiem: "Nekrietni un liekulīgi cilvēki, savas tēvzemes kropļotāji, agrāk brīvību nodzerdami Filipam, tagad Aleksandram, vēders un nekrietnības viņiem ir labklājības mērs, viņi ir apēduši brīvību un dzīvi bez kungiem, to kas senāk grieķiem bija vērtību izpratne un noteikumi." Simboliski! Tiesību normas tekstā izteiksmei ir nozīme cildenā tiesībās izpratnei.

"Aprautība kropļo jēgu, bet kodolīgums padara to labi uztveramu." Valstij un sabiedrībai būtiskās tiesību vērtības ir atrodamas tiesību pamatavotos, tiesību palīgavotos un citos tiesību piemērošanas palīglīdzekļos. Vērtīgs atradums tiesību vērtību izpratnei no vēsturiski salīdzinošā aspekta ir 1920. gada Likums par pensiju izsniegšanu karavīru ģimenēm un arī Iekšlietu ministrijas Sociālā departamenta apkārtraksts pašvaldības iestādēm par minētā likuma piemērošanu, kuros noteikts un skaidrots, ka valsts aizstāvēšanā cietušo Latvijas armijas kareivju ģimeņu apgādāšanu uzņemas valsts, izmaksājot pensijas arī ārlaulības ģimenei, ja cietušais to uzturējis. Tiem, kas atdevuši savu dzīvību, pildot dienesta pienākumus – svētu pienākumu, valsts parāda sevi kā sociāli atbildīgu un piešķir pensiju pat bezbērnu darba spējīgai atraitnei uz diviem gadiem, skaitot no kareivja nāves dienas. Speciālajā likumā ir noteikts tiesību un pienākumu "rāmis" un atbildības robežas. Vērtību tiesības minētajā piemērā nozīmē paplašināt ģimenes jēdziena saturu visos tajos gadījumos, kad karavīra bojāeja nav bijusi saistīta ar dienesta pienākumu pildīšanu.

Norbērs Rulāns norādījis, ka tiesnešiem taisnīgums ne vienmēr ir vērtīgāks par tiesībām. Tā meklējumi prasa daudzkārt lielāku garīgu piepūli nekā vienkārša normas piemērošana. Šādu garīgo piepūli var mazināt, izmantojot daudzveidīgos tiesību palīgavotus un padziļinot tiesību teorijas, juridiskās metodes, tiesību filozofijas, tiesību vēstures un leģisprudences studijas. Tiesneši kļuvuši par tiesību filozofiem. Vēsturiski interesantas ir senatora Pētera Leitāna atsevišķās domas, kurās norādīts uz nepareizi piemērotu principu *Hand muss Hand* waren jeb "Rokai roku jāmazgā (jāsargā)" – aizsargājot labticīgu ieguvēju un attiecībā uz šī principa satura izpratni. Atraidāmas īpašuma prasības gadījumā, izspriežot lietu par labu intervenientam. Tiesneša atšķirīgais viedoklis, iebilstot pārējo sešu tiesnešu ieskatam, pievērš uzmanību tiesību vērtībai – vispārējā tiesību principa saturam.

Atgriežoties mūsdienās, pamatojot tiesību piemērotāja atbildību likuma priekšā un saistību ar likumu, svarīgas ir tiesiskās drošības intereses un arī tādi priekšstati par vērtībām, kuri izriet no konstitucionālās tiesiskās kārtības, ne tik daudz no likuma teksta, piemēram, Satversmes tiesas spriedums Nr. 2015-01-01 karoga lietā un tiesnešu atsevišķās domas pie tā. Pētot, piemēram, Satversmes tiesas 2012. gada spriedumus, redzams, ka tajos analizētas Satversmē nostiprinātas konstitucionālās vērtības – citu cilvēku tiesības, sabiedrības drošība, minētās vērtības izvērtētas saistībā ar valsts institūciju pienākumu savā darbībā ievērot >

tiesiskas valsts pamatprincipus, kas balstās uz to, ka sabiedrībā pastāv līdzsvars starp pamatvērtībām un tiesību realizāciju. Taisnīguma un tiesiskuma princips noteic, ka iestādei un tiesai, pieņemot lēmumu, jātiecas uz to, lai nonāktu pie taisnīga rezultāta, ievērojot iesaistīto personu tiesības un tiesiskās intereses. Indivīda tiesību ierobežojumu noteikšanas leģitīms mērķis – sabiedrības labklājības aizsardzība. Tiesību vērtība kā konstitucionālā pamatvērtība izpaužas arī tiesību principu izlīdzsvarošanā. Svēršanas metodes saknes ir meklējamas tiesību filozofijā. Lai vienas sabiedrības daļas vērtību tiesību izpratni un domāšanas veidu pārveidotu tiesību vērtību izpratnē balstītā pieejā, tapa preambula kā Satversmes potenciāli visvairāk interpretējamā daļa, arī Satversmes komentāri kā autoritatīvs tiesību palīgavots Satversmes piemērošanā, atbalstot tiesību piemērotājus ar apkopotas doktrīnas atziņām, normas piemērošanas praksi un Satversmes tiesas sniegtajām iztulkošanām.

Papildus Satversmes interpretācijas funkcijai Satversmes preambula pilda arī indivīda integrācijas, "pedagoģisko" funkciju, jo preambula vizualizē Latvijas pamatlikuma konstitucionālo saturu visiem saprotamā valodā. Konstitucionālās vērtības nostiprinātas kā vērtībnormu kopa Satversmes preambulā, un preambulas daļai "Dievs, svētī Latviju!" piemīt normatīvs spēks pārējās konstitūcijas normu izpratnē un interpretācijā. Var piekrist, ka šāda pieeja vairāk atbilstoša teleoloģiskai interpretācijas metodei.

Pārdomas par tiesību vērtībām, to izpratni raisa vairāki Satversmes preambulas komentāri. Satversmē tautas lūgšana ir piesaukta preambulas noslēgumā. Dievs kristiešiem tiek piesaukts, iespējams, citai sabiedrības grupai – pieminēts. Piemin aizgājēju, Dievu – piesauc. Tam var būt nozīme tiesību interpretācijā. Piemēram, formulējot tiesību normas Satversmes 1. pantā tiesisko sastāvu un sekas, turpinot noteikt tiesisko jābūtību: "Ja Latvija ievēro vispārējos tiesību principus, tad tā ir demokrātiska tiesiska valsts. Tikai tad Dievs svētī Latviju!" Tā parādās precīzs atbildības sadalījums. Ja tautas lūgšanā Dievs ir pieminēts, nevis piesaukts, tad lūgšanai nav jēgas. Lūgt Dievam (kas ir visaptverošs) par savu tautu nav iespējams bez godbijīgi svinīgas pietātes un reliģiska konteksta. Tā nav tikai emocionālas noskaņas radīšana vai valsts himnas akcentēšana. Tiesības piesaukt un tiesības pieminēt. Vienā no tiesību izpratnēm ir tiesību vērtības, otrā – vērtību tiesības. Vērtību krustpunkts ir ne tikai tiesību jautājums, bet arī tiesību izpratnes izaicinājums. Ja savā tiesību izpratnē sekojam tam, kas guļ šķērsām, esam vērtību tiesību sfērā. Ja palīdzam tiesības celt, nest, izprast, plašāk izglītojoties, tad esam tiesību vērtību sfērā. No "plakanas" tiesību izpratnes tiesību vertikālē mūs ceļ atbalstāmā mūziķu iniciatīva ekspertu konsīlijam, ka Latvijas valsts himnas atskaņošanas normatīvais regulējums netiek ievērots (nav pieļaujams jebkāds saīsinājums, himnas otrajā (basu) daļā jābūt paaugstinātai ceturtajai pakāpei, nav pieļaujams solista dziedājums, kas daudzreiz ir kļūdains un neprofesionāls, un nepieciešams izvērtēt tās atskaņošanas prakses radīto apdraudējumu). Tiesību vērtību jomā jāieskaita arī tādi juridiskās zinātnes izdevumi kā tiesneses I. Ziemeles atsevišķo domu apkopojums, E. Meļķiša rakstu krājums "Latvijas tiesiskās sistēmas ceļš uz demokrātisku tiesisku valsti", rakstu krājums "Vispārējie tiesību principi: Tiesiskā drošība un tiesiskā paļāvība. Valsts pārvalde. Bizness. Jurisprudence".

Tiesību zinātnei un izglītībai ir jāveicina sabiedrības prāta atvērtība saistībā ar konstitucionāli aizsargāto vērtību saprātīgu aizsardzību.

1. Joprojām kopjama tiesiskas valsts, demokrātijas izpratne un tiesiskā apziņa. Paplašināma ētikas mācīšana visos izglītības līmeņos. Politiskās gribas trūkuma dēļ ir notikusi un vēl joprojām notiek juridiskās profesijas valsts standarta devalvēšana, kas negatīvi ietekmē tiesisko apziņu.

2. Turpināma tiesu un pārvaldes labāko prakses piemēru apkopojumu un to komentāru izdošana, tā veicinot juridiski teorētisko un praktisko skaidrojumu mijiedarbības efektu, pilnveidojot tiesību izglītību un doktrīnu, stiprinot tiesību izpratnes vertikāli. Tiesību zinātne kā konstitucionāla vērtība izpaužas ikreiz, kad tās atziņas izmantotas tiesas nolēmuma, atziņas pamatošanai. Tiesību zinātnei, attīstoties starpdisciplinārās sadarbības virzienā, jāpiedāvā savs redzējums juridiskās izglītības metodiski pedagoģiskās jomas pilnveidošanā skolēnu, pirmo kursu studentu, nejuridisko specialitāšu studentu tiesiskai izglītošanai un iekļaušanai akadēmiskajā izglītībā, tātad arī nākotnes tiesību zinātnē, sargājot tiesību izglītību un zinātni kā konstitucionālās vērtības.

3. Lai realizētos tiesību efektivitātes princips: tiesību normas garantijām jābūt reālām, nevis šķietamām, tiesību zinātniekiem jāreaģē uz "tiesību noguruma" parādībām, jānorāda to cēloņi, jāveicina tiesību ignorances izskaušana. Drošāk jākritizē ECT un Satversmes tiesas nolēmumi.

4. Tiesību realitāte kā juridiskā kultūra, ietverot tiesisko apziņu, kā sabiedrības un juristu tiesību izpratne izpaužas divos veidos: 1) horizontālajā līmenī (plaknē) kā īslaicīgi un egoistiski interešu apsvērumi – vērtību tiesības; un 2) vertikālē – kā cēlais un cildenais tiesībās, kā atvērts apziņas stāvoklis tiesību izpratnē – tiesību vērtības.

5. Juridiskā izglītība iekļaujas Satversmes 112. pantā aizsargāto konsitucionālo vērtību kontekstā. Juridiskās izglītības kvalitātes prasību nodrošināšana ir būtiska likumdevēja un izpildvaras svira tiesu varas kvalitātes nodrošināšanā un nopietna atbildība sabiedrības priekšā, lai nodrošinātu labāku tiesu varas institūciju funkcionēšanu tiesiskai valstij cienīgā veidā. Vienotais jurista standarts Latvijā ir izpildvaras demokrātiskas un tiesiskas atbildības līmeņa rādītājs. Kopsakarā ar attieksmi pret tiesību zinātnes kā konstitucionāli aizsargātas vērtības finansēšanu un atbalstīšanu, tiek ilgstoši novājināta arī tiesu varas un ar to saistīto institūciju darbības efektivitāte, sasniedzot varas dalīšanas pārkāpuma robežu.

6. Jāievieš tiesību teorijas problēmjautājumi, tiesību filozofijas un leģisprudences apvienoto studiju kurss vismaz B (obligātās izvēles) daļā, atverot tiesībfilozofisko spriestspēju plašāk pāri dogmas robežām. Tiesībfilozofiskā doma vairāk jāattīsta pašai tiesību zinātnei, ne tik daudz tiesai. JV

Tiesību filozofija ļauj likumus balstīt tiesību ideālos un vērtībās

Dr. iur. ***Elīna Grigore-Bāra****, LU Juridiskās fakultātes docente*

Komentējot Latvijas tiesiskās sistēmas transformāciju pēc neatkarības atjaunošanas, nu jau pirms divdesmit viena gada Egils Levits skaidroja, ka Rietumu tiesību izmantošanas metodoloģija nevar tikt apgūta izolēti kā tikai formāls modelis, bet gan tikai kopā ar Rietumu tiesību filozofiju, kas ir visas tiesību sistēmas saturiskais pamats.[1] Lai tiesiskās sistēmas pārveidošana būtu sekmīga, bija nepieciešams ne vien pieņemt jaunus normatīvos tiesību aktus un apgūt atbilstošas juridiskās metodes, bet nācās arī atgriezties pie tiesību filozofijas.

Sociālistisko tiesību izpratnei bija raksturīgs voluntārisms – tiesības tika definētas kā likumdošanas kārtībā nostiprināta valdošās šķiras griba, kas saturiskā ziņā bija tikpat kā neierobežota – tiesībām bija vien jāatbilst sabiedrības attīstības "objektīvajām likumsakarībām", t.i., marksisma–ļeņinisma mācībai.[2] Nepārskatot šādu tiesību būtības traktējumu demokrātiskas tiesiskas valsts ideāls varētu palikt neaizsniedzams. Viens no galvenajiem tiesību filozofijas jautājumiem ir divu tiesību pamatpazīmju – spaidu (varas) un pareizības (taisnīguma) savstarpējās attiecības. Spaidi ir nepieciešami, lai pārvērstu tiesības sociālā praksē, un tiem piemīt teleoloģisks raksturs. Spaidi ir kā līdzeklis tiesībās noteiktā mērķa sasniegšanai. Savukārt pareizība kā tiesību elements ir deontoloģiska rakstura.[3] Tas paredz noskaidrot, kādām būtu jābūt tiesībām, kādas vērtības jāaizsargā un kādi ir pieļaujamie tiesību mērķi. Tiesību dogmatika nespēj sniegt pilnvērtīgas atbildes uz šādiem jautājumiem, jo tā balstās uz spēkā esošo tiesību sistēmu. Taču tiesību filozofija sniedz iespēju spēkā esošās tiesības pētīt no zināmas distances, izmantojot daudz plašāku pētniecisko metožu klāstu.

Kā viens no svarīgākajiem instrumentiem cīņai ar mūsdienās aktuālo problēmu – tiesību normu plūdiem – tiek minēta pareiza tiesību piemērošana. Rezultātā daudzas tiesiskas problēmas ir jārisina tiesu varai un sevišķi jau Satversmes tiesai. Tomēr jāatceras, ka daudzas no šīm problēmām varētu nocirst jau saknē, pieņemot pareizus likumus, t.i., tādus, kas nav voluntāri parlamentārā vairākuma gribas akti, bet gan tiesību ideālā un vērtībās balstīti priekšraksti. Tiesību filozofijas un citu fundamentālo tiesību zinātņu nozaru – tiesību teorijas, tiesību vēstures un tiesību socioloģijas – uzdevums ir paplašināt juristu redzesloku, sniedzot viņiem iespēju domāt ne tikai kā tiesību piemērotājiem, bet vispirms jau kā likumdevējiem. JV

1 Starp tiesību normu un tiesisko realitāti. Ar Egilu Levitu, Eiropas Cilvēktiesību tiesas tiesnesi, sarunājas laikraksta galvenā redaktore Sarmīte Ēlerte un komentētājs Aivars Ozoliņš. Diena, 10.10.1996.

2 Schröder J. Rechtswissenschaft in Diktaturen. Die juristische Methodenlehre im NS-Staat und in der DDR. München: C.H. Beck, 2016, S. 64.–66.

3 Alexy R. Die Natur der Rechtsphilosophie. In: Rechtsphilosophie im 21. Jahrhundert. Herausgegeben von Winfried Brugger, Ulfrid Neumann und Stephan Kirste. Frankfurt am Mein: Suhrkamp Verlag, 2013, S. 20.–23.

No nezināma tiesību palīgavota līdz tiešai piemērošanai derīgai tiesību normai

Dr. iur. ***Daiga Rezevska,***
Satversmes tiesas tiesnese, LU Juridiskās fakultātes profesore

Tāds absolūti pārsteidzošs un iedvesmojošs ir bijis vispārējo tiesību principu ceļš Latvijas tiesiskajā sistēmā pēdējo divdesmit gadu laikā.

Kad lūdz uzrakstīt pārdomas par pēdējo divdesmit gadu laikā Latvijas tiesību teorijā un filozofijā svarīgu jautājumu, kas atstājis ietekmi gan uz šīm tiesību nozarēm, gan kopumā uz Latvijas tiesiskās sistēmas attīstību, man laikam ir maz variantu, par ko tieši rakstīt. Visi šie divdesmit gadi ir pagājuši zem vispārējo tiesību principu zīmes, un tas ir bijis fantastiski aizraujoši un praktiski tik nepieciešami, noderīgi un metodoloģiski dziļi. Ar katru nākamo pētījuma soli vispārējo tiesību principu būtība atvērās vēl neapjaustā juridiskā skaistumā un tādā dziļumā, kas prātam ir saprotams un vienlaikus neaptverams.

Vispārējo tiesību principu izpētes ceļš Latvijas tiesību zinātnē aizsākās 1996. gadā. Intelektuālais grūdiens tam bija Egila Levita (toreiz Eiropas Cilvēktiesību tiesas, tagad Eiropas Savienības Tiesas tiesneša) intervija laikrakstā "Diena" ar nosaukumu "Starp tiesību normu un tiesisko realitāti", kur viņš stāstīja par no padomju tiesību loka atšķirīgu juridisko metodoloģiju un no tiesību sistēmas atvasinātiem tiesību principiem, kas ļauj atrast taisnīgu un saprātīgu >

lēmumu katrā konkrētā lietā, un par to, cik maz vēl Latvijā par to zina, kur nu vēl piemēro. Sākotnējie pētījumi vispārējos tiesību principus Latvijas tiesību avotu doktrīnā ievietoja palīgavotu grupā, bet jau kopš 1999. gada zinātniskajos pētījumos vispārējie tiesību principi tika ierindoti patstāvīgo tiesību avotu grupā, norādot uz to vispārsaistošo raksturu. Šis tiesību avotu doktrīnas attīstības posms, kura laikā joprojām bija jāpierāda vispārējo tiesību principu vispārsaistošais spēks un to vieta patstāvīgo tiesību avotu grupā, noslēdzās 2004. gadā ar Administratīvā procesa likuma, kura 1. panta ceturtajā daļā likumdevējs atzina: "Tiesību norma ir normatīvs akts (tā daļa) un vispārējie tiesību principi", stāšanos spēkā. Gan vispārējās jurisdikcijas tiesas, gan jo īpaši administratīvās tiesas pacēla vispārējo tiesību principu piemērošanu ikdienas darba līmenī.

Valsts tiesiskā sistēma ir tāda, kāda ir tās Satversmes tiesa. Jau tās pirmajā spriedumā Satversmes tiesa atsaucās uz vispārējiem tiesību principiem, konkretizējot tos un atzīstot par spēkā neesošām tās rakstītās tiesību normas, kas bija pretrunā ar šiem, kā toreiz juristu lokā sprieda, "nekur nepozitivizētajiem", "tikai tiesību zinātnes grāmatās aprakstītajiem tiesību avotiem", bet kuri tomēr pastāv ikvienas demokrātiskas tiesiskas valsts tiesiskajā sistēmā neatkarīgi no likumdevēja un pirms likumdevēja.

Sākotnēji Satversmes tiesa, piemērojot vispārējos tiesību principus, tos nesasaistīja ar Satversmi. Vēlāk Satversmes tiesa blakus vispārējiem tiesību principiem sāka minēt Satversmes 1. pantu, paskaidrojot, ka "no šā panta izriet virkne tiesiskas valsts principu [..]". Tad Satversmes tiesa precizēja, ka vispārējie tiesību principi izriet tieši no demokrātijas jēdziena: "No Satversmes 1. pantā ietvertā demokrātiskas republikas jēdziena visām valsts institūcijām izriet pienākums savā darbībā, [..] ievērot [..] tiesiskas valsts principus", vai no konstitucionālajām pamatvērtībām: "Izvērtējot kādas tiesību normas atbilstību tiesību principiem, kas izriet no Satversmes 1. pantā noteiktajām valsts konstitucionālajām pamatvērtībām [..]." Visbeidzot, 2016. gadā Satversmes tiesa raksta, ka vispārējos tiesību principus atvasina no demokrātiskas tiesiskas valsts pamatnormas.

Cik juridiski skaists un metodoloģiski dziļš ir vispārējo tiesību principu attīstības ceļš demokrātiskas tiesiskas Latvijas tiesiskajā sistēmā! JV

Līdztekus esošās realitātes aspektiem tiesībām ir jāsatur jābūtības standarti

Edgars Oļševskis,
Biznesa augstskolas "Turība" lektors, Latvijas Cilvēktiesību centra monitors, jurists ANO Bēgļu komisāra biroja Ziemeļeiropā projektā "Robežu monitorings"

"Baidīties ir stulbi."[1]

Tiesības atstāj dziļu iespaidu uz garu. Drosme nozīmē pašsaprotamu un dabiski uztveramu apstākli, ka savi ideāli ir īstenojami. Nekas nepaliks nesasniegts, ja vien tu to vēlies. Drosme veicina efektivitāti. Tiesiskā demokrātiskā valstī tiesības, tiesību sistēma un izpratne par tiesībām nedrīkst pat mēģināt iedragāt drosmi cilvēkos. Pareizi izprastas tiesības patiesi garantē brīvību, nevis ieskauj to mākslīgi rādītajos rāmjos. Tā veidojas personības. Tā veidojas pilsoniskā sabiedrība. Tā valsts tika dibināta. Un tādi ir republikas demokrātiskie pamati.

Latvijas Republika kā republika uz demokrātiskiem pamatiem drosmīgi tika dibināta laikā, kad cilvēka personībai bija nozīme. Pirmais pasaules karš salauza tiesību normu sistēmu, taču atjaunināja jautājumu: "*Quo vadis?*" Cilvēks ticēja, ka nav pareizi, ja viņš nevar ietekmēt sabiedriskos procesus, ja to vēlas un darīs. Arī tad, kad publiski tika raidīti signāli, ka individuālais cilvēks ir mazs un nevarīgs, cilvēks cīnījās pret šo nospiedošo "personībasfobiju", un – jā, ne vienmēr ar likumīgiem līdzekļiem. Idejas bija dzīvas. Idejas caurstrāvoja sabiedrisko domu. Sabiedriskā doma, starp citu, arī bija dzīva. Drosmei bija vieta, un tiesības reaģēja atbilstoši. Tās izdzīvoja un tika piemērotas, lai idejas nostiprinātu un virzītu kalpošanai valsts un sabiedrības labā. Ar tiesību starpniecību cilvēks bruģēja ceļu uz laimi.

Laika ritējuma temps paātrinās. 2017. gada nogalē atbildes uz tiesiski nozīmīgiem jautājumiem Latvijas Republikā ir jāsniedz ātrāk, jādomā dziļāk un visums ir jāredz plašāk. Ir jāspēj pašiem sevi modernizēt. Taisnīgums atkal jāizvirza modē. To prasa tiesību efektivitāte. To nosaka sabiedrības vajadzības un katra cilvēka tiesības. Lai mēs varētu būt efektīvi tiesībās, mums jākļūst par moderniem, mums ir jāizvirzās priekšplānā tautas intelekta ziņā un mums ir jāatgriežas pie drosmes. Ir jāpārformatē valsts >

1 Citāts no filmas "Klauvējot pie debesu vārtiem" (Knockin` on Heaven`s Door). Vācija, 1997.

pārvaldīšanas sistēma, "ieplūdinot" tajā ievērojamu enerģijas devu un ļaujot tai brīvāk cirkulēt. Protams, ir jāmaina politiskā ainava, ļaujot idejiskiem cilvēkiem tikt sadzirdētiem neatkarīgi no viņu sociālā statusa un tādējādi paplašinot sabiedrības pārstāvniecību lēmumu pieņemšanā. Protams, ir jāizbeidz paraža, ka Tieslietu ministrijas vadītāja amats tiek automātiski nodots sabiedrības neracionāli konservatīvajiem pārstāvjiem, vienlaikus pieļaujot šīs izpildvarai piederošās tiešās pārvaldes iestādes nesamērīgu iejaukšanos tiesību normu saturā, tādējādi tiesībpolitiskajos apsvērumos "slīcinot" pašmāju, tajā skaitā konservatīvo, juristu radošumu un tiesisko apziņu un stiprinot Latvijas tiesību sistēmas atkarību no ārvalstīs un starptautiskajās organizācijās valdošajiem uzskatiem, it kā paši mēs nevaram atšķirt labo un ļaunā. Protams, ir jāizskauž "oligarhāta" ietekme uz tiesību sistēmu. Protams, ir jānovērš Augstākās tiesas un Satversmes tiesas "elitārisms", kā arī notariāta noslēgtība. Un, protams, tiesību sistēmai ir jāvirzās integratīvās (sintezētās) jurisprudences virzienā, atsakoties gan no tīri analītiskās jurisprudences un strikti normatīviskās metodes tiesību piemērošanā, gan no tīri socioloģiskā skatījuma uz tiesībām. Tiesnešiem nav jāvairās no tiesību tālākveidošanas un izvērstākas argumentācijas gadījumos, kad lietas būtība to pieprasa.

Kā tas bija, valsti dibinot, tā tas ir šodien, valsti uzturot un attīstot, – līdztekus esošās realitātes aspektiem tiesībām ir jāsatur jābūtības standarti. Un mēs būtu pavisam lieli malači, ja izdotos šos sasniedzamos standartus idejiski savstarpēji sasaistīt un pieteikt kā valsts inkluzīvu stratēģiju, kuras īstenošanā par tautu netiks aizmirsts. Cilvēks Latvijas Republikā joprojām bruģē savu ceļu uz laimi. Cilvēks Latvijas Republikā joprojām ir drosmīgs. Atliek vien stiprināt drosmi tiesību sistēmā. JV

Latvijas juridiskās domas progress: tiesību teorijas koncepti kā jurista darba ikdiena

Dr. iur. ***Ginta Sniedzīte****, zvērināta advokāte ZAB "Eversheds Sutherland Bitāns"*

Sveicot žurnālu apaļajā jubilejā, jāsecina, ka, sākot no pirmā un ar katru nākamo "Jurista Vārda" numuru, ar katru jaunu kvalitatīvu juridisku zinātnisko diskusiju, kuras aktīvākais un uzskatāmākais paudējs ir tieši žurnāls "Jurista Vārds", ir pieaugusi Latvijas tiesiskās sistēmas kopējā apziņa par to, ka tiesību teorijā izstrādātie un pētītie koncepti šo gadu gaitā ir likumsakarīgi pārvērtušies par katra aktīva jurista darba ikdienu. Darbs, ko aizsāka profesors E. Meļķisis, liekot dabisko tiesību izpratnē un mūsdienīgā eiropeiskā diskursā balstītu fundamentu tiesību teorijas attīstībai Latvijā, ir nesis daudzus, arī ļoti vērtīgus augļus. Šo augļu patieso nozīmi un attīstības līmeni Latvijā ļāva apzināties nesens notikums: līdz šim augstākais starptautiska līmeņa zinātniskais pasākums tiesību teorijā Latvijā – Centrāleiropas un Austrumeiropas tiesību teorijas tīkla (*Central and Eastern European Network of Jurisprudence*, CEENJ) XII ikgadējā konference, kas Rīgā notika no šā gada 14. līdz 16. septembrim. Konference bija patiesi vērtīgs un plašs forums, kas nodrošināja augsta līmeņa zinātniskas diskusijas un aktuālo atziņu apmaiņu tiesību teorijas, tiesību filozofijas un socioloģijas jomā vairāk nekā 70 akadēmiķu starpā no Centrāleiropas un Austrumeiropas valstīm. Tā bija iespēja apzināties Latvijas juridiskās domas un pētījumu progresa līmeni pārējo šīs institūcijas valstu kontekstā.

Gan šādā salīdzinošā aspektā, gan tīri nacionālā ietvarā vērtējot, patīkami konstatēt, ka no diskusijas par to, kādas juridiskās metodes pastāv un vai tās ir pieļaujams izmantot, kādiem subjektiem ir tiesības veikt, piemēram, tiesību tālākveidošanu un vai vispārējie tiesību principi vai judikatūra ir atzīstami par tiesību avotu Latvijā, diskusija ir nonākusi citā līmenī. Tā ir attīstījusies līdz dziļai un niansētai analīzei un savstarpēji sekojošu judikatūras atziņu "sarunai", piemēram, par tiesas kompetences apjomu analoģijas metodes ietvaros formulēt jaunus tiesību normu tekstus, balstoties uz vispārējiem tiesību principiem, nevis konkrētu rakstīto tiesību normu, vai par šķietamu tiesībpolitisku robu nošķiršanas metodoloģiju no likuma plānam atbilstoša tiesiskā regulējuma trūkuma. Ievērojams kvalitātes progress tiesību teorijas aspektā vērojams tieši tiesu darbībā. Tiesas ir uzņēmušās ne tikai tiesībteorētisku institūtu un konstrukciju aprakstošu vai atzīstošu lomu, bet arvien biežāk darbojas arī kā subjekts, kas vienu vai otru tiesībteorētisku jautājumu precīzi izprot, korekti piemēro un attīsta tālāk.

Lai savstarpējs atbalsts un paškritiskums ļauj neapstāties attīstībā un rezultāts dod pamatu būt lepniem par sevi! JV

Tieslietas digitālajā laikmetā

Foto: Boriss Kolesņikovs

Edvīns Balševics
Daiga Vilsone
Daina Ābele
Aleksejs Dimitrovs
Dita Plepa

Edvīns Balševics

Daina Ābele

Daiga Vilsone

Aleksejs Dimitrovs

Dita Plepa

Vēl nekad iepriekš tiesu sistēma Latvijā nav atradusies tik straujā pārmaiņu virpulī

Edvīns Balševics, Tiesu administrācijas direktors

Agrāk nespējām iedomāties, cik ērti būtu, ja protokolus tiesas sēdēs nevis rakstītu ar roku vai rakstāmmašīnu, bet ierakstītu audio formātā. Cik parocīgi būtu, ja lietas dalībnieki ar lietas dokumentiem varētu iepazīties ar interneta starpniecību, nevis apmeklēt tiesu un lūgt tos izsniegt klātienē. Tiesību zinātņu studentiem pat sapņos nerādījās aina, ka viņiem nav jādodas uz tiesu un jālūdz izsniegt tiesu nolēmumu kopijas, lai veiktu zinātniski pētniecisko darbību. Viss šis un daudz kas cits tiesu sistēmas ikdienā šobrīd jau ir realitāte.

Tiesās joprojām atmin parādības, kas vēl ne tik sen šķita pilnīgi pieņemamas – kā laikmeta gari (*der Zeitgeist* – vācu val.). Tiesu sistēmas darbinieki atceras algu izmaksu skaidrā naudā, ko atnesa ministrijas grāmatvedis. Tiesu kurjers, kas rūpīgi sakārto savā somā pavēstes un dodas tās izvietot attiecīgo adresātu pasta kastītēs, bija tikpat ierasta parādība kā tiesas sēžu protokolu rakstīšana un pārrakstīšana ar roku vai likuma pantu meklēšana ar krāsainām lapiņām izraibotā likumu grāmatā. Tie bija laiki, kad tiesas arī apkopoja un iesniedza datus par sava darba pārskatu savā noformējumā, pēc savas metodikas un savas pieejas. Laiki, kad izdrukātie rēķini par Tiesu administrācijas maksas pakalpojumiem noklāja visu plaša kabineta grīdu, gaidot to savietošanu adresātu aploksnēs.

Ap gadsimtu miju tiesās pilnīgi normāli bija veltīt laiku studentam, kurš ieradās no augstskolas un vēlējās iepazīties ar tiesu nolēmumiem sava darba jaunradei. Pašrocīgi atlasīt nepieciešamos nolēmumus un atrast darbinieku, kurš uzraudzītu studentu, kamēr tas iepazīstas ar nolēmumiem, bija ikdiena.

Arī tiesu darbinieku iesniegumi, kārtojot personāla lietas – lai arī rūpīgi gatavoti, tomēr katrs no tiem bija ar savu pieeju, nosūtīts dažādiem līdzekļiem, ar savām kļūdām un niansēm.

Jau šajos nesenās pagātnes laikos allaž likās, ka nupat viss kļūs citādi un kādā nezināmā automaģiskā veidā esošie tiesu sistēmas procesi modernizēsies paši no sevis vai kaut kā tiks optimizēti un kļūs efektīvāki.

Taču tiesu sistēmā, kuras vēsturiski pozitīvā iezīme ir bijusi zināms konservatīvisms un piesardzīga attieksme pret pārmaiņām, ir bijis jāiegulda apjomīgs darbs, lai to sekmīgi ievirzītu modernizācijas gultnē; darbu, par kuru mūsdienās lepni varam teikt – pie mums ir tā, kā nav nekur citur. Ikvienā, kaut šķietami nelielā, pārmaiņā tiesu sistēmā ir ieguldīts apjomīgs intelektuālais un laika resurss. Piemēram, lai gan valsts vienotā datorizētā zemesgrāmata par elektronisku datubāzi,[1] kura satur juridiski atzītu informāciju, kļuva jau 1998. gadā, vien 17 gadus vēlāk pastāvīga darba rezultātā kļuva iespējams iesniegt arī elektroniski sagatavotus nostiprinājuma lūgumus.[2]

Jau parādoties pirmajiem datoriem, bija skaidrs, ka nākotne pieder informācijas tehnoloģijām un, pateicoties apjomīgam un rūpīgam darbam tiesu modernizācijā, ir panākts ievērojams progress. Šobrīd tiesas bauda tādu elektronisko rīku un pakalpojumu klāstu, kāds 1995. gadā tām nerādījās ne sapņos.

Mūsdienās ar smaidu ir jāuztver atmiņas par tiesu nolēmumu rakstīšanu uz kopējamā papīra, tā atjautīgi palielinot to kopiju skaitu, tiesu pavēstu rakstīšanu ar roku un procesa dalībnieku neskaitāmu izziņu pieprasīšanu un iesniegšanu tiesā.

Lai šīs atmiņas paliktu pagātnē, ir bijis nepieciešams savstarpēji rūpīgi koordinēts darbs, precīzi noteiktas prioritātes un rūpes par tiesu varas drošību un uzticamību.

Šo pastāvīgo pūliņu augļi ir baudāmi šodien un ir dzinuši saknes vīzijām par pārmaiņām nākotnē, kas varētu šķist tik neticamas, taču ir vien saprātīgas, salīdzinot tik neseno pagātni ar šodien iespēto.

Vēl nekad iepriekš tiesu sistēma Latvijā nav atradusies tik straujā pārmaiņu virpulī kā šobrīd, un turpmākās rindas būs veltītas ekskursijai šo pārmaiņu ceļos, lai iezīmētu būtiskākos sasniegumus un ieskicētu viziju par tiesu sistēmas nākotni digitālajā laikmetā.

Šodien sabiedrībai pieejamo tiesu tiešsaistes pakalpojumu skaits ir kļuvis tik apjomīgs, ka to uztveramai atainošanai ir izveidota vietne internetā, kas veltīta tieši e-pakalpojumiem.[3]

Elektroniski var iesniegt gan pieteikumu tiesai, gan izmantot jau iepriekš sagatavotu elektronisko tiesvedības dokumentu veidlapu, kuru aizpilda tiešsaistē un elektroniski parakstītu iesniedz tiesā.

Vairs nav jādodas uz tiesu, lai noskaidrotu maksājamo nodevu apjomu, tas izdarāms internetā.[4] Tāpat arī informācija par tiesu darbības teritorijām ir pieejama strukturētā un viegli saprotamā veidā. Nekad iepriekš nav bijis tik vienkārši uzzināt piekritīgo tiesu,[5] ja atbildētājs dzīvo, piemēram, Rīgā, Sveķu ielā.

Pat tik vienkārša lieta kā tiesu pavēstes, kuras tiesās agrāk sagatavoja tiesu darbinieki, rakstot mašīnrakstā un

1 Sk.: https://www.vestnesis.lv/ta/id/50551-grozijumi-zemesgramatu-likuma.
2 Sk.: https://www.vestnesis.lv/op/2014/228.18.
3 Sk.: https://manas.tiesas.lv/eTiesas/.
4 Sk.: https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/e-pakalpojumi/nodevu_kalkulators.
5 Sk.: https://tiesas.lv/tiesas/meklet.

pašrocīgi iznēsājot adresātiem, ir piedzīvojušas laikmeta griežus, un nu, izmantojot Tiesu informatīvajā sistēmā[6] esošos datus, tiek sagatavotas un nosūtītas saņēmējiem automatizēti.

Jau ierosinātai lietai mūsdienās nav jāseko līdzi, dodoties uz tiesu un pie kancelejas lodziņa lūdzot izsniegt informāciju par tiesvedības gaitu un tajā radītajiem dokumentiem. Visas šīs iepriekš laikietilpīgās darbības iespējams veikt tiesu e-pakalpojumu portālā[7] un tiešsaistē piekļūt datiem par tiesvedības gaitu, pievienotajiem dokumentiem un tiesas sēžu audioprotokoliem.

Tieši tikpat vienkārši ir iespējams sekot līdzi tiesas sēžu kalendāram vai arī saņemt e-pastā ziņas par tiesvedības gaitu jebkurai lietai, kurā persona reģistrēta kā dalībnieks.

Norisinoties tiesu modernizācijai, ikviena tiesa nu ir aprīkota ar audio un video aprīkojumu, kas ļauj tiesās ierakstīt tiesas sēžu audioprotokolus un noturēt videokonferences.

Prasmīgs tiesu darbinieks sagatavo audioprotokolu jau pusstundu pēc tiesas sēdes, un tieši pēc šāda laika tas ir pieejams iesaistītajām pusēm tiešsaistē.

Mūsdienās vairs nav nepieciešama ieslodzītā konvojēšana no ieslodzījuma vietas vai tiesas sēdes atlikšana saistībā ar iesaistītās puses atrašanās vietu vai ierobežotām pārvietošanās spējām. Visas Latvijas tiesas ir aprīkotas ar videokonferenču iekārtām, kas ļauj tām noturēt sēdes tiešsaistē, sazinoties ar tiešsaistes video palīdzību. Šādi samazinās atlikto un atcelto tiesas sēžu skaits, tiek ekonomēti konvojēšanas resursi un tiesas process kopumā kļūst drošāks un raitāks.

Arī tiesu nolēmumi kļūst pieejami visiem, pateicoties 21. gadsimta tehnoloģijām. Speciāli pielāgoti algoritmi pārlasa tiesu pieņemtos nolēmumus, aizklājot tajos personu identificējošus datus. Pēc tiesu darbinieku pārbaudes tos publicē tiešsaistē, un jebkura ieinteresēta persona var iepazīties ar nolēmumu, atrodot to pēc tiesas, procesa veida, meklējot tekstā utt.

Šobrīd publiski pieejami meklēšanai ir turpat 200 000 nolēmumu, un to skaits nemitīgi pieaug. Vairs nav jāierodas tiesā un jāraksta iesniegums, lai saņemtu ar korektoru aizklātas nolēmuma lapas. Process, kas agrāk aizņēma nedēļu, iesaistot vairākas personas, šodien ir iespējams sekunžu laikā.

Uz šī fona tik elementārs notikums kā tiesas nolēmuma saņemšana ar elektronisko parakstu šodien šķiet tik pašsaprotams, ka to grūti uztvert kā jaunievedumu, un tā izmantošana pēdējos trīs gados nemitīgi aug un ir divkāršojusies.

Gluži tāpat ir grūti atcerēties, ka iepriekš, lai saņemtu informāciju no zemesgrāmatām, bija klātienē jāapmeklē zemesgrāmatu nodaļas vismaz divreiz. Elektroniski pieejamas zemesgrāmatu nodalījumu izdrukas, zemesgrāmatu nodevu aprēķins, nostiprinājuma lūgumu formas – tas viss ir atrodams valsts vienotās datorizētās zemesgrāmatas interneta vietnē.[8] Lietotājiem elektroniski ir pieejamas tūlītējas ziņas par piederošiem nekustamiem īpašumiem un ziņas par personām, kuras par tiem interesējušās. Tāpat elektroniski iespējams pieprasīt un saņemt izziņu par piederošiem nekustamiem īpašumiem un pieteikt īpašumu uzraudzību – par katru izmaiņu nekustamā īpašuma nodalījumā lietotājs saņems e-pastu ar ziņām par notikušo.

Desmitiem valsts reģistru pieejamība tiesu darbiniekiem un zvērinātiem tiesu izpildītājiem, kas ļauj līdz sekundēm samazināt laiku informācijas pieprasīšanai no tiem.

Jau kopš 2015. gada darbojas elektronisko izsoļu vietne,[9] kurā zvērināti tiesu izpildītāji un maksātnespējas administratori publicē izsoles un ar kuras ieviešanu ir izdevies atrisināt vai visas problēmas, kuras vajāja analogi rīkotās izsoles, un šobrīd vairs retais atceras laikus, kad izsolei nācās veltīt vairākas stundas un dienas. Tagad pieteikšanās izsolei un solīšanai ir ērti pieejama tiešsaistē un aizņem minūti un pastāvīgi ir pieejamas simtiem izsoļu.

Tiesu "mājsaimniecībā" arī ir ienākušas digitālās tehnoloģijas. Lai apkalpotu un nodrošinātu ik dienu vairāk nekā 2300 tiesnešu, tiesu darbinieku, tiesu izpildītājus, maksātnespējas administratorus, valsts informācijas sistēmas, Tiesu administrācija nodarbina 95 darbiniekus. Atvaļinājumu, prombūtnes pieteikumi, pabalstu izmaksu iesniegumi, komandējumu iesniegumi – tas viss norit elektroniski, un resursu vadības sistēmas to apstrādā sekunžu laikā.

Vēl pavisam nesen tiesu darbinieka atvaļinājuma pieteikums līdz tā pozitīvam atrisinājumam ceļoja desmit dienas. Šobrīd process rit aptuveni desmit minūtes, un tā ietvaros ir izslēgta aprēķinu, uzskaites un citu cilvēcisko kļūdu iespējamība.

Kā zināms, izkliedētās datubāzes – blokķēdes (*Blockchain*) nodrošina īpašu drošību pret tajās uzglabāto ierakstu izmainīšanu. Šis princips it īpaši attiecināms uz zemesgrāmatām, un tieši saistībā ar tām Tiesu administrācija jau šobrīd izskata šīs tehnoloģijas izmantošanu, lai nākotnē vērtētu iespējas izmantot tās jauna veida zemesgrāmatu procesos – viedajos kontraktos. Tā ietvaros vairākas personas vienlaikus apmainās ar nepieciešamo informāciju, kas glabājas datubāzēs, pārbaudot identitātes, īpašumu piederību un finanšu līdzekļu esamību, un noslēdz darījumu, balstoties uz šīm pazīmēm. Dalībnieku rīcībā nav pat jāatrodas precīzai informācijai, pietiek ar jaucējkodu salīdzināšanu, lai pārliecinātos par sniegto ziņu patiesīgumu.

Ievērojamais uzkrāto datu apjoms tiesu sistēmā liek uzņemt kursu uz datiem orientētu laikmetu. Tā, piemēram, būs iespējams uzzināt lietas izskatīšanas izmaksas tiesā; to iespējams izdarīt, ņemot vērā datus par tiesas izskatīšanas laiku un iesaistīto personālu, par personāla prombūtni, atalgojumu un ziņas par tiesas ēkā un pat zālē atrodošos materiāltehnisko nodrošinājumu.

Tiesu informatīvajā sistēmā, valsts vienotajā datorizētajā zemesgrāmatā, Izpildu lietu reģistrā un resursu vadības sistēmās uzkrātie dati potenciāli ļaus to savstarpēji apvienot, iegūstot uzskatāmus modeļus, ar kuru palīdzību būs iespējams vērtēt un pieņemt lēmumus, sākot no tiesu darbiniekiem nepieciešamajām apmācībām, līdz pat tiesu nolēmumu indeksētai datubāzei, ar kuras palīdzību būs

6 Sk.: http://tis.ta.gov.lv/.
7 Sk.: http://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/e-pakalpojumi/tiesvedibas-gaita.
8 Sk.: https://www.zemesgramata.lv/.
9 Sk.: https://izsoles.ta.gov.lv/.

iespējams provizoriski noteikt strīda izšķiršanas rezultātu. Gluži kā e-tiesnesis, mākslīgais intelekts, visticamāk, spēs paredzēt procesa iznākumu un, iespējams, atturēt dalībniekus no strīda izšķiršanas tiesā.

Mākslīgā intelekta izmantošana ir gaidāma vairākos tā sauktajos vienkāršajos procesos. Piemēram, atsevišķs rakstveida process nākotnē var noritēt, neiesaistot tiesnesi, tādējādi atbrīvojot viņa laiku citiem darbiem.

Minot Izpildu lietu reģistru un tā moduli – elektronisko izsoļu vietni, ir iespējams analizēt to datus, lai spētu saprast pazīmes, kad izpildu lieta nonāk līdz izsolei, prognozēt to aptuveno / vidējo cenu, izmantojot esošās un nekustamā īpašuma platības, tādējādi spējot jau iepriekš prognozēt izsoļu skaitu, to nonākšanu līdz apstiprināšanai (TIS, VVDZ) un sekojošu lietas izskatīšanas laiku, atkarīgu no dažādiem izsolē esošā nekustamā īpašuma parametriem.

Līdzīgi, izmantojot šāda apjoma datus, iespējams analizēt apmeklētāju plūsmas tiesu sistēmas vietnēs, lai noteiktu apmeklētāju vajadzības un atbilstoši tām pielāgotu vietnes, samazinot lietotāju patērēto laiku tajās. Iegūtos rezultātus var izmantot, tās pilnveidojot un paredzot apmeklētāju darbības tajās, tādējādi veicinot viņu apmierinātību un pozitīvo pieredzi.

Jau šobrīd Tiesu administrācija izmanto biznesa inteliģences rīkus, kas ir kā pirmais svārstīgais solis, lai pilnvērtīgi spētu izmantot tās rīcībā esošos datus. Klasiskā izpratnē tas nozīmē datu noliktavu, kurā apkopoti vairākās informācijas sistēmās radīti un jau apstrādāti (sagatavoti) dati iespējami plašai to analīzei, kas spētu sniegt dažāda satura informāciju – no *ad hoc* vaicājumiem līdz jau sagatavotiem analītiskiem pārskatiem, datu urbumiem (*drill-down*) – un scenāriju modelēšanu.

Lai gan tas prasa zināmus ieguldījumus gan finansiālajā ziņā, gan arī datu uzkrāšanas metodoloģijā, labākajos gadījumos šo pārmaiņu ilgtermiņa rezultāts ir iespēja izprast un paredzēt dažādas tendences, optimizēt procesus un identificēt funkciju izpildes vājās vietas, tādējādi uzlabojot tiesu sistēmas darbu kopumā un padarot to produktīvāku un efektīvāku.

Fakti:

Tiesās ik dienu 1300 cilvēku lieto bezvadu internetu.

2016. gadā tiesu portāls apmeklēts 2 500 000 reižu.

2017. gadā elektroniskais paraksts lietots 130 000 reižu.

Aprēķinot atalgojumu elektroniski, septiņkārtīgi tiek ietaupīts laiks.

Ir sperti pirmie soļi automatizētas procesu robotizācijas jomā, kur, skaidri aprakstot noritošu procesu starp divām vai vairāk sistēmām, ir iespējams to veikt automatizēti, izslēdzot cilvēka darbu. Tādā veidā jau šobrīd norit informācijas par tiesu maksas pakalpojumiem ievade Tiesu administrācijas resursu vadības sistēmās.

Brīdī, kad arvien vairāk analizē katru darbību, ko veic tiesās, kad ir jāizseko un jāpamato katra eiro izdošana tiesiskuma nodrošināšanai, kļūs nepieciešama jauna un efektīva pieeja tiesiskuma nodrošināšanai. Ir jāizmanto pieejamie datu resursi, jātver iespējas, kuras sniedz jaunās digitālās tehnoloģijas. Lēmumiem, kurus pieņem attiecībā uz tiesu sistēmu, ir jābūt pamatotiem ar datiem, procesus ir jācenšas automatizēt, un gadiem uzkrātā informācija ir jāizmanto jaunu un efektīvu pakalpojumu, arī mākslīgā intelekta attīstīšanai.

Jau tagad tiesu sistēma raugās šajā virzienā.

Iespējams, kritika par cilvēka lomas mazināšanu efektīva tiesiskuma nodrošināšanā ir pamatota. Taču, ja tehnoloģijām ir potenciāls ļaut mums saņemt ātru tiesas procesu, taisnīgu tiesas procesu vai pat pavisam iztikt bez tiesas procesa, ļaujot dzīvot drošībā un pārliecībā, ka mūsu tiesības ir ievērotas, aizsargātas un nepieciešamības gadījumā arī efektīvi aizstāvētas, tad – ja tas nav bijis katras modernās civilizācijas sapnis, tad kas ir? JV

Tiesas darbs ir grūti iedomājams bez moderno tehnoloģiju izmantošanas

***Daiga Vilsone**, Rīgas apgabaltiesas priekšsēdētāja*

Tiesnešu darbam ir raksturīgi visa darba mūža garumā sekot līdzi normatīvā regulējuma izmaiņām, tiesību doktrīnai, pilnveidot zināšanas. Objektīvi nepieciešamā mūžizglītība attiecas gan uz jurisprudences jautājumiem, gan to jomu pārzināšanu, kas izmantojamas, spriežot tiesu. Mūsdienās tiesas darbs ir grūti iedomājams bez moderno tehnoloģiju izmantošanas. Līdz ar to ne tikai tiesnešiem, bet arī tiesu darbiniekiem tiek izvirzīti augsti standarti, tostarp spēja lietot modernās tehnoloģijas. Jāsaka liels paldies Tiesu administrācijai un Tiesu namu aģentūrai par modernām tehnoloģiskām novitātēm, kas ieviestas tiesu darbā. Jāatzīmē, ka Latvijas Tiesu administrācijas darbs šajā jomā ir novērtēts arī starptautiski (sk., piemēram, *Crystal Scales of Justice* par tiesas sēžu audioprotokolu marķēšanas sistēmas ieviešanu).

Jāuzsver, ka jebkuras novitātes ieviešanai ir jākalpo cilvēkiem, jāsekmē darba kvalitāte un inovāciju ieviešana nevar būt pašmērķis.

Raugoties no tiesu skatpunkta, esam gandarīti par iespējām, ko sniedz Tiesu informatīvā sistēma (turpmāk – TIS) – vienota lietu uzskaite, elektroniska sadale, iespēja pievienot nolēmumus un meklēt judikatūru, nosūtīt tiesas pavēstes, plānot darbu un atzīmēt advokātu un prokuroru kalendāros plānoto tiesas sēžu laikus, iespēja pievienot lietas dokumentus elektroniski, ieskatīties >

reģistros, e-parakstu lietošana un daudzas citas iespējas. Funkciju daudz, bet esošie tehnoloģiskie risinājumi vēl nav novērsuši sūdzības un tiesu darbinieku ziņojumus par TIS darbības pārtraukumiem vai lēnu TIS darbību. Tādēļ ar nepacietību gaidīsim iespējas, ko piedāvās Tiesu administrācija pēc jauno projektu *e-lietas* realizācijas.

Ieviestie tiesas sēžu audioprotokoli ir samazinājuši sūdzību skaitu par tiesas darbu un nepieciešamību izskatīt piezīmes pie tiesas sēžu protokoliem. Šobrīd ir iespējams pārbaudīt, kas noticis tiesas sēdē, jo viss ir fiksēts audioierakstā. Taču apelācijas instances tiesai, lai iepazītos ar pirmās instances tiesas sēdes protokolu, tas ir jānoklausās, līdz ar to laika patēriņš ir idents laikam, kāds bijis nepieciešams pirmās instances tiesā, uzklausot lietas dalībniekus, lieciniekus. Racionāli izmantojot marķēšanas sistēmas priekšrocības, ir iespējams iepazīties ar precīzi noteiktām tiesas sēdes protokola daļām, kā arī pēc audioieraksta pievienošanas TIS lietas dalībniekiem ir iespējams iepazīties ar to attālināti, izmantojot vietni *manas.tiesas.lv.* Līdz ar to jāatzīst, ka ieguvumi ir lielāki.

Tiesu aprīkošana ar videokonferenču iekārtām ir pavērusi jaunas iespējas nopratināt lietas dalībniekus attālināti. Tādējādi lietu izskatīšanas termiņi tiek samazināti. Taču videokonferenču iekārtu skaits būtu jāpalielina, jo rajonu tiesās to vēl nav pietiekami. Īpaši aktuāli tas ir šobrīd, kad norit rajonu tiesu apvienošana, jo videokonferenču iekārtas ir lietderīgi izmantojamas ne tikai tiesas sēdēs, bet arī tiesu ikdienas darbā – kopīgām sanāksmēm, mācībām.

Ar zināmām bažām jāraugās uz vispārēju pāreju uz e-lietām. Ja starpinstitucionāli tas ir atrisināms un galvenokārt atkarīgs no finanšu resursu esamības, tad, raugoties no tiesu klientu skatpunkta, būtisks ir valsts pienākums nepieļaut cilvēktiesību pārkāpumus un nodrošināt tiesības uz taisnīgu tiesu. Līdz ar to atteikšanās no papīra formas lietām un pārejai uz elektroniskajām lietām ir jānorit pakāpeniski, paredzot iespējamu pārejas periodu, kad lietas tiek vestas gan papīra formātā, gan elektroniski.

Nākotnes izaicinājums Tiesu administrācijai būs ne tikai minēto e-lietu projektu realizācija, bet arī citas novitātes un modernās tehnoloģijas, ko iespējams ieviest tieslietās. Piemēram, iekārtas, kas varēs pārbaudīt biometriskos datus, kā arī, raugoties uz citu valstu pieredzi, būtu jādomā par tehnoloģijām un iekārtām, kas verbalizētus vārdus pārvērš rakstītos vārdos, proti, tehnoloģijas, ko efektīvi un racionāli iespējams izmantot nolēmumu un citu procesuālu dokumentu sastādīšanā ne tikai tiesā, bet arī pirmstiesas izmeklēšanas iestādēs. JV

Latvijas Republikas oficiālā izdevēja "Latvijas Vēstnesis" perspektīvas digitālajā vidē

***Daina Ābele**, VSIA "Latvijas Vēstnesis" valdes priekšsēdētāja*

Jau sen, veidojot pašu pirmo Latvijas Republikas oficiālā izdevēja "Latvijas Vēstneša" attīstības stratēģiju, ar kolēģiem vienojāmies – mūsu nākotnes vīzija tiks balstīta uz redzējumu, ka "Latvijas Vēstnesis" vienmēr nodrošina dinamisku, laikmetīgu un lietotājiem draudzīgu informācijas vidi. Latvijas Republikas oficiālais laikraksts "Latvijas Vēstnesis" bija pirmais no Latvijas dienas laikrakstiem, kas jau no 1995. gada bija pieejams internetā. 2012. gadā pēc garām sabiedrības diskusijām Latvijā tika ieviesta oficiālā e-publikācija, atsakoties no oficiālā laikraksta drukātās formas.

Mūsdienās no laikraksta "Latvijas Vēstnesis" ir izauguši digitāli pakalpojumi, kuru pieejamību un saturu vienmēr atzinīgi novērtējuši to lietotāji. Tiesību aktu datubāze *likumi.lv* ir visvairāk lietotā no valstij piederošajām interneta vietnēm, un to mēnesī vidēji apmeklē ap 250 000 unikālo lietotāju. Oficiālās publikācijas vietnē *vestnesis.lv* atrodamā informācija ne reizi nav radījusi šaubas par tās autentiskumu. Arī papīra laikraksta redakcionālais saturs tagad "dzīvo" divos portālos – *lvportals.lv* un *juristavards.lv*.

Taču mūsdienu pasaules dinamiskā attīstība neļauj samierināties ar sasniegto. Situācija, ka digitālajā vidē viena pakalpojuma dzīves cikls nav garāks par pieciem gadiem, prasa no mums regulārus funkcionālus pilnveidojumus IT infrastruktūrā, pretējā gadījumā šo pakalpojumu lietotājiem pēc neilga laika būs pamats pārmest, ka valsts – pretēji Valsts pārvaldes iekārtas likumā definētajiem principiem – nav nodrošinājusi sabiedrības prasībām atbilstošu pakalpojumu kvalitāti. Digitālās vides drošības prasību uzturēšana, funkcionalitātes pilnveidošana atbilstoši reālajai situācijai prasa arī būtiskus finanšu un cilvēkresursus. Tāpēc vienmēr ar skepsi uztveru skaļus publiskus paziņojumus par jaunām, ļoti dārgām IT sistēmām, kuru ieviešanas rezultāta tiek gaidīts noteiktu funkciju efektivitātes pieaugums, ar ko Latvijā parasti tiek sagaidīts, ka funkciju veikšana būs lētāka un tiks ietaupīti valsts resursi. Kā var ietaupīt resursus uz kvalitatīvām IT tehnoloģijām, kuras nav lētas, vai uz IT jomā nodarbinātiem cilvēkiem, kuru "cena" Latvijā pieaug ar katru dienu? Vienmēr esmu uzskatījusi, ka digitalizācija pati par sevi nevar būt pašmērķis, pakalpojumu digitalizācija attaisnojama tikai tad, ja tā sasniedz kādu no šiem mērķiem – pakalpojums kļūst sabiedrībai pieejamāks vai arī pakalpojuma uzturēšana kļūst lētāka.

Kā mūsu pakalpojumu tālākas attīstības modeli saskatu iespējas, ko sniedz digitālā vide, lai savstarpēji jēgpilni sasaistītu jau valstī eksistējošu datubāzu un informācijas sistēmu saturu. Mūsu tuvākajā nākotnē apsveram tehniskās un saturiskās iespējas *likumi.lv* veidot sasaisti ar Latvijā un Eiropā uzkrāto tiesu judikatūru, kā arī sadarbībā ar Tieslietu ministriju un Valsts valodas centru risināt jautājumus par aktuālu tiesību aktu tulkojumu pieejamību šai datubāzē. JV

Digitālais laikmets prasa lielākas pamattiesību garantijas

***Aleksejs Dimitrovs**, Eiropas Parlamenta Zaļo/EBA frakcijas juridiskais padomnieks**

Digitālā laikmeta ietekmi uz mūsu dzīvi ir grūti nepamanīt. Protams, tieslietas pēc būtības ir diezgan konservatīva joma, kur tradīciju godināšana un saglabāšana tiek vērtēta ļoti augstu. Taču arī šeit digitālais laikmets atstāj pēdas – vismaz trijos aspektos.

Pirmkārt, tā ir tiesās izskatāmo lietu būtība. Jaunās ierīces, datubāzes, pierādījumu iegūšanas un līgumu slēgšanas metodes... Dažkārt jautājumu ir vairāk nekā atbilžu. Pavisam drīz būs jāpiemēro jaunās ES datu aizsardzības normas, un tas varētu būt īstais laiks, lai nopietni pārrunātu Latvijas tiesību sistēmas un tiesiskās apziņas īpatnības sakarā ar fizisko personu datu aizsardzību. Pirms gada Satversmes tiesa pasludināja spriedumu lietā par DNS nacionālās datubāzes izveidošanas un izmantošanas likuma normu atbilstību Satversmei, bet dažu citu likumu normas arī varētu izskatīties aizdomīgas no datu aizsardzības viedokļa. Piemēram, Biometrijas datu apstrādes sistēmas likums paredz ļoti plašas iespējas gan iekļaut, gan izmantot biometrijas datus. Jo lielākas iespējas mums dod digitālās tehnoloģijas, jo vairāk pamattiesību garantiju būtu jāparedz.

Otrkārt, digitālais laikmets ietekmē tiesneša spējas. Ir iespējams ne vien savā kabinetā ātri un ērti iepazīties ar Latvijas tiesu judikatūru un "Jurista Vārda" rakstiem, bet arī pārbaudīt, kā uz izskatāmo problēmjautājumu raugās kolēģi no Eiropas Cilvēktiesību tiesas, Eiropas Savienības Tiesas vai citu valstu tiesām, lasīt akadēmisko literatūru citās valodās. Tiesnesim rodas vairāk iespēju tuvināties Dvorkina Herkulesam. Tas gan prasa svešvalodu zināšanas un iemaņas darbā ar informāciju laika trūkuma apstākļos. Bet to visu var attīstīt tiesnešu apmācības gaitā, kurā tiesneši būtu jāiedrošina izmantot visus pieejamos resursus, ko piedāvā digitālais laikmets.

Treškārt, būtiski palielinās sabiedrības kontrole pār tiesām. Tiesas nolēmumu publicēšana ir tikai pirmais solis ceļā uz atklātuma principa pieskaņošanu digitālajai videi. Starptautiskā tiesa un Eiropas Cilvēktiesību tiesa nodrošina sēžu pārraides internetā, un vismaz Satversmes tiesa varētu sekot līdzi šim piemēram. Varētu padomāt arī par atsevišķu kategoriju lietu materiālu un sēžu protokolu publicēšanu. Digitālais laikmets veicina atklātību, un to var un vajag izmantot, lai paaugstinātu sabiedrības uzticību tiesu varai. JV

Satversme ir gatava digitālā laikmeta izaicinājumiem

***Dita Plepa**, Satversmes tiesas padomniece**

Apzinoties, ka esam informācijas sabiedrība, kura izmanto informācijas un komunikācijas tehnoloģijas, paplašinot digitālās vides iespējas, esam ceļā uz jaunas kvalitātes jurisprudenci.

Latvijas Republikas Satversme (turpmāk – Satversme) ir un būs gatava digitālā laikmeta izaicinājumiem, jo tās lakoniskais teksts ļauj elastīgi risināt e-vēlēšanu un e-pārvaldes, privātuma, datu aizsardzības un citus pamattiesību jautājumus, kas saistīti ar informācijas tehnoloģiju izmantošanu. Satversmes normas ir tehnoloģiski neitrālas, jo pamattiesību īstenošana un institucionālie jautājumi var tikt risināti, izmantojot dažādas tehnoloģijas.

Tiesību piemērotāji ir bijuši digitālā laikmeta vēstneši, jo viņiem bija jārisina netipiski kāzusi ar ierastajiem tiesību instrumentiem. Jānorāda, ka tieši tiesu vara ir bijis tas konstitucionālais orgāns, kuram bija jāmeklē līdzsvars starp tehnoloģisko progresu un demokrātiskas, tiesiskas valsts vērtībām, it īpaši cilvēktiesībām.[1]

Domājot par jautājumu, vai ir iespējams pretoties digitālajam laikmetam, būtu jāsamierinās ar atbildi, ka tam nav jēgas. Jo nav iespējams apšaubīt tēzi, ka tehnoloģijas ir vērstas uz to, lai padarītu cilvēka dzīvi labāku. Pat tāda pārlaicīga organizācija kā Romas Katoļu baznīca ir atzinusi dievišķā spēka klātbūtni informācijas tehnoloģijās.[2] Spekulācijas par digitālā laikmeta krahu X stundā aicina radīt pēc iespējas drošākas tehnoloģijas.

Tehnoloģiskais progress notiek straujāk, nekā cilvēks apzinās un spēj iztēloties.[3] Mainās darba tirgus un izglītības sistēma.[4] Tas nozīmē, ka arī jurista profesija transformējas un pielāgojas digitālās vides vajadzībām. Robotu darbs informācijas atlases un analīzes jomā, mākslīgais intelekts, kas brīvs no emocijām un aizspriedumiem, izaicinās juristu izpratni par taisnīgumu. Konstitucionālo tiesību juristiem izaicinājumu radīs arī segregācija sociālajos medijos[5] un digitālā plaisa, ko izraisa informācijas tehnoloģiju pieejamības atšķirības starp dažādām sabiedrības grupām. Viltus ziņu un puspatiesību ietekme uz digitālo vidi kropļo realitātes izpratni. Tomēr tiesības bija un būs tas instruments, kas konstruēs ideālo pasauli (jābūtību). Digitālā laikmeta izaicinājumus spēsim pārvarēt, esot elastīgi un saprātīgi tiesību piemērotāji, nevis iesīkstējuši normatīvisti. JV

* Visas komentāros ietvertās atziņas balstās uz autoru personiskajiem uzskatiem un pārliecību un nav saistošas nevienai institūcijai vai organizācijai, kurās tie darbojas.

1 Piemēram, 2014. gada 13. maija EST spriedums lietā C-131/12 "Google Spain SL, Google Inc./Agencia Española de Protección de Datos, Mario Costeja González" un 2015. gada 16. jūnija ECT spriedums lietā "Delfi pret Igauniju".

2 Pope Francis says the internet is a gift from God. Pieejams: http://www.catholicherald.co.uk/news/2014/01/23/61521/.

3 Liepiņš A. Informācijas tehnoloģijas maina visu sabiedrību. Intervija ar zvērinātu advokātu Agri Repšu. Pieejama: https://www.diena.lv/raksts/uznemeja-diena/zinas/informacijas-tehnologijas-maina-visu-sabiedribu-14178001.

4 Piemēram, Latvijā Rīgas Stradiņa universitātes Juridiskā fakultāte un Rīgas Juridiskā augstskola studentiem piedāvā studiju kursus par tiesību jautājumiem digitālajā vidē.

5 Sociālās ciltis globālajā laikmetā. Intervija ar sociālo mediju ekspertu Deividu Troju. Žurnāls IR, 01.03.2017.

Žurnāla "Jurista Vārds" redakcijas vizītkarte

Foto: Boriss Koļesņikovs

Žurnāla "Jurista Vārda" redakcija 2017. gada oktobrī (no kreisās): galvenā redaktora vietniece **Sannija Matule**, literārā redaktore un redakcijas administratore **Baiba Krauze-Krūze**, ārštata fotokorespondents **Boriss Koļesņikovs**, tieslietu redaktore **Vija Kalniņa**, tieslietu redaktore **Dace Šulmane**, galvenā redaktore **Dina Gailīte**, informācijas un judikatūras redaktors **Leonards Pāvils**. Jāpiezīmē, ka dienā, kad notika šī iepriekš plānotā fotosesija, redakcijas izturību pārbaudīja vairāki negaidīti starpgadījumi (applaucēšanās, autoavārija, steidzams klients otrā darbavietā utt.). Daļu no šķēršļiem izdevās pārvarēt, bet citi izrādījās neuzveicami, tāpēc ārpus kadra šoreiz palika žurnāla maketētājs **Kornelius Briedis** un tieslietu redaktors **Āris Kakstāns**. Redakcija arī izsaka sirsnīgu pateicību ilgstošajiem sadarbības partneriem no Latvijas Universitātes Bibliotēkas, kas ļāva tapt šim foto Raiņa bulvāra filiāles skaistākajā telpā - Klusajā lasītavā!

Ar ko jurisprudence ir īpaša citu nozaru un profesiju vidū?

> ***Leonards Pāvils,*** ***"Jurista Vārda" informācijas un judikatūras redaktors:***

Ja nav skaidrs, par ko kļūt, droši var izvēlēties jurisprudenci un pēc tam neko nenožēlot.Salīdzinājumā ar citām profesijām juristam ir ārkārtīgi plaša izvēles iespēja. Jurists var būt tiesnesis, advokāts, prokurors, notārs, tiesu izpildītājs, tiesu eksperts, ierēdnis valsts pārvaldē, firmas jurists, kļūt par uzņēmēju, strādāt starptautiskās institūcijās utt. Nevienā citā profesijā nav tik plašu izvēles iespēju.

Ko jūs darītu ar ļoti lielu naudas summu?

> ***Boriss Koļesņikovs,***
> ***"Jurista Vārda" ārštata fotokorespondents:***

Ja es laimētu loterijā lielo laimestu, es ziedotu labdarībai diviem mērķiem. Pirmkārt, es dibinātu palīdzības fondu vecajiem fotogrāfiem – saviem kolēģiem. Visi, kas pašlaik ir pensijas gados vai nevar strādāt veselības problēmu dēļ, honorāru sistēmas īpatnību dēļ diemžēl saņem ļoti nelielu pensiju. Tā noteikti nav līdzvērtīga darbam, ko šie cilvēki ir veikuši – viņi ir rakstījuši Latvijas vēsturi. Tas sevišķi jūtams tagad, kad iznāk daudzas grāmatas un notiek pasākumi saistībā ar gaidāmo Latvijas simtgadi un ir liels pieprasījums pēc arhīva bildēm.

Otrkārt, es ziedotu naudu bērniem ar smagām slimībām, jo diemžēl mūsu Latvijas medicīna ne visu var izārstēt, un retu slimību gadījumā vienīgais risinājums ir ārvalstu mediķi. Es gribētu, lai arī šiem bērniem būtu cerība dzīvot par laimi un prieku savām mammām un tēviem, un mums visiem!

Kādi ir jūsu bērnības un jaunības sapņi?

> ***Baiba Krauze-Krūze,***
> ***"Jurista Vārda" literārā redaktore:***

Kopš iemācījos lasīt, grāmatas ir kļuvušas par neatņemamu manas dzīves daļu – gan kā izziņas avots, gan izklaides iespēja, gan fantāzijas rosinātājas. Un kopš bērnības man vienmēr ir patikušas bibliotēkas, kas skolas gados man likās sapņu darbavieta, jo tur bija pieejams viss, ko vien iekārotos izlasīt. Arī tagad darbs man ir saistīts ar lasīšanu, un joprojām esmu regulāra bibliotēkas apmeklētāja.

Vai jurista darbs ir iespējams bez meliem un noklusēšanas?

> ***Kornelius Briedis,***
> ***"Jurista Vārda" maketētājs:***

Nē.

Cik svarīgas jurista darbā ir cilvēciskās īpašības un raksturs? Ko tas maina vai gluži pretēji – neietekmē neko?

> *Āris Kakstāns,* ***"Jurista Vārda" tieslietu redaktors:***

Jurists bez cilvēciskām īpašībām un rakstura ir tas robots, ar kuru kādudien aizstās visus juristus. Pieņemts uzskatīt, ka jurists pēc dabas ir vai nu problēmu pētnieks (intraverts), vai orators, tāpēc jurists ar šīm abām īpašībām "komplektācijā" ir salīdzinoši "rets modelis". Zinātnieki ir pierādījuši, ka cilvēki ar salīdzināmiem intelekta koeficienta un prasmju rādītājiem tomēr dažādu personīgo īpašību dēļ, ko vienkāršoti var nosaukt par augstāku emocionālo inteliģenci, ilgtermiņā uzrāda labākus rezultātus un augstākus sasniegumus. Domāju, ka arī jurista darbā tam jābūt nozīmei!

Kas visvairāk ir ietekmējis jūsu dzīvi?

> *Sannija Matule,*
> ***"Jurista Vārda" galvenā redaktora vietniece:***

Lielākoties savu dzīvi esmu veidojusi tikai pati, taču ir kāds notikums, kuru nebiju ieplānojusi un kas fundamentāli izmainīja manas dzīves kursu. Tas bija 2006. gada vēlā rudenī, kad toreiz man pilnīgi nepazīstamā "Jurista Vārda" galvenā redaktore Dina Gailīte mani uzaicināja pievienoties redakcijai. Izšķirīgi tas ir tādēļ, ka pēc vidusskolas absolvēšanas nevarēju izlemt, ko studēt – žurnālistiku vai jurisprudenci. Toreiz no juristiem tomēr nobijos un nonācu Latvijas Universitātes komunikācijas zinātnes studijās. Sākot strādāt presē, savā ziņā gan specializējos tiesību jautājumos, jo interese par šo zinātni jau nebija zudusi. Savukārt pēc pievienošanās "Jurista Vārdam" pilna laika klātienē absolvēju arī LU Juridisko fakultāti, un jau 11 gadus daru darbu, kas apvieno gan žurnālistiku, gan jurisprudenci, un jūtos kā izvilkusi pilno lozi. Novēlu to katram piedzīvot!

Kuru vietu ir vērts apmeklēt (iepazīt) Latvijā vai pasaulē?

> *Dace Šulmane,*
> ***"Jurista Vārda" tieslietu redaktore:***

Noteikti iedvesmos klātienē redzēts Senās Romas laikā celtais Segovijas akvedukts (Spānija), agrs rīts pie Tobes ezera (Sumatra, Indonēzija), kuģīša brauciens pa Halonas līci (Vjetnama). Tomēr mazliet nākotnes dzīves ritmu var smelties Japānā, īpaši, ja izdodas tur uzmeklēt diennakts interneta kafejnīcas. Pašreiz tirgū aktīvi parādās iespējas virtuāli doties ceļojumos, uzvelkot vien īpašas brilles. Ir pamēģināts, un jāatzīst: ja nav iespējas ceļot "pa īstam", tā nemaz nebūs slikta alternatīva.

Kāds ir jūsu labākais brīvā laika pavadīšanas veids?

> *Vija Kalniņa,*
> ***"Jurista Vārda" tieslietu redaktore:***

Man labākais brīvā laika pavadīšanas veids ir tāds, kas liek atslēgties no jebkādām satraucošām domām, tostarp no domām par darbu, kas nereti nepamet, izejot no biroja. Ideāli šim mērķim man der dejošana – tā prasa nedalītu simtprocentīgu klātbūtni un uzmanību. Risinājumu meklēšana kādam juridiskam problēmjautājumam dejošanas laikā nav iespējama – tad sajūk soļi un pazūd ritms.

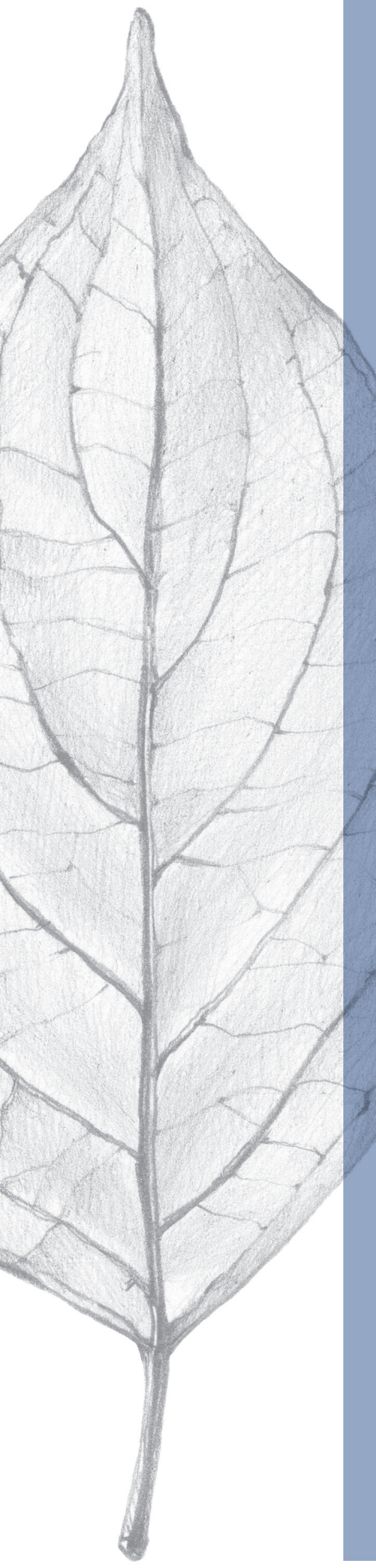
Kādas citas profesijas jūs apbrīnojat?

> *Dina Gailīte,*
> ***"Jurista Vārda" galvenā redaktore:***

Apbrīnu, manuprāt, pelna nevis atsevišķas profesijas, bet attieksme pret savu darbu jeb tā dēvētā darba ētika. Jebkurš cilvēks, kurš strādā tā, ka ciena pats sevi un citus, un apzinās sava darba vērtību un jēgu, ir apbrīnas vērts. Vai tas būtu pašvaldības policists, kurš uzmanīgi pieskata, lai skolēni droši šķērso ielu, celtnieks, kura būvētais nams ir skaists un drošs vismaz 100 gadu garumā, vai literārais redaktors, kura apstrādātais teksts ir tik nevainojams, ka nekas netraucē uztvert tā jēgu...

Lai sasniegtu šādu situāciju, izšķiroša noteikti ir sekmīga nodarbošanās izvēle, jo tikai "savā īstajā" profesijā var strādāt, sagādājot gandarījumu gan sev, gan citiem. Turklāt svarīgi ir ne vien spēt saprast, ko vislabāk gribētos darīt un kura profesija katram būtu piemērotākā, bet arī būt brīvam savā izvēlē (cik daudzi sapņi ir izgaisuši nepieejamas izglītības vai darba tirgus skarbās īstenības dēļ!).

Ļoti gribētos cerēt, ka gan "Jurista Vārda" lasītāji, gan redakcijas darbinieki ir starp tiem laimīgajiem, kas savā profesijā strādā ne vien tikai tādēļ, lai nopelnītu iztikai, bet arī ar gandarījumu un tā, ka to ciena un novērtē apkārtējie!

ŽURNĀLA *JURISTA VĀRDS* LASĪTĀJU UN AUTORU FORUMS

Latvijas tiesiskās sistēmas izaicinājumi valsts otrajā simtgadē

Latvijas Universitātes Lielajā aulā
2017. gada 10. novembrī

Foruma programma

09.00-09.30 Dalībnieku reģistrācija

09.30-10.00 Kafija

10.00-10.20 Atklāšana
Raimonds Vējonis, *Valsts prezidents*
Indriķis Muižnieks, *Latvijas Universitātes rektors, profesors*
Dina Gailite, *žurnāla "Jurista Vārds" galvenā redaktore*

10.20-12.00 Kāpēc vajadzīga tiesiskā (un tiesu) sistēma?
Kādi ir tiesiskās (un tiesu) sistēmas mērķi un uzdevumi demokrātiskā sabiedrībā?
Cik efektīva ir Latvijas tiesu sistēma un kā to izmērīt?
Kādai būt ideālajai Latvijas tiesu sistēmai?
Vai tiesu varai demokrātiskā valstī ir vēl citi uzdevumi līdzās "tiesas spriešanai"?

Sesiju vada: ***Ilze Juhansone***, *Eiropas Komisijas ģenerālsekretāra vietniece*

Piedalās: ***Ivars Bičkovičs***, *Augstākās tiesas priekšsēdētājs,* ***Ineta Ziemele***, *Satversmes tiesas priekšsēdētāja, RJA profesore,* ***Dzintars Rasnačs***, *tieslietu ministrs,* ***Elita Krūmiņa***, *valsts kontroliere,* ***Juris Jansons***, *tiesībsargs,* ***Ilma Čepāne***, *LU profesore, bijusī Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētāja,* ***Gundars Bērziņš***, *LU Biznesa, vadības un ekonomikas fakultātes dekāns, asociētais profesors*

12.00-12.30 Kafija

12.30-14.00 Tiesiskā sistēma un tautsaimniecība: sabiedrotie vai pretinieki
Kas ir likums – vadlīnijas vai instrukcija?
Vai normofilija ir uzņēmējdarbības bieds?
Cik daudz var paļauties uz likuma piemērotāja godaprātu?
Vai tiesiskā noteiktība bremzē vai veicina ekonomiku?

Sesiju vada: ***Edvards Kušners***, *Latvijas Bankas padomes loceklis*

Piedalās: ***Veronika Krūmiņa***, *Augstākās tiesas Administratīvo lietu departamenta priekšsēdētāja,* ***Gaidis Bērziņš***, *Saeimas Juridiskās komisijas priekšsēdētājs, LU,* ***Didzis Dejus***, *uzņēmējs un jurists,* ***Dita Plepa***, *Satversmes tiesas padomniece,* ***Sandis Bērtaitis***, *zvērināts advokāts (ZAB Fort),* ***Jūlija Jerņeva***, *zvērināta advokāte (ZAB Vilgert),* ***Gatis Litvins***, *Notariāta institūta direktors*

14.00-15.00 Pusdienu pārtraukums

14.30-15.00 Kafija

15.00-16.30 Jurists digitālajā laikmetā:
Vai digitālā revolūcija apdraud demokrātiju?
Cik drīz roboti aizstās juristus?
Kādas ir juridiskās izglītības perspektīvas mākslīgā intelekta laikmetā?
Kā IT iespējas izmantot jurista ikdienas darbā?

Sesiju vada: ***Jānis Pleps***, *LU docents, Valsts prezidenta padomnieks*

Piedalās: ***Egils Levits***, *Eiropas Savienības Tiesas tiesnesis,* ***Anita Rodiņa***, *LU Juridiskās fakultātes dekāne, asociētā profesore,* ***Normunds Grūzītis***, *LU Mākslīgā intelekta laboratorijas vadītājs,* ***Edvīns Balševics***, *Tiesu administrācijas direktors,* ***Andris Rimša***, *ASV bāzēta starptautiska juridiska biroja Cleary Gottlieb Steen & Hamilton LLP advokāts*

16.30-18.30 Foruma svinīgais noslēgums
Vada: ***Kalvis Torgāns***, *LU profesors*

Programmā:
Foruma kopsavilkums
"Jurista Vārda" 1000. laidiena svinības
"Jurista Vārda" studentu konkursa 2017. gada uzvarētāju apbalvošana
Muzikāls pārsteigums

Pieteikšanās dalībai forumā portālā juristavards.lv.
Aicināti visi "Jurista Vārda" autori un lasītāji!

LATVIJAS UNIVERSITĀTE ANNO 1919 JF Juridiskā fakultāte
LATVIJAS UNIVERSITĀTE ANNO 1919 UNIVERSITY OF LATVIA
LV.LV LATVIJAS VĒSTNESIS
Tiesu administrācija
NACIONĀLAIS ATTĪSTĪBAS PLĀNS 2020
EIROPAS SAVIENĪBA Eiropas Sociālais fonds
IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ